

İLETİŞİMİN KAVRAMSAL ANLAMI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Prof. Dr. İnal Cem AŞKUN

İletişim sözcüğü, gerek dünyada gerek toplumumuzda, tıpkı yönetim gibi, yaşama insanın doğuşuyla girmiş, ancak kavramlaştırılması, içinde bulunduğumuz yüzyılın sonlarına kadar gecikmiş sözcüklerden olmuştur.

20. Yüzyılın sonuna doğru birbiriyle yarışırçasına hızlarını arttıran teknolojik ve toplumsal gelişmeler, kuşkusuz onları dengelemeye çalışan bilimi de yeni alanlara ve devingen boyutlara sokmaktadır. Önce Mühendislikte «kominikasyon» terimiyle Türkiye'ye giren, sonra basın-yayın alanının «haberleşme» kavramıyla birleşerek İLETİŞİM adını alan bilim alanı, günümüzde toplumsal ve kültürel gelişmenin hem yaratıcısı, hem geliştiricisi olan çağdaş kavramların başında gelmektedir.(1)

Gerek bilim alanında, gerek toplumsal yaşamın tüm katmanlarında sık sık kullanılır duruma gelen «iletişim» sözcüğünün, kavram olarak ne gibi anlamları içerdiğinin üzerinde durulması; kuşkusuz böyle bir kavramın üzerine kurulacak düşünce yapılarının

---

(1) İNAL CEM AŞKUN, «İşletmecilik ve İletişim», Eskişehir İTİA Dergisi, C.XVIII, Ocak 1982, s. 1, s. 1.

daha sağlıklı olmasına katkıda bulunacaktır. Sözcükler kavramsal incelemelerin dışında tutulduğunda; o vakit «sanki genellikle kapsamları biliniyormuş» gibi sakıncalı bir durum ortaya çıkacaktır ki; bu da içinde «iletişim» sözcüğü de olmak üzere hergün kullanılan birtakım sözcüklerin anlam yapılarında «kavram kargaşasına» ortam hazırlayabilecektir. En azından «iletişim» sözcüğünde bunun ortaya çıkmaması için sözcüğün kavramsal anlamı üzerinde, ulaşılabildiğimiz kaynak ve görüşler de nelerin söz konusu edildiğini incelemeyi yararlı bulduk.

Bu konuda örneğin «İletişim Kuramının Temelleri» adlı bir kaynağın girişinde şu açıklamalara yer verilmiştir(2):

1950'lere kadar iletişim kuramına daha çok teknik nitelikte bir bilgi kuramı şeklinde bakılmıştır. Aslında bilgi kuramcılarının amacı telefon, radyo gibi sistem oluklarıyla (kanallarıyla) iletiler biçiminde aktarılan bilginin niceliğini (miktarını) ölçmektir. Sonra iletişim kuramı adı altında çoğu kez bilgi kuramını psikolojiye uygulama çabaları görüldü. Ancak beklendiği gibi, telefon türündeki seçici olmayan sistemler üzerinde geliştirilen yöntemlerin; son derece seçici nitelikteki insan bilgi aktarımı ve alımındaki çalışmalarda özellikle verimli bulunmadıkları ortaya konmuştur. Bununla beraber, bilgi kuramının psikolojiye uygulanmasından çıkan kavramlar; davranışsal olarak ayarlanmış bileşik (sentetik) insancıl bir iletişim kavramına gereksinim duyulduğunun altının çizilmesine yardımcı olmuştur. Sonuçta çok sayıda kitap, bilimsel yayın, meslek birliği, akademik ders programı; «iletişim kuramı» terimini yüksek düzeyde disiplinlerarası, davranışsal bir yaklaşımın gereği olarak; insancıl iletişimin devamlı süreçleriyle ilgili araştırma alanlarında kullanmaya başlamıştır.

Son dönemlerde, insancıl iletişime ilişkin bilimsel araştırmalarda büyük bir artış görülmüştür. Böyle bir patlamanın nedeni, «iletişim» teriminin durmaksızın genişleyen kullanılışı ve çok sayıda bilimsel disiplinin iletişim alanında kendilerinin de payı olduklarını açıkça duyurmalarıdır. Fizığe bağlı bilim dalları, iletişim alanına, sibernetik başlığı altında çıkan, alt teknik alanlarla, bilgi ve genel sistem kuramlarından katkıda bulunmaktadır. Sosyal bilimler; antropologların kültürü iletişim olarak tanımlayan

---

(2) KENNETH K. SERENO - C. DAVID MORTENSEN, *Foundations of Communication Theory*, Harper and Row Publishers, N.Y., 1970, S. IX-1

kapsamlı açıklamalarıyla karşılaşmışlar; öte yandan iletişimi birey ve grup arasındaki eylem biçiminde tanımlayan sosyal psikologlar; konuya ileri düzeyde uzmanlaşmış bir biçimde yaklaşmışlardır. Sosyal bilim yelpazesinin (spektrumunun) ucunda, dilin yapısı üzerindeki çalışmalarını iletişim biliminin bir bölümü sayan dilbilimciler yer almıştır. Psikolojinin alan çizgileriyle kesişmiştir.(3)

İletişim kavramı üzerine yapılmış ayrıntılı bir çalışmada önce, bu sözcüğün hem açık, hem kapalı bir nitelik gösterdiği üzerinde durularak; insanlar arasında karşılıklı anlayışın bulunduğu bir ortamda iletişim sözcüğünün açık bir kavramı içerdiği ileri sürülebilirken; böyle bir anlayışın olmadığı yerde kavramın kapalı bir biçime dönüştüğü savı ortaya konmaktadır.(4)

Kavram olarak iletişimi tanımlama çabasının gösterildiği söz konusu çalışmada, bunun birkaç ulamda (kategoride) yapılması öngörülmektedir.

Birinci ulam veya gruptaki tanımlar sürecini, bir kimsenin düşünerek, bilinçli olarak bir yanıt elde etme yönünde, dürtülerini ortaya koyduğu bir etki-tepki ortamıyla sınırlandırmaktadır. Bunun yanında ikinci ulamdaki tanımlar ise bir dürtü ya da iletişimin aktarılmasında herhangi bir yanıt elde etme gereksinmesi dışında etki-tepki olgusunu içeren iletişim alanını kapsamaktadır.(5)

Birinci ulamdaki iletişim sözcüğünün anlamı, günlük kullanışa girer ki, sözlüklerdeki tanımlar aşağı yukarı bunu yansıtır. Bunlara göre **iletişimde bulunmak**; «söylemek, karşılıklı ilişkiye geçmek, nekletmek, bilgi vermek, konuşmak, vb.» anlamlarına gelmektedir. **İletişim** ise çoğu kez «sözcükler, harfler, iletilerle (mesajlarla) ilişki kurmak; düşünce ve kanıları, toplantı veya diğer araçlar, karşılıklı konuşma, yazışma yoluyla değiştirme olgusu» biçiminde tanımlanmaktadır.

Öte yandan **İletişim sürecini** anlamada «A,B ile C,D olduğundan (kanalından) E'nin etkisiyle iletişimde bulunur. Bu harfler bir dereceye kadar bilinmez. Süreç onların herhangi biri veya bileşimi ile çözümlenebilir» açıklaması öne sürülebilmektedir. Başka bir görüşte söz konusu süreç; «ileten kişinin, iletilenlerin davranışla-

---

(3) A.g.k; s. 1.

(4) THOMAS R. NILSEN «On Defining Communication» Derleyen: SERENO MORTENSEN, s. 15.

(5) Ayrıntılı açıklamalar için bkz: A.g.k, s. 16-24.

rını değiştirme için çoğu kez sözlü olarak uyarımda bulunması» biçiminde tanımlanmaktadır.(6)

Bununla birlikte, iletişimi davranış olarak inceleyen yaklaşımlarda, bu **davranış**; herhangi bir araç olsun veya olmasın, insanın bir eylemi, başkasını etkileyici biçimde kullandığı; karşı-sındakinin de böylece etkileyenin yaşantısını (tecrübesini) algıladığı; en yalın karşılıklı konumda bulunma durumunu ortaya koymaktadır. Burada birinci kişinin açık eylemi; bağıntısı veya anlamı iki katılımcı için aynı kalan bir **simge** rolü oynamakta, sonuçta her ikisi ortak bir yaşantı (tecrübe) edinmektedir. Bunu «iletişimsel davranış» terimiyle açıklayanlar vardır. Burada dikkat karşılıklı davranış süreci üzerinde toplanmaktadır.(7)

İletişimi etkileşim olarak ele alan başka tanımlarda, özellikleri arasındaki ayrımlara dikkat çekilmektedir. Bu yaklaşımı öne sürenlere göre; iletişim terimi geniş anlamıyla birlikteliğin kurulması durumunu kapsar. Buna belli bir varlığı ortak kılma da denilebilir. Sözelimi kalorifer ile ısınma düzeninde, «radyatör» sıcaklığını çevredekilere yayarak iletir ve dolayısıyla bunu ortak kılan sürece yarayan herşey, bir iletişim aracı olur. Kendi amaçlarımız açısından, iletişim ortaklaşa uyarımda bulunmayı sağlamak için imlerin (işaretlerin) kullanılmasıyla sınırlı olacaktır. Ancak ister imler veya başka araçlar kullanılsın; ortaklaşa bağıntılar; her zaman «ortak kılma» olarak bilinecektir.

Buna göre bir kişinin sınırı, başkasını da kızgınlığa itebilir ve imlerde ortaklaşa bir durum görülmeyebilir. Böyle bir olguya «ortak kılma» (communization) denilen görüşte; birinin kızgınlık göstermesinin başkasında da aynı duruma yol açmasına «iletişim» denilmektedir.

Başka bir tanımlama çabasında ise şu açıklamaya yer verilmektedir.(8)

«İletişim sözcüğünü imler (işaretler) ve simgeler yoluyla etkileşimde bulunmak için kullanacağız. Simgeler, jestler, resimler; plastik, sözel veya yanıt verecek kişinin özel koşullarının yokluğunda; simgenin kendisi tarafından çağrıştırılmayacak bir davranışı

---

(6) A.g.k. s. 17.

(7) A.g.k.

(8) A.g.k. s. 18.

dürtücü nitelikte başka bir şey de olabilir. Bu nedenle iletişim, etkileşimin altında bir yan ulamdır (kategoridir). Şöyleki; etkileşim biçimi simgeler aracılığıyla meydana gelir.»

Bu görüşte, tanımın belli yeterlikler konusu yapıldığı ileri sürülmektedir. Burada iletişim ile sadece bağıntı veya etkileşim arasındaki farkları, ister sözel ister başka türlü olsun, ayırmak önemlidir. Doğru toplumsal iletişim; geçici olarak, kişinin kendisini simgesel anlamda bir başkasıyla; iletişimin ilgili bulunduğu özel durumu dikkate alarak; bir tutması anlamına gelmektedir. Bu açıdan doğru iletişim, gerilimi (basıncı) düşüren veya anlayışa yol açan; imler ya da simgelerle etkileşim türüdür. Gerilimi arttıran benzer etkileşim de iletişimdir. Ancak farklı düzeydir. Bu durum değişik bir simgesel kimlik bildirimini kapsamaktadır.(9)

İkinci ulam (kategori) veya grup tanımlarda iletişime ilişkin durumlarda, ortaya bir yanıt koymak için niyete ya da isteğe bağlı bir dürtü aktarımı yapılmamıştır. Örneğin böyle tanımların birinde, «açık» ve «kapalı» iletişimden söz edilmiştir. Açık olanda, geleneksel anlamda, insanlar arasında ortak anlayışı sağlamada dilin kullanılışı üzerinde durulmuştur ki, birinci ulamdaki (kategorideki) veya gruptaki tanımlar arasına girmektedir. Kapalıda ise, daha çok bilinç dışı davranış simgelerinin ve kişinin kültürüne bağlı yorumu öne geçmektedir ki bu tanım ikinci ulamdakiler içinde yer almaktadır.(10)

Başka bir görüşte «dolaysız», «dolaylı» iletişim terimleri kullanılmıştır. Birinci ulam veya gruptaki tanımlara giren «dolaylı» iletişim; bir kişiden başkasına giden, içindeki herhangi bir şeyin simgelere çevrildiği süreç olurken; «dolaysız» iletişim; insanların bir başkasıyla özdeşleşmenin (identification) işlevi (fonksiyonu) olmaktadır ki, bu simgesel bir aracı bulunmayan iletişimdir; başka deyişle bir yaşantının (tecrübenin) özdeş kılınmasıdır.(11)

Benzer bir tanımlamada, birisi başkasından belli izlenimler edindiği zaman, ikincisi birincisine birşeyi iletmektedir, denilmekte ve örneğin bahçesinde çöp toplanmasına izin veren adam; bu

---

(9) A.g.k.

(10) A.g.k. S. 19'dan: EDWARD SAPIR, «Communication», *Encyclopedia of the Social Sciences*, New York, The Macmillan Company, 1933, Vol. IV, s. 79.

(11) NILSEN, s. 19'dan: BAKER BROWNELL, *The Human Community: Its Philosophy and Practice for a Time of Crisis*, New York, Harper and Brothers, 1950, s. 240.

nu bilsin veya bilmesin komşusuna birşey iletir açıklaması getirilmektedir.(12)

Bazı görüşlerde,il etişim terimi, insan dışı etkileşimleri de kapsayacak biçimde, geniş tutulmuştur. Örneğin bunlardan birinde; iletişim için «..geniş, yöneylemsel (operational), davranışçıl (behavioristic)» denildikten sonra; iletişim bir dürtüye (stimulus) organizmanın ayırmedici yanıtıdır (response)... Buna göre iletişim çevresel bir rahatsızlık (dürtü) organizma üzerine baskı yaptığıında meydana gelir ve organizma buna bir karşılık verir (ayırmedici yanıt-discriminatory response). Eğer dürtü organizmaca yokumsanırsa, iletişim söz konusu olmaz. Deneme bir çeşit ayrımcı tepkidir. Bir yanıt almayan ileti, iletişimde yer almaz» görüşü öne sürülmektedir.(13)

Bu tür tanımlamaların son aşamasında, iletişimin kapsamına makinelerin etkileşimini alan bir görüşle de karşılaşlmıştır.(14)

«İletişim sözcüğü burada, bir zihnin diğerini etkileyecek tüm genyöntemleri kapsayacak en geniş anlamıyla kullanılacaktır... Bir bakıma bunun içine bir mekanizmanın (diyelim ki bir uçağı izleyecek ve beklenen uçuş konumlarını hesaplayacak otomatik aygıt) başka mekanizmayı (sözgelimi bu uçağı kovalayan güdümlü füze) etkilediğı durumu genyöntemleri de kapsayacak daha geniş bir iletişim tanımı alınabilir».

İletişim kavramına ilişkin tanımlamaları iki ulamda (kategoride) toplayan çalışmada; bunlara yaşamdan somut örnek olabilecek bazı olaylar öne sürülmektedir. Konunun açıklığa kavuşması bakımından bunları aktarmayı uygun görmekteyiz.(15)

Sözgelimi, masalarında birtakım kişilerin çalışmakta olduğı bir işyeri düşünelim. Öğleye doğru işyeri sahibi özel bürosundan çıkıp, bir görevliye kısa süreli konuşma yapsın. Konuşmanın konusu da, işyeri sahibinin daha önce görevliye hazırlamasını istediğı rapor olsun. Burada hemen işveren ve işgören arasında bir ile-

---

(12) THEODORE M. NEWCOMB -*Social Psychology*, New York- The Dryoan Press, 1950, s. 269.

(13) A.g.k. S. 20'den: S.S.STEVENS, «Introduction: A Definition of Communication», *The Journal of A coustical Society of America*, XXII, November, 1950, s. 689.

(14) CLAUDE E. SHANNON-WEAVER, *The Mathematical Theory of Communication*, The University of Illinois Press, 1949, s. 95.

(15) Ayrıntılı bilgi için bkz: NILSEN, s. 20-22.

tişimin meydana geldiğini söyleyebiliriz. Yine aynı kesinlikle iletişimin başarılı olduğunu da belirtebiliriz. Raporun istenilen biçimde, her ayrıntısına uygun olarak hazırlanıp, hazırlanmaması başka deyişle çok başarılı olmaması; iletişimin bulunmadığını değil, sadece bazı yanlış anlamaların olduğunu gösterir.

Şimdi de, işyeri sahibinin (patronun) odayı adımladığını, çevresine şöyle bir göz attıktan sonra, hiç söz etmeden veya yanıt alacak bir davranışta bulunmadan, kendi bürosuna dönmüş olduğunu varsayalım. Bu durumda örneğin, görevliler, işyeri sahibinin herkesin çalışıp, çalışmadığını denetlemek istediğini düşünebilir. Bundan başka, patronun kendilerini gözlemekte olduğu yanında onları hiç düşünmediği gibi bir kanıyı da paylaşabilirler. Yine aynı şekilde; eğer patronun ortaya çıkacağını beklerlerken; o da bunu yapmamışsa; böyle bir durum da belli yanıt ya da tepkileri çağrıştıracaktır.

Üçüncü olarak; daha ileri düzeyde bir olayı ele alalım. Diyelim ki, bir görevli büyük şema üzerinde çalışıyor durumda olsun. Masası çalışmaya pek elverişli bulunmayacak biçimde küçüktür. Alan darlığı verimliliği düşürmekte; çalışmasını çok daha zorlaştırmaktadır. Bu durumda görevli kişi, düş kırıklığı ve kızgınlık gösterebilir. Dahası söz konusu küçük masasının saygınlığını azalttığını; bunun kendisine verilen değerini küçüklüğünün göstergesi olduğunu düşünebilir. Öte yandan başka birisi de, oturduğu sandalyeyi rahatsız bulabilir. Çevresine uyum sağlamak için durmadan eğilip, bükülme durumunda kalmasının; işyeri sahibinin, çalışanlarının rahatına, saygınlığa pek az ilgi duyduğunun kanıtı sayabilir.

Örnek olarak verilen tüm bu olaylarda; yukarıda birinci ve ikinci ulamdaki iletişim tanımlamalarının kapsamına giren durumlar vardır. Sözgelimi, işyeri sahibinin bir görevliden rapor istemesinde; diğerleri açısından davranışı etkilemek için düşünülmüş bir işaret veya simge kullanımı yoktur. Ancak yanıt alma amacıyla etkileme vardır; düşünce alışverişi vardır. Büro kültürünün sezgisel davranış yorumu ile bilinçsiz benzeşimi yürürlüktedir. Ayrıca insanların bir başkasıyla özdeşleşmesi anlamında dolaysız iletişim de söz konusudur. Öyle ki; bununla işletmeye karşı ortak duygularını da dile getirebilmektedirler. Bunun karşısında eğer işyerinin yönetimi; bazı işgörenlerin, kendilerinin düşündükleri kadar önemli olmadıklarını onlara anlatmak istiyorsa; böyle bir ile-

tişimde küçük masa, rahatsız sandalye gibi araçları kullanabilmektedir.

Kuşkusuz genelde, «iletişimsel» olarak tanımlanan olgularla, olmayanlar arasında kesin bir sınır çekilmeyecektir. İletişimin araçları ile dış dünyanın kiler arasında da belirgin bir çizgi yoktur. İletişimi tanımlama sorunu, biraz «öğrenimi» tanımlamadakine benzemektedir. Bir bakıma, tüm öğrenme deneyimleri. **öğrenim-seldir.** Ancak hızlı ve kazançlı bir öğrenme için belli öğrenme koşulları düzenlenir. Genelde «öğrenim» terimi, söz konusu koşullar altındaki uygulamayla sınırlanır. Başka deyişle geleneksel anlamda geleneksel anlamda öğrenim, onun ayrılmaz parçası bulunan diğer deneyim alanlarıyla işlevsel ilişki içinde görülmektedir. İletişimde de aşağı yukarı böyle bir durum vardır. Özellikle, konuşma dediğimiz iletişim sürecinde bu çok iyig görülmektedir.(16)

İLETİŞİM KAVRAMINA BAĞLI TOPLUMSAL İŞLEVLER

İletişim kavramının kapsamına giren konulara bakıldığında, bunların birey ve toplum arasında gidip, gelen; bazan bireyde, bazanda toplumda yoğunlaşan bir özellik gösterdiği gözlenmektedir.

Bir çekicinin (kamera) geniş ve dar açılar ile uzayar (zoom) devinimlerini (hareketlerini) andıran bu durumda; örneğin ruhbilimciler ile iletişimin daha çok bireysel işlevleri üzerinde dururlarken; siyaset bilimciler, toplumbilimciler ve economiciler geniş açılı merceklerle, iletişimin değişik toplumsal işlevlerine ilişkin kuramlarını öne sürmüşlerdir.(17)

Sözgelimi bir siyaset bilimci iletişim kavramına giren şu üç toplumsal işlevi belirtmiştir.(18):

- 1 - Çevrenin gözetimi
- 2 - Çevre karşısında farklı toplum kesimlerinin bağıntısı (korelasyonu)
- 3 - Bir kuşaktan diğerine toplum kalıtının (mirasının) geçirilmesi

---

(16) Bu konudaki ayrıntılı yorum ve açıklamalar için bkz: A.g.k. s. 22-24.

(17) WILBUR SCHRAMM-WILLIAM E. PORTER; **Men, Women, Messages and Media**; Harper and Row Publishers, New York, 1973, s. 26.

(18) A.g.k. s. 26'dan: H.D.LASSWELL; «The Structure and Functions of Communication in Society».

Söz konusu üç toplumsal işlevin, üç gruptaki uzman ya da meslek adamının yaşamında önem taşıdığı ayrıca vurgulanmıştır. Bunlar sırasıyla diplomatlar, ateşeler, yabancı ilişkilerinde görev yapanlar ki; hepsi çevre konusunda deneyimlidir; toplumun iç tepkilerini dile getiren yazarlar, gazeteciler, çeşitli kesimlerin konuşmacıları ile toplumsal kalıtı (mirası) kuşaktan kuşağa geçiren aile ve okullardaki eğiticilerdir.

Toplumda iletişimin gördüğü işlevler kısaca ÇİZELGE-1'deki biçimiyle ortaya konabilmiştir.(19) Çizelgedeki işlevlerin herbirinin **İÇE** ve **DİŞA** doğru bir görünümü bulunmaktadır. Aslında bu durum tüm iletişim türleri için geçerlidir. Şöyle ki; biri bilgi arar veya verirken; bir diğeri bilgiyi alır ve süreçler. Bunu açıklamada ÇİZELGE-1'de düzenlenen **iletişimin görünümleri** öne sürülmüştür.

Söz konusu çizelgeyi düzenleyen görüşe göre; toplumsal arar (sosyal radar) benzetmesi pek kötü sayılmaz. Gece sis içinde yol alan bir geminin kaptanı, nerede olduğunu bilmelidir. Ayrıca; dışarıdaki kimdir? Güvenli limanlara giden deniz yolları hangileridir? Bu duruma benzer olarak hepimiz her yıl daha büyüyüp, karmaşıklaşan bir çevreyi gözetim altında tutabilmekteyiz. Şöyle ki; oradaki kimdir? Dost mu, düşman mı? Yerli mi, yabancı mı? Tehlikeli mi, yararlı mı? Hepimizin içinde yaşadığımız toplumun, onun kültürünün bir parçası olduğumuz biçimindeki bağlılık ile çevremiz ve yaşam modellerimizle bir dereceye kadar uyum ve kararlılık içinde olduğumuz duygusuna gereksinimiz vardır.(21)

Aynı görüş doğrultusunda, ilkel insanların da mağaralarında soğuğa ve tehlikeye karşı bir araya toplanarak aşağıyukarı aynı nitelikte şu soruları sordukları belirtilmektedir: Neredeyiz? Dışarıdaki kimdir veya nedir? Bu sorulara bağlı olarak kuşkusuz karanlıktaki tehlikeleri, ne gibi durumların olduğunu kendilerini neleirin tehdit ettiğini öğrenmek istemişlerdir. Düşmanlar var mı? Vahşi hayvanlar dolaşılıyor mu- gibi sorular bu olgunun içinden doğal

---

(19) SCHRAMM-PORTER, s. 28.

(20) A.g.k.

(21) A.g.k. s. 28-29. Aynı kaynakta bu görüşü desteklemek üzere tarihçi ARNOLD TOYNBEE'nin sık sık, yeni bir yere gittiğinde, oranın bir haritasını eline geçirip, nerede bulunduğunu öğreninceye kadar çok huzursuzluk duyduğundan söz edilerek; bizlerin de her gün çalışma haritalarımızı gözden geçirip; güncelleştirmek; bulunduğumuz yer ya da yaşantımızla ne kadar bağıntımızı zayıf görürsek; o kadar toplumsal ararımıza (sosyal radarımıza) bağlı kalacağımıza dikkat çekilmektedir.

olarak çıkmaktadır. Benzer durum, yetiştiğimiz veya yeni girdiğimiz çevrede de söz konusu olmaktadır. Buralarda da arkadaşlıklar, dostluklar ararız. Bizim tehlikeli veya yararlı olabilecek yerleri belirleriz. Başka deyişle toplumsal ararın (radarın) gösterdiklerini yorumlayıp, kendi haritalarımızı yaparız. Eskinin Taş Devri insanları, çevreyi gözetlemek üzere bir tepeye gözcü koyarlarmış. Bugün kendi haritalarımızı yapmak için özkişisel ile-

CİZELGE-1 : İLETİŞİMİN TOPLUMSAL İŞLEVLERİ

SIYASAL DÜZEN	EKONOMİK DÜZEN	GENEL TOPLUM DÜZENİ
Genel Gözetim -Bilgi toplama.	Kaynaklar ve alım satım işlerine ilişkin bilgi	Toplumsal düzgü-ler (normlar), roller, vb. ilişkin bilgi ile bunların onayı veya reddi.
Uyumlaştırma (Koordinasyon) -Bilginin Yorumu; politika yapımı, yayılması, yürütülmesi-	Bilginin yorumu; ekonomi politikasının düzenlenmesi; piyasanın işleyiş ve denetimi	Kamu anlayış ve iradesinin uyumlaştırılması ile toplumsal denetimin çalıştırılması.
Aktarma -Toplumsal kalıtın, yasa ve geleneklerin kuşaklara geçirilmesi	Ekonomik davranışı sağlama	Toplumsal düzgülerin ve rol beklentilerinin toplumun yeni üyelerine aktarılması (geçirilmesi)
—	—	Eğlenme (Boş zamanı değerlendirme, iş ve sorunlar karşısında yorgunluk çıkarma, değişik öğrenmeler ve toplumsallaşma)

ÇİZELGE-2 : İLETİŞİMİN GÖRÜNÜMLERİ

İŞLEV	DIŞA DOĞRU GÖRÜNÜM	İÇE DOĞRU GÖRÜNÜM
Toplumsal arar (radar)	Bilgi bulur, verir	Bilgi alır
Yürürlüğe koyma, karar-yönetim	İnandırır, komuta eder	Yorumlar karar verir
Öğretim	Bilimsel bilgi (knowledge) bulur, öğretir	Öğrenir
Eğlence	Eğlenir	Hoşlanır

tişinimize ve tepeleri gözden geçirmek için de kitle iletişim araçlarına bağlı kalmaktayız.(22)

Toplumsal arar (radar) davranışı bir yönüyle oldukça özel bir konum ortaya koymaktadır. Şöyleki; tüccar kentteki fiyatları; çiftçi ekime başlayacağı günlerde havaların durumunu; bir genç de yeni tanıştığı kızla çıkıp, çıkamayacağını öğrenmek istemektedir. Öte yandan söz konusu davranış, bir diğer yönüyle de çok genel bir durumu göstermektedir. Sözgelimi; gazete eksikliğinde bazı kişiler rahatsızlık duymakta, çünkü kendi ararlarıyla alışılmış belirtileri kaydedememektedirler. Bu konuda kendisiyle görüşülen bir ev erkeği; haber yerine karısını izlemek zorunda kaldığından yakınırken; bazı ev kadınları da bulmaca çözmek yerine kocalarını izlemek durumunda kaldıklarından yakınmışlardır. Aslında biraz altı karıştırıldığında, bu yakınmaların gerisinde kişilerin dış dünyaya kapalı olduğu; ellerine gazete geçtiğinde de onun sadece başlıklarına göz atıp; pek seyrek olarak ilgilerini çeken bir yazıyı başından sonuna okudukları gerçeğinin yer aldığı gözlenmiştir. Yine aynı şekilde, ailelerinden, kendi arkadaşlarından uzakta kalmış yaşlı kimselerin de, çevrelerinde konuşacak pek az insan bulduklarından çevrelerinde olan bitenle bağıntı kurup, yaşamla ilişkilerini sürdür-

(22) A.g.k. s. 29.

mek için çoğu kez kitle iletişim araçlarının düğmelerini çevirdikleri görülmektedir. Burada da, yaşlılar söz konusu araçlardan aldıkları haberler ve bilgilere ilişkin olaylara katılmadıkları halde böyle bir tutumla yalnızlığın ve yabancılaşmanın, soğuk, karanlık yüzüyle savaşıma girmektedir (23).

Buraya kadar açıklamalardan görüldüğü gibi, toplumsal arar olarak iletişimi hepimiz değişik biçimlerde kullanmaktayız. ÇİZELGE-2'deki konumuyla, iletişim «Yürürlüğe Koyma» amaçları için de kullanılmaktadır. Günlük yaşamımıza bir göz atarsak, başkalarından istediğimiz davranışları sağlamada başka yöntemler yerine iletişime başvurduğumuz açıkça görülmektedir. «Ayşe hanım size Bir mektup yazdırmak istiyorum»; «Ahmet efendi dışarı çık da, bana gazeteyi getir»; «Lütfen şekeri bu tarafa geçirirmisiniz»; «DUR.», «15-18 arası Sola Dönüş Yapılmaz»; «Oyunuzu erken seçim için kullanın»; «Çöp böceği olmayın», «İşi Olmayan Giremez», «Yasak Bölge»; «Haydi sinemaya gidelim» gibi söz ve uyarılar başkalarına istediklerimizi yaptırmada, fiziksel güç veya daha açık ödülleri öne sürme gibi çabaların yerine geçmektedir.

ÇİZELGE-2'de yer alan yürürlüğe koyma (manipulative) iletişiminin diğer bir yönü de **Karardır**. Bazan bu, şekeri geçirmek kadar, çabayı gerektirmeyecek kolaylıktadır. Ancak, sırasında bir seçimde oy kullanmak, bir evliliğe karar vermek gibi, zorluklar da içerebilir (24).

Karar ve yürürlüğe koyma (başka deyişle uygulama) bir madalyonun iki yüzü gibidir. Önemli bir karar, genellikle rekabete dayana uygulamanın sonucu olurken; başkalarını kapsayan karar ise yürürlüğe koymada bazı çabaları gerekli kılacaktır. Bunların her ikisi birlikte bir tür **iletişimin yönetimi** olgusunu ortaya koymaktadır (25).

ÇİZELGE-2'de görülen başka iletişim uygulama alanı **öğretim** olmaktadır. Söz konusu olan, öğretmenin sınıfta yaptıkları ile buna karşı öğrenci davranışlarını, sadece birtakım açıklamaların yapılmasını değil; rehberliği, sorun çözme uygulamalarını da kapsamaktadır. Kuşkusuz böyle bir kapsamda sınıf içinde olanlar yanında, okul dışındakiler de yer almaktadır. Sözelimi birisine evi-

---

(23) A.g.k.

(24) A.g.k. s.30.

(25) A.g.k.

mizi tarif ederken; en iyi hangi yoldan gidebileceğini söyleriz. Çocuklara, «lütfen», «günaydın» diyebilmeyi, sofrayı kurup, yataklarını yapmalarını öğretebiliriz. Öte yandan, gülmeyerek veya yanıt vermeyerek, bazı kimselere, her yerde kaba şaka yapılmayacağını anlatabiliriz ki, burada ÇİZELGE-2'de yer alan yürürlüğe koyma ve öğretim birbirine çok yaklaşıyor. Yeni bir makine almışsak, kullanma kılavuzunu okuruz. Bir yol haritasından gideceğimiz kamp yerini bulabiliriz. Bu durumda da toplumsal arar (sosyal radar) ile öğretim yaklaşması söz konusu olur.

Aynı şekilde gelir vergisini beyannamesi ve doldurma kılavuzu hem öğretici, hem yürürlüğe koydurucu niteliktedir. Bütün bunlardan görülmektedir ki, iletişim uygulama alanları birbirleriyle geçişme eğilimindedir. Ayrıca ilgili tüm davranış biçimlerinin içine çoğu kez **eğlence** de karışır. Örneğin «hatip» dediğimiz kişiler, topluma karşı konuşmalarını mizah ya da birtakım fıkraya ve öykülerle daha hoşnutlukla dinlenir, duruma getirirler. Böyle bir tutum, öğretmen davranışlarında da geçerlidir. Günümüzde özellikle kitle iletişim araçlarıyla yapılan çeşitli yayınlarda; öğreticilik yanında, bazan daha ileri düzeyde eğlendirici iletilere ağırlık verildiği izlenmektedir (26).

Kuşkusuz tüm bu işlevler; insanın ve toplumların yeryüzünde görünüşünden günümüze kadar; farklı kurumların bunları yerine getirmesine karşın, yine de güçlülükle değişmiştir. Bunların arasında genişletilmiş, meslekleştirilmiş kamu yönetimleri, biçimselleştirilmiş (resmileştirilmiş) okul sistemleri ve kitle iletişim araçları özellikle dikkati çekmektedir. Şöyle ki, hükümetler şimdiye kadar yaptıklarını sürdürmekte; okulların genç insanları onları anne babaları ve ustaları gibi toplumsallaştırmakta; kitle iletişim araçları kişisel iletişimin uzantısı olmaktadır. ÇİZELGE-3 bu haritanın nasıl değiştiğini göstermektedir (27).

Acaba böyle bir iletişim işlevleri haritası, iletişen canlı olarak bize neyi göstermektedir? Yaşamın içinde, sürekli iletişim ilişkisiyle yolalmaktayız. Biz bunu; kendi kişisel ararımız (radarımız) olarak toplumsal çevrede ilişkilerimizde güven, rehberlik ve yeni olanı aramakta; aynı zamanda başkalarına kimliğimiz ile ilişkilerdeki anlayışımızı benimsetmekte kullanmaktayız. İletişim bizim,

(26) A.g.k. s. 31.

(27) A.g.k. s. 31-32.

karar alma ve başkalarını inandırıp, eyleme geçirmede yönetim aracımız olmaktadır. Küçük yaşam yolumuzda, toplumun daha büyük karar alma programına katılmakta; sonra toplumun kararlaştırdığı ve bizden beklediği şeyleri ortaya koyan uyarıları alıp, yorumlayıp, tepki göstermekteyiz. Özellikle toplumun yeni üyelerine bilgi, beceri, yaşayış düzgülerini (normlarını) aktarmaktayız ki; her yıl dünya yaşamına giren bu «barbarlar» sınıfının 20 yıl içinde toplumsallaştırılıp, kendilerinin yararlı grup üyeleri olarak, birlikte güven içinde yaşanabilen, birtakım sorumlulukları yüklenebilecek düzeye gelecek kişiler olmaya hazır duruma getirilmeleri gerekmektedir.

ÇİZELGE-3

İLETİŞİM İŞLEVİ	SÖZLÜ ORTAMDA (Oral Society)	ARAÇLI ORTAMDA (Media Society)
TOPLUMSAL ARAR (Sosyal Radar)	Kişisel ilişki, göz-cüler, çığırtkanlar, toplantılar, pazarlar, vb.	Kişisel ilişki, haber araçları
YÖNETİM	Kişisel etki, önderler, kurullar	Kişisel etki, önderler, kamu yönetimi kurumları ve hukuk, görüş ortamları, (kamuyu)
ÖĞRETİM	Ailede, uzman yanında, çıraklıkla öğretim	Ailede ilk toplumsallaşma, öğrenim düzeni, öğretime ve yakın ilgiye bağlı araçlar
EĞLENCE	Balad söyleyenler, dansçılar, öykü anlatanlar, grup katılımı	Yaratıcı ve uygulamalı sanatlar, eğlence araçları

İLETİŞİM SÜRECİ VE SİSTEM YAKLAŞIMI AÇISINDAN İLETİŞİM SÜRECİNİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Ahmet Haluk YÜKSEL

I— İLETİŞİM KAVRAM VE TANIMI

I— İletişim Kavramı Üzerine Tartışmalar

Toplum içinde yaşayan insanın kendisini ve çevresini daha iyi tanınmasına ve başkaları ile uyumlu ilişkiler gerçekleştirmek için etkileşime, yaşayan ve artık yaşamayan kişilerin miras olarak bıraktıkları bilgilerden yararlanmasına yardım eden özel bir becerisi vardır. Bu beceri, insanın **iletişim gücü** olarak nitelendirilmektedir.

İnsanın toplumsal bir varlık olma özelliği, yaşam boyunca çevresiyle etkileşimde bulunurken öğrendiklerini, çevresindeki diğer insanlara ve kendisinden sonra gelen kuşaklara aktarabilmesinden kaynağını almaktadır. Toplumsal anlamda, kuşaktan kuşağa aktarılan bu bilgiler kültürün bir yönünü de oluşturur (1). Aslında, insan canlılar içinde kültürü olan tek varlıktır. Gruplar halinde ya-

---

(1) Kültür ve kültürün özellikleri konusunda geniş bilgi için bkz: AHMET HALUK YÜKSEL, *Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yay. No: 123, Eskişehir: 1987, s. 22-67.

şasalar bile, hayvanlar için belli bir kültür olgusundan söz edebilmek güçtür. Çünkü, hayvanlar kendi aralarında en ilkel anlamıyla iletişimi gerçekleştirirler bile, yaşamları boyunca deneyim yoluyla öğrendiklerini, kendilerinden sonra gelecek kuşaklara aktarabilecek ve bağlı olarak da onların davranışlarını etkileyebilecek iletişim yeteneğine sahip değillerdir. İşte bu bağlamda iletişimi bir anlatma ve anlaşma bilimi olarak görmek mümkündür.

Temelde insanlar, varoluşlarının başlangıcından bu yana çevrelerini etkilemeye çalışmışlardır. Ancak, doğal olarak, insanlar çevreyi etkileme sürecinde kendileri de etkilenmişlerdir. Bu süreç sırasında çevreyle insan ve insan ile insan (veya insanlar) arasında belli bir duyarlılık geliştirmenin gereği ve önemi de son derece açık bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü, etkilemenin etkenliği ve hedefine ulaşması, bu konuda kimin kim veya ne ile ve nasıl iletişimde bulunduğu açık ve kesin bir şekilde bilinmesini; karşılıklı güven, anlayış ve iyi niyetin sağlanmasını da gerektirir (2). Bu bağlamda, öncelikle kim veya kimler arasında bir iletişimin bulunduğunu bilmek gerekmektedir. Kişileri belirtmekle aslında etkilemede önemli bir adım atılmış demektir. İletişimde bulunanlar arasında karşılıklı güven ve anlayış sağlanmamışsa, sorunlar çoğalacak ve iletişimdeki istenen etkinlik sağlanamayabilecektir. Çünkü, iletişim sürecinin sağlıklı gerçekleşmesinin temel gereği olarak, kaynağın güvenilirliği kadar alıcının da iletişimde bulunma isteğinin varlığı ve yapısı ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz, iletişim bu şartların sağlandığı durumlar dışında da gerçekleşebilir. Ancak, bu durumda ya iletişim süreç olma niteliğini kaybeder ya da başlangıçta amaçlanan etkililik yeterli düzeyde ve istendik yönde gerçekleşmez.

Aynı toplumsal yapı içinde bulunan insanlar bile değişik bir takım yapılara sahiptir. Belli bir sınıflama çalışması ile herkesin aynı anlayışta ve aynı duyarlılık yapısında olduğunu varsaymak bile mümkün değildir. İşte bu farklılıkların varlığı istenen düzey ve etkililikteki iletişimin aslında ne kadar güç gerçekleştiğini açık olarak ortaya koymaktadır. Bu güçlüğün yenilmesinde şu öğelere dikkat etmek gerekmektedir (3): a) Çevresel etmenler, b) Bireyler arası ilişkiler, c) özel iletişim biçimleri, d) Kullanılan ortamlar ve oluklar (channels).

---

(2) CEVAT ALKAN, Eğitim Teknolojisi (Kuramlar-Yöntemler) Ankara: 1977, s.112.

(3) A.g.k. s. 113.

Yukarıda sözü edilen çevresel etmenler, çok özet bir şekilde ifade edilirse, belli bir iletişim sürecinin içinde gerçekleştiği şartlar ya da durumlardır. Kaynak ya da alıcının içinde bulunduğu çevresel etmenler iletişim sürecini olumlu ya da olumsuz bir şekilde ya yönde etkileyebilir. Örneğin; kaynağın çok gürültülü bir ortamda kodladığı iletiler, alıcı tarafından tam olarak algılanamaz. Böylelikle, kaynağın iletişimi gerçekleştirmesinde temel hedefi olan gönderdiği iletinin kodaçımının mümkün olduğu kadar tam'a yakın olabilmesi durumu gerçekleşmeyebilecektir. Benzer şekilde, kaynak ve alıcı arasındaki bireysel ilişkilerin yapısı ve düzeyi de iletişimin etkililiği üzerine etki eden bir başka faktördür. Kaynak konusunda belli olumsuz düşüncelere sahip olan alıcı, kaynağın gönderdiği iletilerin kodaçımını istendik bir biçimde yapmayabilir hatta kaynakla iletişim kurmayabilir. Bireylerarası iletişimde, bazı durumlarda özel birtakım iletişim biçim ve yolları kullanılarak iletişim gerçekleştirilebilir. Belli bir durumda, kaynak ve alıcı kodaçımını sadece ikisini gerçekleştirebildikleri bir iletişim türünü kullanabilirler. Bunun dışında; görme, işitme ve konuşma engelleri söz konusu olduğunda, birarada bulunmak ve belli bir etkileşimi gerçekleştirmek için bir gerek-şart olan iletişimin gerçekleştirilebilmesinde özel birtakım yöntemler geliştirilmiştir. Böylelikle insan olmanın getirdiği en doğal hak ve gerek olan «iletimde bulunma hakkı» bu tür engellere sahip kişiler için de kullanılabilir bir yapıya kavuşmaktadır. Son olarak, en az diğer öğeler kadar önemli bir öğe olan iletişim sürecinin işleminde kullanılan ortamlar (media) ve oluklar karşımıza çıkmaktadır. Az önceki örneğe dönüşülecek olursa; gürültülü bir çevrede kullanılacak oluk belki de gürültüden etkilenme olasılığı olmayan görsel nitelikli oluklar olabilirdi. Bu anlamda, «uygun durumda uygun oluk» seçimi iletişim sürecinin işlerlik kazanmasında büyük öneme sahip olmaktadır.

Buraya kadar iletişim kavramı üzerinde ele alınan noktalardan da anlaşılabilceği gibi, bir iletişim olgusunun hayata geçebilmesinin ilk koşulu olarak ortada belli bir iletinin olması gerekmektedir. İnsanların anlayabileceği şekilde dile getirilen ya da belirtilen bir olay, düşünce ve kanaatler sözü edilen iletileri meydana getirir (4). İşte anılan bu yapısıyla iletiler bir bakıma, toplumları «yaratan» iletişimin de temel kaynağını oluşturmaktadır. İnsanlar-

---

(4) UYGUR KOCABAŞOĞLU, «Haber Kavramı Üzerine» A.Ü. SBF Basın ve Yayın Yüksek Okulu Yıllığı, Ankara: 1977, s. 337.

arası, tek tek insanlarla toplumsal kurumlar arası ve nihayet bu kurumların birbirleriyle olan her türlü ilişki ve etkileşimlerinde iletişim birincil öneme sahip bir öge olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısacası, bu bağlamda iletişim, bireylerarası ilişkinin her türünü, örgütleri ve giderek toplumları belirleyen, yaratan ve birarada tutan «çimento» olarak nitelendirilebilir. Grup halinde düşünüp-davranmamızı, toplumsal ilişkilerde rol yapmamızı ve hareket etmemizi de hep iletişime borçlu olduğumuzu söylemek mümkündür.

Toplumsal yapı içerisinde insanlar, kaynak ve alıcının düşüncesinde nadiren bağımsız düşünülen; bilgi verme, ikna etme ve eğlendirme amacıyla iletişimde bulunurlar (5). Gerçekten de insanlararası etkileşime davranışsal yaklaşım, insanların iletişimde bulunmaları durumunda bunu bir bütün olarak gerçekleştirdiklerini önermektedirler (6). İletişim olguları insanın bütün yapısına yöneliktir. Ancak, iletişimin gerçekleştirmek istediği sonul hedef, zaman zaman iletişimin gerçekleşme amacını farklılaştırabilmektedir. Temelde, «eğlendiren» bir iletinin bilgi vermediği ya da bilgi veren iletinin, ikna edici olmadığı da ileri sürülemez. Buna karşın, bu amaçların herhangi birinin diğerlerinin önüne geçebilmesi de söz konusudur.

Bir kavram olarak iletişim süreç içerisinde, sadece bir bireyin, bir başka bireye yaptığı herhangi bir etki olmasının ötesinde, bir paylaşma eylemi, bir kişilerarası ilişki olarak düşünülmektedir (7). Artık, alıcı edilgen (pasif) bir hedef olarak değerlendirilmemektedir. Şimdi alıcı, aktif bir katılıcı, iletişim süreci ise, tek yanlı bir hareket değil, iki yönlü bir karşılıklı-eylemleşme olarak ele alınmaktadır (8).

Aslında iletişim hayatımızda o denli yaygın bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır ki, çoğu kez iletişim kavramının farkına varamayız. Bunun yanı sıra, her birey iletişime doğuştan yetenekli olduğunu varsayar, aksini düşünmez. Çünkü herkes, toplumsal hayatın her anında iletişimde bulunur. Gerçekten de, eğer bir an iyi

---

(5) JOHN E. MARSTON, *The Nature of Public Relations*. McGraw-Hill Book Company, New York: 1963, s. 27.

(6) KENNETH K. SERENO - C. DAVID MORTENSEN, *Foundations of Communication Theory*, Harper and Row Publishers, New York: 1970, s. 4.

(7) WILBUR SCHRAMM, «İnsansal Haberleşmenin Doğası» *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (Çev: ÜNSAL OSKAY), Cilt: XXIII, No. 1, Ankara: 1988, s. 432.

(8) A.g.k. s. 433.

bir iletişim yeteneğine sahip olmadığımızı düşünürsek, çevreyle herhangi bir düzlemde ilişki kurabilmemizin ne denli güçleştiğini düşünebiliriz. Toplumsal hayatta insanlar çevrelerinden aldıkları iletilere göre hayatlarını oluştururlar. Bunun da ötesinde, çevreyle alınıp-verilen iletiler aracılığıyla özleştirmeler yapılarak, bir süreç içinde bireyler kişiliklerini tanımlarlar (9). Bu bağlamda, toplumsal yapı içindeki bireylerin kişilikleri, çevreleriyle olan iletişim çabalarının bir sonucu olarak nitelendirilebilir. Ayrıca, iletişim olgusu yoluyla bireyler sadece çevreden etki almakla kalmazlar. Etkileşim olgusunun doğal bir sonucu olarak çevrelerini de değiştirirler. Kısacası, iletişim çevremizi değiştirmekte kullandığımız bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

İletişimsel bir yaklaşımla toplum, bazı tür bilgilerin paylaşıldığı bir ilişkiler toplamı olarak tanımlanabilir. Bu noktada şu vurgulanmalıdır: İnsan iletişimi (human communication), insanların gerçekleştirdikleri birşeydir ve kendine ait bir hayatı yoktur. Buna bağlı olarak, iletilere insanların yüklediğinden başka bir anlam da söz konusu değildir. İletişim konusunda çalışıldığında aslında; birbirleriyle veya gruplarıyla, kurumlarıyla hatta toplumlarıyla ilişki kuran, birbirini etkileyen ve etkilenen, eğiten ve eğitilen, eğlendirilen ve eğlendirilen insanlar ve insan grupları üzerinde çalışılıyor demektir (10). Kısacası toplum, ağırlıkla iletişim olgusu tarafından düzenlenen anılan türdeki ilişkiler ağı olarak nitelendirilebilir.

Buraya kadar ele alınan boyutları ile iletişim kavramı, şimdiye kadar yapılan çok sayıdaki iletişim tanımının ortak noktalarını bünyesinde taşıyabilecek ve çoğunlukla kabul edilebilecek doğru ve tam ya da tam'a mümkün olduğu kadar yakın bir tanımlamaya gereksinim göstermektedir.

2-- İletişim Olgusunun Tanımı

Günümüzde özellikle son on yıl içinde, insansal iletişim konusunda yapılan bilimsel araştırmalar artık şaşırtıcı boyutlara ulaşmıştır. Aslında, araştırma çalışmalarında görülen ve artık «patla-

---

(9) ROGER E. WILLIAMS, «Genel İletişim Kavram ve Modelleri» KURGU (EİTİA TÖEF Dergisi, (Çev: AKIN ERGÜDEN), EİTİA Yay. No: 217/141, Eskişehir: 1979, s. 282.

(10) WILBUR SCHRAMM-WILLIAM E. PORTER, *Men Women Messages and Media (Understanding Human Communication)*, Harper and Row Publishers, New York: 1982, s. 3.

ma» olarak nitelendirilebilecek gelişme, iletişim kavramının gittikçe genişleyen kullanım alanı ve anlamından kaynağını almaktadır. Buna bağlı olarak çok sayıdaki bilimsel disiplin kendi alanları doğrultusunda olsa bile iletişim konusunda çalışmaktadır. Örneğin, fiziksel bilimlerin, iletişim konusundaki çalışmalara; sibernetik, bilgi kuramı (enformasyon kuramı) ve genel sistemler kuramının alt başlıkları bağlamında katıldığı bilinmektedir. Sosyal bilimlerin alanında ise, kültür olgusunu iletişim olarak nitelendiren antropologların konuya bakış açıları ilk sırayı almaktadır. Sosyal-psikologlar ise iletişimi bireyler arası ilişkiler ve grup-içi etkinlikler olarak ele alırlar (11). Toplumbilimleri yelpazesinin en ucunda dilbilimciler, «dil» yapısı üzerinde olan çalışmalarını iletişim biliminin bir parçası olarak görmektedirler. Bunun yanı sıra, psikoloji, sosyoloji, politika bilimi, gazetecilik ve diğer birçok bilimsel disiplinler iletişim bilimi ile yakın ilişkiler içindedirler.

Buraya kadar ele alınan yapıyla iletişim, herkesin farkında olduğu ancak tam olarak tanımlayamadığı bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. İletişim; bir başkası ile konuşmaktır, günlük hayatımızda yer etmiş olan televizyondur, bilgiyi yaymadır, giyiniş ya da saç biçimidir vb., başka deyişle bu liste gerektiği taktirde sonsuza kadar uzatılabilir. Kısacası iletişim, insan hayatının her alanıdır. Bu anlamda iletişime iki değişik bakış açısı söz konusudur. İlk bakış açısı ile gerçekleştirilen yaklaşım, kaynak ve alıcının iletiyi nasıl kodladığı ve kodaçımının nasıl yapıldığı ile ilgilenir. Ayrıca bu yaklaşımda, etkililik ve doğruluk da iletişimde büyük önem taşır. İletişim olgusuna bu bakış açısı ile bakıldığında, iletişim bir insanın diğerinin davranışına veya düşüncelerine etki etmede kullandığı bir süreç olarak görülür. Eğer, etki istenenden değişik ya da daha azsa, ortada iletişimsel bir hatanın olduğu öne sürülür ve hatanın nerede meydana geldiğini saptayabilmek için iletişim sürecinin işleme aşamaları tek tek incelenir (12).

İkinci yaklaşım, iletişimi anlamların oluşturulması ve değişimi olarak görür. Bu yaklaşım, iletilerin veya metinlerin anlam oluşturmak için insanlarla nasıl etkileşimde bulunduğu bakar. Bu da metinlerin insanların kültüründeki rolü dile getirmektedir. Yanlış anlamaların iletişim hatalarının delili olmadığını; bunların kaynak

---

(11) SERENO-MORTENSEN, s. 1-2.

(12) JOHN FISKE, *Introduction to Communication Studies*, Methuen and Co. Ltd., London: 1985, s. 2.

ve alıcının kültürel farklılıklarından doğduğu öne sürülmektedir. Bu yaklaşıma göre, iletişim konusundaki çalışmalar bir anlamda kültür ve metinler üzerinde çalışmak anlamını taşır. Çalışmanın ana metodu ise semiotik (simgeler ve anlamlar bilimi) olarak ortaya çıkmaktadır (13).

Daha önce değinildiği gibi, iletişim kavramının çok çeşitli bilimlerle yakın ilişkisi ve değişik bilimsel disiplinlerin iletişim kavramını kendi alanlarında kullanmaları, bu kavramın değişik biçimlerde tanımlanmasını beraberinde getirmektedir. Aslında iletişim sözcüğü birçok davranış biçimini kapsamaması nedeniyle «sevgi» sözcüğüne çok benzemektedir. Bu açıdan, en geniş anlamlısından, en dar ve özel anlamlarda ele alınan yüzen fazla yayınlanmış iletişim tanımı bulunmaktadır. Gündelik kullanıma en yakın ve en geniş anlamıyla iletişim; herhangi bir bilgi (information) paylaşma eylemidir (14). Bu yaygın kullanıma sahip tanımlamadaki önemli bazı noktaların açıklığa kavuşturulması, «iletişim» konusunda geliştirilecek tanımlama için yol gösterici olacaktır. Bu anlamda yukarıda dile getirilen genel tanımlamada kullanılan «bilgi» sözcüğünün kapsamı önem taşımaktadır. Eğer; bilgi sözcüğü sadece «data» anlamındaki bilgileri kapsıyorsa, o zaman bu tanım belli bir noktaya kadar eksiktir. Çünkü, toplumsal yapı içindeki insanlararası ilişki ve etkileşimlerde «data» anlamındaki bilgilerden öte duygular ve kanaatler de söz konusudur. Bunun yanısıra, iletişim belli bir süreç yapısını da taşımaktadır. Belli birtakım iletiler; kaynaktan çıkar, belli oluklar (channels) kullanılarak alıcıya ulaşır. İletiyi alan alıcıda birtakım etkiler ve bağlı olarak da birtakım değişiklikler meydana gelir. Bu aşamadan sonra da, alıcının kaynağa (ilk iletiyi gönderen kaynağın daha sonra göndereceği iletileri düzenlemekte kullanabileceği) bir yansıma (feedback) gönderilir. Bu durumda da, çok açık bir biçimde iletişim olgusunun «süreç» niteliğini ortaya çıkarmaktadır. Anılan noktalar, yukarıdaki tanımlamanın eksikliğini ortaya koymaktadır.

Bu açıklamadan sonra, iletişim kavramının değişik kullanım ve bakış açılarına göre yapılan tanımlamalarına yer vermek gerekmektedir. İletişim kavramının toplumbilimsel açıdan yapılan tanımlaması Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde şu şekilde yer al-

---

(13) A.g.k.

(14) WILLIAMS, s. 284.

maktadır: «Düşünce ve duyguların, bireyler, toplumsal kümeler, toplumlararası söz, el-kol hareketi, yazı, görüntü bv. aracılığı ile değiş-tokuş edilmesini sağlayan toplumsal etkileşim süreci.»

İletişim kavramına yapısal ve davranışsal yaklaşımlar sonucu yapılan tanımlamalardan bazıları ise şöyledir (15): «İletişim, iki veya daha çok insan arasında anlaşma için gerçekleştirilen değişimdir.» «İletişim, herhangi etki anlamda, düşüncelerin karşılıklı değişimidir.» «...Düşüncelerin, kanıların veya bilginin; söz, yazı veya işaretler yoluyla değişim ve paylaşımıdır.» «İletişim, organizmanın herhangi bir bölümünde, istendik belli davranışları ortaya çıkarabilmek için, çevresel uyaranların düzenlenmesidir.»

İletişim kavramını gerçekleştiren olayın yapısına paralel olarak ele alan bir başka tanımlama da şu şekildedir (16): «En genel anlamıyla; bir sistem bir kaynak, bir başkasını ne zaman etkilerse; bir hedefi, kaynak ile hedefi birbirine bağlayan kanallar içinde göndermeye elverişli (transmitable) değişken işaretler ile uyarabilirse, orada iletişim var demektir.»

Tanımlamada nüfuz ve etkiyi ön plana alan görüşe göre iletişim şu şekilde tanımlanmaktadır (17): «İletişim sözcüğü burada, bir aklın bir başka akli etkileyeceği bütün süreçleri kapsayacak şekilde çok geniş bir anlayış içinde kullanılacaktır. Bu, doğal olarak sadece yazılı ve sözlü iletişim yollarını değil, keza müziği, resme dayanan sanatları, tiyatroyu, baleyi ve bütün insan davranışlarını kapsamaktadır. Bazı bakımlardan, bundan bile geniş bir kavram olarak kullanmayı istiyor insanın gönlü; bir mekanizmayı etkileyen bir başka mekanizmanın yararlandığı süreçlerin de iletişim kavramı kapsamına alınması gibi...».

Konuya yine toplumbilim çerçevesinde yapılan bir yaklaşım ise şu şekildedir (18): «İletişim, belli bir toplumsal yapılanma içinde kaynaklar ile alıcılar arasındaki bilgi alış-verişidir.»

İletişim kavramının davranışlar açısından yapılan bir başka tanımlanması yapısal bazı farklılıklar göstermektedir (19): «İleti-

---

(15) LEE THAYER, *Communication and Communication Systems*, Richard D. Irwin Inc. Illinois: 1938, s. 13.

(16) SCHRAMM, s. 434.

(17) A.g.k., s. 434-435.

(18) SERENO-MORTENSEN, s. 5.

(19) THOMAS R. NILSEN, «On Defining Communication», *Foundations of Communication Theory*, Edited by: KENNETH K. SERENO-C. DAVID MORTENSEN, Harper and Row Publishers, New York: 1970, s. 18.

şim sözcüğünü, işaretler ve semboller yoluyla gerçekleşen bir etkileşim olarak tanımlayabiliriz. Bir başka deyişle iletişim, semboller yoluyla gerçekleşen bir etkileşim ve bağlı olarak etkileşimin bir alt-başlığıdır.»

Bu açıdan yapılan bir başka tanımlamada da, «iletişim organizmanın herhangi bir uyarana tepkisidir (20)» denilmektedir. Hatta, etkileşimin tepki boyutu daha ön plana alınarak; «iletişim eğer herhangi bir tepki almıyorsa iletişim söz konusu değildir (21)» nitelendirmesi yapılmaktadır.

Buraya kadar ele alınanlardan da anlaşılabilceği gibi, genel anlamıyla iletişim kavramı, birbirlerini etkilemek amacıyla olan iki öge arasında meydana gelen bir etkileme olgusunu ifade etmektedir. Aslında bu yapıyla, bu kavram bir davranış biçimidir. Davranış ise oldukça karmaşık olup, karşılıklı etkileşimde bulunan birçok değişkeni de kapsamaktadır. Bu bağlamda iletişim kavramı;

— İnsanlar arasında duygu ve fikirlerin akışıdır.

— Bir kimsenin düşüncelerini ve duygularını diğerlerine açık-seçik olarak belirtmesi sürecidir.

— Bireyler arasında anlamları ortak kılma sürecidir.

— Bir kaynağın bir iletiyi bir oluk üzerinden bir alıcıya iletmesi sürecidir.

— Seçilmiş bir haberin, bir haber kaynağından belli bir mesafeye iletilmesi sürecidir.

Özetlersek, iletişim kavramı; süreç, etki, düşünce, haber, duygu, ifade, anlam, mesafe, temel eğitim becerileri gibi birçok kavramı içeren karmaşık ve çok boyutlu bir süreci kapsamaktadır(22).

Buraya kadar ele alınanların dışında bir başka iletişim tanımının da Aristo tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir. Aristo iletişimi «ikna etmenin bütün uygun anlamları» olarak belirlemiştir.

---

(20) A.g.k. s. 20.

(21) A.g.k.

(22) ALKAN, s. 113.

tir (23). Bu tanımlamanın da semiotik bir çerçevede gerçekleştirildiği görülmektedir.

Aslında, yukarıda ele alınan iletişim tanımları dikkatle incelendiğinde, aralarında büyük farklılıklar olmadığı görülebilir. Ayrıca, bu tanımlamalardan herhangi birisinin doğru, diğerlerinin yanlış olduğunu öne sürmek de pek mümkün değildir. Çünkü, iletişim tanımları, o tanımlı yapanın ilgi alanına ve tanımlı yapma amacına göre farklılıklar gösterebilir. Bütün bu söz konusu farklılıklara karşın iletişim olgusunun varlığının ve işleyişinin ana ögesi her zaman bilgi (information) dir. Bilginin de tanımlaması yapılırsa; belli bir durumdaki alternatif olabilirliklerin sayısını küçülten veya bir belirsizliğin şiddet ve yoğunluğunu azaltan herhangi bir içerik (content) bilgidir, denilebilir (24). Bu tanımın içine; bir insanın bir başka insan hakkında varolan duygularını, gerçekleri, kanaatleri, ikna etmeyi de dahil etmek gerekmektedir. Bilgi konusunda önemle üzerinde durulması gereken nokta, herhangi bir bilgi içeren iletinin gerek kaynak, gerekse alıcı tarafından aynı şekilde anlamlandırılabilmesi güçlüğüdür. Bir başka deyişle, insanların maddi ve manevi yapılanmalarında mutlaka varolan farklılaşmalar nedeniyle iletiler dolayısıyla bilgi, hiçbir zaman tam olarak ve «tıpkı» bir şekilde anlamlandırılmaz.

Yapısı gereği iletişim ilişkileşme ve etkileşime dayanır. Bu ilişkileşme ve etkileşim bir bireyle bir diğeri veya biriyle birçokları arasında kurulabilir. Bu ilişkileşmenin özü ve temeli belli bir uyum (in tune) içinde olmaktadır (25). Kaynak ve alıcı uyum içinde olunca aslında, her iki taraf da aynı bilgiye eğilmiş ve onunla ilgilenmektedir anlamına geirmektedir. Bu ilişkileşmenin mutlaka yüzyüze gerçekleşmesi de gerekmez. İletileri oluşturan sembollerin boşluk yoluyla alınması ve sembollerin gittikçe gelişen teknolojiye paralel olarak daha yoğun bir şekilde saklanması gibi yöntemler yüzyüze ilişkileşmenin mutlak gerekliliğini ortadan kaldırmıştır. Bir başka deyişle, kitle iletişim araçlarının yapısı ve gelişmesi anılan zorunluluğu azaltmıştır.

Kısacası, iletişimi; belli bir çeşit bilginin paylaşılmasını mümkün kılan bir ilişkileşme ve paylaşma süreci olarak nitelen-

---

(23) DAVID K. BERLO, *The Process of Communication (An Introduction to Theory and Practice)*, Hold, Rinehart and Winston Inc. New York: 1960, s. 7.

(24) SCHRAMM, s. 435.

(25) SCHRAMM-PORTER, s. 4.

dirmeK mümkündür. Bu nitelendirme nin iında iletişim tanımı nı Őylece gerçekleştirmek mümkündür: **İnsanlararası iletişim, bilgi, düşünce, duyu, tutum ve kanılarla, davranış biçimlerinin kaynak ile alıcı arasındaki bir ilikileme yoluyla bir insandan diğere/diğelerine bazı oluklar kullanılarak aktarılması sürecidir.** Burada ,tek tek insanların birbirleriyle olan iletiimleriyle birlikte, insanların kurumlarla ve kurumların diğere kurumlarla kurduğu; başka deyişle insanların içinde yer aldığı tüm iletişim olayları insan iletişimi (human communication) kapsamında düşünülmektedir. İnsan iletişiminin, insanların gerçekleştirdiği bir Şey olması nedeniyle, kendi başına bir hayatı olmadığını da söyleyebiliriz. Bu bağlamda, iletişim konusunda yapılacak irdelemeler bir bakıma insanlar hakkında yapıyor demektir. Bir başka deyişle, birbirleri ile, grupları ile ilgili olarak, etkilenecek, etkileyerek, bilgi vererek, bilgi edinerek, öğreterek, öğrenecek, eğlenerek ve eğlendirerek bu iletişim sürecinde yer alan insanlarla iğilenmek demektir.

Buraya kadar ede alınan bağlamda insan iletişiminde, iletişim sürecinin kaynağı durumundaki ge, alıcı ve alıcılarla, onlara bir etkide bulunmak, dolayısıyla da onların davranışlarında birtakım değişiklikler oluşturmak amacıyla iletiler gönderir. Başka deyişle, iletişim sürecinin temel hedefi alıcı(lar)da birtakım değişiklikler oluşturmak olarak ortaya çıkmaktadır. Aslında, insanlar ve iletişim arasındaki ilişkiyi tam olarak tanımlayabilmek için konuya en azından bireysel davranış, bireylerarası davranış ve kurumsal davranış düzlemlerinde bakmak gerekir (26). Bireysel düzlemlerde bakıldığında, bireylerin düşünsel ve davranışsal varoluunda iletişimin rolü, bireyin psikolojisinde yemek yeme ve soluk almanın rolü ile karılatırılabilir. Bunun sonucunda, anılan her c düzleme uygulandığında iletişim kavramı, bütün yaşayan insansal sistemlerin varoluş, büyüme ve değişime konusundaki devingen süreci belirleyen öge olarak ortaya çıkar (27).

Anılan tanımlamalar iında iletişim olgusuna bakıldığında; iletişimin sistematik yapısına da değinmek gereği ortaya çıkmaktadır. Bir insan olarak her birey temelde bir sistemdir. Buna bağlı olarak iletişim de, ögelerin sistematik ilikilemesine dayalıdır. r-

(26) THAYER, s. 16-17.

(27) A.g.k., s. 17.

neğin, bir öğrencinin bir sınıfta gösterdiği iletişim davranışı, onun ailesinden, önceki sınıflarda elde ettiği bilgi ve deneyimlerden ve ya bir birey olarak hedeflediklerinden bağımsız düşünülemez. Aynı zamanda, sınıfın ısı, giyilen elbiseler, dersten önce anılan öğrencinin geçirdiği gece de iletişim sistemindeki bağımlı ögeler olarak değerlendirilir (28).

Herhangi bir iletişim etkileşiminde iki temel sistemin işlev görmekte olduğu düşünülür. Bunlardan birisi, bireyin içindeki ögeler başka deyişle «iç-sistem», diğeri ise bireyin dışındaki ögeler, başka deyişle «dış-sistem»dir. İletişimde bulunan ya da şu veya bu şekilde iletişim sürecine katılan her birey kendi iç-sistemini de oraya taşıyacaktır. İletişimde bulunan her bireyin, bireysel ve tekil bir iç-sistemi olmasına karşın, iletişimde bulunan bu bireylerin iç-sistemlerinde varolan birtakım ortak ögeler de söz konusudur. Tanımlanacak olursa; iç-sistem tekil bir birey oluşturmak üzere biraraya gelen ögelerin bütünü olarak kabul edilebilir. Bu ögeler; bireyin kişisel özellikleri, eğilimleri, tutumları, zekası, geçmiş deneyimleri vb. dir. Gerçekleşen herhangi bir iletişim etkileşiminde her birey kendi iç-sistemi ile beraber düşünülür ve iç-sistem ögelerine de «özel ve içsel uyaranlar» adı verilir.

Dış-sistem ise, iletişimde bulunan bireyin çevresinde bulunan şartlardır. Dış-sistemi oluşturan ögelere, alıcıya gönderilen iletide kullanılan kelimeleri, iletişimde bulunanların mimik ve hareketlerini, iletişimin gerçekleştiği ortamda çevredeki sesleri, hatta içinde bulunulan odanın ısını da dahil etmek mümkündür. Örneğin, küçük bir odada iki kişinin konuştuğunu varsayalım. Karşınızda bulunan kişi, sizin onun yüzünde gördüğünüz mimik ve hareketleri göremediği gibi, siz de kendi yüzünüzü göremezsiniz. Ancak, o sizi, siz de onu görmektesiniz. Bunun yanısıra aynı temel ortam paylaşılmaktadır. Aynı küçük oda, oturlan kanape, avizeden süzülen ışık, alçak tavan vb. orada gerçekleşen iletişim sürecindeki alıcı ve kaynak için aynıdır. Kısacası, özellikle yüzyüze iletişimde dış-sistem iletişimde bulunanlar için aynıdır (29).

Ayrıca, iletişim algısal bir yapı da taşımaktadır. Bir bakıma, algılama sürecini anlamak, iletişim olgusunu da anlamanın teme-

---

(28) KENNETH K. SERENO - EDWARD M. BODAKEN, *Trans-Per Understanding Human Communication*. Houghton-Mifflin Company, Boston: 1975, s. 10.

(29) A.g.k., s. 11.

lini oluşturur. Açık olarak algılama, bir bireyin bir uyarını (veya bilgiyi) dış dünyadan seçmesi ve aynı zamanda bireyin içinde varolan iç uyaranlarla bunları harmanlaması, karıştırmasıdır. Kıscası, algılama bireyin iç ve dış uyaranları harmanlaması olarak nitelendirilebilir.

İnsanlar algıladıklarında ya da iç ve dış uyaranları harmanladıklarında, anlam yaratmaya da kalkışmışlar demektir. Etkileşimi temel alan yaklaşıma göre, anlam yaratma insan iletişiminin asal bileşenidir. Bireyin herhangi bir uyarana yüklediği anlam tekil olarak ona aittir. Belli bir olay, madde veya iletiye tam olarak aynı anlamı yükleyebilecek iki kişi yoktur. Çünkü, insanlar tekildir. Bireyler, değişik algılamalarına ve uyaranlara bireysel anlamlar yüklemelerine karşın, anlamı paylaşmak isterler ve bu noktada iletişim başlar.

Tüm bunların dışında, daha sonra da ele alınacağı gibi, iletişim süreci yapısı da taşır. Süreç terimi, insan iletişiminin varolan, devam eden ve sürekli değişen yapısını dile getirir. İnsanları hayatlarında büyük öneme sahip iletişim sürecinde, kaynağın alıcıya gönderdiği iletinin aslına mümkün olduğu kadar uygun olarak alıcıya ulaşması gerekir. Bu noktada da iletişim sürecinde yer alan ögeler ve yapıları önem kazanmaktadır.

3— İletişim Sürecinin Ögeleri

İletişim sürecinde yer alan, iletişimin temel ögeleri şunlardır: Kaynak, ileti, kodlama-kodaçlama, oluk (kanal-channel), alıcı, iletişimin etkileri ve yansıma (feed-back).(30)

A— Kaynak

En basit anlamda kaynak, iletişim sürecini başlatan, iletiyi gönderen ögedir. Kaynak iletiyi hedefe gönderen kişi, grup, ku-

---

(30) Yansıma (feed-back) nın bir iletişim ögesi olup-olmadığı konusunda tartışmalar yapılmaktadır. Bize göre; eğer iletişim bir süreç olarak kabul ediliyorsa, bu durumda gönderilen iletinin etkinliğinin bir ölçütü olan ve kaynak tarafından daha sonra gönderilecek iletileri düzenlemede ışık tutacak yapıdaki yansıma en az diğer ögeler kadar önemlidir. Kaldı ki, bu durumda yansıma etkileme için özel bir önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra, yansımanın iletişim ögesi olarak yapısı, iletişime bakış açısına göre de değişiklik gösterebilir. İletişime süreç olarak değil de, daha çok «anlamaların üretilmesi ve değişimi» çerçevesinde bakıldığında konu değişik bir boyut kazanmaktadır.

Bu görüş konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: FİSKE, s. 2-4 ve s. 43-68.

rum ya da toplum olabilir. Bu bağlamda hangi iletişim süreci ele alınırsa alınsın mutlaka bir kaynak söz konusudur.

İletişim süreci yapısı gereği, önce kişi ya da kişilerin duygu, düşünce, kanı, bilgi ve gereksinmelerini iletmek isteyen bir kaynağı gerektirir ve onunla başlar. Kişilerarası iletişim, başka deyişle yüzyüze gerçekleşen iletişim en sık ve önemli biçimde dil ile olmaktadır. Kitle iletişiminde ise, kitle iletişim araçları kullanılarak iletişim gerçekleştirilir. Her iki durumda da kaynak kendi özgün iletişinin kodlayıcısı olmaktadır. Başka deyişle, kaynak ilişkilirmede paylaşım konusu etmek istediği bilgiyi, duyguyu, kanıyı alıp iletilebilecek bir biçimde dile getirmektedir. İletiler bir kez kodlanıp hedefe gönderildiğinde, kaynağın elinden kurtulmakta ve iletinin gerçekleştirileceği şeyleri önleyip-değiştirmek kaynağın gücü dışında kalmaktadır. Bu anlamda iletilerin olması gerektiği gibi kodlanıp sürece sokulması gerekmektedir. Bu noktada birçok etken aslında kaynağı etkilemektedir. Bu etkenler; kaynağın iletişim becerisi, tutumları, deneyim ve bilgi düzeyi ile çevresel ve toplumsal, kültürel ve ekonomik öğelerdir (31).

a— İletişim Becerisi

İletişim sürecinde, kaynak iletiyi hedefe gönderdiğinde ve bunu sözle gerçekleştirdiğinde, iyi söyleyiş, sözcük zenginliği, iyi tümce kuruluşu, uyumlu söz dizimi, gerekli ve uygun sözcüklerin seçilişi hep iletişim becerisi bağlamında önemli öğeler olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun dışında, iletiler herhangi bir iletişim aracı yoluyla verildiğinde de uygun aracın seçimi, seçilen araca uygun şekilde iletinin kodlanması, yine iletilerin yapısına dikkat edilmesi ile iletişim süreci içindeki kaynakla ilgili noktalar hep iletişim becerisi kapsamında ele alınmaktadır. Eğer iletilerin alıcıya mümkün olduğu kadar istenilen yapıda ulaşması temel amaç ise kaynağın iletişim konusundaki becerilerinin önemi daha çok ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda beş adet iletişim becerisi söz konusudur. Bunların ikisi kodlama becerisi olarak adlandırılabilir olan konuşma ve yazmadır. Diğer ikisi ise, kodaçma becerisi olarak nitelendirilen okuma ve dinlemedir. Beşinci beceri ise, hem kodlamada hem de kodaçmada etken olan düşünme ve nedenselliklerdir (32).

(31) BERLO, s. 41.

(32) A.g.k., s. 43.

b— Tutumlar

İletişim sürecinde, sürecin başlangıç ögesi olan kaynağın iletişim kurmasında en önemli etkileyicisi aslında kaynağın kendi kişiliğidir. Bu bağlamda, kaynağın kendisine ilişkin olan düşünceleri, iletişimi kendisine özgü bir biçimde yapılandırmasına yol açar. Bir başka deyişle, kaynağın kişiliği onun iletişim biçimine etki eder. Örneğin, kişilik olarak çekingen yapı taşıyan kişi, daha çok «çekingen» birtakım önerilerde bulunur. Ayrıca, iletişimde bulunan kişilerin toplumsal norm ve değerleri ile çok farklı konulara ilişkin değişik tutumları da bulunabilir. İnsanların kişiliklerinin biçimlenmesini sağlayan bu ögeler doğal olarak kişilerin gerçekleştirdikleri iletişime de yansımacaktır. Aslında, bir iletişim kaynağının sahip olduğu tutumlar, onun iletişimde bulunma yollarını etkileyici önemli bir faktördür. Anılan bu tutumları, kaynağın kendisine ilişkin tutumları, iletişimin konusuna ilişkin tutumları ve alıcıya karşı olan tutumları biçiminde özetlemek mümkündür.

c— Deneyim ve Bilgi

Herhangi bir kişinin ne olursa olsun denemediği, yaşamadığı bir konu ,bir eylem üzerinde hangi düzlemde gerçekleşirse gerçekleşsin doğru ve sağlıklı bir iletişimde bulunması son derece güçtür. Bu nedenle kaynağın kodlayacağı iletinin sağlıklı olabilmesi, başka deyişle asıl amaç olan alıcı tarafından anlaşılabilmesi ve inandırıcı olması için, kaynağın bilgi birikiminin ve deneyiminin yoğun olduğu konularda iletişimde bulunması daha yararlı olacaktır. Çünkü, kaynak bilgi ve deneyim sahibi olduğu konuları daha iyi anlatacak ve alıcının da aynı konularda bilgi sahibi olmasını sağlayacaktır.

d— Çevresel-Toplumsal ve Kültürel Ögeler

Kişilerin iletişimleri ve iletişimi nasıl gerçekleştirdikleri bir anlamda kendi çevresel, toplumsal ve kültürel durumlarını da yansıtan bir ölçüt olarak görülebilir. Toplumsal yapı içinde bulunan kişilerin, üyesi oldukları toplum içinde belirli birtakım rolleri, konumları, saygınlıkları (prestij) ve belirli işlevleri söz konusudur. Bir başka deyişle, insanlar toplum içinde, yukarıda belirtilen ve bir anlamda bireylerin toplumsal yerini de belirleyen belirli sınırlar içinde yaşamaktadırlar. Bu koşullar ve sınırlar kuşkusuz in-

sanların iletişimlerine de yansiyacaktır. Bu yansıma olgusu, iletişimde kullanılan oluk seçiminden kodlamaya ve yansıma (feedback) ögesine kadar uzayacaktır.

B— İleti (Message)

İleti, kaynaktan alıcıya gönderilen bir uyarı, düşünce, duygu, kanı ya da bilginin kaynak tarafından kodlanmış halidir. Kısacası, ileti işaretlerden (signals) kuruludur. Bir işaret ise kazanılmış denem-bilgilerden herhangi birisine konulmuş bir belirticidir (33). Örneğin; «kedi» işareti, bizim genel olarak sahip olduğumuz kediler hakkındaki kazanılmış denem-bilgilerimizin yerine konulmuş bir işarettir. İşte ileti, iletişim süreci içerisinde bu tür işaretlerin kodlanmış biçimidir. Yazı yazarken yazı, resim yaparken resim, bir harekette bulunurken ortaya çıkan el, kol, yüz hareketleri hep iletilerdir.

İleti ögesinde üç nokta önem taşımaktadır: a- İleti dili ve kodu, b- İleti içeriği, c- İleti geliştirimi (message treatment).

a— İleti Dili ve Kodu

Burada iletinin dili sözcüğü kuşkusuz konuşulan dil anlamında kullanılmamaktadır. İletinin dili dendiğinde, bu kavramı iletinin ulaştırılmasında yararlanılan herhangi bir kod olarak ele almak gerekmektedir. Bu bağlamda iletinin dili, herhangi bir ulusal dil olabileceği gibi, müzik, sanat, ve hareketler (örneğin jestler-mimikler) gibi konuşulan dil dışında da bazı kodlar olabilir. İletinin dili konusunda önem verilmesi gereken en önemli nokta; etkin ve sağlıklı anlamda bir iletişimin gerçekleşebilmesi için, ileti dilinin hem kaynak hem de alıcı açısından net ve anlaşılır bir yapı taşıması gereğidir. Çünkü, ileti kodlanıp alıcıya gönderildiğinde artık kaynaktan çıkmış olmaktadır. Bu noktadan sonra anılan iletinin yeniden düzenlenerek yapabileceği şeylerin önlenmesi artık kaynak tarafından gerçekleştirilemez.

Kod, insanlara anlamlı gelebilen bir biçimde yapılanabilen herhangi semboller grubu olarak tanımlanabilir (34). Bu bağlam-

(33) WILBUR SCHRAMM, «Haberleşme Nasıl İşler» **Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş (Seçilmiş Parçalar)**, (Der: ÜNSAL OSKAY), 2. Baskı, A.Ü. SBF Yay. No: 281, Ankara: 1973, s. 104.

(34) BERLO, s. 57.

da bakıldığında, belli biçimde anlamlı olarak düzenlenebilen ögeleri (sesler, harfler, kelimeler vb.) olan diller koddur.

Bir grup ögesi bulunan ve bu ögeleri anlamlı bir biçimde birleştirebilmek için birtakım işlemleri (syntax) olan herşey bir koddur (35). Eğer, herhangi birşeyin kod olup-olmadığını anlaşılacak istenirse, onun ögeleri yalıtılmalı ve ögelerin birleştirilmesi için sistematik yollar bulunp-bulunmadığı kontrol edilmelidir.

Bir ileti kodlandığında, kullanılacak kodla ilgili belli kararlar vermek gerekmektedir. Öncelikle hangi kodun kullanılacağına, seçilecek kodun ögelerinin ve bu ögelerin yapılandırılmasında kullanılacak metodun ne olacağına iyi karar vermek gerekir. İkinci olarak, herhangi bir iletişim davranışı ve iletiler incelendiğinde, incelemede kaynağın kod hakkındaki kararları da kapsam içine alınmalıdır.

b— İleti İçeriği

İleti içeriğini, kaynağın amacını ifade etmesinde seçilen iletinin malzemesi olarak tanımlamak mümkündür. İçerik, koda benzer bir şekilde ögelere ve yapıya sahiptir. Örneğin, eğer üç bilgi parçası sunulacaksa, mutlaka onların belli bir düzen ve sıralamaya kavuşturulması da gerekir. İletinin içeriği konusunda ele alınması gereken iki önemli nokta bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, iletişimde işlenecek düşünce, duygu ve bilgilerin seçilmesi konusudur. İkincisi ise, bunların nasıl işleneceği başka deyişle işleme yöntemidir. Gerçek anlamda, öncelikle kodlanacak ileti açık ve seçik bir biçimde seçilmelidir. Daha sonra, seçilen bu iletiler, ulaşılması amaçlanan alıcının niteliklerine bağlı olarak en kolay anlaşılabilir hale getirilir. Bu işlemde alıcının üyesi olduğu grubun yapısı, toplumsal-ekonomik durumu, eğitim düzeyi, kültürel normlar karşısındaki durumu ve diğer özelliklerinin iyi bilinmesi; kaynak tarafından bu ölçütlere göre kodlanan iletinin, alıcı tarafından tam ve istendik bir biçimde anlaşılabilmesi için gereklidir. Bu anlamda alıcının belli özellikleri dikkate alınmadan hazırlanan bir ileti başarısızlığa uğramaya mahkum sayılabilir.

Yapısal olarak iletinin kendisi karmaşık uyarılar toplamından başka birşey değildir (36). Aslında, kendi içinde başlıbaşına

(35) A.g.k.

(36) WILLIAMS, s. 285.

hiçbir anlam taşımayan kağıt üzerindeki birtakım şekiller veya ses dalgaları ya da diğer görsel-işitsel malzeme ile dokunma yoluyla elde edilen iletiler yalnız insanlar için ve alıcı tarafından kod-çama işlemi sonunda anlam kazanır.

Öz olarak iletiyi, kodlayıcı-kaynağın iletişimin gerçekleşme anındaki fiziksel ürünü olarak nitelendirmek mümkündür. Daha önce de değinildiği gibi insanların konuşmasında konuşma, iletidir. Bunun yanısıra, insanlar için varolanlar ve insanlar tarafından bilinenler hep bir biçim içinde varolur ve bilinirler. Biz, belli bir yapıyı üzerine geçirmeden, isimlendirmeden ve belli bir biçime sokmadan hiçbir şey hakkında konuşamayız. Nesnelere isimlendirmeyi ve ayırmayı öğrendiğimizde, birimleri yalıtırız ve onları nesne «öğeleri» olarak adlandırırız. Bu birimleri herhangi bir biçimde biraraya getirir başka deyişle bir «yapı» içine yerleştiririz. Örneğin; dilin öğeleri seslerdir. Bu sesler önce gruplandırılır ve «fonem» adı verilir, daha sonra üst düzeyli bir gruplama yapılır ve buna da «morfem» adı verilir. Bu ses grupları alfabedeki işaretler olan harflere dönüştürülerek «yazı» gerçekleştirilir.

Örnek olarak «kedi» kelimesi ele alınacak olursa; bu kelime-deki öğeler k, e, d, ve i harfleridir. Her harf diğer harflerden ayrılıklar gösterir ve bu harfler çok değişik şekillerde biraraya getirilebilir (ekdi, dike vb.). Öğelerin bu bileşimlerinin herbiri bir yapıdır. Ancak, bu bileşimlerin bazılarında kelime denilirken, bazılarında denilemez. Kısacası, iki ya da daha çok harfin anlam taşıyan belli bir yapı veya biçimle biraraya gelişine kelime adı verilir.

c— İleti Geliştirimi (Message Treatment)

İleti geliştirimini kısaca, iletişim kaynağının kodları ve içeriği seçerken ve düzenlerken verdiği kararlar olarak tanımlamak mümkündür. Başka bir deyişle ileti geliştirimi kaynağın iletilerini nasıl göndereceği; kod ve içerik konusundaki seçimleri ile kod ve içeriğin gönderilmesi metodlarıyla ilgili bir süreçtir.

Bu bağlamda, ileti geliştirimini neler belirler ve iletişim kaynağının geliştirim kararları hangi temellere dayanır sorusuna vereilecek yanıtta ilk olarak karşımıza iletiyi verecek olan kaynağın kişiliğinin ve diğer bireysel özelliklerinin geliştirimi belirlemesi olgusu çıkar. Aslında, her bir bireyin diğerlerinden bağımsız kodlama biçimleri söz konusudur. Her bir birey belli kodları, içeriği

ve geliştirim öğelerini seçer ve diğerlerini reddeder. İletişimde bulunanların becerisi, tutumu, bilgisi, kültürü, toplumsal sistemdeki konumu ve seçici algısı hep belli seçimlerin belli biçimlerde yapılmasını beraberinde getirir.

İleti geliştiriminin diğer önemli bir belirleyicisi de alıcıdır. İletişimde bulunmak bir bakıma alıcıdan bir tepki aramaktır. Herhangi bir iletişim kaynağı, alıcısının birşey yapması, birşey öğrenmesi veya kabul etmesi için iletişimde bulunur. Bu anlamda, iletişim kaynakları alıcıyı her zaman akılda tutmalıdır. Alıcının anlayabileceği kodların seçilmesi her zaman daha uygundur. Alıcının ilgisini ve ihtiyaçlarını karşılayabilecek içerik seçimi önemlidir ve amaçta başarılı olabilmek için mümkün olan en yüksek etkiyi sağlayabilmek amacıyla ileti geliştirimi gerçekleştirilir.

C— Kodlama (Encoding) - Kodaçma (Decoding)

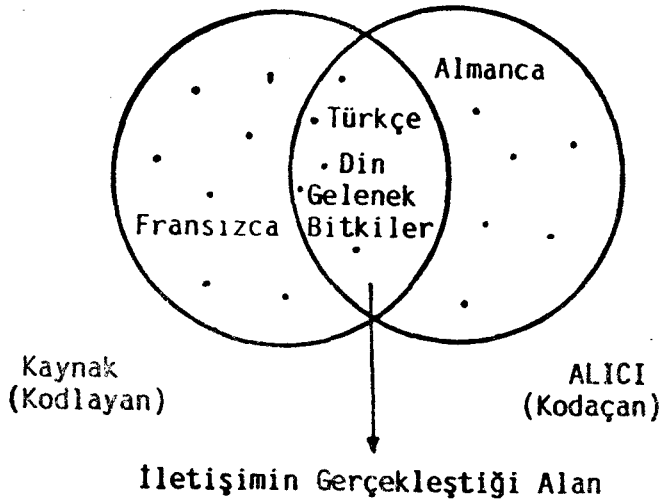
Kodlama; bir bilginin, düşüncenin, duygunun veya kanının iletme uygun, hazır bir ileti biçimine dönüştürülmesidir. Kaynağın kafasında kalan ve diğer kişilere aktarılmayan düşünceler, doğal olarak iletişimin bir parçası olamazlar. Bu nedenle kaynağın düşüncesi başkalarının da anlayabileceği bir biçimde ifade edilmelidir.

Dil kodlama için bir basamaktır. Bu bağlamda, jestler, mimikler, hareketler gibi önemli ve hatta karmaşık kodlama yolları da dile dayanmaktadır (37). Nesnelerin, olguların ve olayların nasıl adlandırılacağı bilinmezse, onların hakkında iletişimde bulunmak da güç olacaktır. Çünkü, her tür kavram dil ile ifade edilir. Bir kaynağın bir iletiyi kodlaması, aynı zamanda onun toplumsal birikimlerini de kapsayan deneyimleri ve yaşantılarının bir yansımasıdır. Kodlama, iletinin gönderileceği ortamın seçimiyle de ilgilidir. Kişilerin arkadaşlarıyla olan günlük konuşmaları, resmi toplantı konuşmaları veya teknik bir konudaki konuşmalar hep ortama bağlı değişik kodlama yol ve yöntemlerini gerektirir.

Kodaçma ise, alıcıya ulaşan ve alınan bir uyarının başka deyişle iletinin yorumlanarak anlamlı bir biçime sokulmasıdır. İletişim süreci içerisinde ileteler ancak kodaçma yoluyla, kağıt üzerindeki «anlamsız» işaretler, ya da birtakım ses ve görüntü sinyalleri olmaktan çıkıp anlam kazanırlar.

Kodamanın kaynak, kodaçımının ise alıcı tarafından yapıldığı iletişim sürecinde iletişimin başarısını ölçen en önemli sorun iletinin alıcı tarafından kodaçımının yapılmasıdır. Bu durumun en önemli ölçütü ise alıcı ile kaynağın yaşantılarının çakışması ya da en azından kesişmesidir. Bu da aslında iletişimin doğasında vardır. Çünkü, iletişim kelimesinin Latince kökünü oluşturan «communicatus»un anlamı birşeyleri paylaşmaktır (38). Ortak deneyimin bir parçası olarak iletişimde kullanılan ortak dil, kodaçımının gerçekleşebilmesinin ilk koşuludur. Kısacası ortak yaşantı yokluğu iletişimde bulunabilme yetenek ve imkanının en ciddi engeli olarak ortaya çıkmaktadır.

Burada ele alınması gereken bir başka nokta da bağıntı çerçevesi (izafet çerçevesi-cycle of reference)dir. Aslında, bağıntı çerçevesi kodlama ve kodaçma işlemlerinin ve bağılı olarak iletişim sürecinin sağlıklı ve amacına uygun bir şekilde gerçekleşebilmesindeki önemli öğelerden birtanesidir. Bağıntı çerçevesini, «insanların sahip olukları tüm bilgi yükü» olarak tanımlamak mümkündür. ŞEKİL 1'deki çizimde de görüldüğü gibi bireylerin bağıntı çerçevelerinin kesiştiği alan, iletişimin gerçekleştiği alandır.

ŞEKİL 1: Bağıntı Çerçevelerinin Kesişimi

(38) A.g.k. s. 30.

Yukarıda yer alan şekildeki noktalardan herbirisi, iletişim sürecinin iki ucunda bulunan kaynak ile alıcının sahip oldukları birim bilgi yüklerini, kısacası bağıntı çerçevelerini oluşturan öğeleri simgelemektedir. Bağıntı çerçevelerinin kesişme bölgesi kaynak ile alıcının ortaklaşa sahip oldukları bilgilerin varlığını ve niceliğini göstermektedir. ŞEKİL 1'deki örnekte kaynak ile alıcının bağıntı çerçeveleri konuştukları ortak dil olan Türkçe, din, gelecek ve bitkiler konusunda kesişmektedir. Oysa, kaynağın bağıntı çerçevesinde bulunan öğelerden Fransızca alıcıda, alıcının bağıntı çerçevesindeki öğelerden Almanca da kaynakta bulunmamaktadır. Bu bağlamda eğer kaynak alıcıya, iletişimin gerçekleştiği alan olan bağıntı çerçeveleri kesişim alanı dışında bulunan öğeleri içeren iletiler gönderirse; örneğin söz konusu kaynak iletilerini Fransızca kodlarsa, bu iletilerin taşıdığı bilgileri yorumlayacak kavramlar alıcının dağarcığında bulunmadığından iletiler anlamlandırılmayacaktır. Başka deyişle, iletilerin kodaçımı ya tamamen mümkün olmayacak, ya da bu çok güç gerçekleşebilecektir. Böyle bir durum ise, bir süreç olarak iletişimin oluşmasını ve işlenmesini şu ya da bu ölçüde de olsa engelleyecektir. Kaynakla alıcının bağıntı çerçevelerinin kesişme alanı ne kadar büyükse ve buna bağlı olarak bu alan ne kadar çok ortak bilgi birimini içeriyorsa iletişimin gelişme boyutları da o denli çok olacaktır. Bu nedenle herhangi bir iletişim sürecini başlatacak olan kaynak, uyarılarını hedef alıcıya göndermeden önce, onun bağıntı çerçevesinde yer alan öğeleri iyi saptamalıdır. Böylece gönderdiği iletiler gerektiğince çözümlenebilir ve iletişim de gerçekleşir. Anılan durum yüz-yüze iletişimde kitle iletişiminde oranla daha kolaydır. Bağıntı çerçevelerinde yer alan öğelerin saptanması kitle iletişiminde kestirimseldir ve yaklaşık olarak belirlenebilir. Bağıntı çerçevesinin bilinmesi iletişimin bütün biçimlerinde büyük önem taşır. Çünkü, kaynak ile alıcının bağıntı çerçevelerinin hiç kesişmedikleri ve ortak bilgi biriminin bulunmadığı durumlarda iletişim kuşkusuz gerçekleşmeyecek ya da istedik yapıda olmayacaktır.

D— Oluk (Channel)

İletişim süreci içerisinde oluk, kaynağın kodladığı iletinin fiziksel iletimiyile ilgili olan ögedir. Tanımlarsak; oluk, iletiiyi kaynaktan alıcıya götüren araçtır. Kaynağın iletisinin alıcıya ulaşması için, başka deyişle iletiiyi kaynaktan alıp, paylaşması istenene ya da ilişkililemek istenene iletibilmek için mutlaka bir oluğa

gerek vardır. Aslında, iletinin kaynaktan alıcıya ulaşmasını sağlayan bu oluklara «iletişim araçları» adı da verilir.

İletişim oluklarını birkaç değişik biçimde sınıflamak mümkündür. İletişim sürecinde kullanılan oluk, ya bir kitle iletişimi ya da bir kişilerarası iletişim aracı olarak görülebilmektedir. Kişilerarası iletişim olukları, kaynak ile alıcı(ları)nın yüzyüze gelmesi durumunda, örneğin söz, yazı, resim, fotoğraf ya da hareket bağlamında söz konusudur. Oysa kitle iletişim olukları, kaynak tarafından kodlanan bir iletinin; televizyon, radyo, film, gazete, video vb. gibi kitle iletişim araçlarıyla iletimi durumunda söz konusudur. Kitle iletişimde kullanılan oluklar, birey ya da küme (grup) olarak kaynağın çok sayıdaki alıcı kümeyle iletileri ulaştırmalarını sağlar.

İletişim oluklarını, beş duyu (görme, duyma, dokunma, tatma, koku alma) olarak düşünmek de bir başka sınıflama yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sınıflama; iletişim sürecinde iletiyi almada kullanılacak yollar olarak beş duyuyu görmekten kaynaklanmaktadır. Alıcı, kodaçmayı anılan beş duyusunu kullanarak gerçekleştirir. Bir ileti görülebilir, dokunulabilir, duyulabilir vb. bir yapı taşır. Bu sınıflamaya göre, iletişim sürecinde anılan oluklardan ne kadar çoğu kullanılırsa, başka deyişle ne kadar çok duyu organı iletişimin gerçekleşmesi için işe koşulursa, iletişim de o denli etkili olur. Genellikle, duyuların doğrudan ve anında uyarılması da iletişimin etkenliği ile doğru orantılıdır.

Aslında bir oluk, yukarıda ele alınan bakış açılarından hangisiyle ele alınırsa alınsın tanım yine de aynıdır. Oluk, bir iletinin kaynaktan alıcıya ulaşmasını sağlayan araçtır.

İletişim sürecinde oluk açısından bir başka önemli nokta da, oluğun sahip olduğu kapasitedir. İletişim sürecinde bilgi aktarma kapasitelerinin yüksekliği bir oranda oluğun kapasitesine bağlıdır. Örneğin, kaynağın konuşma hızı oluğun kapasitesi olarak ele alınabilir. Konuşma örneğini sürdürürsek; eğer kodlama iyi gerçekleştiriyorsa, başka deyişle konuşmada gereksiz sözcüklere yer verilmiyorsa, oluğun kapasitesi da artacaktır. Böylece daha kısa sürede daha fazla bilgi aktarımı gerçekleştirilebilecektir.

Özellikle kitle iletişimde oluk seçimini; en az maliyetle en çok sayıda kişiye hangi olukların ulaşabileceği, hangi olukların en çok etkiye sahip olduğu, hangi olukların kaynağın amaçlarına da-

ha çok uygunluk taşıdığı ve hangi olukların ileti içeriğine daha uygun olduğu gibi birtakım ölçüler belirler.

E— Alıcı (Hedef)

İletişim sürecinde alıcı, kaynağın gönderdiği iletiye hedef olan kesimdir. Alıcı, bir kişi örgütlenmiş ya da örgütlenmemiş bir grup ya da toplum olabilir. Alıcı kullanılan iletişim oluklarına göre ya da kişilik, toplumsal yapı ve örgütlenme biçimine bağlı olarak etkin (aktif), başka deyişle kaynak tarafından gönderilen iletilere tepki gösteren ya da edilgen (pasif) başka deyişle tepkisini belli etmeden salt iletiyi alan biri de olabilir.

Yüzyüze iletişimde; karşılıklı konuşma, konferans, seminer, kapalı salon toplantıları gibi iletişim ortamlarında alıcının iletişime katılma imkan ve oranı yüksektir. Oysa, kitle iletişim araçlarıyla gerçekleştirilen iletişimde bu etkin katılma imkanı çok düşüktür. Aslında bu nedene bağlı olarak kitle iletişim araçları, tek yönlü iletişim aracı olarak da tanımlanabilir. Çünkü, kitle iletişim araçlarında elde edilen yansımalar gecikmeli (delayed)dir. Bu gecikmeli yansıma yapısı tek yönlülüğü ortaya çıkarmaktadır.

Etkili ve istenen anlamda bir iletişimin gerçekleşebilmesi için alıcının nitelikleri, başka deyişle bağıntı çerçevesinin bilinmesi önem taşımaktadır. Alıcının toplum içindeki yeri, düşünceleri, inanç ve tutumları, sosyo-ekonomik düzey bilgilerinin sağlanması bu anlamda bir gereklilik olarak ortaya çıkar. Alıcı konusundaki diğer önemli bir nokta da, alıcının çeşitli iletişim araçlarına karşı duyarlılığının ve iletişim içinde ne derece deneyimli olduğunun bilinmesi olarak ortaya çıkmaktadır.

Alıcı, iletişim sürecinin en önemli ögesi olmasına karşın, genellikle günlük yaşamda gösterilen iletişim davranışında bu ögeye gerekli ve yeterli önemin verilmediği görülmektedir. Çoğu kez olduğu gibi, kaynaklar tarafından anlatılmak istenen herhangi bir konuyu ayrıntılı olarak açıklamaya o denli önem verilir ki, iletilerin alıcıların anlayabileceği biçimde kodlanması gerektiği gözden kaçırılır. Bu tür iletişimi «iletiye yönelik iletişim» olarak tanımlamak mümkündür. Çoğunlukla, konularında uzman kişilerin, uzman oldukları konuyu anlatırken bu yola saptığı herkes tarafından bilinen bir durumdur. Aslında bu tür iletişim, alıcıya yönelik değildir. Kaynak, bir iletiyi gönderirken alıcının bu konudaki yetenek, özellik ve deneyimlerini göz ardı ederek, konuyu ve konu hakkında kendi bilgi ve yeteneklerini ön plana çıkarır.

Bunun dışında, iletişim kaynakları, bazı durumlarda da «oluğa yönelik iletişim» yaparlar. Bu durumda ise, iletiyi belli bir olukla iletme o denli önem verilir ki, bu kez de alıcının yetenek, özellik ve deneyimleri gözden kaçırılır. Bu konudaki bir örnek ders anlatmada görülebilir. Sadece ders anlatma yöntemine ağırlık veren ve diğer yöntemleri dışlayan bir öğretim üyesi tek bir oluk içine kilitlenmiş, başka deyişle oluğa yönelik iletişime girmişdir.

Oysa bir ileti ancak alıcı-hedefe yönelik olduğu ölçüde etkinlik kazanır. Bu bağlamda, iletişimde en önemli ilke alıcı-hedefin göz önünde bulundurulması, iletilerin bu ilkeye göre kodlanması, gerekli olduğun da buna göre seçilmesidir.

Alıcının iletişim becerileri de, kaynağın iletişim becerileri gibi iletişim sürecinin işlenmesi, özellikle de sağlıklı işlenmesi ve istendik amaçlara ulaşabilmesi açısından önemlidir. Eğer, alıcının dinleme, okuma, düşünme yeteneği yoksa ya da kısıtlıysa kaynağın gönderdiği iletilerin kodaçımını ya eksik yapacaktır veya kodaçımını hiç gerçekleştiremeyecektir. Bunun yanısıra, alıcının gönderilen iletilerin kodaçımını gerçekleştirmesi, büyük ölçüde kendisine, kaynağa ve iletinin içeriğine olan birtakım tutumları tarafından belirlenir. Ayrıca, alıcının bilgi düzeyi de iletişimin sağlıklı gerçekleşmesinde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğer alıcı, kodu ya da iletinin içeriğini bilmezse, iletiyi anlaması mümkün olamayacaktır. Bu ise, iletişimin amacının gerçekleşmemesi anlamını taşır. Bunlara ek olarak, iletişim sürecindeki alıcının sahip olduğu kültürel yapılanma ve toplumsal yapı içindeki yeri de iletişimi etkileyici faktörlerdir. Bu yapısı ile alıcı, iletişim sürecinin tamamlayıcı öğelerinden birisidir. Eğer kaynak, iletiyle herhangi bir alıcıya ulaşamazsa, iletişim zaten gerçekleşmemiş demektir.

Kaynak ve alıcının iletişim beceri düzeyleri arasındaki ilişki, iletişimin doğruluğu konusunda ortaya çıkan hayati bir belirleyicidir. Eğer, iletişim beceri düzeyi şu ya da bu oranda farklılıklar gösterirse, iletişimin tam ve istendik amaçlara uygun olarak gerçekleşmesinde bazı aksaklıklar ortaya çıkabilir.

F— İletişimin Etkileri

Bir anlamda iletişimin sonucu ve amacı olarak nitelendirilebilecek olan iletişimin etkilerini; iletinin kaynak tarafından gön-

olarak ortaya çıkan gelişme ve değişimlerdir. İletişimin temel amacının, bilginin paylaşılacağı ya da ilişkililecek alıcının davranışlarında istendik bir değişim yaratma olduğu gözönüne alınır; etkin iletişimin ölçüsü, kaynak tarafından amaçlanan davranışın ve davranış değişikliğinin alıcıda görülmesidir.

İletişimin alıcıda oluşturduğu etkileri üç ana grupta toplamak mümkündür (39):

- a- Alıcı kesimin bilgi düzeyindeki değişme
- b- Alıcının tutumunda (attitude) görülen değişme
- c- Alıcının açık davranışında görülen değişme.

Yukarıda sıralanan bu üç değişme çoğunlukla ard-arda görülebilir. Başka deyişle, alıcının bilgisindeki değişme, tutum değişikliğinden önce, tutumlara bağlı tavır takınma ise davranış değişikliğinden önce gelir. Reklamcılık alanında gerçekleşen iletişim bu konuda iyi bir örnek oluşturur. Çoğunlukla hedef durumundaki tüketiciler, hakkında bilgi sahibi olmadıkları bir ürünü satın almazlar. Bu nedenle reklamcılar önce ürün hakkında bilgi veren reklamlar hazırlarlar. İletiler söz konusu ürüne karşı tüketicide olumlu bir tavır oluşturma amacıyla düzenlenir. Bu tavır takınma sonucunda ise satın alma davranışı beklenir.

Alıcı (hedef) davranışlarındaki değişmeler aslında iletişime bir süreç olarak bakma açısından önem kazanır. Eğer, iletişim en basit biçimde kaynaktan alıcıya tek yönlü bir akış olarak ele alınırsa; iletişimin etkinliği, yalnızca iletiyi kusursuzlaştırma ve ustalıkla düzenlemek olarak düşünülebilir. Aslında bu durum bir ölçüde kitle iletişimi için geçerlidir. Çünkü, kaynak iletişimin gerçekleşip gerçekleşmediği ve ne tür etkilerin oluştuğunu bilemez ya da bu konudaki verilere geç ulaşır. Oysa, yüzyüze iletişimde anında alınan tepkiler iletişimin etkileri konusunda kaynağa ipuçları verici nitelik taşır.

İletişimin etkililiğini sağlamak için bazı öğelerin varlığı gerekir. Bunlardan ilki; iletilerin gücünü ve etkisini artırmak için çoklu oluk kullanmak, başka deyişle gerektiğinde alıcının birden çok duyusuna seslenme gereği olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, iletişimin etkilerini görmek de önemlidir. Bunun dışında, alıcının

---

(39) WILLIAMS, s. 286.

bağıntı çerçevesinin iyi bilinmesi ile, kaynakla alıcının bağıntı çerçeveslerinin kesişme alanının büyüklüğü iletişimin etkilerini arttırmada önem taşımaktadır.

G— Yansıma (Feed-back)

İletişim sürecinde yansıma, en basit biçimiyle kaynağın alıcıdan aldığı tepkilerdir (40). Bu tanıımı açarsak; yansıma alıcı kesimin kaynağın iletisine verdiği cevaptır. Aslında, kaynak iletişimde bulunduğu konuda ne denli bilgili olursa olsun, alıcıların ona cevap vermek isteyeceği bir an gelir. Tek yönlü iletişim, bir noktada alıcı için sıkıcı ya da anlamsız hale gelebilir. Bu anlamda kaynak ile alıcı süreç içinde yer değiştirir (41). Bu yer değiştirme aslında alıcının kaynağa verdiği cevapla gerçekleşebilir. İletişim süreci içinde kaynak, kullanılan oluklarla kendisine ulaşan bu cevabı, iletiyi algılar ve daha sonra ise tekrar alıcıya göndereceği yeni iletilerini bu yansımadan aldığı uyarıları ölçüt olarak yeniden düzenleyip iletişimin etkinliğini artırma yoluna gider. Bu bağlamda bakıldığında, kaynak için yansıma, «gerçekleştirdiği iletişimin etkisi hakkındaki bilgi» olarak düşünülebilir.

Tek yönlü iletişimde alıcı, kaynağın gönderdiği iletiyi yalnızca edilgen bir biçimde alır. Aslında günlük deneyimlerden de anlaşıldığı gibi, durum pek de öyle değildir. Birisiyle konuşurken, karşıda bulunanın yüz ifadesi bize kızgın olup olmadığını ya da örneğin yüzündeki neşeli ifade, ona verilen iletiden memnun olduğunu gösteren ölçütlerdir (42). Bu ölçütler, iletimizi yerine göre değişik biçimde kodlamamıza neden olur. Gönderilen iletiye alıcıdan gelen yanıtları sürekli olarak gözönünde bulundurmak gerekir. Alıcı da kaynağın iletisini yanıtlarken, kaynaktan; değişik yüz anlatımı, olumlu ya da olumsuz hareketler biçiminde tepki görür. Bu karşılıklı tepki ve yanıtlar, alıcı ile kaynağı birbirine bağlayıp süreç olarak iletişimin doğuşunu sağlarlar. Bu çok önemli karşılıklı bağ yansıma (feed-back) olarak adlandırılır.

---

(40) DALLAS W. SMYTHE, «Some Observations On Communications Theory» *Sociology of Mass Communications*, Edited by: DENIS McQUAIL, Penguin Books, Great Britain: 1979, s. 26.

(41) MARSTON, s. 32.

(42) Yüzyüze iletişimde yansımanın yapısı, işleyişi ve önemi konusunda geniş bilgi için bkz.: HAROLD J. LEAVITT-RONALD A.H. MUELLER, «Some Effects of Feedback on Communication», *Interpersonal Communication: Surveys and Studies*, Edited by: DEAN C. BARNLUND, Houghton-Mifflin co. Boston: 1968, s. 251-259.

Yapısı gereği yansıma, kaynağa iletişimin yeterince etkin olup olmadığı konusunda ipucu veren bir ileti biçimidir. Yansıma adı verilen iletiler sözlü-yazılı anlatım veya bu anlatım türü dışı biçimlerde ortaya çıkar. Kaynak, bir iletiyi kodlamaya başlar başlamaz alıcı, sözlü yanıt vermeden önce beden ve yüz anlatımlarıyla yanıt gönderebilir.

Kaynağın kendisini kontrol etmesi imkanını veren yansıma; iletinin ve alıcının durum ve niteliklerine göre «olumlu yansıma» ve «olumsuz yansıma» biçimlerinde ortaya çıkıp kaynağa geri döner. Olumlu yansıma aslında, kaynağın bu iletişimde bulunmakla amaçladığı etkiye ulaşıldığını kaynağa bildirici bir nitelik taşır. Buna koştur olarak da olumsuz yansıma ise, kaynağa alıcı üzerinde amaçlanan etkinin elde edilemediğini ortaya çıkarır. Olumsuz yansıma alınması durumunda kaynak, amaçladığı etkiyi elde edebilmek için davranışını ve yeni iletilerini aldığı bu olumsuz tepkiyi ölçüt alarak yeniden düzenlemelidir. Sonuç olarak, iletişim sürecinde yansımaya verilen önem ve yansımaya göre yeni iletileri düzenlemek ölçüsünde iletişimin etkinliği ve etkililiği artacaktır. Başka deyişle, yansıma iletişimde bulunanın (kaynağın), iletisini alıcının ihtiyaç ve tepkilerine göre ayarlamasına, hatta yapılandırmasına yardım eder. Yansımanın yan işlevlerinden birisi de, yansıma ögesi yoluyla alıcının iletişim sürecine tam olarak katıldığı hissini duymasını sağlamak olarak ele alınabilir. Kaynağın alıcının tepkilerini de dikkate aldığına farkedilmesi ile birlikte alıcı, iletileri daha kolay kabul edebilir bir hale gelir. Tepkilerin açıklanamaması, alıcıda hayal kırıklığına yol açabileceği gibi, giderek gönderilen iletilerin «gürültü»ye dönüşmesi, hatta tamamen kaybedilmesini de beraberinde getirebilir. Yansıma, iletinin gönderildiği yer ile kaynak arasında belli bir geri dönüş halkası oluşturmaya rağmen, iletişim sürecinin doğrusal yapısını da bozmaz. Hatta, iletilerin daha etkin bir şekilde yerine ulaştırılması sürecine katkıda bulunur (43).

Yansıma, kaynağa ulaşma süreleri açısından ele alınırsa gecikmesiz (immediate) ve gecikmeli (delayed) olarak da sınıflandırılabilir. Gecikmesiz yansıma, ancak yüz-yüze iletişimde söz konusu olabilir. Kaynak, amaçladığı etkiyi iletiyi gönderdikten hemen sonra anlayabiliyorsa yansıma gecikmesizdir. Öte yandan, ge-

(43) FISKE, s. 23.

cikmeli yansıma, alıcı yanıtının kaynağa anında iletilemediği durumlarda söz konusudur. Bu bağlamda gecikmeli yansıma, kitle iletişimini bireylerarası iletişimden ayıran özelliklerden birisi olarak ortaya çıkmaktadır. Bireylerarası iletişimde kaynak çoğu kez alıcı ile fiziksel bir yakınlık içerisinde bulunmasına karşın, kitle iletişiminde durum tersidir. Bu nedenle de yansıma anında olmayıp, gecikmelidir. Kitle iletişiminde gecikmeli de olsa yansıma olması kitle iletişimin tek yönlü bir iletişim türü olarak nitelendirmeyi engeller. Örneğin, bazı durumda herhangi bir gazetede bir yazı ya da haber için tepkileri içeren mektupların yazılması, ya da televizyonda yayınlanan bir program için telefon edilmesi gecikmeli yansıma için verilebilecek örneklerdir. Kısacası, gecikmeli yansıma bir anlamda kullanılan oluğun yapısından kaynaklanmaktadır.

Bu noktada üzerinde durulması gereken önemli bir konu da yansımanın gönderilmesi anından başlayarak alıcının yapısında meydana gelecek değişmedir. Eğer yansımanın da temelde bir ileti olduğu gerçeği gözden kaçırılmazsa bu konu açıklığa kavuşacaktır. Alıcı kesim kaynaktan ilk iletiyi aldığı anda belli bir değişime uğrar ve yeni bir yapı kazanır. İlk iletiye yansıma verdiği andan itibaren alıcı-kaynak, kaynak da alıcı durumuna gelir. İlk alıcı-yeni kaynağın iletileri de artık eski kaynak-yeni alıcıda birtakım değişmeler ve bağlı olarak değişmeler yaratmak amacıyla gönderilmektedir. Bu süreç dönüşümlü olarak iletişim sürdüğü sürece devam eder. İletişimi kaynaktan alıcıya olan karşılıklı ileti akışı biçiminde tanımlarsak, her kesim aynı zamanda kaynak ve alıcı olarak rol değiştirir ve birbirini sürekli olarak etkiler ve bu süreç çift yönlü etkileşim olarak da tanımlanır.

İletişim sürecini başlatan kaynak, alıcıda belli amaçları gerçekleştirmek için ileti gönderir. Bu amaçlar; alıcıda yeni bir tutum geliştirmek, alıcıda varolan herhangi bir tutumu pekiştirmek ya da şiddetini arttırmak, hedef alıcının varolan tutumunu değiştirmek (olumlu tutumu olumsuz ya da olumsuz tutumu olumlu hale getirmek) tir. Kaynak anılan amaçlar doğrultusunda alıcı ile ortak semboller kullanarak kodladığı iletiyi seçeceği uygun bir olukla gönderir. Alıcının kodaçımı sonucunda iletiye göstereceği tepki üç yolda gerçekleşebilir. Alıcı; ya **iletiyi benimser** ya da **iletiye karşı tepki gösterir** ya da **eski konumunu korur** başka deyişle iletiden etkilenmez ve hiçbir tepkide bulunmaz. Bu durumların

her üçünde de alıcı mutlak bir değişime uğrayarak yeni bir yapı kazanır. Yeni yapısıyla alıcı, seçtiği anılan üç durumdan birisine ilişkin düzenleyeceği iletisini, yansıma ile kaynağa ulaştırır. Artık burada roller değişmiş ve alıcı-kaynak, kaynak da alıcı durumuna geçmiştir. İlk kaynak da böylelikle yeni bir yapı kazanır. Çünkü kendisini, iletişimin yapısı gereği, eski alıcının gönderdiği ileti sonucu yeniden değerlendirir ve gelen bu yanıt doğrultusunda sonraki iletilerini düzenler. Böylece, yansımaya yer veren iletişim sürecinde, kaynak ve alıcı sürekli birbirini etkileyerek değiştirmiş olur.

H— İletişim Sürecinin Diğer Öğeleri

Buraya kadar ele alınan iletişim öğelerine; toplayıcı yankı (feed forward), gürültü (noise) ve iletişimin gerçekleşmesinde önemli etkileri olan seçici algı (selective perception) yı da eklemek mümkündür.

a- Toplayıcı Yankı (Feed Forward)

Toplayıcı yankı, kaynağın iletişim sürecini başlatmadan ve alıcıya iletilerini göndermeden önce, alıcı hakkındaki gerekli bilgileri toplaması olarak tanımlanabilir. Bu durum iletişimin sağlıklılığı ve istendik biçimde işleyebilmesi için önem taşır. Çünkü, alıcının nitelikleri, durumu ve bağıntı çerçevesi eğer kaynak tarafından bilinmezse, gerekli iletiler gerektiği gibi kodlanamayabilir ve uygun oluk seçilemeyebilir. Kaynak tarafından, alıcı hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadan kodlanan iletilerin alıcı tarafından kod açımının yapılabilmesi ya mümkün olamayacak ya da yorumlama istendik yapıda olmayabilecektir.

b- Gürültü (Noise)

Gürültü bir bakıma iletişime yapılan müdahaleler olarak ele alınabilir. Başka deyişle, iletişim sürecinde asıl ileti dışında varolan, asıl iletiye yapılan bilinçli ya da bilinçsiz müdahale biçiminde ortaya çıkan ve kodaçımı da yapılamayan tali iletilerdir. Gürültü her iletişim sürecinde bulunabilir. Asıl olan, gürültü boyutlarının iletişimi engelleyecek ölçüde olmamasıdır. İki kişinin konuşması sırasında radyodan duyulan müzik bile gürültü olarak ele alınabilir. Çünkü o ortamda asıl iletişim konuşma düzleminde gerçekleştiği için, başka bir ortamda radyo dinlerken söz konusu

olan iletişim bu durumda «gürültü» olarak nitelendirilebilir. Genel anlamda bakıldığında; içinde gizli de olsa hata payı taşımayan hiçbir doğal ya da insan yapısı iletişim sistemi yoktur(44). Her türlü elektronik sinyal, yazılan sözcükler veya konuşulan sözlerin hepsi, mutlaka içlerinde amaçlanan anlama şu ya da bu ölçüde de olsa belli bir engel oluşturabilecek bir yapı taşırlar. Örneğin, öksürme, okunması güç bir el yazısı ya da mekanik sinyallerde oluşan parazitler anılan türden engellerdir. Bu tür müdahaleler (interferences) gürültü olarak adlandırılır. Bu anlamda gürültü ögesini şöyle tanımlayabiliriz: **En basit şekliyle gürültü, iletişim sürecindeki gönderilen ileti ile algılanan ileti arasında bir farka neden olan, iletişim sembollerine olan eklenti veya bu sembollerin kodlanma hatasıdır.** Gerçekten de iletişim sürecine dıştan gelen «gürültü»ler söz konusu olabileceği gibi kodaçımı yapılamayan iletiler de «gürültü» olarak nitelendirilebilir. Gürültü, oluktan, alıcıdan, kaynaktan ya da iletinin kendisinden de kaynaklansa, daima kaynağın iletişim konusundaki niyetlerini alt-üst edici bir yapı gösterir. Böylelikle de, belli bir durumda ve belli bir sürede gönderilmek istenen ve amaçlanan bilgi miktarını sınırlar (45).

c- Seçici Algı (Selective Perception)

Belli bir uyarının duyu organlarını etkilemesi durumunda yüzeysel bir parça-bütünlük hali gösterdiği bilinen bir gerçektir. Burada bir benzetme yapılırsa, anılan durum bir mozaik'e benzetilebilir. Ancak, her algılanan uyarıda diğerlerinden daha ötede ve farklı olarak algıyı belli yönde yönlendiren birtakım etkenler söz konusudur. Bu etmenler, şekil-zemin (figure-ground) olayı düzleminde uyarı(lar) arasından çıkarılarak alınır. Bu çıkarılıp alınma olgusunda etki eden etmenler; zaman ve mekandaki yakınlık, benzerlik dereceleri gibi olgulardır. Bu ve buna benzer etkenler çıkarılıp alınan parçanın şekil (figure) olmasını sağlar (46). Bu noktada algımanın ne olduğu da ele alınmalıdır. Algılama; dünyanın an-

---

(44) ALLAN R. BROADHURST-DONALD K. DARNELL, «An Introduction to Cybernetics and Information Theory» **Foundations of Communication Theory**, Harper and Row Pub. New York: 1970, s. 70.

(45) FISKE, s. 9.

(46) Şekil-zemin (figure-ground) konusunda geniş bilgi için bkz.: HERBERT ZETTL, **Sight-Sound-Motion (Applied Media Aesthetics)**, Wadsworth Publishing Co. Inc. Belmont-California: 1973, s. 99-163 ve HUGO MÜNSTERBERG, **The Film (A Psychological Study)**, Dover Publications Inc., New York: 1969, s. 18-31.

lamlı bir görüntüsünü yakalayabilmeyi sağlayan uyaran ve duyuşsal uyarının seçilmesi, organize edilmesi ve yorumlanması da içeren karmaşık bir süreçtir. Algı ve buna bağılı olarak tanıma alanı doğal halde, anlamlı ve örgütlenmiş durumdadır. Bu tanımlama, çok özel ve az rastlanan durumlar dışında, tanıma alanının hiç bir zaman karmakarışık, ya da parça parça izlenimlerden, birbiriyle bağlantısız yaşantılardan ve tek tek duyumlarından meydana gelmediğini göstermektedir. Kısacası, herhangi bir bireyin tanıma alanı ve çevreden gelen iletileri algılaması düzenli ve anlamlıdır. Ancak, algılamanın işlevsel bakımdan seçici bir olgu olduğunu da vurgulamak gerekmektedir. Ayrıca, bu seçici yapının varlığının yanısıra bütün algılar da bir etkileşim sonucu ortaya çıkar. Kuşkusuz, hiç kimse algılayabileceği herşeyi birden algılamaz, algılamaz. İnsanların sahip oldukları zihni yapı, duyu organlarını etkileyen bütün uyarıcılara aynı önemi vermeye hazır, tarafsız bir örgütlenme ve düzenleme mekanizması değildir. Tanıma alanındaki belli düzenleri belirleyen ve ancak bazı uyarıcıları seçerek bu tanıma alanına sokan faktörler, bu fizik uyarıcılarla karşılaşmadan önce de faaliyettedirler. Aslında algısal düzenleme, kendisini doğrudan verilen materyalle sınırlandırmaz. Fakat, görünenin, görünmeyen uzantılarını da ortaya koyar (47). Benzer şekilde nesnelere sadece ve çoğunlukla ön yüzlerinin görülmesine karşın, tam ve üç boyutlu olarak algılandığı da bilinmektedir. Tipik durumda, düzenli bir algı şekillendirilirken fiziki uyarıcılardan yalnız bazıları kullanılır ve geri kalanlar ya hiç kullanılmaz ya da ikinci derecede bir işgörürler. İşte «seçici algı» denilen olgu budur. İletişimde bulunurken, hemen daima seçici algı işlev görür.

İnsanların algılama konusundaki en önemli özellikleri, etraflarındaki nesnelere gelen birtakım uyarıcıları olduğu gibi algılamamaları olgusudur. İnsanların algıları insanlarla birlikte, insanların yapısından meydana gelir. Çünkü, nesnelere olduğu gibi değil, insanların oluşuna ve yorumlayışına göre algılamak söz konusudur. Özetlersek; algının oluşmasında ilk etken olan algısal seçim, çevre uyarıcılarından bazılarının ihmali edilmesi ve seçilen bazılarının üzerine odaklanması anlamını taşır. Seçilenlerin or-

---

(47) DAVID KRECH-RICHARD S. CRUTCHFIELD, *Sosyal Psikoloji (Teori ve Problemler)*, (Çev.: EROL GÜNGÖR), Ötüken Yayınevi, Kültür Serisi: 29, İstanbul: 1980, s. 108-109.

ganize edilmesinde ise iki temel yol izlenir. Bunların birincisi, daha önce de değinilen şekil-zemin (figure-ground) ayırılmasının yapılmasıdır. Belli bir çevresel düzenleme veya belli bir ortamda belli bazı öğeler üzerine odaklanıp diğer öğeler ikinci, hatta üçüncü plana atılıyorsa, bu durumda şekil (figure) üzerine yoğunlaşıyor ve şekil öne çıkarılıyor demektir. Zemin (ground) ise, içinde şeklinin de yer aldığı düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır(48). İkinci yol ise; basitleştirilmiş şekilleri algılamamızdır. Bu da biçimleri basitleştirme ön-isteğimizden kaynaklanır. Ayrıca, uyarınları da «algısal tamlama» süreci yoluyla basitleştirilmiş bütünleri algılama eğilimidir. Sonuç olarak, algısal organizasyon, uyarınları basitleştirilmiş ve tekleştirilmiş bütünler olarak düzenleme çabalarıdır. Bunun yanısıra, algısal organizasyonlar, şekil ve zemini (figure-ground) ayırmayı da kapsar. Algının oluşmasında, algısal seçim (seçici algı) ve organizasyondan sonra gelen aşama ise yorumlamadır. Herhangi bir şeyi algıladığımızda, sadece seçmek ve organize etmekle kalmaz, aynı zamanda bir birey olarak çeşitli toplumsal etkilenmeler ve kişiliğimiz doğrultusunda yorumlarız. Ancak, bunların her üçü de o denli hızlı ve ard-arda gerçekleşir ki, bu üç işlemin aynı anda gerçekleştiğini düşünür ve varsayılır. Yorumlama, uyarın hakkında yargılar ve anlamlar çıkarma süreci olarak nitelendirilebilir. Genellikle bu yargılar veya anlam çıkarma özdeşleşme ve değerlendirme temel noktalarında olur. Birey uyarının doğasını kendi çevresiyle (dış-sistem) sürekli olarak özdeşleştirir. Algıyı belirleyen öğeler ise; ihtiyaçlar, zihni tutum, ruh hali vb. gibi insanların psikolojik yapılarından kaynaklanan öğelerdir (49).

---

(48) Öreğin, biri çok aç öteki de tok ama susuz iki kişinin bir TV programı seyrettiğini varsayalım. Sözü edilen TV programının kahramanları da bir lokantada mükellef bir sofrada yiyip-içmekte olsunlar. Örneğimizde yer alan iki kişi de aynı görüntülerle karşı karşıyadır. Ancak bunlardan birincisi (aç olan) kahramanın yediği bifteği en ince ayrıntısına kadar algımlarken, masadaki su, bira, şarap gibi şeylere pek aldırış etmeyebileceklerdir. İkincisi ise tam tersine hareket edecektir. Her ikisinin de programın o sahnesinde ne gördükleri sorulacak olsa, seçici algı mekanizmasının işlemiş olması nedeniyle birincisi (aç olan), yiyecek maddelerini şekil haline (figure) getirecek ve «yiyecek maddeleri ve diğer şeyleri», ikincisi ise «içecekleri ve diğer bazı şeyleri» gördüğünü, algıladığını söyleyecektir. Birinci durumda yiyecek maddeleri, «diğer şeylere» oranla daha özel bir şekilde algılanmış ve şekil (figure) haline getirilerek organize edilmiştir. İkinci durumda ise şekil-zemin ikilemi tam tersine dönmüştür.

(49) Seçici algı konusunda geniş bilgi için bkz.: DANIEL KATZ, «Psychological Barriers to Communication» *Mass Communications*, Edited by: WILBUR SCHRAMM, University of Illinois Press, 1975, s. 316-329; MELVIN DE FLEUR,

II. SİSTEM YAKLAŞIMI AÇISINDAN İLETİŞİM SÜRECİ

4. İletişim Süreci

İletişim süreci kavramına açıklık getirebilmek için öncelikle süreç sözcüğünü tanımlamak gerekmektedir. Türk Dil Kurumu Türkçe sözlüğünde süreç; «Olu yoluyla, yani durumdan duruma geçerek ortaya çıkan şey» olarak tanımlamaktadır. Felsefe Terimleri Sözlüğünde ise süreç; «1- Belli bir sonuca ulaşan düşünce akışı 2- Olayların ya da işlemlerin belli bir sonuca doğru gidişi» biçiminde ele alınmaktadır. Toplumbilim Terimleri Sözlüğü adı geçen kavramı; «Bir olayın düzenli olarak ve birbirini izleyen değişmelerle gelişmesi, başka bir olaya dönüşmesi» olarak nitelendirmektedir. Bunların dışında aynı kavramın «zaman içinde sürekli değişen bir olgu» ya da «süregelen herhangi bir durum» olarak tanımlandığını da görmek mümkündür (50). Milattan önce 500'lerde Heraklit'in, insanın ve nehrin hiçbir zaman aynı kalmasından ötürü, hiçbir zaman iki kez aynı nehre girilemeyeceğini belirtmesi, aynı zamanda süreç kavramının da önemini vurgular. Ayrıca yine süreç kavramının değişik bakış açıları doğrultusunda kullanım amacına göre farklılaşabilen başka tanımları da yapılmaktadır (51):

- Bir ürünün oluşumuna esas olan etkinlikler bütünü.
- Ham gercin yapık duruma dönüşümünde yer alan aşamalar düzeni.
- Belirli bir hedefe yönelik işlemler dizisi.

Buraya kadar ele aldığımız tanımlardan da anlaşılacağı gibi, zaman içinde sürekli değişim gösteren herhangi bir olay, oluşum veya hareket süreç kavramını dile getirmektedir. Sözlük anlamlarından yola çıkarak; eğer herhangi bir şeyin ya da olgunun süreç olduğunu veya süreç karakteri taşıdığını söylürsek, aslında böyle-

---

Theories of Mass Communication, David Co. Inc. New York: 1968, s. 91-96 ve 119-140; KENNETH K. SERENO-EDWARD M. BODAKEN, *Trans-per Understanding Human Communication*, Houghton Mifflin Company, Boston: 1975, s. 21-41; RUDOLF ARNHEIM, *Visual Thinking*, University of California Press, Berkeley: 1939, s. 13-54; HANS TOCH-MALCOM S. MACLEAN Jr., «Perception and Communication: A Transactional View» *Foundations of Communication Theory*, Edited by: KENNETH K. SERENO-C. DAVID MORTENSEN, Harper and Row Publishers, New York: 1970, s. 125-137.

(50) WILLIAMS, s. 282.

(51) ALKAN, s. 114.

likle o şeyin tek bir başı veya tek bir sonu olan belli bir olgular düzeni olmadığını dile getirmiş oluruz. Belli bir süreç içinde bulunan herhangi birşey, durağan bir yapı göstermez. Aksine hareketlidir, etkindir ve sürekli bir değişim içerisinde bulunur. En önemlisi de, süreç içinde bulunan ögeler birbirleriyle sürekli bir ilişki içerisinde. Bu durumda da, her bir öge, öteki ögelerin tümünü devamlı olarak etkileyecek ve bağlı olarak da sürekli olarak diğer ögelerden etkilenecektir.

İletişim kavramının paralel olarak süreç kavramının incelenmesi ise, aslında insanlar arasındaki etkileşim ögelerinin incelenmesi anlamını taşıyacaktır. Temelde iletişim sürecindeki «kaynak-ileti-oluk-alıcı» genel modeli, iletişimin analizinde insan davranışının kusursuz biçimde analizinin ön koşul olduğunu ortaya koymaktadır. Gerçekten de, iletişimin amacı eğer en genel anlamıyla davranışa etki etmek ise, davranışa ve davranış değişimine etki eden bazı süreçlerin de göz önüne alınması gerekir. Bu bağlamda, insan etkileşimine yapılacak davranışsal yaklaşım, insanların iletişimde bulunmaları durumunda bunu bir bütün ve toplam olarak gerçekleştirdiklerini önermektedir (52). İletişimsel olaylar insanı bir bütün olarak ilgilendirir. Bu da iletişim davranışının aslında genel davranış belirleyicileri olan algılamalar, öğrenme, dürtüler, duygular, eğilimler, inanışlar, değerler, kodlama-kodaçma, anlamlandırma, iletiler ve toplumsal durumlardan tamamen aynı düşünülmeceği anlamına gelmektedir. O zaman insansal iletişim, tek ve ayrı bir süreç olarak ele alınamaz. Aksine, bu tür iletişim, belli bir başlangıcı ve sabit bir sonu bulunmayan ve devingen durumsal alanda etkileşimde bulunan yapıların oluşturduğu karmaşık bir süreçler bileşkesi ve bütünü olarak ortaya çıkmaktadır (53).

Özünde iletişim kuramı süreçsel bir bakış açısına sahiptir. İletişim kuramcısı, doğanın bütün diğer olaylarından ayrılabilen olay ve bileşenleri içermesi olasılığını reddeder. Buna bağlı olarak, iletişimin belli bir başlangıcı ve sonu olamayacağı veya belli bir düşüncenin özel ve tek bir kaynaktan gelmesinin iletişimi de tek yönlü işleyen bir duruma sokacağı vb. sonuçlara da ulaşılabilir (54).

(52) SERENO-MORTENSEN, s. 4.

(53) A.g.k.

(54) BERLO, s. 24. İletişim süreci konusunda tartışmalar ve ayrıntılı bilgi için bkz.: BERLO, s. 23-39; SERENO-BODAKEN, s. 14-19; FISKE, s. 2-5.

Süreç kavramının temeli, fiziksel gerçekliğin insan tarafından yaratılması gerektiği inanışına dayanır. Gerçekliği yapılandırırken kuramcı, algılarını şu ya da bu yönde organize etme yolunu seçer. «Ögeler» veya «bileşenler» adı verilen belli birtakım şeyler seçilebilir. Bunu yaparken de, birşeyler keşfetmediğinin farkına varır. Bu yolla dünyayı tanımlamak veya analiz etmede kullanabileceği veya kullanamayacağı aygıtlar topluluğunu da yaratmaktadır. Belli birtakım şeylerin diğerlerini izleyebileceğini, fakat birçok durumda farklılık göstereceğini de anlar. Aslında, süreç dinamiğinin belli birtakım sınırlamaları da bulunmaktadır. Ayrıca, olayların hemen her değişik bileşimi (combination) için de birden fazla dinamik söz konusu olabilir (55).

Bu kuramsal çerçeve içerisinde iletişim sürecine bakıldığında, en az iki önemli problemle karşılaşılır. İlk önce diyelim bir fotoğraf çekildiğinde, hareketi yakalamak gibi, söz konusu olan süreç dinamiğini de yakalamak gerekmektedir. Ancak, fotoğrafın nesnelerin tam bir yansıması olmadığını da unutmamak gerekir. Fotoğrafta, ögeler arası içi ilişkiler ortadan kalkmış, hareketin akıcılığı ve dinamikler belli bir anlamda yakalanmıştır. Resim ya da fotoğraf bir olayın kendisi değil, gösterimidir.

Sürecin tanımlanmasında ortaya çıkan ikinci problem, «dil»in kullanılması gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Zaman içerisinde insanların kullandığı şekliyle dilin kendisi de bir süreçtir. Dil de, değişen, süren (on-going) başka deyişle sürekli bir yapı taşır. Ancak dil yazıldığında ya da dil yazıya döküldüğünde, sahip olduğu bu süreç niteliğini kaybeder. Kağıt üzerindeki işaretler, dilin kaydedilmesi, bir anlamda dilin resmidir. Yazı; sabit devamlı (permanent) ve durağan (statik)dır. Bunun yanısıra, çok kısa bir zaman süresi için konuşulan dil de göreceli olarak durağan kabul edilebilir (56).

İletişim konusundaki bilimsel araştırmaların çoğu sürecin gelişiminde bir farklılık yaratan veya yaratmayan ögelerin yalıtımı girişimleri olarak değerlendirilebilir.

Bunların yanısıra, bireylerin akıllarında kurulan süreç kavramı ile, iletişim bileşenlerinin analizi konusunda, iletişimin gerçekleşmesinde gerekli görülen ögelerle birtakım ilerlemeler kay-

(55) BERLO, 25.

(56) A.g.k. s. 27.

dedilebilir. Bir başka deyişle, süreç kavramı yardımıyla; kimin, neden, kimle iletişimde bulunduğu tartışılabilir. Üretilen iletileri ve hangi insanların iletişimde bulunmaya çalıştığı araştırılabilir. Bunun yanı sıra, insanların iletilerini nasıl geliştirdikleri de görülebilir. İletişimin anlamlarını, insanların iletilerini alıcı-hedefe ulaştırmada kullandıkları oluklar ve yapıları incelenebilir. Kısacası, iletişime başlandığında iletişime tepki gösterildiğinde veya bir iletişim gözlemcisi veya analizcisi olarak çalışıldığında iletişim sürecinde yeralan ve dikkate alınması gereken öğeleri süreç kavram ve yaklaşımı ile ele alıp incelemek mümkündür.

Gerçekten de, yukarıda değinildiği gibi, iletişim sürecinde belli ve kesin bir başlangıç ve belli ve kesin bir sondan söz edebilmek son derece zordur. Çünkü, iletişim kaynağının gönderdiği iletinin alıcıdaki etkileri ve yansımanın kaynaktan meydana getirdiği etkilerin, kısaca alıcı-kaynak etkileşiminin nerede başlayıp nerede bittiğini belirlemek son derece güçtür. Aslında, en basit iletilerin bile alıcılara nereye kadar ve ne ölçüde etki yaptığı bile saptanamaz. Kaldı ki, insanlar arasında gerçekleşen iletişim süreci içinde kaynak tarafından gönderilen iletiyi tümüyle inceleyebilmek; anılan iletinin kaynağını ve yapısını, iletinin verildiği kendine özel durumunu, kaynağın tutumunu ve amacını, iletinin hedefi olan alıcıyı, alıcının bağıntı çerçevesini, iletişim olayının gerçekleştiği toplumsal çevreyi, inançları, kullanılan dili vb. bütünüyle inceleyip araştırmadan neredeyse imkansız olarak karşımıza çıkmaktadır (57). Anılan bu öğelerin hepsi aslında insanın içinde yaşadığı çevreyi oluşturması bakımından birbirine bağlıdır ve doğal bir ilişkiler sistemi içerisinde yer alırlar. İletişim süreci hakkındaki bütün bu açıklamalar, bu süreç için yapılacak çalışmalar konusunda gerçekten önemli bir sorunu da ortaya çıkarmaktadır. Eğer iletişim süreci yapısı gereği sürekli bir etkileşim ve hareketlilik içerisindeyse, bu konuda yapılacak incelemeler hangi kesitte, düzlemde ve nasıl gerçekleştirilecektir? Gerçekten de, iletişim süreci konusunda birtakım incelemeler gerektiğinde, yukarıda verilen örnekteki benzer şekilde, devingen yapılu iletişim olgusunu tıpkı bir fotoğraf çekiminde olduğu gibi, görece olarak anlık bir biçimde durdurmamız ve dondurmamız söz konusudur ve öyle de yapılmaktadır. Ancak, bu durumda da incelemeyi yapanın karşısına, belli bir başı ve sonu olmaması nedeniyle uzun olan bir sürecin kısa bir kesi-

---

(57) WILLIAMS, s. 283.

ti çıkmaktadır. Bu da bir süreç olarak iletişimin bütününe inceleyip yargıya varmak için yeterli olmayabilir ve incelenen belli birtakım yanılıklar içine sürükleyebilir. Bu durum ise aslında başlıbaşına bir engeldir. Örneğin, bir kaynak bir futbol oyununu açıklamak istemektedir. Bir oyuncuyu gol atarken gösteren bir fotoğraf alıcının oyun hakkında bazı gözlemlerde bulunmasına ya da birtakım yargılara varmasına yardımcı olabilir. Ama bu fotoğraf, alıcıya, futbol adı verilen oyun sürecinin bütününe açıklamakta yetersiz kalacaktır. Çünkü, anılan fotoğraf, süreç içinde bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerini kapsamaz. Bunu yapabilmek için oyunun bütününe gösteren bir filme ihtiyaç duyulabilir (58). Buna benzer şekilde, iletişim sürecini anlamak ve anlatmak için kurulacak modelde ortaya çıkarırken, gözönünde bulundurulması gereken önemli nokta olarak, söz konusu edilen modelde sürecin öğeleri arasındaki karşılıklı etkileşimin sürekliliğini göstermesi şartı ortaya çıkmaktadır. Anılan noktaların dışında gözönünde bulundurulması gereken diğer bir nokta da, gerçekte iletişim sürecinde; kurulan modelde sıralanan ve tanımlanan öğeler dışında, rolleri kesin olarak saptanamayan veya ayrıntılı ve tam olarak soyutlanamayan, ancak yine de iletişim sürecini etkileyen başka öğelerin de bulunabileceğidir. Temelde, iletişimin bir süreç olarak görülmesi ve ele alınması ve öğelerin sürekli bir biçimde karşılıklı etkileşimde bulunmaları, buraya kadar ele alınan noktaları da, bünyesinde barındırır. Belli bir iletiyi ve geri dönüşünü incelerken, «süreç burada başlar» ve «süreç burada biter» gibi belirtmeler ve nitelermeler yapmak sadece belli birtakım çözümlemelerin yapılabilmesi amacıyla geliştirilir ve kullanılır. Aslında hiçbir iletinin, iletişimin süreç niteliği taşıyan yapısı nedeniyle kesin bir başlangıcı ve kesin bir sonu bulunmamaktadır. Bu başlangıç ve son, iletiyi ve iletişimi incelemek amacıyla sürecin belli bir kesiti dondurulduğunda inceleyenler tarafından konulur.

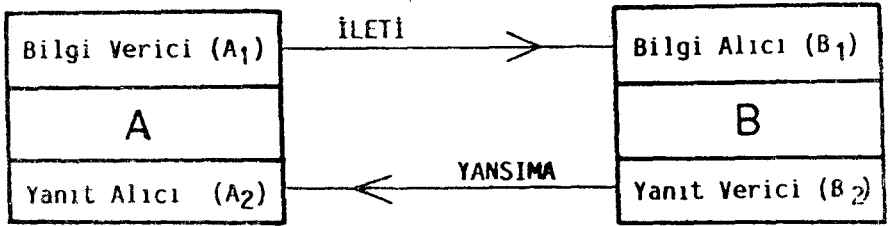
Aslında iletişim sürecinin yapısını meydana getiren öğeler arasında varolan üç tür bağıntıdan söz edilebilir. Bunlardan birin-

---

(58) Kaldı ki, sözü edilen film bile yetersiz kalabilir. Çünkü, filmi çeken kameraman çerçeveleme yaparken kendi seçici algısı, bilgi ve deneyim birikimi nedeniyle belli olay ve nesnelere yaptığı çerçeveye alacak, diğerlerini ise dışarda bırakacaktır. Bu nedenle, seyredilen film bile olayın tümünü «tam» olarak yansıtamayacaktır. Çerçeve dışında kalan ve dolayısıyla izleyici tarafından görülemeyen öğelerin, anılan, anlık duruma etkileri de kuşkusuz değerlendirme dışı kalacak, başka deyişle yapılan değerlendirme «eksik» olarak kabul edilebilecektir.

cisi, iletişimde bulunan ve iletiyi gönderen kaynak ile alıcı arasındaki birbirine bağımlılık; ikincisi ileriye (ileti yoluyla) ve geriye (yansıma yoluyla) doğru hareket eden tüm iletişim zincirindeki bağlantı; üçüncüsü ise, sürekli bir devingenlik içinde olan süreç içi içsel nitelikli hareketler arasındaki bağıntıdır (59). Bu bağıntılar, bir bakıma iletişimin süreç yapısını da belirleyen ana öğe durumundadır.

Kuşkusuz, alıcı davranışlarında ortaya çıkan değişmeler, başka deyişle iletişimin etkinliği, iletişime bir süreç olarak bakma açısından büyük bir önem taşır. Bu durum aynı zamanda iletişimin iki yönlü yapısının da bir göstergesidir. Kaldı ki, iletişimin çift yönlü işleyişinin dışında bir yol da pek düşünülemez (60). Bu bağlamda iletişimi tekrar tanımlarsak; karşılıklı iki (ya da daha fazla) hem bilgi kaynağı, hem de bilgi alıcı durumunda bulunan merkezler arasında bir alışveriş'in düşünülmesi gerekmektedir. Anılan bu karşılıklı merkezlerin herbiri dönüşümlü olarak hem bilgi'yi iletmekte hem de almaktadır (61). Bu bağlamda iletişim süreci A'dan B'ye ve en önemlisi de B'den A'ya olan etkileşimi de kapsar.

ŞEKİL 2: İletişim Sürecinde Kaynak-Alıcı Etkileşimi

ŞEKİL 2'deki çizimde de görüldüğü gibi, iletişim süreci kaynak ile alıcı arasında gerçekleşirken, bilgilerin böyle bir akış yönü içinde akıp gitmesi ve verilen iletiye olan yanıt akımlarını geri ge-

- (59) ALPHONS SILBERMANN, «Kitle İletişim Araçları ve Kitle İletişim Sosyolojisi» (Çev: AYSEL AZİZ), İletişim ve Toplum Sorunları (Kuram ve Uygulama), Unesco/Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara: 1983, s. 175.
 (60) MARSTON, s. 31.
 (61) TOYGAR AKMAN, Otomasyon Sistemi ve Bilgi Bankaları, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları No: 114, Ankara: 1975, s. 53.

tirmesi, iletişim sürecinin aslında yansıma yoluyla tamamlandığını göstermektedir. Başka bir deyişle, süreç yapısı taşıyan iletişim olgusunun temelinde yansıma (feed-back) olarak adlandırılan, alıcının gönderilen iletiye yanıt vermesi gerçeği yatmaktadır. Eğer kaynak ile alıcı arasında gerçekleşen etkileşimde, şu ya da bu boyut ve düzlemde bir yansıma söz konusu olmazsa, iletişimin sağlıklı bir biçimde gerçekleşmesi için büyük önem taşıyan süreç olma niteliği ortadan kalkıp, tek yönlü bir iletişim olayının ortaya çıkması sonucu doğar. Bu durumda ise gerçek ve doğru anlamda bir iletişim olayının gerçekleşmesi söz konusu olamayacaktır. Bu noktada yansımanın, daha sonra kaynak tarafından verilecek iletileri düzenlemede ele alınabilecek en temel ölçü olduğu unutulmamalıdır. Herhangi bir iletiye verilecek olumlu ya da olumsuz, sözel (verbal) veya sözsüz (non-verbal), anında (immediate) ya da gecikmeli (delayed) türdeki yansıma, kaynağın kendi gösterdiği iletişim başarısını ölçme şansını yarattığı gibi, alıcıya daha sonra göndereceği iletileri, aldığı tepki yardımıyla daha amaçlara uygun olabilecek ve daha etkili bir yapıya kavuşturması imkanını verir. Böylece, iletişim tanımının ortaya koyduğu gereklerin gerçekleştirilmesi imkanı da ortaya çıkar. Çünkü, iletişimde amaç belli bir paylaşmayı gerçekleştirirken değişim yaratmaktır. Bunun olabilmesi, iletişimin mümkün olabildiğince yüksek oranlı bir etkililiğe sahip olmasıyla söz konusu olur. İletişimin etkinliği bir bakıma kaynak tarafından alıcıya gönderilen iletilerin yapısıyla da ilgilidir. İşte, iletilerin «uygun» olmasını ve iletişimin önemli bir gerek olan süreç yapısını kazanmasını sağlayacak araç olarak ortaya **yansıma** çıkmaktadır. En uç anlamda, bir köle sahibi bağırıp, emrettiğinde ve köle sessizce itaat ettiğinde bile, sözsüz bir tepki vardır. Benzer şekilde radyoda bir konuşmacı konuştuğunda, konuşmacıya doğrudan ulaşmasa bile, en uzakta bulunan dinleyicilerin dahi, söylenene ait yansımaları vardır. Aslında, modern kitle iletişiminin en önemli sorunsalı, iletişim kaynağının yansımayı anında almaması ya da gecikmeli yansımanın söz konusu olması ve iletilerinin alıcılardaki tepkiyi ölçmemesidir. Az önceki örnekte, köle aldığı emir karşısında başını salladığında, köle sahibi emrin anlaşıldığını ya da en azından algılandığını anlayacak, böylece iletişim süreci işlemiş olacaktır. Bu anlamda, iletişimde, büyük ölçüde yansıma ögesinin varlığı ve işleyişi ile oluşan süreç yapısı, iletişimin amacı olan bilgileri paylaşma ve etkileme açısından büyük bir önem taşımaktadır. Kaldı ki, her iletinin, ifade

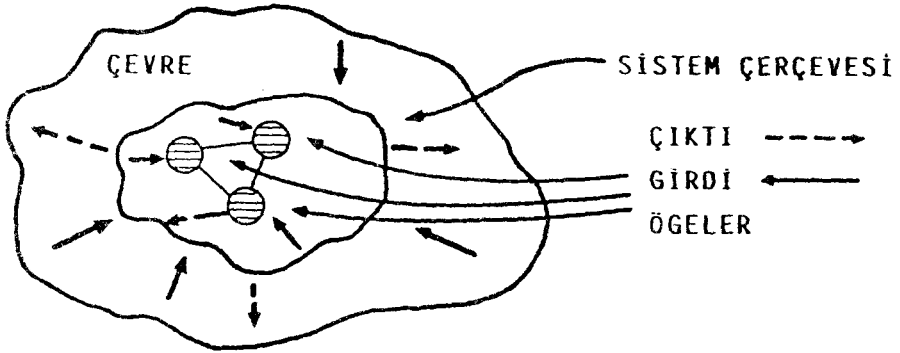
edilmese bile mutlaka bir etkisi ve bunun sonucunda bir tepkisi olduğuna göre, iletişim bir süreçtir.

5. Sistem Yaklaşımı ve İletişim Süreci

Bir bilim olarak iletişimde yer alan temel kavramlardan birisi «sistem»dir. Günlük yaşamımızda da oldukça sık karşılaştığımız bir sözcük olan sistemin ne olduğu ve nasıl tanımlandığını ortaya koymak bu çalışma açısından önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra, bir sistemin öğelerinin neler olduğunu ve sistem yaklaşımıyla iletişim süreci arasındaki ilişkiyi de bu bağlamda irdelemek gerekmektedir.

A. Sistem Tanımı ve Kavramı

Toplumbilim terimleri sözlüğünde sistem; aralarında karşılıklı işlevsel bağılıklar bulunan bir dizi ögenin oluşturduğu bütünlük olarak tanımlanmaktadır. Bu sözlük anlamının ötesinde sistemin çalışma yapılan alanlara koşut tanımlamaları da bulunmaktadır. Örneğin; bir sistem, içindeki değişkenlerin karşılıklı bağınlığı, edindiğimiz deneyimlerden çıkan en geniş yargılardan biridir biçiminde de ele alınmaktadır (62). Sistem kavramının daha ayrıntılı bir tanımlaması ise şöyle yapılmaktadır (63): Sistem; daha bir bütün oluşturmamış ve birbirinden bağımsız yapı taşıyan birtakım parçaların, belli bazı etkiler ortaya çıkarmak amacıyla,

ŞEKİL 3: Sistemin Yapısı

(62) İNAL CEM AŞKUN, Organizasyon Teorileri, E.İ.T.İ.A. Yayını No: 95, Eskişehir: 1972, s. 93.

(63) WILLIAMS, s. 289.

belli bir şekilde biraraya gelerek bir bütün oluşturmalarıdır. Bu genel tanımlamadan biraz daha özele giderek konuyu ele alacak olursak; ŞEKİL 3'de de görüldüğü gibi, sistem, bir çerçeve ile sınırlı, birbiriyle karşılıklı etkileşim içerisinde bulunan ve sisteme gelen girdi(input)lerle, çıktı(output)larını akış, cins, nitelik ve nicelik olarak düzenleyebilen bir bütündür.

Herhangi bir sistem içindeki kısımları ve işlevleri ayrılmış ögeler olarak görmemek gerekir. Sistemin bölümleri ve ögeleri birbirini sürekli etkiler. Ögelerin herbirinin her tür hareket ve eyleminin bütün sistemde bazı tepkileri olacaktır.

B. Sistemin Ögeleri

Bir sistemin işleyişini sağlayan çeşitli ögeler söz konusudur. Bunların en önemlileri ise; çerçeve, girdi-çıkıtı ve karşılıklı bağımlılıktır. Sistem ögelerinin yapısı, onların birbirleriyle olan etkileşimlerinin yanısıra, sistemin genel işleyişini de etkiler.

a. Çerçeve

Bir sistemin çerçevesi, o sistemin içine nelerin katılıp, nelerin sistemin dışında bırakılacağını belirleyen bir tür zihni araç veya kavramdır. Bu konuda ortaya çıkan en önemli nokta, sistem çerçevesinin gerçek dünyada doğal bir biçimde hazır olmayışıdır. Çerçeveyi doğadan keşfetmeyip kendimiz yaratırız. Bu yaratmada ise ölçüt, sistemin kuruluş amacına göre değişir. Başka deyişle, kurulan bir sistemin çerçevesini belirlemedeki genel ölçüt, belli bir *olguyu araştırmak için en kestirme ve yararlı yolu veya aracı* ortaya koymaktır. Kısacası, belli bir sistemin çerçevesi, araştırmacı tarafından, bir anlamda, amaç doğrultusunda bir «keyfi»lik taşıyarak oluşturulur.

b. Girdi (Input)-Çıkıtı (Output)

Sistem içerisinde yer alan ögelerden her birinin tüm sistemin genel işlevine yönelik belli bir görevi vardır. Başka deyişle, her bir öge sisteme belli birtakım katkılarda bulunur. Bu bağlamda, herhangi bir sistemin; sistemce değerlendirilen bilgi ve sistemin işlevini sürdürebilmesi için gerekli güç olmak üzere iki tür girdisi olduğunu söylenebilir (64).

Sistemin çıktısı ise, o sistemin çerçevesi dışına, sistemin amaçları doğrultusunda yarattığı ürün, tepki vb. biçiminde çıkan herşey olarak nitelendirilir.

c. Karşılıklı Bağımlılık (Interdependence)

Herhangi bir sistem içinde yer alan ögelerin sürekli ilişkide bulunmaları, başka deyişle etkileşimleri ve birbirini düzenlemeleri, karşılıklı bağımlılık olarak adlandırılır. Bu yapıyla karşılıklı bağımlılık, sistem olgusunun temel ögesidir. Karşılıklı bağımlılık ortadan kalkarsa sistem doğal olarak işlevsizleşir ve sistem olma niteliğini de kaybeder.

İnsanların söz konusu oldukları sistemlerde, karşılıklı bağımlılık ve sorunları, çok karmaşık bir özellik taşır (65). İnsancıl sistemler, çok büyük sayıda değişkeni kapsamakta ve bunlar çözümü son derece karışık eşitlikler ya da denklemler meydana getirmektedir (66).

Sistemin ögeleri arasındaki ilişki bütüne, başka deyişle sisteme canlılık kazandırır. Ancak sistem ögelerinin birbirleriyle ilişkide bulunmaya başlayıp, birbirlerine bağımlı hale gelmeleriyle birlikte parçalar toplamı belli bir bütünlük kazanır ki, temelde bu bütünlüğe «sistem» adı verilir. Kısacası, bir bütün parçaların toplamından fazla birşey haline gelince sistem yapısına kavuşmaktadır. Bunu bir örnekle açarsak; eğer sistemin ögelerinin her birine 1 denilirse, $1 + 1 + 1 + 1 + 1 = 5$ denkleminin ortaya çıkışıyla; başka bir deyişle, ögelerin biraraya gelmeleriyle ve sistem olmanın diğer şartları olan bir çerçevenin ve karşılıklı bağımlılığın oluşmasıyla ögeler toplamından fazla birşey ve yeni bir yapı olan sistem ortaya çıkar.

Bu açıklamalar ışığında sistem yaklaşımının temel özellikleri ise şu şekilde özetlenebilir (67): Sistem yaklaşımında temel ilke, sistemin ögelerinin karşılıklı bağımlılığıdır. Ögeler de birbirlerini sürekli olarak etkiler ve düzenlerler. Bu nedenle, herhangi bir sistemi anlayıp, açıklayabilmek için ögeleri tek tek soyutlanmış bir biçimde incelemek yerine ögelerin karşılıklı ilişkilerini ve etkileşimlerini de araştırmak gerekir. Bir başka deyişle, sistem olgusu-

(65) Ayrıntılı bilgi için bkz.: AŞKUN, *Organizasyon Teorileri*, s. 93-96.

(66) A.g.k. s. 94-95.

(67) Ayrıntılı bilgi için bkz.: WILLIAMS, s. 292.

nu seçmeci (eklektik) bir yaklaşımla değil, bir bütün olarak incelemek zorunluluğu vardır. Bunun yanısıra, bir sistem, yapısı (öğelerinin birbirleriyle ne tür ilişki içinde olduğu) ve sistemin girdileri tarafından belirlenen bir işlevler bütünüdür. Son olarak, herhangi bir sistemin çerçevesi, araştırmacı tarafından «yaratılmıştır». Aslında konuyla ilgilenen araştırmacının tanımlama biçimi sistemin çerçevesini de belirler. Bir kez çerçeve ortaya çıkınca da, sistemin temel öğeleri artık bu çerçeveye göre belirlenir ve işlerliğe kavuşur.

C. Sistemi Bağlayıcı Süreçler

Her ne kadar, sistem içindeki bölümlerin ve öğelerin karşılıklı olarak birbirine bağlı oldukları belirtiliyorsa da, bunun doğruluğu etkileşimi sağlayan süreçler ele alınmadan fazla bir anlam taşımaz. Anılan bu süreçler ise iletişim (haberleşme) denge ve karar almadır (68).

a. İletişim

İletişim olgusu ve bunun da ötesinde sistemin sahip olduğu iç-iletişim olgusu özellikle insanlarla ilgili bir sistemin yaşayışında temel öğelerden birisidir.

İletişim, sistemin öğeleri arasında eylemi başlatan bir yöntem olarak görülebilir. Bu açıdan iletişim sadece sistem içi eyleme yol açan bir öğe değil, aynı zamanda sistemin karar merkezlerini de birbiriyle uyumlu çalıştıran bir kontrol ve düzenleştirme (koordinasyon) mekanizması görevini de görmektedir. Bunun içindir ki, sistem olgusunu bir iletişim ağı veya şebekesi (network) yönünden ele almak yararlıdır. Söz konusu ağ veya şebeke, belli birtakım aralıklarla birbirine düğümlenmiş hat ya da oluklardan (kanallardan-channels) oluşan karmaşık bir yapıdır.

b. Denge

Sistem yaklaşımında bağlayıcı bir süreç olarak denge kavramı, sistemin değişik öğelerini uyumlu bir ilişki yapısı içinde tutan dengeleyici bir mekanizma ile ilgilidir. Sistemler söz konusu edildiğinde, denge öğesinin varlığı önemlidir. Çünkü, mekanizma

ve süreçlerde kararlılık sağlanamadıkça, sistemin ögeleri arasında düzenli bir ilişkiden de söz edilemez.

c. Karar Alma

Karar süreci, herhangi bir sistemde karşımıza çıkan üçüncü bağlayıcı süreç olmaktadır. Bu sürecin aslında denge ile yakın ilişkisinin bulunduğu da açıktır. Çünkü, söz konusu karar alma süreci ile, sistem ögeleri, sistemin istediklerine ve genel amaca uygun davranışlar gösterirler.

D. Sistemin Amaçları

Bir sistemde, sırasında birbiriyle birleşebilen ya da tek tek ele alınabilen üç amaç vardır. Bunlar **büyüme**, **kararlılık** ve **etkileşimdir**. Bu üç amaç sistemin bir anlamda varoluş nedenleri olarak da karşımıza çıkmaktadır. Başka deyişle, her sistem bir bütün olarak birtakım amaçlara erişme çabasındadır. Aslında, bu üç amaç belli bir birlikteliğe de sahiptir. Örneğin, sistemde büyüme amacı herşeyden önce, sistemde şu ya da bu ölçü ve düzlemdeki bir değişiklik anlamını taşımaktadır. Bu da sistemde, gelişme ve yapısal evrim olmak üzere iki yönlü bir özellik göstermektedir (69). Ancak, bu yapıyla büyüme amacına sahipken bile sistem, genel amaçlarından sapma göstermeme gereği ile aynı zamanda kararlılık yapısını da bir başka amaç olarak taşımak durumundadır. Ayrıca, kararlılık dengenin sağlanabilmesi açısından da önem taşır. Büyüme amacı beraberinde sistem üyelerinin, başka birtakım sistemlerle etkileşimde bulunması zorunluluğunu da getirir. Kaldı ki, yenilikleri sisteme kazandırmak, hem başka sistemlerle hem de sistemin kendi iç ögeleriyle sürekli etkileşimi gerektirir. Aksi durumda sistem büyüme amacını gerçekleştiremez. Son olarak etkileşim, sistemi sistem yapan karşılıklı bağımlılığın da doğal bir sonucudur.

E. İletişim Süreci Sistemi

Buraya kadar sistem yaklaşımı ve kuramının temel ögeleri ve işleyişi ele alınmıştır. Bu açıklamalar çerçevesinde, sistem kavramının iletişim süreciyle olan ilgisini ele almak mümkündür. Koşullarımız bağlamında sistem yaklaşımını anlayabilmek için, öncelikle süreç kavramının sistemle olan yakın ilgisini vurgulamak ge-

(69) A.g.k. s. 111.

rekmetedir. Belli bir işlevi olan her sistem aslında bir süreç yapısı içerisinde işlev görüyor denilebilir. Başka bir deyişle, süreç içindeki sistemler belli bir değişim içindedirler. Bu bağlamda belli bir sistemin her ögesi, diğer bütün sistem öğeleriyle sistemin işlevini ve amaçlarını yerine getirme bağlamında bir etkileşimi sürdürür.

Bu çalışmada, gerek iletişim süreci gerekse sistem konusunda yapılan açıklamalardan da kolayca anlaşılacağı gibi, «sistem» ile «iletişim» kavramları, birbirleriyle ilişki içinde olmanın ötesinde, birbirlerinden ayrı düşünülemezler. Gerçekten de, iletişim toplumsal yapı içerisindeki her sistemin vazgeçilmez ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır. İletişim, bu sistemlerin öğeleri arasındaki ilişkileri kuran ve sürdüren bir araçtır. Başka deyişle, sistemlerin «karşılıklı bağımlılık» ögesi üzerinde durulurken de vurgulandığı gibi, her sistemin öğeleri arasında sürekli bir etkileşim vardır ve olmalıdır. Etkileşimin varlığı ise, temelde iletişimin de o sistemdeki varlığının bir göstergesidir. Bu durumda ise, iletişim, bir sistemin varolan öğeler arası ilişkileri, karşılıklı bağımlılıkları kuran ve sürmesini sağlayan bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında, günlük konuşmalarımızda «iletmek, ilişki kurmak» sözcükleri de, içinde bulunulan toplumsal yapı içindeki sistemlerde karşımızdaki bireylerle bir iletişim içinde olduğumuz gerçeğini dile getirir. Buradan yola çıkarak, iletişim süreci olmadan sistemler ve hatta daha geniş olarak düşündüğümüzde kendileri de birer sistem olan toplumsal yapılar da varolamazlar. Kaldık ki, sistem öğelerinden olan karşılıklı bağımlılık (interdependence) ele alınırken belirtildiği gibi, sistem öğeleri birbirleriyle sürekli ilişki içerisinde oldukları, sürekli olarak etkileşimde bulunurlar ve bu ilişki içerisinde birbirlerini de düzenlerler. Süreç olgusu konusundaki tartışmalar hatırlanıldığında da, süreç yapısı taşıyan her olgunun içinde varolan öğeler de birbirleriyle sürekli bir yapı gösteren bir ilişki sürdürür, etkileşimde bulunur ve sürekli değişim içerisinde olur. Bu temel noktalardan hareketle, süreç niteliği taşıyan her olay ya da olgunun bir anlamda bir sistem yapısı da taşıdıkları veya sistem oluşturdukları öne sürülebilir. Bu anlamda, iletişim süreci de sistem yaklaşımı ile alınabilir. Kısacası, iletişim süreci de sistemdir ve «iletişim süreci sistemi» olarak adlandırılabilir.

Aslında toplumsal yapı içindeki sistemlerin iletişimle olan yakın ilişkisi, iletişim sürecinin yansıma adı verilen olguyu içermesi

ile de kanıtlanmıştır. Sistemin ögeleri ilişki içindeyken birbirlerine iletiler gönderirler. Toplumsal yapı içindeki sistemin ögeleri arasındaki karşılıklı ileti bağlantılarına yansıma halkaları (feed-back loop) denir (70). İşlevsel olarak, yansıma olgusu iletişim sisteminin işlevini sürdürbilmesinde sistemin ögeleri arasında ve sistemle çevresi arasındaki ilişkileri düzenleme yönünden de önemli bir rol oynar.

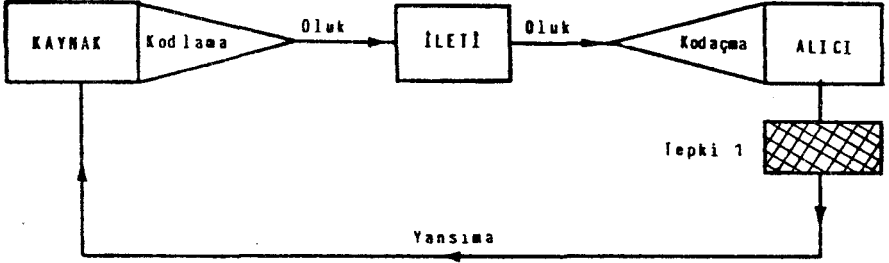
İnsansal iletişim toplumsal bir sistem içinde oluştuğuna göre, insan iletişimi olgularını çözümlmek için sistem yaklaşımını uygulamaktan daha doğal birşey olamaz. Buna koşul olarak da, iletişim olgusu söz konusu olmadan hiçbir toplumsal sistem de varolamaz. Ayrıca sistem kuramı da bize, iletişim sürecini incelemekte kullanabileceğimiz, yararlı bir dizi araç sağlamaktadır.

Sonuç olarak, iletişim sürecinin bir sistem yapısı taşıdığı ve iletişim süreci ögelerinin aynı zamanda iletişim sisteminin ögeleri olduğu ortaya çıkmaktadır. İletişim sisteminin çerçevesini, kaynak ve alıcı ile sınırlandırmamız mümkündür. Ancak bu sınırlandırma ya da çerçeveyi belirlemede çok sayıda faktörün varlığını da unutmamak gerekir. Gerek kaynağın, gerekse alıcının içinde bulunduğu ve etkilendiği çevre çok geniştir. Bu anlamda sistem yaklaşımı gereği çerçeve belirlenirken bir anlamda «keyfi» olmak ve bazı çevresel etmenleri gözardı etmek durumunda kalabiliriz. Sistemin girdisi, kaynağın iletiyi kodlamasına yol açan uyarılar, çıktılar ise yansımalar ve alıcıda oluşan değişimlerdir. İletişim süreci sisteminin amaçları olan büyüme, kararlılık ve etkileşim açısından konuya baktığımızda tüm bu amaçların da iletişim süreci sisteminde söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. İletişimin gerçekleşme amacının alıcıda belli bir değişme meydana getirmek olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu değişme bağlamında sistemin büyüme amacı gerçekleşmiş olur. Her sistemde olduğu gibi, çok basit bir ileti alış-verişi düzleminde bile, iletişim sisteminin varlığı koruma kararlılığı, işleyişte vardır. Son olarak da, iletişimin temeli olan etkileşim olgusu aynı zamanda sistemin de amaçları arasında yer alır. Ancak bu etkileşimin gerek sistem içi ögeler olan kaynak-alıcı etkileşimi, gerekse sistemin öteki sistemlerle olan etkileşimi düzlemlerinde var olduğunu da unutmamak gerekir.

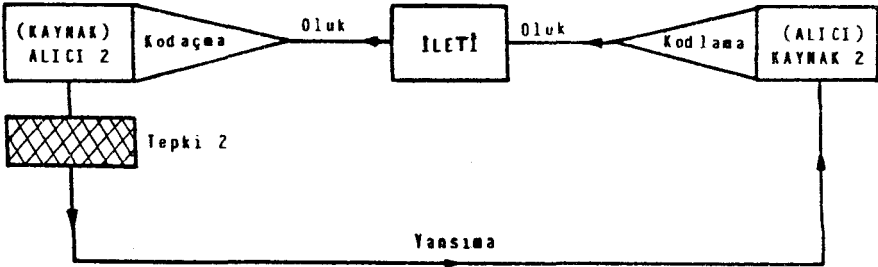
(70) WILLIAMS, s. 293.

Bu açıklamalar ışığında, iletişim süreci sistemini ve iletişim öğelerinin bu süreç içindeki yeri ve işleyişini ŞEKİL 4'deki çizimde görmek mümkündür.

ŞEKİL 4: İletişim Süreci Sisteminin İşleyişi

ŞEKİL 4'de yer alan iletişim süreci şemasında, alıcı tarafından kaynağa yansımaya gönderildiği andan itibaren iletişim süreci sisteminde yer alan öğeler ŞEKİL 5'deki biçimde yer değiştirirler.

ŞEKİL 5: Yansımaya Sonrası İletişim Süreci Sisteminin Yapısı

Burada üzerinde durulması gereken en önemli nokta, iletişim süreci sistemi öğelerinin nitelik olarak her iki şemada aynı olmayışıdır. Çünkü, alıcı kaynağın iletişiminin kod açımını gerçekleştirebilir yorumladıktan sonra artık değişecek ve yeni bir nitelik ve yapı kazanacaktır. Bu durum aslında iletişime sistem kuramı açısından yaklaşmanın diğer bir nedenidir. Anılan yapı ile karşılıklı etkileşim süreci ve sistem amaçları gerçekleşecektir. Bunu yukarıdaki

şemalara göre açıklarsak; ŞEKİL 4'deki kaynak, alıcıya gönderdiği ileti ile etkileşimi sağlar. Alıcı iletiyi alır, onda bir değişiklik olur ve yansımayı, eski kaynak-yeni alıcıya gönderir. Yeni alıcı rolündeki ilk kaynak da, yansıma ile değişikliğe uğrayarak yeni bir yapı kazanır ve sonraki iletilerini yansımayı ölçüt olarak düzenleyerek ŞEKİL 5'de görüldüğü gibi gönderir. Bu iletinin gönderilmesiyle birlikte ise, ŞEKİL 4'deki akış tekrar başlar ve iletişim süreci sisteminin bu işleyişi, iletişim sürdüğü sürece, sistem amaçlarını sağlama doğrultusunda devam eder.

Buraya kadar tanımlamasını yapılan, öğelerin belirtilen ve bir sistem çerçevesi ve yaklaşımı doğrultusunda var olan süreç olarak nitelendirilen iletişim olgusunun bu noktada, sahip olduğu özellikleri de şöyle sıralamak mümkündür (71): İletişim anlamın evrimini tanımlar, iletişim devingendir, iletişim süreklidir, iletişim daireseldir, tekrarlanamaz, tersine çevrilemez ve karmaşık bir yapı taşır.

İnsanlar, belli bir takım anlamlara sahip olmadan ya da bilmeden geldikleri dünyada çok çabuk olarak, belli bir sıra ve önemle anlamları keşfederler. Bu yolla yaşam insanlar için akılcı bir hale gelir ki, varolan birtakım güzellikler ya da çirkinlikler, ümitler ya da hayal kırıklıkları, deneyerek kazanılır. Yaşamda insanın bütün çevresi hep birtakım anlamlarla yüklüdür. Bu anlamlar da insanın çevreyle olan etkileşimi ve kurduğu iletişimle kazanılır.

İletişimi duruk (statik) bir oluş olarak nitelendirmek, insan iletişimi konusunda yapılabilecek en büyük yanlışlardan birisidir. Hem varoluş hem de süreç olgusu aslında durumsaldır. Bu anlamda, süreç, andan ana kendi iç kuralları çerçevesinde bir devingencilik gösterdiğine ve iletişim de bir süreç yapısı taşıdığına göre, gerek varoluşu ve süreç oluşu nedeniyle iletişim tam bir devingen (dinamik) yapı taşımaktadır.

Fiziksel dünya ve diğer insanlarla olan iletişim olup-biten bir olgu değildir. Tersine iletişim, yaşamın süreklilik taşıyan koşulu, gereksinmelerimizin durumuna ve akışındaki değişikliklere göre başlayıp süren bir süreçtir. Bu anlamda iletişim, insanın doğu-

---

(71) Ayrıntılı bilgi için bkz.: DEAN C. BARNLUND «A Transactional Model of Communication», *Foundations of Communication Theory*, Harper and Row Publishers, New-York: 1970, s. 87-94.

muyla ya da öncesinde başlayıp, ciddi bir kesintiye uğramadan ölümüne dek süren bir olgudur.

İletişim daireseldir önermesinden anlaşılması gereken şey aslında, iletişimin süreç yapısıdır. Bir başka deyişle, iletinin kaynak tarafından kodlanıp, bir oluk kullanılarak alıcıya ulaştırılması, alıcının yansıma vermesi, eski kaynağın da yeni iletilerini yansımayı ölçüt olarak düzenleyip tekrar alıcıya gönderilmesi ve anılan sürecin sürüp gitmesi iletişimin dairesel özelliğini meydana getirmektedir.

İletişimin bir başka özelliğinin de «tekrarlanamaz bir yapıya sahip olması» olarak vurgulanırken aslında, iletişim sürecindeki bütün öğelerin, ilk ileti gönderildiğindeki yapısını bir sonrakinde koruyamayacağı önermesinden hareket edilmektedir. Bir insan bir makinayı defalarca çalıştırabilir. Fakat aynı iletinin herkeste aynı anlamları yaratması beklenemez. İstek üzerine, bir iletinin sözleri tekrarlansa bile, bu durum alıcıda, yeni bir bakış açısı oluşturabilir, varsa düşmanlığı arttırabilir ve bıkkınlık yaratabilir.

İletişim aynı zamanda tersine çevrilemez ya da geri alınamaz bir yapıya da sahiptir. Gerçekten de bazı süreçler tekrarlanamaz yapılarının yanısıra tersine de çevrilemezler. Bir buz kütlesi ısıtıldığında önce erir, sonra da buharlaşır. Ortamın ısısının düşürülmesiyle birlikte ise buhar önce sıvı hale dönüşür sonra da donar. Tersine çevrilir sistemler, belli bir andaki durumlarına ulaşma evreleri geri çevrildiğinde, daha önceki yapılarına dönebilirler. Oysa diğer bazı sistemler, belli bir evreden diğerlerine ya da bir dengeden diğerine geçebilmelerine karşın, bazı sistemlerde bu söz konusu değildir. İletişim de, tekrarlanamaz oluşuna koşut olarak, bir kez gerçekleştiğinde artık geri alınamaz. Çünkü, iletişimle birlikte, öğeler değişikliğe uğramıştır ve o an bir kez daha yaşanmaz. Bu anlamda gerek kendimizle gerekse dış dünya ile olan iletişimimiz, sürekli ileriye dönüktür. İnsanların dış dünya ve diğer insanlarla olan iletişimlerinden kazandıkları deneyimleri, bireyin kafasındaki iletişimsel deneyim birikimine sabit bir kayıt bırakan tek yönlü bir akışla kazanılır.

İletişimin son özelliği olarak ortaya çıkan karmaşıklığı, aslında iletişim konusunda buraya dek ele alınanlarla yeterince açığa çıkmış bulunmaktadır. İletişimin karmaşık yapısı, insansal oluşundan kaynağını almaktadır. Çünkü, insanın yapısı zaten alabilmesine karmaşıktır.

ÇAĞDAŞ İLETİŞİM FELSEFESİ VE SORUNLARI

Doç. Dr. Akın ERGÜDEN*

ÖZET

İletişimi, ya karşımızdakini belli bir konuda kendi düşündüğümüz noktaya getirmek amacıyla (caydırıcı, stratejik iletişim), ya da kendi görüşümüzün vazgeçilebilir olduğunu varsayarak, karşımızdaki ile işbirliği yapmak amacıyla başlatırız.

İletişimbilimciler genellikle bilimsel açıdan, felsefeciler ise genellikle «rasyonel arguman» adı altında, birinci tür iletişimle uğraşırlar.

Önemi vurgulanmakla beraber, birinci tür iletişim araştırmacıları çağımızın pratik sorunlarına çözümde yetersizdirler. Bunun nedeni, çağdaş dünyanın PLÜRALLİZME yönelmesidir.

Plüralizme uygun bir iletişim bakış açısı, «felsefi perspektif olarak iletişim» adıyla savunulmuştur.

GİRİŞ

Çağımızın pratik sorunları üzerine düşünen felsefeciler ve toplumbilimciler arasında, bu sorunların ele alınması ve çözüme ulaştırılması ile ilgili iki uç görüş vardır. Bir uçta bazı felsefeciler bütün pratik sorunların temelde fikir zıtlıklarına dayandığını, bu nedenle, çağın gerilimini ve sorunlarını anlayabilmenin tek yolu-

---

(*) ODTÜ - Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü.

nun, tartışmalarda ortaya çıkan zıt felsefeleri görebilmek ve bu zıtlıkları uzlaştırmakta kullanılabilecek felsefi araçları anlayabilmek ve değerlendirebilmek olduğunu ileri sürerler. Öteki uçta ise bazı toplumbilimciler şu görüşü ileri sürerler: Çağımızda karşıt felsefi görüşler o kadar çoktur ki, bu görüşlerin değil uzlaştırılması, anlaşılabilmesi bile çok güçtür. Bu nedenle pratik sorunların ele alınmasında ve çözümünde felsefi ilkelere ya da tanımlara başvurmak kargaşaya ve yanlışlığa yol açmaktan başka bir işe yaramazlar. Bu uçtakilere göre felsefeciler, pratik sorunların incelenmesi ve bilimsel olarak çözümünü toplumbilimcilere bırakmalıdır. Doğaldır ki, bu iki uç görüş dışında orta yolu savunan pek çok toplumbilimci ve felsefeci vardır.

Yukarıdakine benzer iki uç (ekstrem) görüş, iletişim sorunları üzerine eğilen felsefeciler ve iletişimbilimciler arasında da görülür. Bir uçta bazı iletişimbilimciler, çağdaş iletişim sorunlarının felsefeden arındırılmış bir biçimde, nesnel, bilimsel araştırmalar çerçevesinde ele alınıp çözüme ulaştırılması gerektiğini savunurlar. Öteki uçta iletişimle ilgilenen bazı felsefeciler ise, çağımızın tüm iletişim sorunlarının Platoncu anlamda rasyonel diyaloga iman etmekle çözülebileceğini ileri sürerler. Bu felsefeciler ayrıca, aklın felsefe sistemleri kurma amacıyla kullanımı ile, yine aklın bu felsefi görüşleri insanlar arasında iletişim ve işbirliği için kullanması arasında hiçbir fark gözetmezler; her iki amacın da «rasyonel arguman» yoluyla gerçekleştiğini ileri sürerler.

Bu yazıda **önce**, iletişimin, yukarıda belirttiğim aşırı görüşteki iletişimbilimcilerin araştırma konularını büyük ölçüde oluşturan, «stratejik iletişim» diye adlandırabileceğim biçimine kısaca değinilecektir. Bilimsel stratejik iletişim araştırmalarının pratikte, iletişim sorunlarının çözümüne yaptığı önemli katkı yadsınmakla birlikte, bu katkının yetersiz olduğu vurgulanacaktır. Bu yetersizlik, stratejik iletişim araştırmalarının, iletişim olgusuna sadece iletişimin dışından bakarak, iletişimi bir neden-etki ilişkisi çerçevesinde araştırmalarından kaynaklanmaktadır. Yazının **ikinci** bölümünde, iletişime «içeriden» felsefi bir perspektif olarak nasıl yaklaşılabileceği tartışılmakta, ve bu yaklaşımın felsefe tarihinde moda olan «rasyonel diyalog» türü, çağdaş pratik sorunların çözümünde yetersiz kalması nedeniyle, eleştirilmektedir. Bu yetersizlik, çağdaş toplumun plüralizme yönelmesinden kaynaklanmaktadır. **Üçüncü** bölümde iletişime, felsefi bir perspektif olarak, rasyo-

nel diyalog görüşü dışında ne gibi bir anlam vermek gerektiği, ve bu anlamda iletişimin, çağdaş plüralist toplumun sorunlarına nasıl çözüm getirebileceği incelenmektedir. Yazının **son** bölümünde, somut, güncel bir iletişim olayı (Davos Zirvesi) ele alınıp, bu son belirttiğim iletişim görüşü açısından incelenecektir. Burada, Davos görüşmelerinin ayrıntılarına girilmeyip, olaya yalnızca felsefi iletişimin genel ilkeleri (3. Bölümde belirtilenler) açısından bakılacaktır.

Birkaç tümce ile özetlemek gerekirse, bu yazının amacı, Sokrates'in, Aristoteles'in ve Çiçero'nun çok iyi bildikleri şu gerçeği vurgulamak: İnsan aklının, gerek felsefi gerek «bilimsel» olsun, rasyonel sistemler, modeller kurmak amacıyla kullanımı, bu felsefi ya da bilimsel görüşlerin insanlar arasında, iletişimi ve işbirliğini geliştirmek amacıyla kullanımından farklıdır. Dahası, aklın bu iki kullanımı arasında belirgin bir zıtlık vardır. Bu zıtlığın bilincinde olmak, çağdaş iletişim sorunlarına çözüm arayan toplumbilimci ve felsefecilerin işlerin büyük ölçüde kolaylaştırıcaktır.

(I)

ÇAĞDAŞ İLETİŞİMBİLİM VE İLETİŞİM: Amerika Birleşik Devletlerinde birçok üniversitede 1950-70 arası kurulan İletişim Fakülteleri, bünyelerinde, «hümanist» yaklaşımçı retorikçileri ve «bilimsel» yaklaşımçı sosyolog ve psikologları biraraya topladı. Ancak bu iki tür iletişimci birbirine, kendi yaklaşım çerçeveleri açısından her zaman şüpheli gözle bakageldi. Her ikisinin de amacı genelde iletişim aktarımının etkilerin betimleme, değerlendirme, anlama ve açıklama olduğu halde, retorik kökenli olanlar **anlamaya**, diğerleri ise doğa bilimlerindeki benzer **açıklamaya** daha fazla önem verdiler. Ancak 1960'lardan sonra, sosyalbilimlerde moda olan pozitivistimin de etkisiyle, bu iki grup iletişimci arasındaki denge «bilimsel» yaklaşımçıların lehine bozulmaya başladı: «İletişim Sanatları» fakülte ve bölümlerinin adları «İletişimbilim» fakülte ve bölümleri olarak değiştirildi. Buna paralel olarak, iletişimi «anlama» yerine, iletişimi pozitivist yaklaşımla, tabiat kanunlarına benzer biçimde «açıklama» önem kazandı. Benim «Stratejik İletişim»(1) araştırmaları olarak adlandırdığım bu tür «bilim-

(1) «Stratejik iletişim» termi Habermas'dan alınmıştır. Ancak bu yazıda, kavramın kapsamı Habermas'ın kullandığından daha farklı biçimde, geniş tu-

sel» yaklaşım şu özellikleri taşır: Önce, iletişim süreci, bu yaygın görüş çerçevesinde, KİMİN, NEYİ (ileti), NASIL (medya), KİME ve HANGİ ETKİYLE iletilmişinin araştırılmasıdır. Buradaki «araştırma» sözcüğünün altını çizmek istiyorum. Araştırma (research) iletişime içeriden bakmak (inquiry) değil, dışarıdan etki ya da neden olarak açıklamak amacıyla yapılır stratejik iletişimde. İletişim süreci ve sorunları ya uyaran-tepki (stimulus-response) görüşüne uygun mekanik iletişim modelleri çerçevesine, ya da mesajı gönderenin «niyeti», «amacı» gibi kavramları göz önünde bulunduran görüşlere uygun sibernetik ve sistem teori modelleri çerçevesinde ele alınırlar (2). İletişim sorunları, iletişimi ortaya çıkaran nedenler çerçevesinde, iletişimi başlatanın saikleri, mesajın yapısı ve içeriği, meydanın yapısı ve özellikleri, alıcının özellikleri vb. değişkenler göz önünde bulundurulurarak ele alınır.

Bugün demokratik, plüralist, modern tüketim toplumlarının hizmetine yaygın biçimde sunulan stratejik iletişim araştırmaları, genelde teknolojinin, özeldede iletişim teknolojisinin yaygınlaşması sonucu ortaya çıkan pek çok iletişim sorununu başarıyla çözüme ulaştırmıştır. Çağımızın iletişim sorunlarının ortaya konulduğunda ve çözümünde belli bir düşünce biçimi ve çözüm metodu içeren stratejik iletişim araştırmaları, çağımıza «iletişim çağı» damgasının vurulmasına neden olabilecek bir önemi haizdir. Bu önem, modern iletişim teknolojisinin geliştiği ve sorunlarının arttığı ölçüde artmaya da devam edecektir. Yine bu tür iletişim çerçevesinde sürdürüldüğü ölçüde ve tek yönlü neden/etki yerine, karşılıklı anlaşmayı amaçlayan iletişim biçimlerine yöneldiği ölçüde istikbal vaat etmektedirler.

Ancak yine de, bugünkü haliyle (geleceği bilemeyiz), stratejik iletişim araştırmaları, temelde, karşılıklı anlaşmaya işbirliğine yönelik iletişim sorunlarının çözümünde yetersizdir. Örnek verelim: Stratejik iletişim araştırmaları Hindistan'da doğum kontrolünün başarılı olmasını sağlayabilir, ama, dünyadaki 700 milyon aç insana yapılacak yardım konusunda süpergüçlerin aralarında anlaşma yapabilmelerine hiçbir katkısı yoktur. Stratejik iletişim, Amerika'nın Viyetnamla ilgili politikasının, Viyetnam ve Amerikan halklarınca benimsenmesini sağlayabilir, ama, savaş sonu barış

---

tulmuştur. Bkz. Jürgen Habermas, *The Theory of Communicative Action*, Beacon Press, New-York (1984), cilt II, s. 273-339.

(2) Bu tür iletişim modelleri için bkz. Roger E. Williams, «Genel İletişim Kavram ve Modelleri,» *Kurgu* (2), s. 280-305.

görüşmelerinin her iki tarafı da tatmin edebilecek biçimde sonuçlandırılmasında hiç rol oynamaz. Stratejik iletişim belli bir tür «demokrasi» içinde, o demokrasi türüne uygun hak ve özgürlüklerin yayılması ve pekiştirilmesinde işe yarar, ama iki farklı tür «demokrasi»nin UNESCO temsilcileri arasında «insan hakları ihlalleri» (örneğin ırk ayrımı, işkence, vb.) konusunda somut ortak tavır ve eylemde **anlaşmaları** üzerine hiçbir rolü yoktur. Stratejik iletişim, belli bir konuda (örneğin felsefe), orta öğretim düzeyinde eğitimin yaygınlaştırılması ve etkinleştirilmesi amacıyla neler yapılabileceğini bize bilimsel bulguları doğrultusunda söyler, ama, bu eğitimin felsefeciler arasında hangi doğrultuda (felsefi içerik anlamında) olması konusunda birkaç felsefecinin biraraya gelip **anlaşabilmesine** hiçbir katkısı yoktur. Stratejik iletişim aynı düşünsel platformdaki iki derneğin kendi içlerinde, kendi bakışaçıları çerçevesinde, etkinliklerini ve düşüncelerini yayabilmeleri için ne yapılması gerektiğini gösterir, ancak bu iki derneğin biraraya gelip ortak düşünsel amaçlı tavır ve eylem üzerinde **anlaşabilmelerine** katkıda bulunmaz.

Yukarıdaki örnekler çoğaltılabilir. Ancak, vurgulamak istediğim nokta basit ve açıktır: İletişim olgusunu bir neden-etki ilişkisi çerçevesinde incelemeyi amaçlayan araştırmacılar, en önemli iletişim sorunu (karşılıklı işbirliği ve anlaşma) konusunda yetersiz kalıyorlar. Dahası, stratejik iletişim, çoğu durumlarda kolaylaştırmayı amaçladığı iletişimi güçleştirici, hatta bazen yok edici bir etki yapıyor. Örneğin, tarafların kendi stratejik araştırma ve varsayımları çerçevesinde başlattıkları ve sürdürdükleri ulusal ya da uluslararası görüşmelerden, eski görüşlerini daha da pekiştirmiş olarak çıkmaları hemen hergün şahit olduğumuz bir olgudur.

Stratejik iletişim bakışaçısının doğurduğu paradoksun en çarpıcı biçimini ise «En fazla etkili olabilecek bir mesajı en etkili ve yaygın bir biçimde nasıl iletebiliriz?» sorusunun, çoğulcu tüketim toplumu içinde, «En fazla Coca-Colayı nasıl satabiliriz?» sorusuna dönüşebilmesi durumunda görebiliriz. Burada, iletişimbiliminin iletişim teknolojisi ile özdeşleşmesi sonucu, «En etkili biçimde Viyetnamı nasıl bombalarız?» sorusuna yanıt arayan doğabilim-teknoloji özdeşliğine benzer bir durum ortaya çıkar: Bilim, ideoloji, teknoloji ve propaganda birbirine karışır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, stratejik iletişim araştırmaları çağımızın pratik sorunlarına çözümde önemli rol oynarlar. Ancak,

bu rol hem sınırlıdır, hem de kullanımda dikkate alınması gereken paradokslu sonuçlar doğurabilir. Bu sınırların ve tehlikelerin farkına varmak, stratejik iletişim araştırmalarını putlaştırmamak (iletişimbilimciler açısından) gerekir. İletişimbilimciler, stratejik iletişim araştırmaları yanında, çalışma sahalarını karşılıklı anlaşma ve **intersubjectivity** konularına da yöneltmelidirler. Felsefeciler ve sosyabilim dışında kalan diğer düşünürler de, «iletişim teknolojisinin iletişimi imkansız kıldığı,» artık iletişim teknolojisinin dev çarkları altında ezilmekte olduğumuz, kontrolü yitirdiğimiz gibi görüşlerden yola çıkarak, «modernliğin bu başarısızlığı» karşısında, bilim ve teknolojiyi yadsıyan, sanat ve edebiyatla karışık romantik başkaldırma yollarına yöneltmekten vazgeçmelidirler. Bu düşünürler, belki daha az karamsar, ama bu kez tevekkülcü bir tavırla, çağdaş modernliği kaçınılmaz bir «şer» sayıp, bilim ve teknolojinin, bir gün, kendi mantığı içinde (bu arada insanlık kazara yok olmazsa) soruna hal çaresi bulmasını beklemekten başka bir yol olmadığını savunmak zorunda da değildirler. Bu düşünürler, karamsar ve kaderci tavırlarını terkedip, soğukkanlı bir biçimde; çağımızın sorunlarını ifade etme tarzlarımızda, bu sorunları düşünme biçimlerimizde, çözümlene metodlarımızda, (geçmiş çağlarda bu konularda yapılagelen hataları da göz önüne alarak) ne gibi yanlışlar yaptığımızı bulup çıkarmalı ve bunları düzeltme yollarını aramalıdır. Diğer bir deyişle, bu düşünürler felsefi iletişim yapmak zorundadırlar.

(II)

RASYONEL DİYALOG VE İLETİŞİM: Felsefi iletişim de, stratejik iletişim gibi, bir çağın sorunlarını ifade etme tarzlarına getirilen değişik düşünce biçimlerini ve çözümlene metodlarını içerir. Ancak, felsefi iletişim, stratejik iletişimin bakış açısını tersine çevirir; sürece «dışarıdan» değil «içeriden» bakar. Şu anlamda: İletişim, stratejik iletişimde olduğu gibi dıştan, mekanik, sibernetik, vb., modeller çerçevesinde nedensel süreç ve mesajlar karşılığı biçiminde, mesajların nasıl, niçin ve hangi etki ile gönderildiğini çözümlene olarak anlaşılır. Felsefi iletişim, iletişim süreci içinde, esnasında, teati edilen sözlerin, verilen anlamların, **o iletişim sürecinden** nasıl etkilenebileceğini araştırır. Burada «araştırma» stratejik iletişimdeki **research** değil, felsefi **inquiry** dir. Bu **inquiry**, tarafların karşılıklı anlaşmaya samimi olarak niyetli oldukları (ki böyle bir karşılıklı «anlaşmaya varma» niyeti olmazsa

felsefi bir iletişim sözkonusu değildir) **minimum** varsayımından hareketle, başlayan iletişim sürecinin, ortak «doğru», ortak «geçerli» ve ortak «doğruluk» iddialarını ortaya çıkarma ve yaratma sürecinin araştırılmasıdır.

Tarihte ilk felsefi iletişim örneğini Platon vermiştir. Bu yazının amacı çerçevesinde, basite indirgeyerek «Platoncu rasyonel arguman modeli» olarak adlandırdığım bu yaklaşımı, **çağdaş** iletişim sorunlarına (aşağıda açıklayacağım gibi, bu sorunlar önemli ölçüde plüralizmden kaynaklanır) çözüm getirmede yetersiz olduğu gerekçesi ile eleştiriyorum. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, bu model tarih boyunca olduğu gibi, çağımızda da iletişimle ilgilenen felsefeciler arasında revaçta olmuştur. En son, 1970'lerde okyanusun her iki tarafında Platon anlamında «rasyonel diyaloga dönüş» sloganları başlamış, ve hâlâ da sürmektedir (3). Bu görüş nedir ve neden (kanımca) çağdaş iletişim sorunlarını çözmekte yetersiz kalır?

Kabaca rasyonel diyalog iddiası şudur: Biz karşılıklı anlaşma niyetiyle başlattığımız tartışmalarda, müzakerelerde diyalogun, rasyonel argumanın gücüne güvenirse, kendimizi bu argumanın otoritesine bırakırsak gerçek (**genuine**) bir iletişim doğar. Böyle gerçek bir iletişimde artık tarafların farklı ilkeleri, doktrinleri değil, rasyonel argumanın tek otoritesi hissedilir. Böyle olunca, yani, tartışmada tek bir görüşü, doktrini savunanın (avukatın) ve bu fikre karşı çıkanın (savcı) görüşleri yerine, tek bir güç, aklın gücü, rasyonel argumanın gücü hissedilmeye başlayınca, farklı felsefi görüşler ötesinde, tarafların doğruyu bulmaları, tek bir doğru birleşmeleri kaçınılmaz olur. Zira aklın yolu birdir. Aklın felsefi ya da bilimsel sistemler kurmak amacıyla kullanımı ile, bu felsefi ve bilimsel görüşlerin insanlar arasında iletişim amacıyla kullanımı arasında bir ayırım yoktur, ikisi de rasyonel arguman metodudur.

Yukarıdaki açıklamaya dikkatle bakılacak olursa görülebileceği gibi, rasyonel arguman, stratejik iletişimbilim araştırmalarının, ve bu araştırmaları kullanan «**policy makers**» kesimin de pratik sorunlara yaklaşımında, zımni olarak da olsa, varsaydığı

---

(3) Bu görüşler için bkz. Karl Otto Apel, *Transformation of Philosophy*, (Londra: 1930); Jürgen Habermas, *Communication and the Evolution of Society*, (Boston: Beacon, 1979); Hans-Georg Gadamer, *Truth and Method*, (Londra: Sheed and Ward, 1975).

bir düşüncedir. Ahlak sorununa yaklaşımda, David Hume'dan beri yaygın olan bir görüşü örnek olarak verelim: Hume, «ahlakın gerçek orijinini» bulmamız gerektiğini, ve bu amacın da (stratejik iletişimle rasyonel argumanın birleştiği noktada) kendiliğinden şöyle oluşacağını ileri sürer: İnsanlar gitgide daha fazla haberleşme olanağına sahip oluyorlar; insanlığın diyalogu teknolojik imkanlar sayesinde hergün biraz daha artıyor (Bu söz 1700'lerde söyleniyor). İnsanlığın konuşması, diyalogu arttıkça, öyle bir gün gelecek ki, o gün, iletişim sayesinde, insanlar birbirlerinin duygusal tercihleri, fikir farklılıkları hakkında yeterli bilgi sahibi olacaklar. Bu böyle olunca, bireylerin ve grupların kendi küçük çıkarlarını, kaprislerini aşan ve tüm insanlık için geçerli olan rasyonel, ortak bir dil ya da söylem yaratılmış olacaktır. Sonuç olarak da, insanlığın iletişiminden, teknolojik yakınlaşmasından doğacak olan bu dil içinden, tüm insanlığın ortak ahlak anlayışı doğacaktır.

Yukarıda belirttiğim gibi, rasyonel arguman varsayımı tarih boyunca felsefeciler ve öteki düşünürler arasında çok yaygın olmuştur. İletişimle ilgilenen bütün düşünürler bu görüşü, değişik biçimler altında paylaşırlar. Yine yukarıda belirttiğim gibi, pek çok çağdaş iletişim felsefeci, «Platoncu anlamda diyalogu öğrenmenin çağdaş toplumun tek kurtuluş çaresi olduğu» hükmü üzerinde birleşirler. Çağdaş pratik sorunların çözümünde rasyonel argumanın önemini vurgulayan bu düşünürlerin iyi niyetli oldukları, yine, hem rasyonel argumanın, hem de insanlığın teknolojik yakınlaşmasının yaygınlaştırılması gerektiği, bir gerçektir. Bu amaçların her ikisi de, hem felsefi, hem de pratik sorunların çözümü açısından gerekli ve yararlıdır. Ancak, vurgulamak istediğim şey, stratejik iletişim yaklaşımında görüldüğü gibi, burada da, dikkat edilmezse, rasyonel arguman yaklaşımın, kolaylaştırmayı amaçladığı iletişimi, paradoksal bir biçimde, zorlaştırıcı, hatta yok edici sonuçlar doğurabileceğidir.

Bu sonuç salt felsefe açısından, felsefecilerin «rasyonel arguman» adına birbirlerinin otoritelerini, ve sonuçta da, felsefenin toplum üzerindeki otoritesini yıkmalarına yol açar. A.B.D.'de bir üniversitede, bir felsefe bölümü başkanının sık sık tekrarlanan «Ben bu bölümün başkanım, benim bilmediğim şey bilgi değildir,» söz gibi. Bu söz, iletişim açısından bakıldığında, felsefenin, bugün, Sokratik **irony** ya da orta çağın **docta ignorantia** fikrinden ne kadar gerilerde kaldığının somut bir işaretidir sanki.

Bu sonuç, rasyonel argumanın politik felsefeye yansımada da gözlenebilir. Örneğin, hepimiz biliriz, Platon'un Devletinin ilkelerine ulaştığı yoldan (rasyonel arguman yolu) en «açık» demokrasilerden tutun da, en «kapalı» toplum biçimlerine kadar kaç çeşit siyasi sistem yaratıldı felsefeciler tarafından. Ayrıca bu düşüncüler, bu çelişkili siyasi sistemlerini, Platon'da olduğu gibi, «rasyonel arguman» aracılığı ile kurmadılar mı? Yine bilinen bir gerçektir ki, yakın tarihte insan haklarını rasyonel argumana dayanarak, tek bir felsefi temele dayandırma çabaları, nasıl paradoksal bir biçimde, insan hakları konusundaki görüşlerin kutuplaşması sonucunu doğurdu. Yukarıda örnek olarak verdiğim Hume'un beklentisi konusunda da durum farklı değildir: Bugün insanların iletişim teknolojisi aracılığıyla haberleşmesi, iletişimi, belki Hume'un 1700'lerde hayal bile edemediği boyutlara ulaştı. Ama Hume'un beklentisinin tam tersi gerçekleşti: Günümüzdeki enformasyon patlaması, insanların duygu ve beklentilerini birbirleriyle paylaşmaları yerine, paradoksal bir biçimde, bu duyguların, bireyler ve guruplar arasındaki farklılıkları, çıkar çatışmalarını arttırıp pekiştirmesi sonucunu doğurdu.

O halde, birinci bölümün sonunda stratejik iletişimle ilgili vardığım sonuç, rasyonel diyalog modeli için de geçerli oluyor: Rasyonel arguman metodu çağdaş sorunların çözümünde yetersiz kalıyor. Öyle ise rasyonel arguman görüşünde, çağdaş iletişim sorunlarına çözüm aramak açısından noksan olan şey nedir? Diğer bir deyişle, rasyonel arguman metodu, nasıl bir felsefi perspektif çerçevesinde görülürse karşılıklı anlaşma ve işbirliğine yönelik iletişim sorunlarını çözebilir? Yazımın geri kalan kısmında, bu soruya «felsefi bir perspektif olarak iletişimin» plüralist bir toplumda nasıl bir rol oynaması gerektiği konusundaki düşüncelerle yanıtlamaya çalışacağım.

(III)

ÇAĞDAŞ PLÜRALİST TOPLUMDA İLETİŞİM: Bp bölümde şu iki soruya yanıt aranacaktır: (i) Çağımızda iletişim, stratejik iletişim ve rasyonel diyalog ötesinde, nasıl bir felsefi perspektif içinde ele alınmalıdır? (ii) Böyle bir yaklaşımın özellikleri nelerdir? Birinci soruya çağdaş toplumda plüralizmin yalnız **kaçınılmaz** değil, aynı

zamanda da iyi olduğu görüşünden yola çıkarak yanıtlamak istiyorum (4).

Plüralizmi, tek tek hiç bir felsefi görüşün, doktrinin, kendi içinde «doğru»nun tekeline sahip olmadığı, bu «tek doğru» dan sapan «yanlış görüşleri», rasyonel arguman adına da olsa «doğru yola getirme» amacıyla hiç kimsenin caydırma, baskı ya da zor kullanma hakkına sahip olmadığı bir görüş olarak anlıyorum. «A doğru değil B doğrudur» önermesinin dünyadaki tüm «rasyonel» insanları tatmin edici bir ispatı olamaz. O halde, plüralizmde dünya, bize verildiği gibi, bizim de içine kendi yorumumuzu katabileceğimiz bir yorumlar çeşitliliği olarak, algılanır. Hiç değilse başlangıçta bu böyledir. Dünyayı değiştirmeye (zora başvurmak hariç), istesek de istemesek de bu noktadan başlamak zorundayız. Bir iletişim felsefesi açısından ise, bu anlamdaki plüralizm anlayışı, doğruyu yanlıştan ayırabilmek için, **plüralizme uygun** bir iletişim perspektifini gerektiriyor. Böyle bir felsefi iletişim perspektifi hangi felsefi varsayımlardan yola çıkar?

İlk olarak, insan doğrularının olumsal (**contingent**) olduğu bir gerçektir. Nihai kesinlik ve doğruluk içeren sonuç ve çözüm yolları ve «doğrulara» dışarıdan kesin bir kriter arama çabaları, doğabilimleri tarihinde ve matematikte son zamanlardaki gelişmelerin de gösterdiği gibi, sonuç vermemiştir. İkinci olarak, şayet insan doğruları doğaları gereği olumsal iseler, değerler söz konusu olduğunda da, bu değerler için mutlak ölçütler bulmanın söz konusu olmadığını görürüz. Değerler, geçmiş çağlardaki, ifade edilebilir olanın, iletilebilen şeylerin bizim çağımıza aktarılabilmiş olanlarından ibarettir. Böyle ise, üçüncü olarak, ancak ve ancak belli bir anlamda iletişimin, çağdaş plüralizmin içinde taşıdığı tehlikeyi (birbirine zıt görüşlerin birarada kaos ya da anarşiye, çözülmeye yol açmasını) önleyerek, plüralist toplumun birlik ve beraberliğini sağlayabileceğini söyleyebiliriz. İletişim bu teorik anlamda, toplumdaki değerlerin yalnız iletişim aracılığı ile yaratılıp geliştirildiği, özgürlüklerin yalnız iletişimle oluşturulup paylaşıldığı, doğruların yalnız iletişimle ortaya çıkarılıp sınındığı ideal bir düzeni ifade eder.

---

(4) Bu bölümde ileri sürülen görüşler için bkz. Gerard A. Hauser ve Donald P. Cusman, «McKeon's Philosophy of Communication,» *Philosophy and Rhetoric*, c. 6, nu: 4, s. 211-235.

Böyle bir iletişim yaklaşımının pratik açıdan özellikleri nelerdir? Bu soruya da yine plüralizmin çağdaş toplumda ortaya çıkarıldığı bir zorunluluktan yola çıkarak yanıt verelim. Bugün dünyada, farklı kültürler ve toplumlar teknoloji, ve özellikle iletişim teknolojisi sayesinde, hiç değilse mekan düzeyinde birbirine yaklaşmıştır. Böyle olunca, belli bir toplum içindeki iletişim sorunları, dünyanın diğer toplumlarının iletişim sorunlarına benzemeye, bu sorunların etkisiyle renklenmeye, şekillenmeye, değişmeye başlar. Sonuçta, belli bir toplumun kalımı (bekası), o toplumun diğer toplumlarla, insanlarla işbirliğine (**cooperation**) bağlı hale gelir. İşte (plüralizmin «iyi» olması «tehlikeli» olmaması demek değildir) ön- (plüralizmin «iyi» olması «tehlikeli» olmaması demek değildir) önlemenin bir yolu da, işbirliğine ve karşılıklı anlaşmaya yönelik iletişim kurmaktır. Başka bir deyişle, plüralist, demokratik dünyada yaşayabilmenin tek koşulu, çağdaş yaşamın gerekli kıldığı karşılıklı dayanışma (**interdependence**) ve karşılıklı işbirliğine yönelik iletişim kurmaktır. Bu da bizi, başka bir açıdan, savunduğumuz iletişim felsefesine, yani, insanları tek bir doğru yönünde iletişime zorlamadan, **doğruyu arama yolunda** iletişim amacında birleşme noktasına getirir.

Felsefi bir perspektif olarak iletişimin özünde, o halde şu görüşün bilincine varabilmek yatar (buna iletişimin «Altın Kuralı» diyebiliriz): Çağdaş plüralist toplum içinde, ortak doğruyu/doğruları ortaya çıkarmak için gerekli olan felsefi baçıkaçısında uzlaşma sağlamak, bu doğru ya da doğruların **NE** olması/olmaları konusunda uzlaşmayı gerektirmez. Salt felsefe açısından bakıldığında bu kural saçma gibi görünürse de, hiç öyle değildir: Felsefe tarihi boyunca, değişik felsefi görüşlerin ,doktrinlerin ne gibi konularda **ortak** sorular sorabileceği, ve bu ortak sorulara nasıl yanıtlar arayabileceği Kant'dan beri bilinen bir sorundur. Bizi bu yazıda asil ilgilendiren pratik sorunlara çözüm bulma açısından bakıldığında ise, bu kural asıl önemini belli eder: Plüralist toplumda, değişik inanç ve görüşte olan insanların, ister felsefeci, ister politikacı, ister bir ailenin üyeleri olsun, biraraya gelip iletişim kurabilmeleri, ve en önemlisi, belli konularda ortak tavır ve eylemde bulunabilmeleri, bu kuralın bilincine varabilme dereceleriyle doğru orantılıdır.

Bu altın kuralın «bilincine varabilme» derken salt düşünsel (**cognitif**) bir bilinçlenmeden değil («**know that**» değil), pratik an-

lamda («**know how**»), günlük insan ilişkileri içinde iletişim sanatının öğrenilmesi, öğretilmesi, güçlerinin ve etkilerinin ortaya çıkarılıp gösterilmesi, geliştirilmesini kastediyorum. İletişimbilimcilere bu konuda düşen görev, toplum içindeki ortak sorunlarımızı iletişim sorunları haline getirmek, bu sorunları karşılıklı etkileşim, bildirişim sosyal boyutunda incelemek, araştırmak ve tartışmaktır. Felsefecilere bu konuda düşen görev ise daha az önemli değildir: Felsefeciler toplumda **hem**, dogmatik biçimde tek bir ahlak, felsefe ya da doktrine bağlanmış kişi ya da grupların görüşlerine **karşı çıkmak**, ve **hem de** (aynı zamanda), bu farklı görüş ve felsefelerin birarada yaşamasını, işbirliği yapabilmesini, iletişim kurabilmesini **savunmak** zorundadırlar. Voltaire'e atfedilen bir söz, bu görevi çok güzel özetler: «Senin görüşüne ölümüne karşıyım ama, karşı olduğum bu görüşünü savunabilmen için canımı vermeye hazırım.»

Özetlersek, felsefi bir perspektif olarak iletişim, plüralist bir toplumda- demokrasi sanatıdır. Demokrasi ise, bu anlamda iletişime dayanan toplumdur. Demokratik olmayan tekçi bir toplumu, demokratik, çoğulcu toplumdan ayıran, o toplumun her kesiminde, düzeyinde icra edilen iletişimin niteliğidir: İletişimde şayet tartışma ve anlaşma çerçevesi **önceden (a priori)** olarak neyin doğru olarak kabul edilmesi gerektiğini belirler, ya da bir tarafın söylediklerine, iddialarına, haksız biçimde, diğerinden daha fazla ağırlık verirse, o iletişim **TEKÇİ** (çoğulcu ve demokratik olmayan) bir toplumun iletişim özelliklerini taşır. Plüralist, demokratik bir toplum, bireylerinin, iletişim sanatında ustalık kazanmalarıyla, çeşitlilik ve birlik, çoğulculuk ve uzlaşma, özgürlük ve sınırlama arasında kuracakları dengelere dayanır. Bu iletişim tarzını sürdürülebilmek ise temelde, felsefi perspektif olarak iletişimin kendi kendini aşabilme (**self-critical**) özelliğinde saklıdır. Bu kendini aşma da, yukarıda değindiğim gibi tek doğruya dayanan doktriner anlaşmayı ortak tavır ve eylemin temeli olarak almayı **REDDETMEKLE** başlar ve bu felsefi doktrin ve farklılıklar ötesinde ortak bir yön ve eylem oluşturmak ve sürdürmekle olgunlaşır. Bu iletişim tarzı, çeşitliliğin birliği bozmamasına, uzlaşmaların da farklı görüşleri yok etmemesine dayanır. Ulus olarak biz de son 50 yılda, demokratik iletişim toplumu olmak yolunda önemli adımlar attık. Bunu da tekçi toplum görüşünü reddetmekle başlayan laik Türk devrimine borçluyuz.

(IV)

BİR İLETİŞİM ÖRNEK OLAYI: Başbakan Özal ile Yunanistan başbakanı arasında Davos'ta gerçekleşen zirve, her iki ülkenin başında ve siyasi çevrelerinde Davos sonrası gelişmeler konusunda, haklı olarak oldukça olumlu ve iyimser yorumlara yol açtı. Bu yorumlarda, Davos görüşmelerinin, iki ülke arasında kalıcı bir barış oluşabilmesi için gereken diyalogu başlattığı ve aslında pek çok ortak yan ve çıkarı olan bu iki ülkenin, çeşitli alanlarda işbirliği yapabilmesi için elverişli ortamı yarattığı defalarca vurgulandı. Bu olumlu yorumlarda şu ortak beklenti hakimdi: «Davos zirvesiyle başlamış olan diyalogu, iki ülke siyaset adamlarının rasyonel bir biçimde sürdürerek, iki ülke arasında askıda bırakılmış siyasi sorunlara çözüm arayıp bulmalarının zamanı artık gelmiştir. Ele geçen bu fırsatı kaçırmamak gerekir».

Bu bölümün amacı, Davos zirvesi hakkındaki olumlu ya da olumsuz yorumlara bir diğerini eklemek değildir. Amacımız, Davos zirvesi sonrasında, iki ülke siyaset adamları arasında sürdürülmesi samimiyetle beklenen rasyonel diyalogun, gerçekten, «rasyonel» bir biçimde sürdürülüp başarıya ulaşabilmesi için, taraflarca uyulmasını gerekli sandığımız iki temel iletişim kuralını hatırlatmaktır.

Taraflarca benimsendiği takdirde, Davos sonrası görüşmelerin başarı şansını arttıracığına inandığımız iki iletişim kuralından birincisini en açık olarak, ABD eski dışişleri bakanı Henry Kissinger özetliyor. (5) Kissinger, ABD ile Kuzey Vietnam arasında yapılmış olan barış antlaşmasını açıkladığı 24 Ocak 1973 tarihli basın toplantısında, önce iki ülke arasındaki görüşmeleri özetledikten sonra, bir milletlerarası görüşmenin başarılı olabilmesi için gerekli olan temel koşulu şöyle ifade ediyor: Tarafların «en doğru» çözüm yolunun ne olduğu konusunda tekele sahip olmadıklarının bilincine varmaları. Bu kurala göre, taraflardan her biri böyle bir bilinçlenmeye erişemedikleri sürece, görüşmelerin başarı ile sonuçlanma şansı azdır. Bu kuralı, biraz kuramsal da olsa, şöyle açabiliriz: Taraflar, görüşmelere başlamadan önce sahip oldukları a priori (önsel) varsayımları, bu görüşmelerde ortaya çıkan ve geliştirilen argümanları değerlendirmekte ve yargılamada kullan-

---

(5) Bkz. The New-York Times, 25 Ocak 1973, s. 18-19.

maktan vazgeçebildikleri süre ve oranda, görüşmelerin başarı ile sonuçlanabilme olasılığı artar.

Taraflarca uyulduğu takdirde Davos sonrası görüşmelerin başarı olasılığını arttıracak olan ikinci bir iletişim kuralı da, yine Kissinger'in, milli güvenlik danışmanı ve dışişleri bakanı olduğu yıllarda giriştiği arabuluculuk çabalarında uygulamaya çalıştığı şu ilkedir: Anlaşmazlıklar konusunda, mutlak «doğru» olan çözüm yollarının bulunabileceğini varsaysak bile, görüşmeler sırasında, bu doğruları ortaya çıkarmak için gerekli olan yollar ve bakış açıları üzerinde anlaşma sağlamak, zorunlu olarak bu doğruların NE olduğu konusunda uzlaşmayı gerekli kılmaz. Birinci kuralı tamamlayan bu ilke ile vurgulanmak istenen şey, tarafların, aralarında mevcut bir soruna yaklaşırken, dogmatik ve ivedi bir biçimde, tek doğru çözüm yolunun ne olduğu üzerinde anlaşmalarının gerekmediği ve mümkün olmadığıdır. Bu kural, gerçek bir iletişimde önce, tarafların kendi görüşlerini bir süre için askıya alıp, ortak bir çözüme varabilmek için gerekli olan metodları, iletişimi sağlayıcı neden ve motifleri ortaya çıkarmaları, bunlar üzerinde anlaşmaları, ortak tavır takınmaları ve eylemde bulunmaları gerektiğini belirtir.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız iki kuralla pekiştirilmiş bir iletişim bakış açısı, şayet geçerli ise, bize Davos sonrası, iki ülke arasında gerçekleşmesi beklenen görüşmeler konusunda nasıl bir öngörü kazandırır? Böyle bir bakış açısı bize öncelikle, görüşmelerde «rasyonellik», «hakkaniyet», «adalet» vb. sloganlarla yapılan çoğu iletişim çağrısına şüpheli bir tavırla ve oldukça dikkatli bir gözle bakmamızı önerir. Böyle çağrılar genellikle görüşmelerde, tarafların kendi «doğrularını» karşılındakine, bu sloganlar aracılığı ile empoze etmelerine yarar. İyi niyetli olsalar bile, bu tür çağrılarla başlayan iletişimler, paradoksal bir biçimde, görüşmelerin başlangıcında tarafların sahip oldukları, birbirinden farklı görüşlerin, görüşmeler sırasında daha da pekişmesine yol açarlar. Ancak, hemen belirtelim ki, böyle bir tavır takınmak, rasyonelliğe karşı olmak, ya da rasyonel diyalog kurulmasını demek değildir. Bu, sadece, tarafların rasyonel argumana güvenme ve rasyonel düşüncenin faydasını ve düzeyini artırma çabaları yanında, birbirinden farklı, hatta birbirine zıt görüşlerin ortak yanlarını arayıcı, karşılıklı işbirliği ve anlayışı artırıcı çabalarda bulunmaları gerektiğini vurgulamaktır. Aklın bu iki çabası, yani, rasyonel ilkeler

ve kuramlar oluşturma çabası ile, bu ilke ve kuramların, **bir iletişim aracı olarak**, karşılıklı işbirliği ve anlaşmalarda kullanımını arasında bir ayırım (hatta bir zıtlık) olduğu, Aristoteles'den beri bilinen bir gerçektir (Bkz. Bölüm I-III).

Belirttiğimiz kurallar, ikinci olarak bize, büyük otel•lobilerinde, bir «show» niteliğine büründürülerek, iç ve dış politikada propaganda ve polemik aleti yapılmak istenen her tür görüşmenin, gerçek bir iletişim olayı olmadığını öğretir. Görüşmelerin, ancak gösteriş niteliğinden uzak ve ciddi bir biçimde, mümkün olabilecek sessizlik ve gizlilikte (bu, basın ve parlamentodan bilgi saklamak anlamında alınmamalıdır) ve en önemlisi tarafların doğrunun ne olduğu konusunda tekel iddialarından vaz geçtiği bir ortamda sürdürülmesi halinde, olumlu bir iletişimden bahsedilebilir.

Üçüncü olarak, bu kurallar bize, iletişimin içeriği konusunda bazı öngörüler kazandırır. Örneğin, bir iletişim olayında ortaya çıkan sonuçların, o iletişim olayından önce var olmayan, yepyeni bir gerçekliğin ifadesi olduğunu öğreniriz. Bu demektir ki, gerçek bir iletişimde, görüşmelerde varılacak olan sonuçlar ve çözüm yolları, o iletişimin doğurduğu, önsel varsayımlardan mümkün olabildiğince arındırılmış somut realitelere dir. Görüşmelerden önce, bu doğrular mevcut değildi; görüşmelerde yaratıldılar, sırandılar ve gerçeklikleri olumlandı. Her anlaşma, şimdi somut bir gerçeklik olarak, hem şu anki durumun ifadesi, ve hem de, ileride yapılacak olan görüşmelerde oluşacak gerçeklerin ölçütüdür. Anlaşmaların içeriği konusunda, anlaşma yapıldıktan sonra belirecek memnuniyetsizlik ifadeleri, hatta tarafların birbirlerini anlaşmaları ihlalle suçlamaları da, bu bağlamda, sağlıklı bir iletişimin ifadesi olarak doğaldır. Çünkü bu demektir ki, bir anlaşma, iletişimin doğurduğu bir olgu olarak, şimdi başka olgular hakkında hüküm vermek için mihenk taşı olmuştur. Anlaşmaların içeriklerinin belirsizliği de bu anlamda, «rasyonel» iletişim modelinden farklı bir yorum gerektirir: Diyebiliriz ki, içerik belirsizliğinin, hiç değilse iletişimin başlangıcında, sonucun başarılı olmasını arttırıcı etkisi vardır. Bunun somut örneğini, geçmişte, hiç uzlaşmaz doktrinlere sahip ülkelerin bile, «insan hakları», «demokrasi», vb. kavramların belirsizliğinden yararlanarak, açlık, ırkçılık, işkence gibi somut konularda ortak tavır takınmalarında gördük. Davos sonrası görüşmelerin başarısı da, büyük ölçüde tarafların, başlangıçta önemsiz görünen konular ve belirsiz kavramlar çerçevesin-

de, karşılıklı menfaatleri ilgilendiren alanlarda, ortak tavır takınma ve faaliyette bulunabilmelerine bağlıdır. Ancak görüşmelerin sonraki safhalarında, dikkatlerin daha somut kavramlar ve daha önemli konular üzerine yöneltilmesi gerekir.

Belirttiğimiz kurallar doğrultusunda, sonuç olarak diyebiliriz ki, çağdaş ilişkilerde, milletlerarası ya da herhangi bir başka düzeydeki iletişimin başarısı, Platoncu anlamda rasyonel diyalogun otoritesini kurarak, «doğru» olanı ortaya çıkarma, ve bu doğruya göre kimin «haklı» kimin gerçekten «haksız» olduğunu belirlemekle ölçülemez. Rasyonellik, bu açıdan, belli konulardaki önsel doğruların, karşılıklı anlaşmalarla tescili değil, sorunlara farklı doğrultulardan yaklaşan tarafların, birbirlerini dışlamak yerine, ortak yanlarını arayıcı ve ortaya çıkarıcı yönde sorulabilecek her türlü soruyu sorabilmesidir. Rasyonel iletişim, çağdaş demokratik ve çoğulcu toplumlarda, insanları ve milletleri monologdan diyaloga açan nedenleri, motifleri ortaya çıkarıcı, geliştirici ve bunlar hakkında ortak tavır ve eylem oluşturucu her türlü etkinlikte bulunmaktadır. Davos sonrası görüşmelerde, tarafların, iyi niyet, iyimserlik, rasyonellik, hakkaniyet gibi kavramların yanında, çağdaş iletişim felsefesi kurallarını da hatırlamalarını dileriz.

ÖRGÜTSEL İLETİŞİM VE ÖRGÜTSEL ZAMAN ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Dr. Nihat KARAKOÇ

Örgütler, insanların gereksinimleri karşısında ortaya çıkan yapılarıdır. Yer yüzündeki ilk örgütlerin; insanın çeşitli gereksinimlerini karşılamak amacıyla verdiği uğraşlar sırasında, belli bir gereksinimi başka bir insan ya da insanların yardımı olmaksızın karşılayamayacağını anlamasıyla doğduğu söylenebilir. Daha sonra örgütlü çabaların, bireysel çabalara göre insanların türlü gereksinimlerini karşılamada daha etkili olması; örgütlerin sayısını, türlerini ve büyüklüklerini her geçen gün hızla arttırarak önemli boyutlara ulaştırmıştır. Artık insan için örgütle ilişkisiz bir yaşam biçimi düşünülemezdir.

Örgüt, birden fazla insanın belirli bir amaç yönünde güç birliği yaparak, bu amaca erişmek için gerekli etkileşimleri yönetsel bir enerji ile modelize ettikleri özgün bir sistemdir, biçiminde tanımlanabilir.

Yukarıdaki tanımdan da açıkça anlaşılacağı gibi, örgütün çeşitli gereksinimlere yanıt verebilme gücü, belirli bir amaç yönünde yapılan «güç birliği»nden kaynaklanmaktadır. Başka deyişle örgütler, insanların tek tek sahip oldukları bireysel güçleri (fi-

ziksel, düşünsel, ruhsal) uygun bir etkileşim içersinde biraraya getirerek, bireysel güçlerin toplamından daha güçlü bir «bütün» cluşturmaktadırlar.

Örgütteki bireysel güçler arasında olması gereken söz konusu «uygun etkileşimi» sağlayan öge, **örgütsel iletişimdir**. Bu nedenle örgütteki «etkileşimin uygunluğu» ve dolayısıyla örgütün güçlü bir bütün olabilmesi, örgütsel iletişimin etkinliği ölçüsünde gerçekleşecektir. Uygun etkileşim, örgüt üyelerine zaman (fiziksel ve düşünsel enerji ya da güç) kaybı yaratmadan örgüt amaçlarını gerçekleştiren bir etkileşim düzeni olarak kabul edilirse; örgütsel zamanın etkin kullanılması, örgütsel iletişimin etkinlik ölçütlerinden birisi olmaktadır.

Bu yazıda, örgütsel iletişim ile örgütsel zaman arasındaki ilişkiler incelenecektir.

ÖRGÜTSEL İLETİŞİM KAVRAMI

İletişim; bireyler, gruplar ve örgütler arasında doğal ya da düzenlenmiş biçimde oluşan, yaşayış amaçlarına yönelik olarak karşılıklı etkileşim süreci biçiminde tanımlanmaktadır (1). Daha geniş bir biçimde iletişim; anlam yükü taşıyan her insan etkinliğinin, kısacası iletinin paylaşılması olarak tanımlanabilmektedir (2).

Buna göre daha önce yapılan örgüt tanımı ve yukarıda verilen iletişim tanımlarından yararlanılarak bir örgütsel iletişim tanımı yapılabilir. Ancak böyle bir tanım yapmadan önce, yazındaki örgütsel iletişim anlayışları konusunda kısaca bilgi vermek yararlı olacaktır. Yazındaki örgütsel iletişim tanımları incelendiğinde, değişik görüşlerin olduğu görülmektedir (3). Ancak bu değişik görüşlere rağmen, tanımların hepsinde aşağıdaki ortak noktaların olduğu ortaya çıkmaktadır (4).

-
- (1) İNAL CEM AŞKUN, «Örgütsel İletişim ve Küçük Grup Boyutları», E.İ.T.İ.A., İletişim Bilimleri Fakültesi Ya. No: 4, (KURGU: 4), s. 4 (Ekim 1981), s. 2.
  - (2) NABİ AVCI, İletişim Düşüncesinin Gelişimi Eğitim-Öğretim Boyutlarıyla Bir Model Denemesi, And. Ün. Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 1986, s. 17.
  - (3) GERALD M. GOLDHABER, *Organizational Communication*, Wm. C. Brown Comp. Pub., U.S.A., 1974, s. 8.
  - (4) A.g.k.

1. Örgütsel iletişim, çevresinden etkilenen ve aynı zamanda çevresini etkileyen karmaşık bir açık sistem içinde oluşmaktadır.
2. Örgütsel iletişim, iletilerin akışını, amacını, yönünü ve araçlarını içermektedir.
3. Örgütsel iletişim; insanları, onların tutumlarını, duygularını, ilişkilerini ve becerilerini içermektedir.

Bu bilgilerin ışığında, örgütsel iletişim kavramı aşağıdaki biçimde tanımlanabilir:

«ÖRGÜTSEL İLETİŞİM; birden fazla insanın bir amaç etrafında toplanmasını sağlayan ve biraraya gelen insanların güç birliği yaparak örgüt amaçları yönünde etkili bir biçimde çalışabilmeleri için, aralarında olması gereken işbirliğini ve çevresiyle uyumlarını sağlamada önemli bir rolü olan; biçimsel ve biçimsel olmayan yapılarıdaki anlam yükü taşıyan her türlü insan etkinliğinin paylaşılmasıdır.»

Yapılan örgütsel iletişim tanımı incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara varılabilir:

- Örgütsel iletişim, insanların biraraya gelmesini sağlayan bir güçtür. Örneğin, işletme kuracak bir kimsenin, kuracağı işletme ile ilgili düşüncesine, bilgisine ve tavırlarına ortak olabilecek ya da katılabilecek kişileri bulabilmesi gerekir. Bu da etkin bir iletişim gücünü gerektirmektedir.
- Örgütsel iletişim, ortak bir amaç çevresinde biraraya gelen insanların işbirliğini ve uyumunu sağlayan bağlayıcı bir süreçtir.
- Örgütsel iletişim, örgütün çevresiyle olması gereken uyumunu sağlayan bir süreçtir.
- Örgütsel iletişimin; yönetim tarafından belirlenen biçimsel bir işleyişi olduğu gibi, örgütteki insanların sosyal ve psikolojik gereksinimlerine bağlı olarak ortaya çıkan «programlanmamış» iletişim paylaşımlarının yer aldığı **doğal** bir görünümü de bulunmaktadır.

ÖRGÜTSEL ZAMAN KAVRAMI

Zaman, birkaç cümlede tanımlanamayacak içerikte ve çeşitli boyutları olan bir kavramdır. Farklı ortamlarda ve farklı varlıklara göre zamanın anlamı da değişmektedir. Dolayısıyla zamanı, belirli bir konuya göre sınırlayarak ele alma ve tanımlama gereği ortaya çıkmaktadır.

İnsan için zamanın **nesnel** ve **öznel** olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. **Nesnel zaman**, izlenebilen ve düzenli olarak değişim gösteren doğal bazı olaylar ya da yapay araçlar yardımıyla ölçülebilen zamandır. Buna kısaca saatin gösterdiği zaman da denebilir.

Dünyanın neresine gidilirse gidilsin, eğer herhangi bir bozukluk yoksa, saatlerin çalışma hızı aynıdır. Başka deyişle nesnel zaman, her insan için aynı hızda akmaktadır ve insanların çalışmaları sırasında eşit olarak yararlandıkları kıt bir kaynaktır.

Öznel zaman, içinde bulunduğumuz ortamdaki olayların bizim için ilginçliğine, önemine ve moral düzeyimize bağlı olarak hissettiğimiz zamandır. Günlük yaşamımızda «zaman geçmek bilmiyor» ya da «zaman öyle hızla geçti ki anlayamadım» gibi sözlerle anlattığımız zaman türü öznel zaman olmaktadır.

Örgütsel zamanı, örgütteki nesnel zaman ölçüleri içinde çalışan «öznel zamanlı» insanlar ve «nesnel zamanlı» makinalar birlikte oluşturmaktadırlar. Oluşan örgütsel zaman, nesnel zaman türünde olmakla birlikte bu zamanın nicelik ve niteliğini, örgütteki insanların «öznel zaman» ortamları büyük ölçüde etkilemektedir. Bir insanın öznel zaman ortamını belirleyen etkenler arasında o insanın çalıştığı işe olan ilgi derecesi, çalıştığı işin yeteneklerine uygunluğu, moral düzeyi vb. sayılabilir.

Yukarıdaki açıklamaların ışığında daha önce yapılan örgüt tanımından yararlanılarak örgütsel zaman aşağıdaki gibi tanımlanabilir.

Örgütsel zaman, belirli bir amaç yönünde çalışan bir grubun, gerektiğinde fiziksel araçlardan da yararlanarak güç birliği halinde ve çabalarını belirli bir yönetim temeline göre yerine getirirken belirli bir süre içerisinde yarattıkları zaman toplamıdır.

Örgütsel zamanın örgütteki diğer kıt kaynaklardan farklı özellikleri bulunmaktadır. Zamanın para gibi biriktirilmesi ya da

hammadde gibi depolanması olanaklı değildir. Yine belirli bir eyleme harcanan bir zaman parçası yeniden kullanılamamaktadır. Böylece zaman, bütün süreçlerde yararlanılan en kıt kaynaktır ve bu niteliğiyle örgütteki her türlü çaba ile ilgili çıktının sınırlarını belirleyen bir kaynaktır. Bu nedenle zaman kaynağı etkili ve verimli olarak kullanılmadığı sürece örgütteki çabalardan en iyi (optimum) sonuçların elde edilmesi söz konusu olamayacaktır.

ÖRGÜTSEL İLETİŞİMİN ÖRGÜTSEL ZAMAN ÜZERİNE ETKİLERİ

Bir örgütteki zamanın nasıl oluşturulacağını ve ne şekilde kullanılacağını büyük ölçüde örgütsel iletişim sistemi belirlemektedir. Örgütsel iletişimin örgütsel zaman üzerinde yaptığı etkileri, biçimsel ve biçimsel olmayan örgütsel iletişim boyutlarında olmak üzere iki başlıkta incelenebilir.

Örgütsel İletişimin Biçimsel Yapısının Örgütsel Zaman Üzerine Etkileri

Örgütte yönetimin belirlediği biçimsel iletişim sisteminin dikey, yatay ve örgüt dışı olmak üzere üç boyutu bulunmaktadır (5).

Dikey iletişim, örgüt yönetimi ile çalışanlar arasındaki iletişim oluklarını içeren iki yönlü bir süreçtir. Dikey iletişimin yukarıdan aşağıya doğru çalışan oluşu, işgörenlerin örgüt amaçlarına etkili bir biçimde hizmet edebilmeleri için gereksinim duydukları; buyruklar, yönergeler, amaçlar, eylem programları gibi her türlü iletişiyi yönetimden aldıkları oluktur.

İşgörenler örgüt zamanına verimli olarak katkıda bulunabilmeleri için hangi işi, ne şekilde, kimlerle, nasıl bir ilişki içerisinde ve niçin yapacaklarını öğrenmek isterler. Eğer işgörenler bu bilgileri tam olarak öğrenemezlerse hem örgüte beklenen ölçüde zaman veremeyecekler hem de eksik ya da yanlış yapacakları bazı uygulamalarla **örgütsel zamanda** kayıplara yol açabileceklerdir.

Diğer taraftan işgörenler, örgütün ödüllendirme, cezalandırma, terfi etme ve izin alma koşullarını içeren bilgileri de öğrenmek ihtiyacındadırlar. İşgörenlerin güdülenmeleri için gerekli

---

(5) AŞKUN, s. 17.

olan bu bilgileri öğrenmeleri, onları örgütsel zamana katkıda bulunmaya isteklendirecektir; **örgütsel zamanı** aşındırabilecek davranışlarda bulunmalarına da engel olabilecektir.

İşgören değerlemeleriyle yönetimin kendileri ile ilgili görüşlerini öğrenme olanağını bulan işgörenler, çalışmalarına yönetimden gelen bu yansımalarla göre yön verebileceklerdir. Bu yansımaları alamayan işgörenlerin davranışlarında oluşan kararsızlık, gerileme ve cesaretsizlik **örgütsel zamanda** kayıplara yolaçabilir.

Örgüt üyeleri örgütte meydana gelen bazı gelişme ve değişiklikler konusunda bilgi edinmek isterler. Örneğin yönetici değişiklikleri, yeni yöneticilerle ilgili bilgiler, fiziksel ortamdaki değişiklikler gibi bilgilerin yönetim tarafından işgörenlere zamanında ve açık bir biçimde verilmesi, çıkabilecek bazı olumsuz söylentileri önleyecektir. Örgütte çalışma moralini düşürecek nitelikteki söylentilerin **örgütsel zamana** olumsuz etkileri olacağı açıktır.

Dikey iletişimin aşağıdan yukarıya doğru çalışan oluşu, yöneticilerin astlarına gönderdikleri çeşitli iletilerin yansımalarını aldıkları olmaktadır. Kısacası astlardan yöneticilere doğru çalışan bir olmaktadır.

Yöneticilerin verdikleri emirlerin, başlattıkları projelerin, uyguladıkları yöntem ve kuralların sonuçlarını öğrenmek isterler. Çünkü uygulamaların sürdürülmesi ya da durdurulması, yeni kararlar alınması astlardan gelecek söz konusu yansımalarla bağlıdır. Yöneticilerin aldığı bu yansımalar, olabilecek **örgütsel zaman** kayıplarının yerlerini önceden gösteren işaretleri vermesi nedeniyle oldukça önemlidir.

Aşağıdan yukarıya doğru olan iletişim oluşunun diğer bir özelliği de, yönetimin temel özelliklerinden olan «demokratikliği» sağlanmasına olanak vermesidir. İşgörenlerin örgütteki çeşitli konularla ilgili öneri ve yakınmalarını yönetime ulaştırabilecek olmaları bulabilmesi, onların daha istekli ve gönüllü çalışmalarını sağlayacaktır. Dolayısıyla işgörenlerin **örgütsel zamana** olan katkıları yükselecektir. Öte yandan yöneticilerin kararlarını katılımcı bir politika ile almaları, kararların ussallığını ve uygulamadaki başarısını arttıracaktır. Böylece yöneticilerin belirli konularda harcayacağı **zaman** miktarı en uygun düzeyde kalacaktır.

Yatay iletişim, örgütün aynı düzeylerinde bulunan kişiler arasında kurulan iletişim oluklarıdır. Yatay iletişimin örgüte sağla-

dığı en önemli zaman kazancı, iletişimin oluşum biçimiyle ilgilidir. Örgütte belli bir bölüm yöneticisinin bir üstteki amirine danışmaksızın, diğer bölümdeki kişilerle doğrudan iletişime geçebilmesi önemli bir **zaman** kazancı sağlamaktadır.

Örgüt dışı iletişim, örgütün yaşamını sürdürebilmesi için çevresi ile olan iletişimini sağlayan oluklardan oluşmaktadır. Her örgütün sürekli ilişkide bulunmak zorunda olduğu, çıktılarında yararlandığı, girdilerini sağladığı örgütler, devlet kurumları, aynı alanda çalışan örgütler, bilimsel kuruluşlar gibi çeşitli kesimler bulunmaktadır (6).

Bir örgütün çıktılarını çevreye kabul ettirebilmesi ve çevreden destek görebilmesi için, öncelikle çalışacağı çevreyi çok iyi tanınması daha sonra da çevreye uygun bir örgüt yapısını geliştirip kabulünü sağlayacak çalışmalarda bulunması gerekmektedir. İşte bu çabaların kaynağını, örgüt dışı iletişime harcanacak zaman oluşturmaktadır.

Örgüt dışı iletişime harcanan zamanın örgüte katkıları ilk bakışta görmek zor olabilir. Çünkü bu katkılar örgütün çeşitli işlevlerine dolaylı bir biçimde yansımaktadır. Söz gelişi işletme biçimindeki bir örgütün; yetenekli işgörenleri bulabilmesi, gereksinim duyduğu fonları istediği koşullarda sağlayabilmesi, nitelikli hammadde sağlayabilmesi vb., kendisini başarılı bir biçimde çevreye tanıtmaması ve kabul ettirebilmesi ile olanaklıdır. Örgüt dışı iletişimi iyi olmayan bir işletmenin çevreyle olan ilişkilerinde önemli ölçüde zaman kaybetmesi kaçınılmaz bir sonuçtur.

Örgütsel İletişimin Biçimsel Olmayan Yapısının Örgütsel Zaman Üzerine Etkileri

Bir arada yaşayan insanların iletişimde bulunması kaçınılmaz bir olaydır. Dolayısıyla örgütlerde; örgüt amaçlarına hizmet eden biçimsel iletişim sistemi dışında, belirli bir yapısı, planı ve amacı olmaksızın çoğu kez kendiliğinden oluşan, biçimsel olmayan bir iletişim türü daha ortaya çıkmaktadır.

Doğal iletişim olarak da adlandırılabilen bu iletişim türünün «söylenti» veya «dedikodu» biçimindeki olukları; yerine göre bi-

---

(6) NICKI STANTON, *What Do You Communication? An Introduction to Communication in Business*, Pan Breakthrough Books, London, 1982, s. 98.

çimsel iletişim oluklarını destekleyerek, örgüt amaçlarına hizmet veren yararlar sağlarken, biçimsel iletişim sistemini alt üst ederek örgütsel yapıya büyük zararlar veren bir işleyişe de dönüşebilmektedir (7).

Biçimsel olmayan iletişimin ortaya çıkmasına çoğu kez insanların sosyal gereksinimleri neden olmakla birlikte, bu iletişim türünün örgütte etkinliğini arttırarak gelişmesi ve biçimsel iletişimin yerini alacak boyutlara ulaşması, kuşkusuz biçimsel iletişimin oluklarının iyi çalışmasının bir sonucudur.

Örgüt yöneticileri, geliştirecekleri politikalarla örgütte kendiliğinden oluşan biçimsel olmayan iletişim oluklarını, biçimsel iletişimi tamamlayan bir konuma getirerek örgütsel zamanın verimliliğine önemli ölçüde katkılar sağlayabilirler (8). Bu katkılardan bazıları şunlardır:

1. Yöneticiler biçimsel yollarla öğrenme olanağını bulamadıkları, astlarının örgüt içi ve örgüt çevresiyle ilgili çeşitli yakınma ve önerilerini kısa zamanda öğrenip, gerekli önlemleri alabilirler. Böylece bazı olayları iş isten geçtikten sonra öğrenmenin doğuracağı **örgütsel zaman** kayıpları önlenebilir.

2. Biçimsel olmayan iletişim; örgüt üyelerinin bir noktada boşalma ve kanış sağlama araçları olduğundan, örgütte birlik ruhunu geliştirmekte ve morali yükseltmektedir. Bunun doğal sonucu olarak örgütsel zamanın verimliliği artacaktır.

3. Biçimsel iletişim sistemi; örgüt amaçlarını en ussal biçimde gerçekleştirmeyi hedeflemekle birlikte, uygulamada, çalışmalarını yavaşlatan ve zaman kaybı yaratan görünümleri olabilmektedir. Bunu gören yöneticiler, biçimsel iletişim sistemini hemen değiştir. menin güçlükleri ya da sık sık değişiklik yapmanın yaratabileceği sakıncaları karşısında, biçimsel olmayan yollarla iletişim kurabilmektedirler. Bu uygulama örgüt amaçlarına hizmet ettiği ve kargaşalık yaratmadığı sürece **örgütsel zaman** kazancı sağlayabilir.

Örgütteki biçimsel olmayan iletişim yukarıda belirtilen zaman kazançları yanında, örgütsel zamanı aşındıran niteliğe de bürünebilir. Bunun için yöneticilerin olabildiğince biçimsel kanalları

---

(7) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: AŞKUN, s. 20; ZEYYAT SABUNCUOĞLU, Örgütlerde Haberleşme Düzeni, Bursa İ.T.İ.A. Ya., Bursa, 1983, s. 119.

(8) SABUNCUOĞLU, s. 131.

güçlendirerek, biçimsel olmayan iletişimin olumsuz etkilerinden korunmaları gerekmektedir.

SONUÇ

Örgütlerin çeşitli insan gereksinimlerini karşılamadaki etkinliği, belirli bir amaç yönünde yapılan «güç birliğinden» başka deyişle «zamanı yoğunlaştırabilme» yeteneğinden kaynaklanmaktadır. Örgütlerin başarısı da bu yeteneklerinden en fazla yararlanabilmelerine ya da zamanı en uygun biçimde ve en verimli alanlarda yoğunlaştırabilmelerine bağlıdır.

Örgütte söz konusu güç birliğinin ya da en uygun zaman yoğunlaşmasının sağlanmasında en önemli rolü oynayan öge, örgütün iletişim sistemidir. Çünkü örgütsel iletişim sistemi, biçimsel ve biçimsel olmayan yapılarıyla örgüt üyelerinin örgüt amaçlarını gerçekleştirmeleri için birbirleriyle olması gereken etkileşim biçimini belirlemektedir. Başka deyişle örgütün en kıt ve en değerli kaynağı olan zamanın, kimler tarafından ve hangi koşullarda oluşturulacağını belirlemektedir. Buna göre, örgütsel zamanın verimli alanlarda kullanılması, örgütsel iletişimin etkin bir biçimde kurulup işletilmesine bağlı olmaktadır. Örgütsel zamanını verimli alanlarda kullanan bir örgütün amaçlarına ulaşma derecesi de yüksek olacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- İnal Cem AŞKUN : «**Örgütsel İletişim ve Küçük Grup Boyutları**», E.İ.T.İ.A. İletişim Bilimleri Fakültesi Ya. No. 4 (KURGU: 4), s. 4 (Ekim 1981).
- Nabi AVCI : **İletişim Düşüncesinin Gelişimi Eğitim-Öğretim Boyutlarıyla Bir Model Denemesi**, And. Ün. Sos.Bil.Ens. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 1986.
- Gerald M. GOLDHABER : **Organizational Commucation**, Wm. C. Brown Comp. Pub., U.S.A., 1974.

- Zeyyat SABUNCUOĞU : **Örgütlerde Haberleşme Düzeni,**
Bursa İ.T.İ.A. Ya., Bursa, 1983.
- Nicki STANTON : **What Do You Communication? An
Introduction to Communication In
Business,** Pan Breaktrough Books,
London, 1982.

POPÜLER KÜLTÜRÜN SİNEMAYA YANSIMASI : «MUHSİN BEY»

Arş. Gr. Gülseren GÜÇHAN

Tarihi, sınıflı toplumların tarihi kadar eski olan «popüler kültür» olgusu, çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Bu olgu kimilerine göre; kültürel beğenilerimizin geri kalmasına neden olan her şey (arabesk, gözü yaşlı filmler, bulvar gazeteleri, kötü baskılı, basit öykülü fotoromanlar, çizgi romanlar vb. gibi çok satan şeyler)dir. Bazılarına göre ise; köyden kente göçen yeni kentleşmiş nüfusumuzun, bir tür «dünyayı anlamlandırma» rehberidir. Kimilerine göre; geniş kitleleri, yaşamakta oldukları toplumsal koşullara eleştirci gözle bakmaktan alıkoyan, uyuşturucu nitelikte şeylerdir. Kimilerine göre de; geniş kitlelerin, yaşanan gün için soluk almalarını sağlayan, onların «uslu ve sakin bir nehir» gibi akışını sürdürmekle beraber, ilerideki günlere kadar zorunlu ölçülerde reel yaşamlarına katlanmalarını sağlayan bir «alt kültür» türüdür (1).

Toplumumuz popüler kültür olgusu ile ne zaman karşılaşmıştır? Bu soruyu, 1950'ler sonrası hız kazanan, toplumsal yaşamımız-

---

(1) ÜNSAL OSKAY; «Popüler Kültürün Toplumsal Ortamı ve İdeolojik İşlevleri Üzerine», Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar, Savaş Yayınları, Ankara, 1983, s. 163.

daki değişimlerle açıklamak mümkündür. Çok partili düzene ge-
çiş, modernleşmeye başlayan toplum yaşamı, insanlar arasında da
«daha başka türlü düzenlenmiş» ilişkileri gerektirmeye başladı.
Uygulanan ekonomi politikaları sonucu, toplumsal yapımızda, ba-
tının kültür ve değerler sistemi ile beslenen yeni tüketim norm-
ları, buna uygun yeni düşünce ve tutumlar ortaya çıktı (2).

Daha önceki yıllarda başlayan, İstanbul, Ankara, İzmir gibi
büyük metropellerde yoğunlaşan köyden kente göç, 1960'lı yıllar-
da büyük bir hız kazandı. Kente göçenler kendilerine «gecekondu»
denilen yeni yaşama alanları kurdular. Kentle bütünleşme olanak-
larının azlığı, geçim sıkıntıları, eğitim yetersizliği gibi sorunlar,
«köy kültürü»nden kopma ile birlikte onları, yeni bir kimlik ara-
yışına itti ve bu kitleler yeni bir «alt kültür» oluşturdular.

Toplumsal değişmeler sonucu ortaya çıkan yeni ve karmaşık
kültürel yapıda, kitle iletişim araçlarındaki gelişmelerin de önemli
rolü vardır. Yeni gazete baskı tekniklerinin ortaya çıkması, rek-
lam piyasasının canlanması, TV'nin yayına başlaması, plak, ka-
set sanayiindeki gelişmeler vb., hem değişimin göstergeleri oldular
hem de insanların değişime uyumlanma sürecini etkilediler.

«Seçkin kültür»ün altında, «Folk (Halk) kültürü»nün üstünde
bir yeri olduğu söylenen (3) popüler kültürün en belirgin karakte-
ristiklerinden biri, bu kültür ürünlerinin tüketiciye dönük oluşu,
kolay ve ucuza elde edilişi ve çok sayıda üretilmeleridir. Popüler
kültür ürünlerinden biri olan arabesk müzik bugün geniş bir kitle
tarafından tüketilmektedir. Bu müzik türü uzun zaman aydınlar
tarafından küçümsenmiş, görmemezlikten gelinmiş (4), son yıllar-
da toplumsal bir olgu olarak incelenmeğe başlanmıştır. Arabesk
yanlız müzikte değil, sinemada, romanda, basında ve günlük ha-
yatımızın içinde de kök salmıştır, boyutları büyümekte giderek
karmaşıklaşmaktadır.

Yavuz Turgul'un senaryosunu yazıp, yönettiği «Muhsin Bey»
(1987) adlı filmin çalışmamız için seçilmesinin iki nedeni vardır;
birincisi, bu filmin popüler kültürü ve onun bir ürünü olan ara-

(2) ORHAN TÜRKDOĞAN; *Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler*, Üçdal Neşriyat, 1982, s. 60.

(3) VEYSEL BATMAZ; «Popüler Kültür Üzerine Değişik Kuramsal Yaklaşımlar», *İletişim, A.İ.T.İ.A. G.H.İ.Y.O.*, 1981, Sa: I, s. 164.

(4) NURİ BİLGİN; «Kültürel Tüketim ve Arabesk Üstüne», *E.Ü. S.B.F. Seminer Dergisi*, Haz. 1982, Sa: I, s. 109.

besk'i kendisine konu olarak alması, ikincisi, bu konuyu başarılı bir şekilde yansıttığının düşünülmesidir.

Muhsin Bey filmi bu çalışmada şu bakış açısıyla ele alınacaktır; filmde yansıtılan «kültürel değişim», insanlar arasındaki «çelişkili ilişkiler» ve «arabesk» olgusu, yaşadığımız kültürün bir kesitidir. Sinema dili ile hayatı doğru bir şekilde yansıttığını kabul ederek bu film içindeki olay örgüsü, karakter, diyalog, mekan gibi sorgulamaların ortaya çıkarılması ile toplumumuzun bugünkü yapısının ve onun bir uzantısı olan arabesk olgusunun da bir irdelemesini yapacağımızı varsayıyoruz. Amaç filmi eleştirip analiz etmek değildir. Muhsin Bey popüler kültürün toplumumuzdaki yansımalarını incelemek için bir araç olacaktır.

Muhsin Bey filminin, Türk sinemasının başarılı örneklerinden biri olduğu gerek Antalya Film Festivali'nde almış olduğu birincilik ödülü ile, gerekse film yazar ve eleştirmenlerinin olumlu yaklaşımları ile ortaya çıkmıştır.

Sinemasal açıdan iyi bir filmin tanımını yapmak oldukça zor. Ama Fransızların ünlü özdeyişinden, («Le Cinema C'est La Vie»-Sinema Hayattır) yola çıkarsak, hayatın hangi kesitini olursa olsun başarılı bir şekilde yansıtan film, «iyi film»dir demek yanlış olmayacaktır...

I. BÖLÜM

FİLMİN KONUSU:

Film, bir organizatör olan Muhsin Bey'in Anadolu'dan şöhret olmak için İstanbul'a gelen bir genci (Ali Nazik) bu isteğine kavuşturma yolundaki çabalarını, bunu yaparken «arabesk»e ve onun getirdiği yaşam biçimine karşı direnişini ve yenik düşmesini anlatmaktadır.

FİLMİN ANLAM BİRİMLERİ (SEKANSLAR) NİN BETİMLENMESİ:

- 1— Düş; bir kadın mikrofonda şarkı söylüyor, arkada saz ekibi, şarkının adı «Ağlamakla inlemekle ömrüm gelip, geçiyor».
- 2— Muhsin uyanır, Müzeyyen hanım'ı (Senar) görmüştür düşünde. Kahvaltısını eder, dışarı çıkar. Ev sahibi Madam'la konuşur, arabasını çalıştırmağa uğraşır.

- 3— Beyoğlu, eski bir işhanı. Osman kirayı ödemedikleri için kovulduklarını söyler. Muhsin kızar, Osman'ı işten kovar, Osman peşinden gelir.
- 4— Kahve, işsiz kalmış müzisyenler, organizatör Şakir içerdedir. Kahveci Muhsin'e ,kahvesini konser bürosu olarak kullanabileceğini söyler. Ali Nazik içeri girer, Muhsin'i sorar, yanına giderek kendisini türkücü yapmasını söyler. Muhsin çok kızar, «benim konser bürosu kapandı» diyerek Ali'yi kovar. Yaşlı klarnetçi hastalanır, yardımına koşarlar.
- 5— Ali Muhsin'i evine giderken takip eder, konuşmak ister, Muhsin gene onu tersler. Muhsin apartmanın önünde idman yapan Sönmez Yıkılmaz'la karşılaşır.
- 6— Zil çalar, Sevim Muhsin'den birşey istemektedir. Muhsin hayranlıkla ona bakar, pikabına bir plak koyar, şarkının adı: «Harab içinde akıp geçti ömrüm», çiçeklerini sular, onlarla konuşur.
- 7— Kahve, Muhsin Osman'la konuşur, işleri kötüdür. Kahveci yaşlı klarnetçinin öldüğünü haber verir, aralarında para toplarlar. Muhsin Ali ile konuşup geri dönmesini söyler, Ali kabul etmez.
- 8— Muhsin evinin önünde soğukta beklemekte olan Ali'ye acır ve içeriye alır, Muhsin'in dişi ağrır, sarhoş olur. Ali onu sırtına alıp dişi arar ve dişini çektirir.
- 9— Kebapçı dükkanı, Mediha Şenses için pazarlık, patron onu istemez, Muhsin'den kendisine «arabeskçi» bulmasını ister, Muhsin Şakir'e gitmesini söyler.
- 10— Muhsin Ali'ye yardım etmeğe karar verir, Osman'da bunu destekler.
- 11— Muhsin'in eski arkadaşı olan gazino patronu Ali'yi dinlemeyi kabul eder. Osman'ın bulduğu bir dolandırıcıya (Ali'yi TV ye çıkaracağını söylemektedir) bütün paralarını kaptırırlar.
- 12— Muhsin Düşkünlerevi'ndeki Afitap Hanımı ziyarete gider, ona Ali'den ve Sevda'ya duyduğu ilgiden bahseder. O sırada Ali Şakir'in yazıhanesinde, Şakir ona kendisi ile çalışmasını teklif eder, Ali kabul etmez.

- 13— Gazino patronu Ali'yi dinler, beğenmez, Ali türkünün sözlerini unutmüş, kötü okumuştur. Muhsin «birde arabesk okusam» sözü üzerine Ali'yi gene kovar. Kovduktan sonra üzülür, Ali'yi Sevda'nın evinde bulur, tekrar yanına alır.
- 14— Ali Muhsin'in evine yerleşir, şöret olunca neler yapacaklarını hayal ederler.
- 15— Kaset doldurma işini denerler, hiçbir kasetçi buna yanaşmaz.
- 16— Ses yarışması yeni bir umut olur, müracaat ederler, yarışma için açılan kursa para verip girerler. İlk derste Muhsin bu kursun istediği gibi olmadığını görür.
- 17— Sönmez «Madamı kirayı arttırmama için ikna etme işi»ni Ali'nin yapmasını ister, Muhsin kızar, kabul etmez, bu iş gene Sönmez'e kalır, gizlice Madam'ın evine girer.
- 18— Muhsin Ali'ye prova yaptırır, mikrofonu nasıl tutacağını, türküyü ne şekilde okuyacağını gösterir. Ali bunları pek ciddiye almaz.
- 19— Ses yarışması yapılır, Ali kazanamaz, jürinin torpili olan yarışmacı kazanmıştır.
- 20— Ali'nin geri dönmesine karar verilir, Urfa'ya dönüp gene garsonluk yapacaktır. Otobüse biner ama Muhsin onu durdurur, kasedi kendisinin yapacağını söyler.
- 21— Muhsin para bulmak için eski arkadaşlarını arar fakat geri çevrilir. Arabasını satmak ister ama alan çıkmaz.
- 22— Şakir ve Muhsin iddiaya girerler, Muhsin iki ay içinde kasedi yaparsa bütün masrafları Şakir karşılayacak, yapamazsa Ali Nazik Şakir'in olacaktır.
- 23— Sevda biriktirdiği paraları vermek ister, Muhsin almaz. Bir yarışma düzenleyip toplanan para ile kasedi yapmağa karar verirler.
- 24— Yarışma için, çoğu yoksul, gariban tipler gelip para yatırırlar. Kasedi bu şekilde de yapamayacaklarını anlarlar. Toplanan para ancak maliyeti karşılayacaktır.
- 25— Ali para kutusunu alıp dama çıkar, niyeti aşağıya atlamaktır, kendisi ölecek, paralarda üstüne yağacaktır. Muhsin onu durdurur. Ali'nin ısrarı üzerine toplanan paralarla kasedi yapıp, yarışmacıları atlatmaya karar verirler.

- 26— Kayıtçı ve müzisyenler bulunur, Ali ilk türküsünü okur.
- 27— Yarışmanın yapılmayacağını anlayan adaylar Osman'ın peşine düşerler, Osman çareyi karakola sığınmakta bulur.
- 28— Sönmez Muhsin ve Ali'ye kaçmalarını söyler. Polisler evin önünde beklemektedir. Geceyi arabada geçirirler.
- 29— Kayıtçı para almadan devam etmez. Eve gizlice girip parayı almak isterler, başaramazlar. Sevda onları kendi evinde saklar. Muhsin sabah olunca teslim olmağa karar verir, Ali'yi ve çiçeklerini Sevda'ya emanet eder, kayıt işini bitirmelerini söyler.
- 30— Muhsin hapistedir. Sevda Ali ve Osman ziyaretine gelirler, kaset yapılmıştır.
- 31— Osman, Sevda ve Ali Şakir'in yazıhanesinde sözleşmeyi imzalarlar.
- 32— Ali pembe gömlek, beyaz elbise ve ayakkabı giyer, altın kolye takar, saçları spreyleneir.
- 33— Muhsin hapisten çıkar. Evine giderken Beyoğlundaki yıkılan yerleri görür, Madam onu karşılar, oturdukları evinde yıkılacağını söyler. Sevda, Ali ile birlikte gideli çok olmuş, çiçekleri de ölmüştür. Muhsin bütün eşyasını Madama bırakır.
- 34— Muhsin düşkünlerevi'ne gider, Afitap hanımın öldüğünü öğrenir.
- 35— Şakir'in yazıhanesinde Osman Şakir'le beraberdir. Muhsin içeri girer, kazandığını ama Ali'yi, Sevda'yı ve Osman'ı Şakir'in aldığı söyler, hepsini ona bıraktığını sözlerine ekler, Şakir'e eski sevgilisine elini bile sürmediğini açıklar.
- 36— Ali sahnede arabesk okumaktadır, garson elindeki gül yapraklarını başının üzerinden döker. Muhsin bu sahneyi üzgün bir şekilde seyrederek.
- 37— Kulis: Sevda, Ali ve Sevda'nın kızı, kız sandalyede uyumaktadır. Sevda kendisinin ne zaman programa çıkarılacağını sorar, Ali konsumasyona çıkması gerektiğini söyler, tartışırlar, Muhsin içeri girer, Ali utanır yaptığı işi açıklamaya çalışır, kendini kurtarması gerektiğini söyler Muhsin «kurtardın mı bari» diyerek çıkar.

38— Muhsin gazinonun neonlarına bakar, Ali Nazik adı en alt sıralardadır, gözleri dolar. Sevda kızı ile birlikte koşarak gelir «bizde gelelim mi?» diye sorar, Muhsin (başındaki peruğu kast ederek) «kafandaki o şeyi çıkar da öyle» diye cevap verir, birlikte arabaya binerler.

39— Sevda, Muhsin ve küçük kız aynı yataktadır. Muhsin gözlerini kapar. Film başlangıçtaki düş sahnesi ile sona erer. Sisler içinde bir kadın şarkı söylemektedir. Saz çalanlar arkada görünür, kadın, Sevda'dır.

ANA KAREKTERLER

Muhsin Bey (Şener Şen): Eski bir şarkıcı organizatörüdür. Arabesk'e karşıdır, elindeki şarkıcıları bara, pavyona sokmamakta direnir. Bu yüzden işleri iyi gitmez, para sıkıntısı çeker. Günlük yaşamında da müzikte olduğu gibi «yozlaşan» herşeye karşı çıkar. Törelere, geleneksel olan tavır ve davranışlara saygı duyar. Eskiye özlemine sık sık dile getirir. Sözleri, tavırları, giysileri, evindeki eşyaları ile yok olup gitmekte olan (?) bir dönemin kültürünün simgesi gibidir. Yalnız yaşar, «eski alaturkaları» dinlediği bir pikabı, çiçekleri ve «bindiğinde çalışıp çalışmayacağı pek belli olmayan» eski bir arabası vardır. Komşusu Sevda'ya ilgi duyar, hoşlanır, ancak bunu açıkça belli etmez. Duygusaldır, «adamca» ilişkilere çok önem verir; ancak kızdırılınca çevresindekiler gibi küfür edip, kabalaşmaktadır. Eski müzisyenlere saygı duyar, yardım eder.. Bütün bu özellikleri ile yaşadığı çevrede saygı uyandırorsa da, «iş» yapmadığından, küçümsenir, yıllardır kahrını çektiği Beyoğlu'ndan uzaklaşmak ister.

Ali Nazik (Uğur Yücel): Urfa'dan «şarkıcı» olma umuduyla İstanbul'a gelen, özünde dürüst, sevimli, gerektiğinde «kurnaz» olmayı da becerebilen bir gençtir. Annesini çok küçükken kaybetmiştir. Beş kardeşinden üçü ölmüş, babası onları yetiştirmek için toprağını satmış, ve çocukluğu yoksulluk içinde geçmiştir. Urfa'da bir kebabçı diikkanında garsonluk yapar. Geceleri de diğünlerde türkü söylemektedir. Türkücü olacağını söyleyince ağbilerinden dayak yemiş, evden kaçmıştır. Amcası «Bitli Salman»ın askerlik arkadaşı olan Muhsin bey'i bulur ve peşini bırakmaz. Konuşma biçimi, tavırları ile geldiği yörenin özelliklerini taşır. Yardımseverdir. Muhsin'e saygı duyar. Şöhret olmak, para kazanabilmek için her yolu

denemeye hazırdır. Bu isteğine «arabesk» okumakla kavuşacağını bilir.

Sevda (Sermin Hürmeriç): Pavyonda şarkıcılık yapar, sesi güzel ve yetenekli değıldir. Şarkıcılığa Muhsin'in sayesinde başlamıştır. Diğer pavyon kadınları gibi müşterilerin masalarına oturmaz. Muhsin'in kendisinden hoşlandığını bilir, Muhsin'in yanında onun istediğı gibi bir «hanımefendi» olmağa çalışır. Bunun dışında, çenesi düşük ve ağzı bozuk pavyon kadını kişiliğini bolca sergiler. Kocasından boşanmıştır, küçük bir kızı vardır. Muhsin'le aynı apartmanda oturmaktadır.

Şakir (Erdoğan Sıcak): Muhsin gibi organizatördür. Bütün olarak Muhsin'in tam karşıtıdır. Arabesk piyasasının istediğı gibi çalışmaktadır, iyi iş yapar, gösterişli bir yazıhanesi vardır. Her fırsatta Muhsin'le alay eder ona kin duyar. Bunun nedeni de eskiden sevdiği kadının kendisini Muhsin için terk etmesidir. Bu yüzden Muhsin'in son umudu olan Ali'yi elinden almağa çalışır ve bunu başarır.

Sönmez Yıkılmaz: Muhsin'in komşusudur. Filmlerde figüranlık yapar. «Türk Rambosu» olmak hayalindedir. Konuşma biçimi ve giysileri ile günlük hayatında Ramboyu taklit eder. Prodüktörün iflas etmesi ile Rambo hayali biter, gene figüranlığa döner. Vücudunu geliştirmek için devamlı idman yapar.

Madam: Eski bir Levantendir. Apartmanındaki kiraların azlığından şikayet eder. Ama hepsi dar gelirli olan kiracılarına fazla baskı yapmaz. Her ay kirayı arttırmaması için Sönmez tarafından «ikna» edilir. Beyoğlu'ndaki başka yerlerle birlikte, kendi apartmanı da yıkılacaktır. Pek çok anısı olan bu semitten ve Türkiye'den ayrılmak zorunda kalır.

Afitap Hanım: Düşkünler evinde son günlerini yaşayan, eskiden oldukça tanınmış bir ses sanatçısıdır. Muhsin için önemli bir yeri vardır. Felçlidir, konuşamaz ama Muhsin onunla dertleşir. Ölmesi ile Muhsin'in hayatında da bir sayfa kapanacaktır.

II. BÖLÜM

FİLMDEKİ POPÜLER KÜLTÜR YANSIMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Film, günümüz İstanbul'unun Beyoğlu semtinde yaşayan; şarkıcı, organizatör, kasetçi, kahveci, eski müzisyen, figüran vb. gibi

bir avuç insanın yaşamından bir kesit sunmaktadır. Ekonomik koşulları ve yaşam biçimleri ile bu insanlar «orta sınıf»a aittirler.

«Orta Sınıf» toplumsal sınıflandırmalarda şöyle tanımlanmaktadır (Lloyd-Warner 1948): üst sınıf ile alt sınıf arasındadır, kendi arasında da «üst orta» ve «alt orta» diye ikiye ayrılır. Üst orta; profesyonel meslek sahipleri, üst basamak yöneticileri, bazı büyük işlerin sahiplerinden, alt orta ise; beyaz yakalı işçiler (memurlar), tüccarlar ve bazı nitelikli işçilerden oluşur. Bu tabakanın tüketim eğilimleri ve bir üst sınıfa geçme arzuları oldukça fazladır (6).

Filmimizdeki kahramanların sosyal ve ekonomik rollerine baktarsak orta sınıf tanımına uyduklarını görmekteyiz:

Filmdeki Kahramanların Sosyo-Ekonomik Yapı İçinde Oynadıkları Rol:

Muhsin Bey : Kentli, iflas etmiş şarkıcı organizatörü, dar gelirli.

Ali Nazik : Köylü, türkücü, yoksul-arabesk'çi, orta üst gelirli.

Sevda : Kentli, payyon şarkıcısı, dul, anne, dar gelirli.

Madam : Kentli, levanten, dul, ev sahibi, orta gelirli.

Sönmez : Kentli, figüran, dar gelirli.

Osman : Kentli, organizatör yardımcısı, yoksul, yetim.

Şakir : Kentli, başarılı şarkıcı organizatörü, üst orta gelirli.

Gazino patronu : Köy kökenli, kente göçmüş, işlik sahibi, zengin.

Kahveci : Kentli, işlik sahibi, orta gelirli.

Filmdeki temel mekanlar da bu sınıftaki insanların yaşam alanları ile sınırlıdır ve bu insanların bir üst tabaka ile hiç ilişkisinin olmadığını göstermektedir.

(6) ÖNDER ŞENYAPILI; TV'nun Türk Toplumuna Etkileri, Milliyet Yay., 1978, s. 98.

Filmde Gösterilen Temel Mekanlar :

- 1— Muhsin'in evi
- 2— Beyoğlu
- 3— Kahve
- 4— Kebapçı Dükkanı
- 5— Gazino
- 6— Düşkünlerevi
- 7— Şakir'in yazıhanesi
- 8— Pavyon
- 9— Kayıt stüdyosu
- 10— Karakol
- 11— Sevda'nın evi
- 12— Hapishane

Filmdeki bazı karakterlerin (organizatör Şakir, Gazino Patronu, Madam) gelir seviyelerinin daha yüksek, işliklerinin gösterişli olması ya da ev sahibi olmaları, «üst tabaka»dan oldukları izlenimini vermemektedir. Yaşam biçimleri ile bunlarda «orta tabaka»ya aittir, diğer film kahramanlarının bir üst seviyesinde değillerdir.

İstanbul'un gazino, pavyon, bar ve kaset piyasasının üreticileri ile bu piyasanın eskimiş elemanları filmde biraradadır. Aynı iş çevresinden olmalarına karşın bu insanlar, konuşma biçimleri, tutum ve davranışları ile bir bütünlük göstermezler. Beyoğlu'nun dolayısıyla İstanbul'un yaşadığı «kültür karmaşası»nın temsilcileridirler.

Filmde; iş yapmak, para kazanmak, şöhret olmak için geçerli tek yolun «arabesk» olduğu işlenmektedir. Arabesk müziğin nasıl doğup yaygınlaştığına bakarsak; onun toplumumuzdaki değişimin ve bunun sonucu olan kültür karmaşasının bir uzantısı olduğunu görürüz. Burada bu müzik türü hakkında kısa bir açıklama yapmak yerinde olacaktır.

Köyden kente akının yoğunlaştığı süreçte, sayısı giderek çoğalan yeni ve geniş bir kitle oluştu. Hepsi Anadolu'nun çeşitli yörelerinden ve folklorik kültürlerinden gelmişlerdi. Oluşturdukları yeni ortak topluluklarda yöresel kültür değerlerini bir süre götürselerde aşmak (ya da değiştirmek) zorunda idiler. Çünkü çoğu zaman bu değerler onları birleştirmiyor, giderek ayrıştırabiliyordu. Bu kitleler ne kendi folk kültürlerini devam ettirebildiler ne de kent

kültürünü benimsediler, ikisinin arasında yeni bir alt-kültür oluş-
turdular (7).

Yeni yaşam biçimini simgeleyecek değerler birbiri ardından gelmeğe başladı. Arabesk müziğin doğuşu ve giderek yaygınlaş-
ması bu döneme rastlar. Köy kökenli proleter, lumpenproleter, ve
esnaf karışımı bu kitlenin günlük yaşamına, istek ve duygularına
uygun bir müzik türüydü bu, ilk örneklerini de Orhan Gencebay
(1968) verdi.

Kitle iletişim araçlarının kitlelerin en basit duygularını sömü-
ren, onlarda bilinçlenmeyi önleyici, düzene zararsız alışkanlıklar
edindiren son derece bilinçli çalışmaları ve kaset, pikap, plak sa-
nayiindeki gelişmeler bu müziği en ücra köşelere kadar yaydı (8).

Arabesk müzik özellikle icracılarının yaptığı gibi «Türk halkı-
nın kültürel sentezinin izlerini taşıyor» diye tanımlanmaya çalışıl-
sa da bu sentezin «ilkel ve yoz» olduğu açıktır (9).

Tüm müzik olayları gibi arabesk'ide bir «iletişim olgusu» ola-
rak değerlendirmek mümkün. Çünkü bu müzikte de «alıcı», «ve-
rici», «kanal», «mesaj» ve «araç» gibi ögeler bütünüyle bulunmak-
tadır. Arabesk'in verici kutbunda iki grup insandan söz edilebilir;
Birincisi, müzik alanını elinde tutan firmalar, ikincisi arabesk'i
üreten ve sunan bestecilerle, icracılar. Alıcı kitle ise oldukça be-
lirgindir; kır kökenli, kentlerin ufak çaplı işlerinde çalışan, gece-
kondularda yaşayan insanlar. Arabesk'in son zamanlarda bu kitle-
nin dışına taşması geçici ve iğreti görünmektedir. Çeşni ve deği-
şiklik arayışı söz konusu olabilir. Bu müzik türünün mesajlarında,
alıcı kitle kendi dünyasını görmekte ve sesini işitmektedir. Mesaj-
daki ana temalar genelde «ölüm», «boyun eğme» ve «başkaldırı»-
dır. Sorunları eldeki olanaklarla çözememenin çaresizliğini «ölüm»
teması vermektedir. «Kaderci» olduğu da söylenen bu müzik, den-
gesizlik, haksızlık, düzensizlik, ve hayal kırıklıkları ile dolu çatış-
malı bir dünyayı yansıtmaktadır (10).

Filmin kahramanları arabesk olgusunun verici kutbundaki
kişilerdir. Kendine özgü bir düzen oluşturan bu kişilerin (kaset

(7) ÖNDER ŞENYAPILI; *Toplum ve İletişim*, Turan Kitabevi, 1981, s. 37.

(8) ONAT KUTLAR; *Milliyet Sanat Dergisi*, «Arabesk Müzik Olayı» Ekim 1980,
sa: 9, s. 18.

(9) METİN İNCEOĞLU; S.B.F. Yıllık, «Arabesk Müzik Sorunu», Ank., 1981,
sa: 6, s. 409.

(10) BİLGİN, s. 119-124.

yapımcısı, organizatör vb.) arasında «düzene karşı çıkan» ve «kullara göre oynamak istemeyen» bir birey olarak görüyoruz Muhsin beyi... Şakir Muhsin'in tam karşıtı olarak yansıtılmaktadır. Ali Nazik ise bu ikisi arasındaki serüvenini Şakir'in yanına geçerek tamamlayacaktır.

Muhsin bey arabesk'in yanısıra, değişen ve yozlaşan her şeye karşıdır. Geçmişteki bir dönemin; insan ilişkilerinin daha ölçülü ve saygılı olduğu, bir yaşama uslubu olarak «beyefendilik» ve «hanımefendilik»in benimsendiği bir kuşağın nesli tükenmekte olan bir temsilcisidir.

Yaşı (50'nin üstünde olduğunu tahmin ediyoruz), anıları, evi, eşyaları, Muhsin'in gençliğini 1940'lı yıllarda geçirdiği, «cumhuriyetin ilk gençlik kuşağı»ndan olduğu izleniminizi kuvvetlendirmektedir. [Adalet Ağaoğlu'nun «Ölmeye Yatmak» adlı romanında kendisine tema seçtiği bu kuşak, «Garp adet ve muşeretleri»ni öğrenerek, uygar bir toplum olma yolundaki çabalarımızı yaşayarak yetişen, gençlik kuşağıdır.]

Muhsin eskiye duyduğu özlemi (nostalji) sık sık dile getirir. (12. sekans Afitap hanımla konuşma);

«...Nerede o eski şarkılar, şarkıcılar, siz sahnedeysen çıt çıkmazdı. Mikrafonu ne güzel tutardınız, Hakkı Derman, Selahattin Pınar, ... Sizin yüzünüzden bu işe başladım, belki sizin yüzünüzden evlenemedim...»

Muhsin'in geçmişe duyduğu özlemi, «bireysel nostalji» (bireyin kendi geçmişini özlemesi) diye tanımlamak yanlış olacaktır. «Kültürel bir nostalji» diyebiliriz onun duyduğu özleme. Kendi biyolojik gençliğini değilde, bütün bir hayat tarzına, bir değerler sistemine özlemlerle bakmaktadır. Bu özlemi çeşitli yollardan duyulmayanımız yok gibidir. Ancak bir «tavır» olarak bu özlemi yansıtsak da kültürel anlamda (ve nesnelere düzeyinde) geçmişimize sahip çıktığımızı da söyleyemeyiz.

Muhsin'in kendisine para getirecek, iflastan kurtaracak yol olan «arabesk»e karşı direnişini bir anlamda kendi kültürüne, ve geçmişine sahip çıkma onu yaşatmağa uğraşma savaşıdır.

Toplum olarak modernleşmeyi yaşarken geçmişten ve geleneksel hayatımızdan da bir kabustan kaçarcasına kaçtık, geçmişi ha-

tırlatabilecek şeyleri de yok ettik. Bu süreci başlatanlar varlıklı kesimlerdi. Zamanla halk tabakalarına da bulaşan bu tuhaf modernleşmenin büsbütün anlamsızlaşmış bir biçimi bu gün, «köşeyi dönme» tutkusundan, türlü tüketim alışkanlıklarına kadar kitlelerce hala yaşanmaktadır (11).

Kültürel geçmişimizin bu günden daha mı iyi olduğu sorusu akla gelebilir. Böyle bir soruya cevap vermek gerçekten güç. Ancak kültürel değişme ile yeni hayatımızda insanca yeni gelenekler oluşturamadığımızı, «kural» diye toplumumuzun önüne konulanların, değişen toplumsal gerçekler karşısında «mitlerden yoksunlaşmış» bütün ritüeller gibi içimizi ısıtmayan ve bizi inandırmayan şeyler olduğu düşüncesi «kültürel nostalji»yi duyumsayanları haklı çıkarabilir.

Muhsin bey, hayatın biraz daha az mekanik, insan ilişkilerinin biraz daha sıcak, doğallığın biraz daha yaygın olduğu bir dönemi özlemektedir. Söz ve davranışları kadar, evi eşyaları, giysileri de çevresindekilerden farklıdır. Şimdilerde daha yeni ve moda olana kavuşmak için eskicilere yok pahasına satılan türden; koltuk, karyola, aynalı konsol, vb. gibi eşyaları, eski model bir pikabı, hangi yıla ait olduğu belli olmayan bir arabası ve çiçekleri ile Muhsin bey «mütevazi» bir şekilde yaşamaktadır. TV'si yoktur. Çiçeklerini sularken onlarla konuşur. Çiçekler Muhsin'in yalnızca evini değil, hayatını da süslemektedir. Onun «sanatın icrasında» olduğu gibi yaşama üslubunda da aradığı; «zevklilik», ve «güzelliği» simgelemektedir.

Muhsin elindeki şarkıcıları bara, pavyona sokmak istemediğinden, gazino patronlarının arabesk'çi isteklerini de geri çevirdiğinden, iflas etmiştir. «Hanımefendi», «beyefendi» diye nitelendiği kendi sanatçılara böyle mekanları yakıştıramaz. Sünnet, düğün gibi organizasyonların dışında pek iş yapmamaktadır. Gazino patronlarına göre Muhsin'in sanatçıları; «şarkıları antika, bacak açmayan, masası olmayan, mıy-mıy karılar»dır. (9.sekans Mediha Şenses için pazarlık) «İyi söylemeleri» ise hiç önemli değildir.

Arabesk ile birlikte sanatçının kimliği de değişmiştir. «Hanımefendilik ve beyefendilik» ortadan kalkmıştır artık. Arabesk icracısının bu kişilikte olması, türün bir gereği olarak zaten mümkün değildir. «Yaktı beni», ya da «allah, allah» diye inleyerek fer-

---

(11) MURAT BELGE; Cumhuriyet, «Geçmişle İlişkimiz», 19 Mayıs 1982, s. 5.

yad eden arabeskçinin bu işi ince bir zevk ve usluyla yapması, ölçülü ve nazik olması beklenebilir mi?... Günlük yaşamımızdaki insan ilişkilerinde, kendimize olduğu kadar başkalarına da yakıştırmağa dilimizin varmadığı bu tanımların yok olması, başka pek çok şeyinde ortadan kalkmasıdır. Bugün «sanat» dünyamızın parlak isimlerini daha çok; «güzel», «seksi», «çarpıcı», «etkileyici» vb. gibi sıfatlarla anıyoruz, bunun dışındaki nitelikleri ile de pek ilgilenmiyoruz...

Muhsin'in arabesk'e karşı önerdiği alternatif, Türk Sanat Müziği ve kendi türkülerimizdir. Etkisinde kaldığı, sürekli dinlediği, unutamadığı şarkılar ve sanatçılar bir dönemin «has alaturkacıları»dır. Klasik Türk Müziği de değildir önerdiği. Dedefendi'den Itri'den, Tatyosefendi'den söz ettiğini duymayız. Burada akla şöyle bir soru gelebilir; Muhsin'in hayran olduğu Müzeyyen Senar'lar, Hamiyet Yüceses'ler de bir zamanların kitle ürünleri değil midirler, ait oldukları dönemde geniş halk kitlelerince benimsenip, «popüler» olmamışlardır?...

Bugün popüler olan müzik arabesk'se, dün Türk Sanat Müziği idi. Osmanlı Türk Müziği bir ölçüde halka inmişti. Safiye Ayla, Müzeyyen Senar, Münir Nurettin Selçuk gibi alaturkacılar birer «yıldız» idiler, ama hiç biri henüz ikonlaşmamıştı. Daha çok radyoda dinleniyorlardı, sesleri «mal» olmuştu ancak büyük kitlelere ulaşacak şekilde pazarlanmıyordu. Bunlar sahneye de çıkmalarına rağmen halkın gözünde hemen ulaşılabilir hedefler olarak görülüyorlardı. Sanatsal düzeye aittiler, işleri beceri, bilgi ve çalışma istiyordu ve herkesin yapabileceği bir iş değildi (12).

[Türk Sanat Müziği'ni yığıncıllaştıran Zeki Müren olmuştur. Türk Sanat Müziği'nin «terbiyeli, uslu» bir şekilde meşk edildiği sırada Zeki Müren ortaya çıkarak, 1950'lerde kentlere dolan insan kalabalıklarının da hemen anlayabileceği bir müzik dili oluşturdu. Geleneksel Türk Müziği çalgılarımıza yenilerini ekledi, gitgide daha da abartılmış «kadınsı» görüntüsü de bu yeniliğin birleştirici boyutu oldu yıllarca. «Beklenen şarkı», «Manolya» gibi şarkılarının mısraları yığınların dudaklarında mırıltı olarak dolaştı. Radyo, sinema ve basında buna yardımcı oldu.] (13).

(12) AHMET OKTAY; *Kültür ve İdeoloji*, «Şarkıcı İkonu Ve Ajda», Gür Yay., İstanbul, 1987, s. 22.

(13) ÜNSAL OSKAY; *Cumhuriyet*, «Zeki Müren ve Bülent Ersoy'a iyi niyetli bir mersiye», 3 Mart 1982, s. 5.

Muhsin, Ali Nazik'i şöhret yapmağa uğraşırken kafasındaki sanatçı imajını onda canlandırmak istemektedir. Ali kendi türkülerini okuyacak, mikrafonu tutuşu bile zarif olan, saygılı, ölçülü tam bir «sanatçı» olacaktır. (18. sekans, Muhsin Ali'yi çalıştırır.)

Arabesk müzik, başlangıcındaki ilk icracılardan -ki onların kalitesinin bugünkülerden daha yüksek olduğu açıktır- bu yana giderek daha az kalite ve beceri isteyen bir iş olmuştur. Bu piyasada şarkıcı olmak ucuzdur, bilgi, yetenek ve çalışma istemez. Ferdi Tayfur, İbrahim Tatlıses, Kibariye vb. gibilerinin müzik kültürü ve formasyonundan yoksun oldukları bellidir. «Sokaktan gelen kadın», «bataklıktan çıkan gül» gibi yakıştırmalarla, şimdilerde adlarının başlarına «küçük» sıfatını da ekleyerek ortaya çıkarılan bu yıldızlar, halkın bağrından çıktıkları iddiasındadırlar. Müzik kültüründen yoksun oluşlarını böyle örtbas etmeğe çalışırlar. Nota, solfej bilmediklerini açıkça söylerler. Doğuştan gelme yetenekleri vardır!, «kulaktan duyma». «söyleme»leri için yeterlidir...

Muhsin Ali'yi ses yarışması için açılan müzik kursuna götürdüğü zaman (16.sekans) şunu sorar; «nota, solfej öğretmiyormusunuz?» ve şöyle cevap alır; «ne notası, Tatlıses (İbrahim) nota mı biliyor?..» Muhsin; «Zehra Bilir sahneye çıkmadan önce beş yıl solfej dersi almış» der, Ali sorar; «Zehra Bilir mi, o da kim?..»

Zehra Bilir ve onun gibileri tanıyanların sayısının çok olduğunu söyleyemeyiz. Ali Nazik'in de onu tanımamasına şaşırılmamak gerek. Ali türkü okumayı sevmektedir. Kendi türkülerini içten okurken oldukça başarılıdır. Ancak bu türkülerini sevse de, onlara sahip çıkmayı getirecek bir bilinçten ve eğitimden yoksundur. Bu türkülerini okumanın kendisine bir yarar getirmeyeceğini düşünür. Arabesk okumak varken Muhsin'in türkülerde ısrar etmesini bir türlü anlayamaz...

Arabesk piyasasında gün geçmiyorki yeni bir isimle karşılaşmayalım. Gazete sayfalarında ilan edilen «yılın dev müzik olayları», «kaset dünyamızın prens ve prensesleri», adlarını ikinci kez duyduğumuzda zor hatırlayacağımız bir yığın insan, sözleri okunduğunda nasıl birşey olduğu hemen anlaşılabilir şarkılarını, şaşırtıcı bir çabuklukla pazarlıyorlar.

Gazeteler ve magazinler bu insanların aşk skandalları, özendirici harcamaları, tutarsız, boş sözleri ile doludur. Geniş kitlelerce «idealize» edilen bu tipler kendileri gibi olmak isteyenleri de peşle-

rinden sürüklemektedirler. Bir yolunu bulup diğerlerinin de bu kervana katılması ile çarpık kültürel değişim daha da hız kazanmaktadır..

Ali Nazik ve onun gibilerinin, kendilerine kitle iletişim araçları yoluyla benimsetilen dünya görüşünün ötesine geçmek, onu sorgulamak gibi bir şansları pek yoktur. Muhsin gibilerin de varlığı, onların tavırlarında bir değişiklik getirmeyecektir.

Kitle kültürü ünlülere özgü «büyülü dünya»yı ayaklara kadar getirirken bireylere kolay yoldan şarkıcı olma, şöhrete kavuşma ile gelecek, sözde bir sınıf atlama umudunu da vermektedir. Ali de bu umudu filmin başından beri hep taşır. Geçerli olanın, şöhret ve zenginlik getirenin «arabesk» olduğunu bilir. «...Birde arabesk okusak aham!..» sözünü her başarısızlığının ardından iştiriz (13. sekans gazino patronu Ali'yi dinliyor) «İbrahim (Tatlises)de böyle yapıyor»dur ve «şöhret» olmuştur.

Toplumumuzda «okuyanın adam olacağı»na, «çalışanın zengin olacağı»na dair dünya görüşleri artık geçerli değildir. Fırsatları kollamak önemlidir artık ve zengin olmak böyle mümkün olabilmektedir. Filmde dolayısıyla gerçek hayatta bunun pek çok örneğini bulabiliriz; bir yandan yaşamlarının son günlerini kahve köşelerinde Muhsin gibilerinin yardımcıları ile sürdüren yaşlı müzisyenler, (içlerinden biri ölür ve cebinden kefen parası bile çıkmaz) umudunu ses yarışmalarına bağlayıp ceplerindeki üç beş kuruşu bu işe yatıran gençler, Muhsin'in deyişi ile bu bataklıkta yok olup giderken, öte yanda Organizatör Şakir ve kaset piyasasının patronları oyunu kurallarına göre oynayarak zengin olmakta, şöhret yaptıkları tipleri de düşlerine kavuşturmaktadır.

Ali şöhret düşleri kurarken saf ve içtendir. Filmde Muhsin ve Ali'nin zengin oldukları zaman neler yapacaklarını tasarladıkları sahnenin (16. sekans) diyalogları şöyledir:

Ali (Muhsin'e) : Senin altına bir araba çekeriz..

Muhsin : İstemem, yeter Beyoğlu'nun kahrını çektiğimiz Üsküdar'da Kızkulesi'ne karşı bir ev alırım, sonra tespah yaparım.. Eski arkadaşlar toplanıp fasıl geçeriz...

Ali : İpek pembe bir gömlek, beyaz elbise, altın kolye, «İbrahim gibi»!...

Muhsin : Afitap'ı düşkünlererevinden çeker alırım.

Ali : Bir sürü kadını koynuma alırım, yiyip bitirsinler beni..

Muhsin : Sevda hanımı da çağırırım, eğer gelirse tabi..

Ali'nin düşleri, kendini ve sanatını yüceltmek, çalışmalarının sonucu olarak başarı ve ün kazanmak değilde, sistemin yarattığı sahte dünyanın «idolleri» gibi olmak, sadece onların yaptıklarını yapabilmek isteği ile sınırlıdır. Muhsin'in düşleri ise, «insan gibi yaşamak», bir «birey olarak kalabilmek» isteğidir. Çevresindeki bozulma ve çürümelerden kaçış, kendi küçük ama özgün dünyasını kurabilme isteğidir.

Ali sonunda düşlediklerine kavuşur. (32. sekans Ali arabeskçi oluyor) Beyaz elbise giyilir, altın kolye takılır, spreyli saçları, yakası bağrına kadar açık ipek gömleği, kederli ama boşvermiş bakışları, mikrafonu umursamazcasına aşağıya sallandırışı ile tam bir arabeskçi olmuş, kendi değerlerini yitirerek yeni bir kimliğe bürünmüştür.

Göğsüne vura vura şarkısını okur, kafasından aşağıya gül yapıkları serpilmektedir. Şarkısını bitirip kulise dönünce bornozunu giyer ve hemen bir kadeh «viski» alır!..

Değişim gerçekleşmiş, kitle kültürü kendi mesajını iletecek yeni bir «nesne-şarkıcı» yaratmıştır. Sistem yığınların idollerini somutlaştıran nesnelere hızla yaratmakta ve gene aynı hızla tüketmektedir. Ali Nazik ve onun gibiler sistemin isteklerine uygun ve popüler kalabildikleri ölçüde iş yapacaklar, yenilerin gelmesi ile unutulacaklar ve ancak -İbrahim Tatlıses örneğinde olduğu gibi- isimlerini aşk skandalları, lüks tüketimler vb. gibi şeylerle güncel kıldıkları ölçüde yaşayacaklardır.

Ali'nin bu yolda kendini haklı çıkarmak için savunduğu şey, «kendini kurtarmaktır.» Muhsin'in dediği gibi gerçekten kendisini kurtarmış mıdır acaba?.

SONUÇ

W. Benjamin modern toplum yaşamındaki insanı şöyle tanımlamıştır; «...Dalgın, şaşırılmış, herhangi birşeyle onun gerçekliğini anlayabilecek yoğunlukta ilgilenebilme özenç ve yeteneği kalmamış ve edilgin bir insana dönüşmüş..»

Bütünü içinde algılayıp, anlamlandıramadığı toplumsal yaşamında kendi dış gerçekliği karşısında bir başına kaldığı ve yaşama bir anlam veremediği duygusuna sürüklenen insan «hüzne sığınmakta»dır (14).

Kitle iletişim araçlarının etkisi altındaki geniş halk kitleleri, kendisi için üretileni tüketmekle yetinmekte ve bağımlı konumunu sürdürmektedir. Dünyayı kendi yaşam deneyimleri ile tanımak yerine, sorun yaratmayacak şeylerle ilgilenme yoluna gitmektedir. Popüler kültürü belirleyen kitle iletişim araçlarının bu büyük gücüdür. Bu kültürün alıcısı konumundakilerin, verilenin niteliği hakkında düşüncelerini sağlayacak hiç bir etmen yoktur. Seçkin kültür tarafından yapılan eleştiriler de gene bu kültür içinde kalmaktadır.

Edilince almayı sürdüren insanın yaşadığı kültür birbirini yansıtan aynalar gibidir. TV’de görülen, okuduğu gazetede yansıtılır, spor gösterisinde tekrarlanır, dergisinde, dinlediği şarkıda yankılanır. Muhsin bey bütün bunların içinde olup da gerçekleri farkedebilen, eleştiri yapabilen bireylerin içine düştükleri durumu sergilemektedir.

Birey olarak kendisi ve dış dünya arasında yaşam deneyimleri ile bir bütünlük kurma, kendi varlığını ve kültürünü sürdürme çabası içindedir. Ödün vermediği bu tavrı onu «zenginlik», «başarı» gibi şeylere ulaştırmaz. Ali Nazik son umududur. Onu şöhret yapınca, kendisi de bir işi bir kere olsun başarmış olacaktır. Sonunda bu umudunu yitirir, Ali’yi arabesk piyasasına kaptırır ve kaybeder. Yenik düşmesi, kişisel başarısızlığından değil; sahip çıktığı karşı koyma tavrının toplumumuzun bugünkü yapısında geçerli olmadığındandır. Sonuçta o da kendi «fantazya»larına sığınacaktır; film bir düş sahnesi ile biter «hanımefendi» bir ses sanatçısı mikrofonda sade ve gösterişsiz bir tavırla şarkısını okumakta, «sanatını icra etmekte»dir..

Toplumumuzda Muhsin bey’in kişiliğinde yansıtılan insanlar «marjinal»dir. Kitle kültürünün öznesi durumunda olan kişilerin sayısı ise hızla artmaktadır. Büyük çoğunluğu onların oluşturduğu düşünülürse, yozlaşmaya karşı çıkan, yok olup giden kültürel değerlerimizi sorgulayabilen «Muhsin bey»lerin sayısının bu çoğunluğun üstüne çıkması ise ancak gelecek için bir beklenti olabilir...

---

(14) ÜNSAL OSKAY; *Oluşum Dergisi*, «Benjaminde Tarih, Kültür ve Fantazya Anlayışı», Mayıs 1981, Sa: 43, s. 15.

CHRISTIAN METZ, GÖSTERGEBİLİM VE PSİKANALİZ

Arş. Gr. Gülseren GÜÇHAN

Freud'çu psikanaliz'in sinemasal anlamlandırma çalışmalarına katkısı olabilir mi?. Filme psikanalitik yaklaşım mümkün müdür; mümkünse bu nasıl olabilir?.. gibi sorular ve daha pek çoğunun yanıtını, «The Imaginary Signifier» -Düşsel Gösteren- adlı son çalışmasında arayan Christian Metz, dilbilimsel ve psikanalitik yöntemleri sinema konusunda karşılaştırarak, sinemasal anlamlandırma çalışmalarına yeni bir boyut getirmiştir.

Metz, «psikanaliz'in sinemaya katkısı» tartışmasını başlatırken, öncelikle psikanaliz'in anlamlandırma için yeterli ve tek disiplin olamayacağını belirtir. Psikanaliz ve dilbilim, anlamın bilimi olarak adlandırılacak iki bilim dalıdır ve birlikte düşünülmeleri gerekir.. Bununla birlikte bu iki bilim dalı, toplumsal yapı çalışmalarını, tarihsel eleştiriyi içeren bir üçüncü bakış açısının ufku içinde yerlerini almalıdırlar. Çünkü;

«Sinemasal çalışmalarda, diğer çalışmalarda olduğu gibi, göstergebilim(ler), toplumsal gerçeğin kendisini (yani tüm simgeciliğin kaynağını) tartışan çeşitli disiplinlerin yerini alamaz; göstergebilim yasalarının belirleyiciliği, toplum-bilim, antropoloji, tarih, ekonomi, politika, demografi gi-

bi bilim dallarının belirleyiciliği ile özdeş değil, simgeseldir» (1).

Böylesi bir bakış açısından sonra Metz'de yeni bir umut belirir; Dilbilim ve Psikanaliz birlikte, yavaş yavaş, görelî, özerk bir sinema bilimini ortaya çıkaracaktır.

Psikanalizle ilgili olarak Metz;

...«Benim psikanaliz sözcüğünü kullandıkça demek istediğim; Freud geleneği ve onun günümüzde süregiden gelişmeleri Fransa'da Jacques Lacan, İngiltere'de Melanie Klein gibi kişilerin katkıları etrafında dönen özgün geliştirmeler olacaktır...» (2).

der. Bu uğraşın nasıl olacağı, kendisini ne çeşit bir film çalışmasına götüreceği konusunda da pek emin olmadığını açıklıksözlülükle belirtir. Ancak bunun «nosographic» yaklaşım diye adlandırdığı (film yapımcısının, senaryo yazarının kişiliklerinden yola çıkarak, bazı bulguları ortaya koymak) yaklaşımla ilgisinin olmadığını bilmektedir. Öte yandan «psikanalitik esinlemelerle yaratılan kişilik»le de bir bağlantı, angajman kurmak istememektedir. Çünkü bu tür yaklaşımlar kişilerle ilgilidir, kendisinin «sinemasal kodlar» diye tanımladığı, «bir konudan diğerine geçen gerçekler» (facts)le ilgili değildir.

Metz, Düşsel Gösteren de «metinsel dizge» (sistem) ile ilgili düşüncelerini değiştirdiğini belirtmekte, bu değişimi, psikanaliz'in göstergebilim'e getirdiği katkı olarak ele almaktadır.

Metz, «Cinema and Langue» -Sinema ve Dil- adlı daha önceki çalışmasında metin denilen dizgeyi yapısal ilişkili bir düzen olarak tanımlamıştı. İletileri değil, film ya da yönetimde iletileri ortaya çıkararak yapıyı tartışma amacındaydı. Metin sinemaya özgü değil, yalnızca o filme özgü kapalı bir sistem olarak ele alınıyordu (3).

Seyircinin, kendisine gönderilen mesajı nasıl algıladığı bir sorunsa, bu iletilerin nasıl üretildiği de bir sorundur diyen Metz, şimdi ortaya çıkan ürünün (film) yaratım süreci konusuna eğil-

(1) GEORGEAGIS COZYRIS; *Christion Metz and Reability of Film*, Arno Press, New York, 1980, s. 116.

(2) A.g.k. s. 117.

(3) SEÇİL BÜKER; *Sinema Dili Üzerine Yazılar*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1985, s. 46.

mektedir. Önceleri filmin dinamizminin yalnızca metinsel dizge-
den dolayı olduğuna inanırken, artık bunun daha da ötesine gidil-
mesi gerektiğini vurgulamakta, anlatımın kodları, bu kodların yol
açtığı yorumlarla ilgilenmekte, ve şöyle demektedir (4);

...«Metinsel dizge yalnızca filme özgü kapalı bir sistem
değildir. Bu sistemde gerek sinemaya gerekse seyircinin
bilinçaltına özgü pek çok şey vardır. Film senaryoları bir
değil ,bir çok kez okumaya açıktır. Aynı senaryo başka
insanlar tarafından başka başka biçimlerde filme alına-
caktır. Ayrıca seyirci de seyrederken, kafasında onu yeni-
den üretecektir. Bu biçimiyle senaryo, birden çok anlam-
lı, «tükenmez» (Interminable) senaryodur»(x).

Göstergebilimsel psikanalitik yaklaşım filmi bir «gösteren»
(signifier) olarak ele alır. Gösteren senaryodur. Psikanalitik film
çözümlemesi ise «gösterileni, gösterene dönüştürme süreci» diye
açıklanabilir. Metz'de kendi yaklaşımını, «film senaryolarının
psikanalitik çalışması» olarak adlandırır. Ama bu adlandırmanın
kendisini terimin (senaryo) dar anlamıyla sınırlandırmayacağını
da belirtir (Yani film çekilirken takip edilen, kağıt üzerine yazıl-
mış senaryo anlamında değil. Çev. Notu).

Senaryoyu daha geniş bir anlamda düşünmek gerekir. Senar-
yoda yazılı metin (written script)de görülmeyen, yaratıcılık açısın-
dan potansiyel, gizil bir gücü içeren pek çok şey vardır. Belki sıra-
dan senaryolarda bu yoktur. Ancak burada söz konusu olan, çok
büyük sayıdaki «öykülü» (feature) filmlerdir (5). Daha açık söyle-
mek gerekirse kurgudan sonra ortaya çıkan senaryodan bahsedil-
mektedir.

Film senaryosu bu geniş anlamıyla «filmin karmaşık, içiçe gir-
miş tematiğinin bildirgesi» olarak tanımlanabilir. Bu bildirge
(manifesto= açıklanan şey) çok uç ayrıntıları bile görüntüye akta-
rabilir (6).

---

(4) CHRISTIAN METZ; *Psychoanalysis And Cinema -The Imaginary Signifier-*,
The McMillan Press, New York, 1982, s. 29.

(*) Interminable senaryo deyimini Metz öğrencisi Jorge Dana'dan aktarmış.
Interminable'ın karşılığı olarak «tükenmez» sözcüğünü aldık. (Sonsuz, hiç
bitmeyen senaryo anlamında), Metz, «bir filmde herşey göstergeye dönü-
şebilir» diyerek (Diegetised) neden bu deyim kullanıldığını açıklıyor.

(5) METZ, s. 27.

(6) A.g.k. s. 31.

Film senaryosu, metinsel dizgenin bakış açısı içine, bu tanımlamayla oturtulmaktadır. Metz'in «Düşsel Gösteren»de metinsel dizge kavramına getirdiği yenilik de budur.

Metinsel dizge anlamlandırma doğrultusunda kimi durumları kapsayacaktır; gene olay örgüsüne özgü öğelerin sorunu vardır; öykü, durumlar, mekanlar, karakterler, vs.

Tükenmez senaryo belirli açılardan «gösterilen» bir şeydir. Örneğin; izleyici onun içindeki pek çok kodu gösterilenler aracılığı ile alır. Bunlar yalnız sinemaya özgü değil, sözlü dile ilişkin kodlar da olabilir. Sadece bunları göstermenin, filme özgü en önemli anlamlandırma olmadığını söyleyen Metz, bunun böyle yapılmasından ve anlamlandırma çalışması olarak adlandırılmasından rahatsızlık duyduğunu da ifade eder.

Metz'e göre, senaryo için iki şey genellikle birbirine karıştırılmaktadır; bildiri durumunda, yani yazılı belgede, (kuru senaryo da diyebiliriz) belli gösterenlerin, belli gösterilenleri vardır. Fakat senaryonun daha önce belirttiğimiz anlamda (herşeyin açıkça söylenmediği, bildiri olmayan durum) metinsel dizge içindeki yeri de bir gösterendir. Belli durumlarda birini diğerinden ayırmak çok zordur. Yapılabilecek film çalışmaları, filmik materyallerin hepsini bir bütün olarak almaktır. (Senaryoyu tek başına, gösterilen bildiri olarak almamak). Gösteren olarak kurulmuş olan, «filmin bütünü»dür.

Metz'in psikanalitik film çalışmasının dayandığı temel noktalardan biri de, senaryo ile düş arasındaki benzerliktir. Metz bu benzerliği nasıl kurduğunu şöyle açıklar;

«...Senaryo, pek çok insanın ürettiği gibi bir «düş içeriği» dir. Freud düşleri nasıl açıklıyorsa, senaryo da aynı şekilde çözümlenebilir. Senaryo açıklama için bir göstergedir. Düşü gören kişi, düşü ile nasıl iletişime giriyorsa, senaryo ile de böyle bir iletişim kurulabilir. Düşü anlamlandırmanın olduğu gibi, senaryoyu anlamlandırmanın da kodları vardır. Buna konuşma dilinde olanlar da dahildir. Konuştuğumuz anda sözlerle düş görürüz ama bunu bilmeziz. Bir bildiri gibi düş olmaz, bunun açıklaması da yapılamaz. Düşü gören, düşündeki görsel nesnelerin kimilerini açıklamakta başarısız kalıyorsa, örneğin; sosyalle olmuş kavramların kodlarına sahip değilse (hiç eğitim gör-

memiş bir insanın düşünde, kendisini doktora jürisi önünde, sorular sorulurken görmesi gibi. (Ç.N.) düş nasıl yorumlanabilir?...» (7).

Kodlar olmadan düş olamayacağına göre, imgelemin olabilmesi sembolize olmayı gerektirir. Değişik nesnelere birbirinin üstüne bindiği, bazı kodların tanınmadığı düşlerde sadece algılama vardır ama bilinçsizdir.

Aynı nedenleri senaryo içinde söyleyebiliriz. Düşü yorumlamak için nasıl ilk önce onu görenin tanımlaması gerekiyorsa, senaryonun da anlamlandırılması için bilinçli ve kavranmış olması -tanınması- gerekir. Metz düş ile ilgili açıklamalarına şöyle devam ediyor;

...«Düşlerin gizli (latent) anlamları yoktur. Sadece bir düş vardır, o kendisini açığa vurur. Onun da «tükenmez senaryo» gibi, «tükenmez» anlamları vardır. Aynı şekilde senaryo da «tek»tir, bir ikinci senaryo yoktur. Bir filme, onu daha büyük bir film yapmak için iki, üç ya da daha fazla anlam katamazsınız. Her katmana birden çok şey ve ilişki vererek anlamlar kuramazsınız. Çünkü senaryo «tek»tir, (varlıkta teklik), bir anlamı vardır (anlamda teklik) ve tamamen bitmiş bir gösterilenler dizgesidir; imgeleme dayanan, simgesel bir gösterilenler dizgesi».

Görüldüğü gibi Metz, düşteki anlam mekanizması ile filmsel öykünün üretiliş mekanizması arasında önemli benzerlikler kurarak sanatçının «yaratım süreci» konusuna eğilmektedir. Mesajın nasıl üretildiği sorusunun gelip dayandığı nokta ise, sanatçının hangi ölçülerde toplumsal yapı ve onun belirleyici gücü dışına çıkabildiği, bu aşır geçmeyi hangi yollardan başardığıdır. Sanatçı ve yapıtı arasındaki ilişkiler üzerinde durulurken, zorunlu olarak bu ikisinin arasına seyirci de sokulmuştur. Aksini düşünmek mümkün değildir, çünkü seyircisiz bir öykülü sinema düşünmek mümkün değildir (8)....

(7) METZ, s. 28.

(8) ADANIR Oğuz; Sinemada Anlam ve Anlatım, İzmir, 1987, S: 28.

UYDUDAN YAYIN ÇALIŞMALARI VE ULUSAL TELEVİZYON YAYIN SİSTEMİMİZ

Arş. Gr. Gürbüz YANGIN

I. GİRİŞ

Kitle iletişim araçlarının etkileri günümüz koşullarında, hiç tartışma götürmeyecek biçimde bilinmekte ve bu özgün yapı çeşitli disiplinlerde bilinçli olarak kullanılmaktadır.

Kitle iletişim araçlarının işlevli kullanımı, araçların işlevleri, yani kitle iletişim araçlarının işlevleri olarak ortaya çıkar ve bu konuda dört ana yaklaşım olduğu bilinmektedir.

Bunlar; en eskisi ve otoriter rejimlerin yaklaşımı otoriter yaklaşım, 18. YY.'da toplumsal gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan ve Amerikan düşünce anlatım özgürlüğü felsefesinden yola çıkan liberal yaklaşım, ki bu yaklaşım Amerikan kitle iletişim felsefesinin temelini oluşturmuştur. Marksist Felsefeye uygun olarak ortaya çıkan ve kitle iletişim araçlarının işlevlerini toplumun siyasal ve ekonomik felsefesi ile belirleyen komünist yaklaşım ve A.B.D.'de 20. YY.'ın ortalarına doğru ortaya çıkan toplumsal sorumluluk yaklaşımı (1).

---

(1) AYSEL AZİZ, *Radyo ve Televizyona Giriş*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara 1981, s. 50-51.

Toplumların siyasal ve ekonomik koşullarına göre belirlenen bu işlevler önce yazılı basın için geçerli olmuş, 20. YY.'ın ilk çeyreğinden sonra da tüm kitle iletişim araçları için kullanılmıştır.

Sonraları radyo ve televizyonun işlevleri konusunda pek çok görüş ortaya atılmış, görgül çalışmalar yapılarak bu işlevler kanıtlanmaya çalışılmıştır. Konu ile ilgili toplumbilimciler birbirinden çok az farklarla ayrılan, ancak aynı konularda birleşilen şu işlevleri öngörmektedirler.

- Haber verme
- Eğitme
- Mal ve hizmetlerin tanıtımını yapma
- Eğlendirme
- Toplumun ufkunu gözetme
- İnandırma, harekete geçirme
- Kuşaktan kuşağa kültürel geçişi sağlama (2).

Radyo ve televizyon yayınları, ülkelerin yayın kuruluşlarınca ülke sınırları içine yapıldığında, yukarıda sözünü ettiğimiz kitle iletişim araçlarının işlevlerine ilişkin yaklaşımlar ile sonuca gidilebilmiştir. Ancak 20. YY.'ın sonlarında ortaya çıkan teknolojik gelişmeler olaya yeni boyutlar getirmiştir.

II. UYDU İLE YAYIN ÇALIŞMALARI

Arthur C. Clarke, 1945 yılında yazdığı bir yazıda, ilk kez uzayda atmosferin üstünde, dünyadan 35880 km. uzaklıktaki bir yörüngeye oturtulabilecek uydunun tam 24 saatte turunu tamamlayabileceğini ve böylece Dünya ile aynı hızda giderek, gezegenimiz üzerinde hep aynı noktada kalacağını belirtmiş, bu tür bir uydunun iletişimde bir aktarma merkezi gibi kullanılabileceğini öne sürmüştür (3).

Doğal olarak, bu yazı o zaman bilim kurgu konusu gibi karşılanmış ancak 1958'de A.B.D.'nin ilk deneme uydusu «Score»u uzağa atması ile olay gerçekleşme aşamasına gelmiştir. Bu uydudan pek önemli bir sonuç alınamamış, bazı değişiklikler yapılarak ye-

---

(2) AYSEL AZİZ, *Radyo ve Televizyonla Eğitim*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayını, Ankara 1982, s. 26-31.

(3) HIFZI TOPUZ, *Uluslararası İletişim*, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi yayını, Eskişehir 1984, s. 141.

ni bir uydu atılmıştır. İlk büyük denemeyi de 12 Ağustos 1960'da «Echo 1» adlı uyduyu uzaya atarak, ATT (American Telephone and Telegraph) ile Bell Telephone firmaları gerçekleştirmiştir (4).

Bu denemelerle yayıncılıkta uzay çağı başlamıştır. Bu başlangıç bazı yazarlarca yayıncılıkta «ikinci rönesans» olarak nitelendirilmiştir. Çünkü bu, uydularla televizyon programları taşıyan sinyallerin uzaklık kavramından etkilenmeksizin çeşitli ülkelere iletilebilmesi olanağından bütün Dünya'da yararlanılabilmesi olgusudur (5).

A.B.D., 1957 yılında Sovyetler Birliği'nin «Sputnik 1» uydusunu 1957 yılı sonunda uzaya atması sonucu, olayın ülkede ortaya çıkan hareketler nedeni ile 1958'de uydu çalışmalarını NASA'nın (National Aeronautics Space Administration) programına aldı. Daha sonra Apollo projesini uygulamaya koydu ve daha büyük projelerle iletişim ve yayın amaçlı uyduları uzaya attı.

A.B.D. 1960'da Echo 1, 1962'de Telstar 1 uydularını uzaya attıktan sonra 1963-1964 yıllarında NASA, «Syncom» denilen yeni bir uydu serisini uzaya atmaya başladı. «Syncom 3» ile ilk kez dışarıdan televizyon yayınlarını gerçekleştirerek A.B.D. 1964 Tokyo Olimpiyatlarını yayınladı.

1965'de Sovyetler Birliği «Molniya» serisini uzaya atmaya başladı ve 1980 yılına kadar kırktan fazla uyduyu uzaya gönderdi.

Bu uyduların tümü yeruyumlu (Geostationary) uydular değildi. Örneğin; A.B.D.'nin attığı Echo 1, eğik bir eliptik yörüngede dönerek dünya etrafındaki turunu 2 saat 38 dakikada tamamlıyordu. Bu dönümü sırasında Cornwall'daki Goonhilly yer istasyonundan günde üç kez ve her seferinde 35 dakika süre ile görülebiliyordu (6).

Yeruyumlu olan ya da olmayan tüm uydular önceleri iletişim (telecommunication), meteorolojik gözlem, bilimsel gözlem, deniz rotaları saptama, askeri gözlem, amatör radyo çalışmaları ve jeofizik araştırmalarında kullanılan uydulardı.

Yeruyumlu uydular, Ekvator çizgisi üzerinde dünyadan 34800 km. (22300 mil) yükseklikte bir noktaya yerleştirilen ve orada tu-

(4) A.g.k. s. 142.

(5) AKIN BEŞİROĞLU, «Program Taşıyıcı Sinyallerin Uydu İle Dağıtımı» TRT Yayıncılık ve Haberleşme Dergisi, Ankara, Ağustos 1977, sayı 29, s. 1.

(6) «History of Satellites» Broadcast Technology International, June 1985, s. 55-59.

tulan, dünya ile aynı hızla dönerek yayın yapılması amaçlanan noktayı sürekli olarak görebilen uydulardır.

Daha sonra uyduların yayın alanında kullanılmaları gündeme gelmiştir. İki ana uygulama olarak, televizyon programlarının okyanus ötesi dağıtımı (ilk dağıtım Amerika'dan Avrupa'ya yapıldı) ve 1985 yılında hala deneme aşamasında olan ve ancak günümüzde geniş bir uygulama alanı bulan, yüksek güçlü uydu ile doğrudan yayın yapılması.

Uydu ile doğrudan yayının gündeme gelmesinden sonra uluslar bu çalışmalarını yoğunlaştırdı. Olayda gelecek yıllarda içinden çıkılamayacak karışıklıklar yaşamamak için önlemler almak gerekiyordu. Konu ITU'nun (International Telecommunication Union) gözlemciliğinde 1977'de toplanan «Yayın Uyduları İçin Dünya Yönetimi Radyo Konferansı»nda (World Administration Radio Conference for Broadcast Satellites-WARC-BC, 1977) ele alındı.

Konferansın iki amacı vardı:

1. 12 GHz(*) bandından yayın yapan uyduları için frekans planı ve tahsislerini yapmak.
2. Yeruyumlu uyduların yörünge durumlarını belirlemek (7).

İçerular ulusal ve uluslararası ölçülerde ele alındı ve uydular tüm ayrımları ile birlikte 6°'lik açılarla yörüngelerine kağıt üzerinde yerleştirildi (8).

Kuşkusuz uydu kullanarak TV yayını yapmanın pek çok avantajı vardır. Bu yolla, yayın yapılması amaçlanan alanın tamamına ulaşılabilir ve ulaşılan alanın tamamına aynı kalitede yayın götürülebilir. Radyo link sistemi denilen karasal sistemde yayının sinyal gücünü, vericiden uzaklık ve coğrafi engeller etkilediği gibi bu yayında da etkilenir. Bu nedenle yayının alınmasını istediğimiz veya gölgede kalan bölgelere yüksek güçlü vericiler veya küçük ikincil istasyonlar yapılabilir. Ancak uydudan yayın yaparak, uydunun bulunduğu yörüngeden nüfusun hemen hemen tamamına

---

(*) Hertz (hz): 1 saniyedeki frekans. GHz: 10⁹ Hz.

(7) Nordic Council of Ministers, *Nordic Radio and Television Via Satellite*, Main Report, Stockholm 1980, s. 29.

(8) JOHN HAWKINS, «The Next Wave of Television», *Inter Media*, July 1981, Volume 9, no. 4, s. 18.

yayın yapılabilir. Uydu ile ulaşabildiğimiz alanın tümüne karasal sistemle ulaşmak, oldukça önemli tutarda yatırım ve sistemi kurmak için daha uzun bir zaman ister.

Gelişmekte olan ülkelerde eğitim yayınlarını halka götürmede hızlı ve ekonomik bir yoldur. Gelişmekte olan ülkelerde alıcı araçların satın alınmasında güçlükler olabilir ama, güçlü aktarıcılar ve güçlü vericilerin bulunmadığı yerlerde doğrudan televizyon yayını diğer medyalarla karşılaştırılamayacak kadar etkilidir.

Endüstrileşmiş ülkelerde, değişen gereksinmelere göre, yöresel televizyon programları, karasal UHF ve VHF bandlarını devralacak ulusal programlar için ya daha yeni ortamlar ya da daha yüksek frekanslar kullanılmak zorunda kalınacak. Bu ülkelerde uydu yayını, değiştirilebilir alan veya karasal yayın sistemi ile yapılamayan hizmetlerin ulaştırılmasında bir araç olacak (9).

Dünya üzerinde başta A.B.D. olmak üzere Sovyetler Birliği ve pek çok Avrupa ve Asya ülkesi uydu ile yayın çalışmalarını sürdürmektedir. Bununla ilgili olarak da pek çok organizasyonlar yapılmaya devam edilmektedir (*).

III. TÜRKİYE'DE

Uydu ile program aktarımı ya da doğrudan yayın konusu gündeme geldiğinden beri, Türkiye'nin bu olguya katkısı olmamakla birlikte, sonuçlarını paylaşmak yayın olgusunun gereği olarak da, araçların kullanımına ve örgütlere katılmak zorundadır. Hatta yayınları nüfusun tamamına ulaştırabilmek için kendi sistemini kurmak zorundadır.

Türkiye'de Radyo ve Televizyon yayınları Devletin tekelindedir. Bu konuya Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında açıklık getirilmiştir.

«Radyo ve Televizyon yayınları, ancak devlet eliyle kurulur ve idareleri tarafsız bir kamu tüzel kişiliği halinde düzenlenir.

Kanun; Türk Devletinin varlık ve bağımsızlığını, ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünü, toplumun huzurunu, genel ahlakı, anayasanın 2. maddesinde belirtir.

(9) OGAWA OSAMU, «Prospects for Direct Broadcasting by Satellite in Japan» EBU Review, Volume XXVIII, January 1977, s. 79-81.

(*) Bkz. OECD. *The Space Industry*, Paris, 1985.

len Cumhuriyetin temel niteliklerini koruyacak tarzda yapmasını düzenler ve kurumun yönetim ve denetiminde, yönetim organlarının oluşturulmasında ve her türlü radyo ve televizyon yayınlarında tarafsızlık ilkesini götürür.» (10)

Anayasanın 133. maddesinin gereklerini düzenlemek için 2954 sayılı Radyo ve Televizyon Kanunu çıkarılmış ve yayın hizmetleri denetim altına alınmıştır.

Türkiye Radyo ve Televizyon Kanununun 4. maddesi a bendine göre;

«Radyo ve Televizyon verici istasyonlarının kurulması, işletilmesi, yayınlarının düzenlenmesi ile yurt içinde ve yurt dışında yayın yapılması, Devletin tekelindedir. Bu tekel Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu tarafından kullanılır. Ancak bu konuda belirtilen esaslara uygun yayın yapmak şartıyla Polis ve Meteoroloji istasyonları kurmaları, sürekli ve kesintili radyo yayını yapmaları Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulunun iznine tabidir.»

Aynı kanun maddesinin b bendine göre;

«Radyo ve Televizyon yayınlarının izleyici ve dinleyiciye seçme hakkı tanıyacak şekilde, birden fazla kandan ve bütün yurt sathına yapılması esastır.» (11)

Kanunun 5. maddesinde de yayın esasları belirlenmiş ve Anayasanın 133. maddesine paralel olarak ayrıntılar verilmiştir (*).

Anayasa ve Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu kuruluşu ve görevlerine ilişkin kanuna göre Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde Devlet tekelini devlet adına kullanan TRT dışında hiçbir kurum ve kuruluş radyo ve televizyon yayını yapamaz.

Yıllardır, çeşitli ülkelere ait radyolar sınırlarımız içine doğrudan yayın yapmaktadır. Televizyon yayınları karasal sistem ile yayınlar başladığından bu yana yayın kaçakları halinde sınırlarımızdan girerken, son yıllardaki gelişmeler ile uydu yayınları halinde tamamen girmekte ve bu yayınlar bireylerin ekonomik güçleri ölçüsünde edinebildikleri donanımlarla kontrolsüz bir şekilde izle-

(10) Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 1982, Madde 133.

(11) «Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu», (2954 S.K.), Resmi Gazete, 14 Kasım 1933, 2. mükerrer, sayı 18221, yasama bölümü, s. 2.

(*) Bkz. T.C. Anayasası, yasama bölümü, s. 5.

nelebilmektedir. Donanımların satın alınmasını, uydudan yayınlanan programların izlenmesini engelleyen bir yasa yoktur. Ama yayın yapmayı yasaklayan yasalar vardır.

Türkiye Cumhuriyeti sınırları içine giriş şekli ne olursa olsun, amaçlı ya da amaçsız olarak yönelmiş yabancı yayınların yukarıda sözü edilen yasalara uygun olması olanaksızdır.

Türkiye Radyo Televizyon Kurumunun görevlerine ilişkin kanunun 9. maddesinin a ve d bendleri aşağıdaki gibidir.

- a) Radyo ve Televizyon verici istasyonları ve tesisleri kurmak, radyo ve televizyon yayınları yapmak, bunları genişletmek ve geliştirmek.
- d) İstasyon ve tesislerde kullanılacak alet ve cihazlarla ilgili araştırmalar yapmak ve gerekli hallerde işletme için zorunlu olan alet ve cihazları imal etmek ve ettirmek.» (12)

TRT'de yapılan araştırmalar sonunda hazırlanan bir raporda uydu ile yapılan yayının avantajları anlatılarak karşılaştırmalar yapıldıktan sonra aşağıdaki şekilde bir öneri getirilmiştir.

«.....Intelsat ve Eutelsat'a ait düşük güçlü bir transponderin(*) kiralanması en uygun yol olarak görünmektedir. Her iki halde de PTT Genel Müdürlüğü ve Genel Kurmay Başkanlığı ile koordineli bir çalışmaya girmek te yarar görülmektedir.» (13)

Daha sonra sürdürülen görüşmeler sonucunda yapılan araştırmalarla 60° Doğu boylamı üzerinde bulunan, Hint Okyanusu üzerinde bir yörüngede Intelsat'a ait Intelsat V uydusundan iki transponder satın alınmıştır.

Bir transponder 241 MHz genişliğinde olup üç televizyon programı taşıma olanağı vardır. Burada 1. program taşıma olanağı ülkemizde bulunan A.B.D. askeri birliklerine A.B.D.'deki televizyon kuruluşlarının yayınladıkları programların taşınmasında kullanılacaktır (AFRTS-American Forces Radio Television Service). Diğer

---

(12) A.g.k.

(*) Transponder: Uydu üzerinde bulunan, alınan sinyali güçlendirerek değiştiren, alıcı verici mikrodalga tekrarlayıcı sistemdir. Bir uyduda 12-14 transponder bulunur. 36 MHz band genişliğindedir. (Bkz. Harris Corporation, TVRO Satellites Earth Station Handbook, Florida 1985 s. 2.

(13) HAYRETTİN GÜRİSOY - TİMUR SAYRAÇ, TRT Genel Müdürlüğüne Rapor, 15.10.1984, s. 2.

iki taşıma olanağı ise TRT Genel Müdürlüğü emrine tahsis edilmiştir. Ülkemizdeki milli televizyon yayınlarının alınabilmesi için sadece alışı yeteneği olan (TVRO-TV Receive Only) televizyon yer terminalleri kurulacaktır (14).

IV. SONUÇ

Bu çalışmaların sonucu olarak TRT, kuruluş ve görevlerine ilişkin yasa maddelerinin gereklerini yerine getirmeye çalışmıştır. Buna göre şu sonuçlar alınabilecektir.

1. TRT 1 kanalı olarak TRT'nin TV yayınlarının alınamadığı gölgede kalan yerlere, küçük, yalnızca alışı yeteneği olan yer istasyonları kurarak büyük vericilerle götürülemeyen yayınlar, en ekonomik en kısa bir zamanda iletilerek sınır bölgeleri ve kıyı kentlerinin TV yayınlarını sağlıklı bir biçimde almaları sağlanacak.

2. Karasal sistemde ortaya çıkan sinyal karışmaları nedeni ile görüntü ve ses kalitesinin bozulması önlenecek.

3. Kaliteli görüntü ve ses bütünü ile, sınır kentleri ve kıyı kentlerine ulaşılabilirdiği için, bu yörelerde oturan TV izleyicisi yabancı TV yayınlarının etkisinden kurtulmuş olacaktır.

4. Uyduya bağlı olarak, yer istasyonları ile kurulacak sistemde link arızaları nedeni ile ortaya çıkan yayın kesilmelerini ortadan kaldıracaktır. Örneğin; Ankara'dan Kars'a taşınacak TV programı Erzurum linklerinden geçmek zorundadır. Erzurum linklerinde bir arıza olması durumunda Kars'ta TV programları izlenemez.

5. Uydu ile yapılan, buna bağlı olarak kurulan yer istasyonlarının çalışılabilir hale getirilmesi ve izleyiciye program ulaştırmayı amaçlayan sistemin sonuçlarının sağlıklı bir şekilde alınması ile, Türkiye Cumhuriyeti Anyasasının gerekleri ve Türkiye Radyo Televizyon Kanununun amaç ilke ve esaslarına uyulmuş olacaktır.

V. ÖNERİLER

TRT dışında hiç bir kurum ve kuruluş Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde radyo ve televizyon yayını yapamamaktadır. Ancak ülkemize çeşitli yollarla yabancı yayın sağanağı vardır.

---

(14) TUNCA TOSKAY, PTT Dergisi, Temmuz 1966, sayı 44, s. 8.

Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi 15 Ocak 1983 tarihinden beri fakültenin İktisat ve İş İdaresi bölümü öğrencilerinin ders programlarını televizyondan yayınlamaktadır. Bu yayınlar, programların üniversitenin Eskişehir'deki stüdyolarında yapımı, yayın bandlarının hazırlanması ve Ankara'ya götürülerek TRT antenlerinden yayınlanması ile gerçekleştirilmektedir.

Oysa Anadolu Üniversitesi 1 Kw gücünde bir televizyon vericisine sahiptir. Bu verici ile link kullanarak tüm Türkiye nüfusuna yayını götürebilir. Bunun yanısıra daha önce sözünü ettiğimiz uydu teknolojisi, TRT'nin Intelsat V uydusundan satınaldığı iki transponderin program taşıma kanallarından biri, Anadolu Üniversitesi kampüsü içinde kurulacak uyduya program gönderme yeteneğine sahip bir verici ve anten kullanılarak doğrudan doğruya gerçekleştirilebilir.

Türkiye'de özel televizyon istasyonlarının yayın yapması da yasa nedeni ile yasaktır. Pek çok kuruluş televizyon yayını yapabilecek teknolojiye sahiptir. Bu teknoloji atıl durumdadır. Özel televizyon istasyonlarının kurulması ve yayınına da yasa değişiklikleri ile izin verilebilir.

Türkiye'de 1985 yılı sayımlarına göre, toplam nüfusun 9 703 000'i okuma yazma bilmiyor. 7 930 000 kişi ilkokulu bitirmemiş. Üniversite düzeyinde eğitim görenlerin sayısı 953 000'dir (15).

Yukardaki tablo gözönüne alındığında Türkiye nüfusunun çok büyük bir bölümünün eğitimine gerek olduğu açıktır. Yörelere göre farklı beklentileri, özellikleri, istemleri olan nüfusa farklı biçimlerde yayın götürmek sözkonusu olabilir.

2954 sayılı kanunun (Türkiye Radyo Televizyon Kanunu) 6. maddesinde kuruluşu belirlenen Radyo Televizyon Yüksek Kurulu'nun (16) menetimi ve yönlendirmesi ile Türkiye'de her türlü kurum ve kuruluşlara radyo ve televizyon yayını yapma hakkı, gerekli kanun değişiklikleri yapılarak verilebilir. Bu yolla, Radyo Televizyon Yüksek Kurulu'nu oluşturan, akademik, mesleki geçmişleri açısından üst düzeyde kişilerin aldıkları kararlar öneri niteliğinde olmaktan çıkacak, yaptırımları olan kararlar olacaktır.

(15) Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. •Türkiye İstatistik Cep Yıllığı. Ankara, Aralık 1988, yayın no. 1300, s. 22.

(16) T.C. Anayasası, yasama bölümü, s. 4.

ESKİŞEHİR'DE BİR YEREL BASIN TARAMASININ DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Yrd. Doç. Dr. Turhan BARAZ

Bu yazıya temel oluşturan araştırma 1986 yılında yapıldı (Baraz 1988). Araştırmanın amacı, Eskişehir'de başlangıcından günümüze yerel gazete ve dergilerin örneklerini bularak hem tarihsel bir sıralamasını yapmak, hem de kimliklerini belirlemektir.

Kitle iletişim araçlarıyla insanlar arasındaki haberlerin, düşüncelerin, bilgilerin, duyguların, kuşaklararası kültürün iletimi ve kamuoyunda ortak bir anlayışın oluşumu sağlanmaktadır. Başlangıçta yalnızca gazete ve dergi gibi yayın araçlarının üstlendikleri bu görev, teknolojik gelişmeye koşut diğer araçlarca paylaşılmışsa da bu gelişmeyle gazetelerin işlevleri gölgelenmemiştir.

Yazılı basın özellikle de gazeteler- insanlar arası doğrudan gerçekleşemeyen iletişimin aracıdır. Cemaat yaşamından cemiyet yaşamına geçen toplumlarda (Ozankaya 1979:92) artan ve çeşitlenen nüfus, genişleyen ve dışa açılan mekan, bireyler arasında sınırlanan ve daralan ilişkiler (Özkalp 1988:13), olup bitenden haberdar olmada basına önemli görevler yükler. Bu anlamda gazetelerin işlevi duyurmak, yaymak, öğretmek ve kamuoyu oluşturmaktır.

Böylece nüfus düzeyinde yayın ve dağıtım yapan gazeteler ulus bilincinin pekiştirilmesini de sağlarken yerel basın buna ek olarak

insanın içinde yaşadığı toplumsal çevre ile bütünleşmesinde rol oynar. Hemşehrisi olduğumuz Eskişehir’de yerel basın tarihsinin bilinmesi bu açıdan önem taşımaktadır.

Ayrıca diğer kitle iletişim araçları gibi gazeteler de yansıtmada seçicilik, haber vermede yanlılık vb. sınırlılıklar gözönünde tutulmak koşuluyla, toplum yaşamını yansıtan belgelerdir. Gazete koleksiyonlarının da toplumsal değişimin gözlemlenebileceği «toplumsal bellek» kaynakları olma özelliği vardır.

Keşke sayıları yüzyirmidört’e ulaşan bu gazetelerin eksiksiz örnekleri kentin kitaplıklarında, arşivlerinde bulunabilseydi, yaşadığımız çevrenin toplum yaşamıyla ilgili çok değerli bilgilerden gerek kişisel, gerek kurumsal yaşayışı düzenlemede yararlanılabilecekti. Nitekim araştırmamızın amacı dışında kalmasına karşın, derlenebilen gazete örnekleri bu açıdan ilginç ipuçları vermekte ve sorulara yol açmaktadır.

Bu nedenle yazımızı 2 bölüme ayırdık. Birincisinde, belirli dönemlere göre Eskişehir’de günümüze kadar yayınlanan gazetelerin kısa bir tanıtımını yapacağız, ikincisinde ise elde edilebilen örneklerin Eskişehir’in sosyo-kültürel yaşamında yansıttığı bazı gerçeklere değineceğiz.

Eskişehir’de ilk gazete 22 Mart 1908 tarihinde «NİMET» adıyla çıkıyor. Mehmet Burhanettin’in bu gazetesi haftada 3 kez yayımlanıyor.

Ulaşılabilen örneklerle göre bir kümeleme yapmak gerekirse;

Cumhuriyet öncesi 13,

Cumhuriyetten çok partili yaşam 6,

1946-50 Tarımda yapı değişmesi 11,

1950-60 33 gazete yayını sürdürüyor.

50’li yıllarda 13 günlük gazetenin sürekli yayında olduğu da görülüyor.

Günümüzde ise 5 günlük sürekli gazete var. Yayına geçiş tarihleriyle birlikte Sakarya (1925), İstikbal (1951), Milli İrade (1968), Sonhaber (1984), İki Eylül (1988).

Aldarını andığımız bu beş yerel gazetenin süreklilik sağlayabilmesi oldukça önemli. Ancak, kentin günümüzdeki nüfusu, okuma-yazma

oranı gözönünde tutulduğunda; yanısıra yerel basının daha önce de değinilen işlevinin önemi düşünülduğünde gazetelerin sayısı olmasa bile tirajlarının önemini yadsıyamayız.

Gerçekten ulusal basının teknolojik gelişmesi, dağıtım şebekesini ve olanaklarını güçlendirmesi, bölge haberlerini öncelikle gözetmesi ve giderek yaygınlaşan lotarya gücü gözönüne alındığında 5 yerel gazetenin süreklilik sağlayabilmesi önemli bir başarıdır.

Eskişehir'deki gazete satışlarından yola çıkarak ulusal basınla, yerel basının karşılaştırılması ve potansiyel okuyuculara ulaşmak, kendini benimsetmek için yerel gazetelerin yapması gerekenler araştırılmaya değer konulardır.

Örneklerine ulaşabildiğimiz yerel gazetelere bakıldığında geçmişte Eskişehir'in sosyal ve kültürel yaşamında çok önemli adımların atıldığını görüyoruz:

- . Sözcüleri, 1912 yılında Eskişehir'de Türk yazarlarının seçkin eserlerini sahneye koyan sürekli bir tiyatro var. Reşad Rıdvan Bey'in yönetiminde icra-yı sanat ediyorlar...
- . 1925 yılında Caz Müziği Topluluğu kuruyor Cumhuriyet Gazinosunda konserleri var...
- . 1912 yılında Ömür Lütfü Eczanesi'nde doktorlar Cuma günleri yoksul hastaları ücretsiz muayene ve tedavi ediyorlar...
- . 1927 yılında Hüseyin Hilmi Bey tarafından Cumhuriyet Barı'nda dans dersleri veriliyor...
- . 1932 yılında yerel basında kadın hakları savunuluyor... Aynı yıl tiyatro eleştirileri yayınlanıyor...
- . 1939 yılında Otello, Bir Kuyruk Acısı, Baba, Meçhul Serseri ve Arşın Malalan adlı 5 oyun bir hafta içinde oynanıyor...
- . 1939 yılında Eskişehir'de bir gecede iki oyun sergileniyor. Kocatepe Gazetesi'nin sanat eleştirmeni Aksay, okurlarından özür diliyor, sadece bir oyunu izleyebildiği için...
- . 1944 yılında Sakarya Geçidi Ferah Kıraathanesi'nde Meddah Edip'in her gece gösterisi var...
- . 1944 yılında gazeteler «köylü» özel sayıları çıkarıyor...
- . 1948 yılında Güzeliş Kitabevi en çok okunan kitapları duyuruyor. Okuma listeleri ve kitap tanıtma yazıları yayınlanıyor.

- . 1953 yılında Eskişehir'den Ankara ve İstanbul'a Devlet Hava Yolları'nın hergün düzenli uçak seferleri var. Ankara 24, İstanbul 28 TL saat 10.15 ve 14.45'de.
- . Yine yıl 1953, Şeker Fabrikası Salonunda İhsan USMANBAŞ-ın operası var. Veya Göksu'da Bale gösterisi...
- . 1955 yılında Eskişehir'de 18 sinema var.
- . Aynı yıl Ferit ALNAR yönetiminde Cumhurbaşkanlığı Filarmoni Orkestrası konserler veriyor...
- . Yine aynı yıl bale, opera, operet ve revü temsillerinin haberleri gazetelere yansıyor.
- . 1954 yılının Mayıs/Haziran ayları etkinlikleri yerel basına yansıyor:

Devlet Resim Heykel Sergisi (Dumlupınar Salonu)

Ressamlar Derneği Sergisi (Şenay Lokali)

Devlet Opera Orkestrası (Şeker Fb. Salonu)

Muammer Karaca Opereti

Şiir Sergisi (Park Gazinosu)

Hamiyet Yüceses Konseri (Porsuk Gazinosu)

Fotoğraf Sergisi (Dumlupınar Salonu)

Gazetelerin incelenmesinde gözümüze çarpan bu örnekler günümüzle karşılaştırıldığında Eskişehir'in toplumsal yaşamında önemli değişmelerin olduğunu göstermektedir. Kentte, 1940'larda, 50'lerde dışa açık bir yaşamın, yoğun sanatsal etkinliklerin bulunduğunu gösteren bu belirtiler, günümüzle görece çarpıcı bir karşıtlık içindedir.

Nüfusu, İl Merkezi olduğu 1925 yılından bu yana düzenli olarak artmasına (1927'de 32,3 bin, 1985'de 360 bin), DDY atölyeleri ile 1894'de temeli atılan sanayinin, özellikle 1960'lardan sonra gelişmesine, büyük bir askeri merkeze, hizmetleri yalnız tüm yurda değil, Avrupa'ya uzanan üniversitesi'ne karşın bugün gözlenen durum ve kentlilerde çağdaş bir kentlilik bilincinin yeterince olgunlaşmamış olması nasıl açıklanabilir?

Bu konuda ilk akla gelenler şöyle sıralanabilir:

- . Yakın tarihte ülke genelinde yaşanmış olan bunalımlı siyasal dönemin, insanlara dış yaşamdan kaçınma alışkanlığını kazandırmış olması,
- . Eskişehir'in hem eğlence hem de kültürel etkinliklerle ilgili gece yaşamından kadının çekilmiş olması,
- . TV ve Video'nun eve dönük yaşamı benimsetmiş olması,
- . Ekonomik koşulların ağırlaşmasıyla insanların bu tür etkinliklere bütçelerinde yer ayıramamaları.

Ancak bu sıraladığımız nedenleri de daha temel bir başka sorunun sonucu olarak ele almak doğru olacaktır: Kentin nüfus yapısındaki özellikler tarihsel süreç içindeki değişimleriyle birlikte incelenmelidir. Nüfusun alt kültürlere göre, yaş gruplarına göre, mesleklere göre, cinsiyete göre vb. dağılımındaki değişimlerin 1950'lerde Türkiye genelinde başlayan tarım kesimindeki yapı değişiminin (Ozankaya 1979: 169-171) yol açtığı iç göç olayının Eskişehir açısından saptanması gerekmektedir.

Başka bir biçimde dile getirilecek olursa Eskişehir'de yaşayanların kökeni, cinsiyeti, yaşı, işi, öğretim düzeyi ne idi, şimdikilerinki nedir? Eskişehir'i kimler terketti, kimler gelip kente yerleşti?

Bu soruların yanıtları toplumsal değişme ile birlikte değişen değerleri ve yaşama biçimlerini (Güvenç 1984:342) açıklamada daha bilimsel ve somut veriler oluşturabilecektir.

Türkiye'de kentler de insanlar gibi büyüyor. Sade Eskişehir değil, Anadolu'nun tüm kentlerinin görünüşü 40'ların, 50'lerin Türkiye'sinden çok farklı. Ancak bu hızlı kentleşme içinde nüfus ve yerleşme alanları büyürken beraberinde bir «kültürel kan kaybını»da getiriyor.

Belli bir süreden beri Eskişehir için söz konusu olan bu durum gerçekte Türkiye'nin tüm kentlerine yaygınlaştırılabilir. Bu nedenle Eskişehir ölçeğinde konunun irdelenmesi geneldeki durumu anlamaya da yardımcı olabilir.

KAYNAKÇA

Turhan BARAZ
1988

Bozkurt GÜVENÇ
1984

Özer OZANKAYA
1979

Enver ÖZKALP
1988

Merih ZILLIOĞLU
1986

Cahit IŞIK ve
Kenan ŞANLIER
1988

Başlangıçtan Günümüze Eskişehir Basını. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

İnsan ve Kültür, 4. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.

Toplumbilimine Giriş. 3. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları.

Sosyolojiye Giriş Dersleri. 3. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Sinemotografik Bilim-Kurgu Yayınlarının Çocukların Dünya Görüşünün Oluşumu Üzerindeki Etkileri. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Sosyo-Ekonomik Gelişmede Eskişehir. Eskişehir: Ticaret Odası Yayınları.

TOPLUMSAL İLETİŞİM AÇISINDAN «1987-1988 YILINDA SİYASAL İKTİDAR VE TÜRK BASINI İLİŞKİLERİ»

Cengiz ÇİÇEK*

TOPLUMSAL İLETİŞİM

İletişimi genel olarak, insanlar arasında yaratılmak istenen ortaklık olarak tanımlayabiliriz. İnsanlar arasındaki ortaklığı sağlayan temel öğeler de, bilgi, duygu, düşünce ve olaylardır. Bilgi, duygu, düşünce ve olayların insanlar arasında aktarılması ile sağlanan ortaklık, başka bir deyişle iletişim, insanların toplumsallaşma sürecindeki en önemli araç durumundadır. Bu bağlamda, insanın toplumsal bir varlık olmasında, iletişimin belirleyici bir etken olduğunu söyleyebiliriz.

Toplumsallaşmanın gerçekleşmesinde ve toplumsal yaşayışın bütün ilişkilerinde, toplumun temel ögesi olan insanı, bir iletişim örgüsü içinde görmekteyiz. İletişimin gelişimi ister bireysel olsun, ister toplumsal olsun, üç ayrı ilişkiler sisteminin birleşimi olarak meydana gelmektedir. Bu gelişim; simgesel (dil) ilişkiler, akrabalık ilişkileri ve ekonomik ilişkiler kanalıyla belirginleşmektedir.

(*) Fakültemiz BASIM VE YAYIMCILIK BÖLÜMÜ, 1988-1987 Dönemi mezundur. MİLLİYET Gazetesinin 1989 yılında açmış olduğu gazetecilik ödülleri yarışmasında, dergimizde özetine yer verdiğimiz bu çalışmasıyla BİRİNCİLİK ÖDÜLÜ kazanmıştır.

Bugün artık, insanlar için toplumdan ayrı yaşam düşünüle-
yeceğine göre, insanlara özgü yapısı ile iletişimi de, bir toplumsal
ilişki kurma türü olarak nitelemek gerekecektir. Ayrıca, belli bir
toplumsal yapıda yer alan insanların, birbirleriyle etkileşimde bu-
lunmadan yaşayamayacakları da düşünülürse; iletişim toplumun
varlığı açısından da gerekli ve kaçınılmazdır (1).

Çağımız toplumlarında ise, iletişim gereksinimi, telefon,
telgraf ve mektuptan sonra, çağdaş teknolojinin getirdiği uydu ya-
yıncılığı, bilgisayar ve lazer yayıncılığa kadar gelişen çeşitli teknik-
lerle sağlanmaktadır. Teknolojinin getirdiği bu araçların işleyiş-
leri, kurumsallaşmayı da beraberinde getirmiştir.

Kurumsallaşan iletişim daha geniş kitlelere yayılarak, berabe-
rinde çağdaş iletişim olgusunu da yaratmıştır.

Geleneksel iletişim sisteminde varolan tarıma dayalı toplum
yapısı, çağdaş iletişim sistemiyle birlikte, kapitalist yapılaşmanın
yerleşmesini de hızlandırmıştır. Toplumların kapitalist yapılaşma-
ları, sadece üretimin koşulları ve üretim teknolojisi çerçevesinde
değil, yeni toplumsal kuramlaşma ile düşünülmelidir (2). Toplum-
sal kurumlaşmayı etkileyen en önemli etken iletişim olduğuna gö-
re; çağdaş iletişimin getirdiği yaşam şekilleri de hızla değişmiştir.

Toplumsal, ekonomik ve siyasi ilişkiler bağlamında görülen
bu değişiklikler, iletişim alanındaki gelişmeleri besleyen ve kendi-
leri de iletişim alanındaki yeni oluşumlardan beslenen bir gelişme
göstermektedir (3).

İletişim teknolojisindeki hızlı değişim ve gelişim, toplumlar
arasındaki iletişimi de yakından etkilemiştir. Böylece, iletişimin
işlevsel boyutları daha da genişlemiştir. Ancak, iletişim bu yönüyle
«tekelleşmeye» başlamıştır. Toplumlararası iletişim incelendiğin-
de, çok sayıda ülkenin yeterli ve doğru bilgi edinemediği ortaya
çıkılmaktadır. Bunun en önemli nedeni, haber akışının belli tekel-
lerin elinde toplanmış olmasıdır.

Dünyadaki haber akımının tek yönlülüğü, günümüz için kaçını-
lmaz gözükmektedir. Haber akışının tek yönlü oluşu, gelişmiş

---

(1) A. Haluk YÜKSEL, Uğur DEMİRAY, **BASININ TOPLUMSAL İLETİŞİMDEKİ İŞLEVLERİ**, A.Ü. Eğitim Teknolojisi ve Yaygın Eğitim Vakfı Yay. No: 2, ESKİŞEHİR 1988, s. 41.

(2) Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz: A. Raşit KAYA, **KİTLE İLETİŞİM SİSTEMLERİ**, Teori Yayınları, ANKARA 1985, s. 4.

(3) A.g.k. s. 5

ülkelerin az gelişmiş ülkeler üzerindeki güçlerini arttırırken, gelişmiş ülke insanların da diğer toplumlar hakkında yeterli bilgi edinememelerine yol açmaktadır. Bu bağlamda, iletişim, insanlar için güçlü bir silah olabileceği gibi, insanların mutluluğunun sağlanmasında da önemli bir işleve sahiptir.

TOPLUMSAL İLETİŞİM, SİYASET 'VE BASIN

Toplum, ortak yaşamlarını sürdürebilmek için, gönenç ile mutluluğu daha iyiye, ileriye götürebilmek için uğraşan, birbirine bağlı-bağımlı kişilerden oluşan bir grup insandır (4). Kuşkusuz, toplumu bu şekilde tanımlamak yeterli olmamaktadır. Toplumun tanımını yaparken, toplumu oluşturan kültürden ve kurumlarından da söz etmek gerekmektedir. Ancak, toplumsal kültürden, kurumlardan ve bunların siyasi tutumlarından söz etmeden önce, siyaset kavramı tanımlanmalı ve irdelenmelidir.

Bir görüşe göre siyaset; insanları toplum içinde değerler etrafında kaynaştırarak belli bir hedefe yöneltebilmektir (5). Bir başka görüşe göre siyaset; toplumda yaşayan insanlar arasında bir çatışma, bir mücadele ve kavgadır (6). Karşıt temel görüşü temsil eden düşünürlere göre siyasetin amacı, her şeyden önce toplumda bütünlüğü sağlamak, özel çıkarlara karşı koyarak, genel çıkarları ve insanların «ortak iyiliğini» gerçekleştirmektir (7).

Bu arada, politika ve siyaset sözcüklerinin Türkçedeki kullanımlarını açıklamamız gerekmektedir. Bu sözcüklerin sözlük anlamları aynı, ancak ikisi de Türkçe bir sözlük değildir. Siyaset sözcüğü Farsçadan, politika sözcüğü de Latince'den dilimize girmiştir. Bu sözcüklerin Türkçedeki kullanımları da farklıdır. Siyaset ve politika sözcükleri yönetme, yöneltme anlamını karşılamalarına rağmen, siyaset daha geniş kavramların anlatımında kullanılmakta, politika sözcüğü ise, daha dar kavramların anlatımında kullanılmaktadır. Örneğin devletin, siyasi bir yapısı vardır. Ancak, aynı devlete bağlı Millî Eğitim Bakanlığının, eğitim konusunda belli politikaları (siyasaları) vardır. Buna göre siyaset, daha geniş kap-

(4) Bozkurt GÜVENÇ, İNSAN VE KÜLTÜR, Remzi Kitabevi, İstanbul 1984, s. 311.

(5) T. Zafer TUNAYA, SİYASAL KURUMLAR VE ANAYASA HUKUKU, İ.Ü. Hukuk Fak. Yay. No: 554, İSTANBUL 1980, s. 355.

(6) Münici KAPANİ, POLİTİKA BİLİMİNE GİRİŞ, A.Ü. Hukuk Fak. Yay. No: 331, ANKARA 1975, s. 1.

(7) A.g.k. s. 2.

samlı ilişkilerin tanımlanmasında kullanılan kavramdır. Oysa siyasetin sözcüğü, örgütsel düzeydeki yönetim ilişkilerinin ve işlevlerinin anlatımında kullanılmaktadır.

Sosyal bilimler ve sosyal olaylar özgün özellik taşıdıkları için, olaylara tek yönüyle bakılamaz. Çünkü, sosyal olayları tek yönüyle ele aldığımızda çoğunlukla yanılgiya düşebiliriz. Bu nedenle, olayların bütün yönleriyle incelenmesi ve yorumlanması gerekmektedir. Siyasetin, sosyal ve siyasal tanımlarını yaptıktan sonra, bir de iletişim boyutu ile irdelenip incelenmelidir.

Toplumsal yaşayışın en önemli ögesi olan siyaset, yönetim işlevlerinin iletişim ile birlikte sanat olarak kullanılmasıdır. Siyasetin kullanımı, sadece siyasetle uğraşan, siyasi kimliği olan insanlara özgü değildir. Siyasetin kullanımı toplum içinde yaşayan insanların tümünde görülebilir.

Toplumsal kurumların birbirleriyle ve devletle olan ilişkilerinde «politik davranış» içine girdiklerini gözlemlemek mümkündür. Siyaseti ise; devletin diğer devletlerle olan ilişkilerinde görebiliyoruz. Bu bağlamda, siyaset kavramına geniş açıyla baktığımızda şunları gözlemliyoruz (8):

- 1—) Toplumda çatışmanın olmadığını ya da çatışmanın kısıtlandığı düşünüldüğünde siyasetin varlığı söz konusu olamaz.
- 2—) Siyaset, görüş ve çıkar çatışmasının yanı sıra, iktidarı ele geçirme çabasıdır.
- 3—) Siyaset en geniş şekliyle, toplumu yönetme ilişkisidir.
- 4—) Siyaset, insan yaşayışlarını yakından etkileyen bir olgu olduğu için, belli amaçları da bünyesinde bulundurmaktadır. Bu amaçlardan da en önemlisi, insan yaşayışlarını daha iyiye, daha ileriye götürmektir.

Toplumun en önemli kurumu olan siyasetin, örgütlü bir yapıya sahip olduğunu, toplumda dinamik bir nitelik taşıdığını görüyoruz. Siyasetin yöneten ve yönetilen ikilemi içindeki konumu, kuşkusuz, toplumsal yaşayışın ve toplumsal iletişimin belirleyici ögesi olarak karşımıza çıkıyor.

---

(8) Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz: A.g.k. s. 3-5.

Toplumsal iletişim ve siyaset birbirlerine öylesine bağımlı kavramlardır ki; bir toplumda birisi olmazsa diğeri de gerçek işlevini yerine getiremez. Birbirleriyle bu kadar içiçelik gösteren bu iki kavram, özde, yapıları gereği birbirlerine bağımlıdırlar. Siyasetin olduğu ve uygulandığı ortamlarda, iletişime, koşulsuz gereksinim görülmektedir. Çünkü, siyasetin yönetme işlevini yerine getirme özelliği nedeniyle, yönetimin kuralları içinde işleyebilmesi için, iletişim kanallarının sürekli açık olması gerekmektedir (9).

İletişim, çoğulcu demokratik sistemlerde «olmazsa olmaz» bir özellik taşımaktadır. Çoğulcu demokratik yapıya sahip devletler güçlerini, vatandaşlarının özgür iradesinden alırlar. Özgürlükçü yapıya sahip olan devletlerde, ülke içinde ve dışındaki olaylar konusunda bilgilenen bireyler, gelişen olaylardaki tercihlerini bilinçli olarak ortaya koyabilirler (10).

Baskıcı sistemle yönetilen ülkelerde böylesi bir açıklık beklemek söz konusu olmamaktadır. Baskıcı sistemlerin yapısı gereği, toplumsal iletişimin, yukarıdan aşağıya doğru işleyen bir görünümü vardır. Bu tür iletişimde, iletilerin yansması (feed back) beklenmemektedir. Çünkü, halkın yönetime koşulsuz olarak uyması beklenmektedir. Çoğulcu demokratik sistemlerdeki yönetim anlayışı ise; çağdaş, yenilikçi ve eleştiriye açık bir yapıya sahip olması nedeniyle, daha güçlü bir yönetimi ortaya koymaktadır.

Siyaset kavramının, devlet yönetimlerinin anlatımlarında kullanıldığını daha önce belirtmiştik. Dolayısıyla siyasal iktidarın yönetiminde de, genel anlamda, siyasi yapıyı ortaya koyduğunu belirtebiliriz. Bu bağlamda, toplum yönetiminin, toplumdaki kişi ve kurumların çıkarlarının ve amaçlarının toplumsal dengeyi sağlayabilecek şekilde düzenlenmesinin, sağlıklı toplumsal iletişim ile gerçekleşeceği düşünülebilir.

Toplumsal iletişim ve siyaset, yönetim iletişimi bağlamında düşünülebilir. Buna göre; yönetim iletişimine önem kazandıran durumlardan biri de, iletişim zincirinin bağlantılarından çoğunun, yukarıdan aşağıya, aşağıdan yukarıya olmak üzere yönetim grubu içinde olmasıdır (11).

(9) Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz: İnal Cem AŞKUN, «YÖNETİMDE HABERLEŞME» E.İ.T.İ.A. DERGİSİ Cilt: XII Sayı 2, ESKİŞEHİR 1976, s. 1-32.

(10) YÜKSEL, DEMİRAY, s. 54.

(11) AŞKUN, s. 4.

Toplumsal iletişimdeki becerinin gelişmesi ve güçlenmesi için, devlete, siyasal iktidara, toplumsal kurumlara ve toplumun üyelerine önemli sorumluluklar düşmektedir. Bu sorumlulukları şu şekilde sıralayabiliriz :

- 1—) Devletin siyasi yapısının ortaya konması, iktidarın siyasi tercihlerini belirleyerek topluma ulaştırması ve siyasal yapının benimsenmesi ile toplumsal uyumun sağlanması konusundaki beklentilerin gerçekleştirilmesi.
- 2—) Siyasal ve toplumsal sorunlara çözüm getirirken, toplumda benimsenen siyasal kararların işlerlik kazanabilmesi için, toplumsal katılımın sağlanması.
- 3—) Toplumsal iletişimin yapısal çözümlenmesi yapılarak, en başarılı iletişim yöntemlerinin benimsenmesi.

Çoğulcu demokratik yapı, sistemin özelliklerine uygun bir şekilde, toplumsal kurumların birbirlerini denetlemeleri ve eleştiri ile gerçekleştirilmektedir. Hükümet uygulamaları TBMM ve baskı grupları tarafından denetlenirken, idare ise yargı erkleri tarafından denetlenmektedir (12). Çoğulcu demokratik sistemlerin uygulandığı ülkelerde, en etkili denetim mekanizması bağımsız basındır. Bu noktada devletin, basın konusundaki yasal ve örgütsel düzenlemeleri yapması toplumsal bir gereklilik olarak belirmektedir (13).

Basın; denetim, eleştiri, alternatif yorum ve değerlendirmeler yapma görevini yerine getirirken, toplumsal yaşamın, yalnızca aksayan yönlerin bulup ortaya çıkarmaz. Aynı zamanda, toplum adına alınan kararları da ortaya koyarak destekler. Çünkü, daha önce de belirttiğimiz gibi; toplum olmanın, toplumsal yaşayışın güçlenmesinin ve işlevsel duruma gelmesinin gerçekleşebilmesi için, kitle iletişim araçlarının, özellikle basının önemli görevleri ve sorumlulukları vardır.

Basının kamusal görevlerinin başında «kamuoyunu açıklama ve oluşturma» gelir. Görüldüğü gibi bu görev iki yönlü olarak gelişmektedir. Birincisi, toplum iradesinin basın tarafından açıklanması, diğeri ise; toplumsal hayatın hemen her alanında kamuya yön vermek, oluşturmaktadır.

---

(12) Kayıhan İÇEL, «Günümüzde Basının Kamusal Görevleri» GENÇ GAZETECİLER EĞİTİM SEMİNERİ, Gazeteciler Cemiyeti Yay., s. 17.

(13) YÜKSEL, DEMİRAY, s. 55.

Toplum üyeleri, demokratik sistemin gereği olarak toplumsal sorunlar hakkındaki düşünce ve görüşlerini, belli dönemlerde yinelenen seçimler aracılığı ile ortaya koyarlar. Çok özel durumlar dışında (önemli konularda yapılan referandumlar gibi), toplum üyeleri toplumsal olaylar ve sorunlar hakkındaki görüşlerini belirtmezler. Çünkü, anayasal düzenlemeler bu sistem çerçevesinde oluşturulmuştur. Bu nedenle basın, bütün toplumsal konularda, toplum üyelerinin sesini ve tutumunu ortaya koyabilecekleri bir araç olarak görülebilir. Böylece toplumsal iletişim süreci de tamamlanır.

Devlet yönetiminde bulunan yöneticiler, basın aracılığı ile gelen tepki ve uyarılarla, başka bir deyişle yansımaya kendilerine çeki-düzen verir ve sonraki uygulamalarını anılan yansımaya göre düzenlerler (14).

ŞEKİL-1'deki çizimde görüldüğü gibi, siyaset, basın ve toplumsal iletişim arasındaki yapısal ilişki şöyledir:

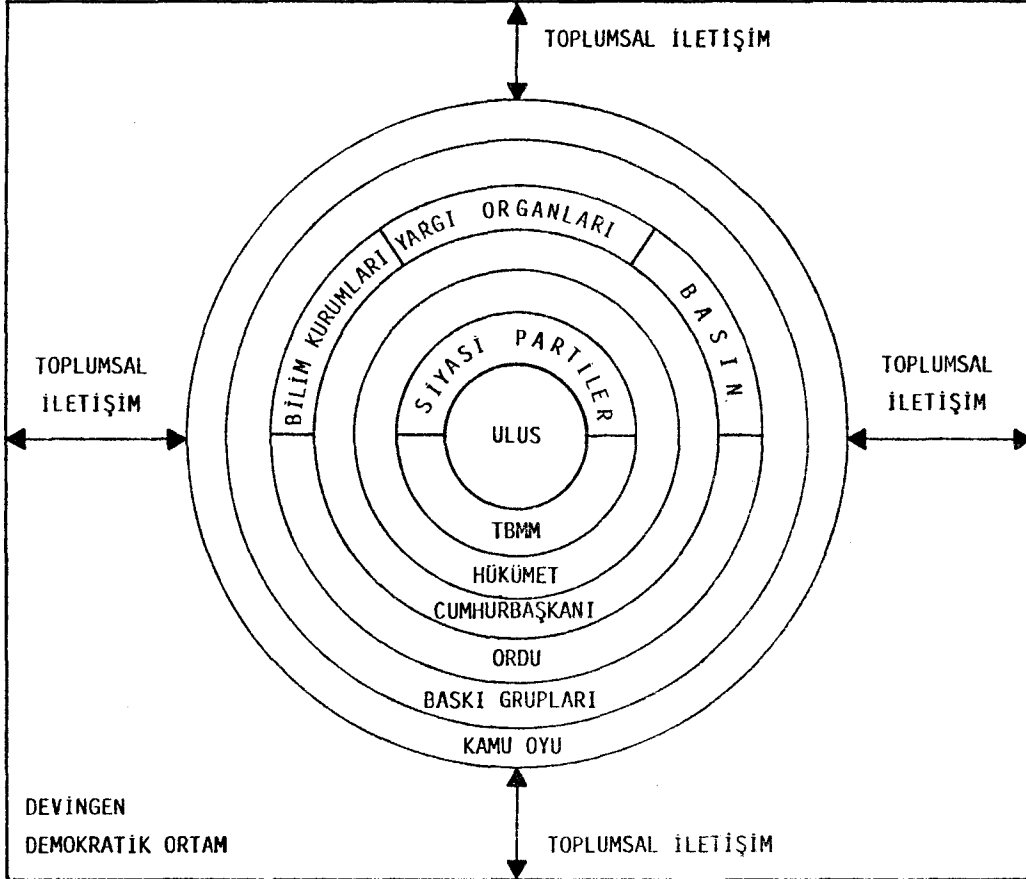
Toplumsal iletişimin gerçekleşmesini sağlayan en önemli unsur olarak gördüğümüz siyasi partiler, TBMM ve hükümet şemada yerini almıştır. Gücünü ulustan alan TBMM, siyasi partiler ve hükümet, toplumsal iletişim ortamının oluşturulması ve işlerlik kazanmasında önemli görevleri üstlenmektedirler. Bunun yanı sıra, Cumhurbaşkanı, ordu, bilim kurumları, yargı organları ve basınla birlikte baskı gruplarının da yapıları ve amaçları doğrultusunda toplumsal iletişimin işleyişini etkilemektedirler. Bütün bu kurumların birbirleriyle ve ulusla olan ilişkileri sonucunda, toplumsal iletişim işlevselleşmektedir.

SİYASAL İKTİDAR

Amerika'lı yazarlar iktidarı, zorlayıcılık olarak tanımlamaktadırlar. Bu konuda, Laswell ve Kaplan iktidarı, «genel anlamda etkiden ayıran; yaptırımlara başvurma tehdididir. İktidar etki kulanmanın özel bir şekli olup; benimsenilmiş olan bir siyasete uyulmadığı için, ya doğrudan doğruya ağır kayıplar verdirerek ya da bu yönde bir tehdit ileri sürerek, başkalarının siyasetini etkileme sürecidir» (15) şeklinde tanımlamışlardır.

(14) A.g.k. s. 57.

(15) Maurice DUVERGER, **SİYASET SOSYOLOJİSİ**, Varlık Yayınları No: 156, İSTANBUL 1982, s. 182, Çeviren: Şirin TEKELİ.

ŞEKİL-1 TOPLUMSAL İLETİŞİM VE KAMUOYU ORTAMI

Amerika'nın toplum yapısının ve siyasi sisteminin oluşturduğu şartlar içinde, iktidarın, zorlayıcılık olarak tanımlanması kadar doğal başka bir şey olamaz. Çünkü, Amerika'nın toplum yapısı ve siyasi sistemi, baskı gruplarına prim veren bir sistem olduğu için, bunun çeşitli nedenleri vardır. Demokratik işleyişin yanı sıra, baskı gruplarının yaptırım güçleriyle, iktidar ve onun kullanımı zorlayıcılığa dönüşmektedir.

İktidarın oluşturulmasının ve kullanılmasının çok farklı yöntemleri vardır. Bunu bir kaç örnekle şu şekilde açıklayabiliriz: İktidarlar üç şekilde oluşmakta ve kullanılmaktadır. Bu da, iktidarın meşru olup olmadığını belirlemektedir. Birinci yolla elde edilen iktidar, kaba kuvvete ve tehtide dayalı iktidardır. Örneğin, işkence ve silah tehtidi ile oluşturulan iktidarlar, her türlü yaptırım gücüne sahiptirler. Ancak meşru değildirler. İkinci olarak, iktidarı elinde bulunduran kişinin, seçimle bu hakkı elde etmediği, bu konuma atama veya darbe yoluyla gelmiş olmalarıdır. Burada iktidarın meşruluğundan söz edilemez. Çünkü, iktidarı elinde bulunduranlar yönettikleri kitlenin istekleri doğrultusunda, iktidarı elde etmemişlerdir. Üçüncü yolla iktidarın elde edilmesi de, iktidarı elde edenin ya da kullananın, saygınlığı, önemliliği ve seçim yoluyla göreve gelmesi ve iktidarı kullanması olarak gerçekleşmektedir. Burada ise; iktidarın meşruluğu konusunda herhangi bir şüphe söz konusu değildir.

Bu bağlamda, «iktidarın temelinde yatan olgu, toplumdaki tüm grupların, açık ya da kapalı şekilde, yöneticilerin, hükümetlerin varlığını kabullenmiş ve onları, diğer grupların üyelerine, «O» olmasaydı yapamayacakları bir şeyi yaptırmak üzere emir verme hakkıyla donatmış olmalarıdır. Gruplar bu etkiye boyun eğerler, çünkü onun meşru, yani, grup norm ve değerlerine uygun görürler. O halde iktidar meşru olan bir etkidir» (16).

İktidarın meşruluğu; onun, topluluk üyeleri ya da hiç değilse, bunların çoğunluğu tarafından, bir iktidar olarak tanınmış olması olgusundan başka bir şey değildir (17).

İktidar olgusunu bu şekilde ortaya koyduktan sonra, siyasal iktidarın nasıl oluştuğu ve toplum yönetimindeki işlevlerinin neler olduğu üzerinde durabiliriz.

(16) A.g.k. s. 183.

(17) A.g.k. s. 194.

Siyasal iktidar, yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi ve bir sisteme bağlı olarak işleminin istenmesinden doğmuştur. Siyaseti daha önce, yönetme sanatı olarak tanımlamıştık. Burada da, siyasi iktidarı, bu sanatın kullanılmasında gerekli olan araçların ele geçirilmesi, ele geçirilen araçlar ve güç yardımıyla, toplumun yönetiminin sağlanmasıdır diyebiliriz.

Siyasal iktidarı ellerinde tutanlar, toplumdaki bütün bireyler adına kararlar alma hakkına sahiptirler. Bu alınan kararlar bireyleri bağlayıcı niteliktedirler (18). Buna bağlı olarak, siyasi iktidarı elinde bulunduranlar, her türlü yaptırım gücüne de sahiptirler.

Yasama ve yürütme işlevlerini yerine getiren siyasi iktidar, bazı siyasi sistemlerde yargıya da doğrudan etkide bulunabilmektedir. Bu anlamda, siyasi iktidarın yaptırım gücünün bazı siyasi sistemlerde sınırsızlaştığını da söyleyebiliriz.

BASIN

Basının toplumsal iletişimin sağlanmasındaki en önemli işlevi, haber verme ve dolayısıyla kamuoyunun oluşumuna yardımcı olmaktır. Ancak, basının işlevi sadece haber verme ile sınırlanamaz. Bunun yanı sıra, eğitim, eğlence, propaganda ve reklam yapma gibi işlevlerinin, toplumsal iletişim içindeki önemini vurgulamak gerekmektedir. Basını aynı zamanda, siyasi iletişimin yayımında büyük rol oynamasından ötürü, siyasi alt sistem olarak nitelenebilir. Bu bağlamda, toplumsal iletişim açısından en önemli özelliği ise; toplum içinde ve toplumlararası iletişimin sağlanmasında dengeli bir yapı oluşturmasıdır.

Basın, toplumsal yaşayışta ve demokratik sistemlerin işleyişinde, yasama, yürütme ve yargının yanında dördüncü güç olarak görülebilmektedir. Bu anlamda, basın kurumunun ikinci kamusal görevi olarak karşımıza «denetim ve eleştiri» çıkmaktadır (19).

Demokratik sistemin yaşatılması, toplumsal yaşayıştaki kurumların birbirlerini denetlemeleri ve eleştiri ile gerçekleşmektedir (20).

---

(18) Esat ÇAM, **SIYASET BİLİMİNE GİRİŞ**, İ.Ü. Hukuk Fak. Yay. No: 457, İSTANBUL 1981, s. 31.

(19) İÇEL, s. 17.

(20) A.g.k. s. 19.

Ancak hükümet yönetimini gerçekleştiren iktidar partisi ya da partilerinin anılan kurum ve denetim mekanizmalarını şu ya da bu biçim ve oranda da olsa etkileyebilmesi ihtimali de unutulmamalıdır. İşte bu nedene bağlı olarak, demokratik parlamenter yönetim biçimine sahip ülkelerde en önemli ve etkili denetim mekanizmasının özgür ve bağımsız basın olduğu kabul edilmektedir(21).

Basın genel anlamda, toplumsal yaşayışta, ayna işlevini gerçekleştirmektedir. Toplumsal yaşayışımızda gelişen olaylar, düşünceler ve etkinlikler, basın aracılığı ile topluma yansıtılmalıdır. İşleyiş bu şekilde olduğu sürece, basında gerçek anlamda işlevini yerine getirmiş olacaktır. Böylece, toplumsal iletişim ve kamuoyunun oluşumu, tarafsızlık içinde gelişecek, etkinlik kazanacaktır.

Basının toplumsal yaşayıştaki «ayna» görevini, tek tek basın organlarının işlevi olarak görmüyor, daha çok global bir yapı içindeki işleyişin konumu üzerinde duruyoruz. Yoksa tek tek basın organlarını ele alarak, tarafsızlık ilkesi ile donatıldığından ve/veya donatılması gerektiğinden söz etmiyoruz.

Her basın organı, mutlaka belli bir yönde yayın politikasını oluşturacaktır. Bunun böyle olması da, en doğal işleyiştir. Fakat, basına toplu halde baktığımızda, çok seslilikle birlikte, basın kurumunun, -genel anlamda- tarafsızlık ilkesini oluşturduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda basının, kamuoyunun oluşması ve açıklanması konusunda ,önemli görevler üstlendiğini belirtebiliriz.

1987-1988 YILINDA SİYASAL İKTİDAR VE TÜRK BASINI İLİŞKİLERİ

12 Eylül 1980 müdahalesiyle birlikte basına getirilen kısıtlamalar, günümüze kadar artarak devam etmiştir. Basına getirilen yayın yasaklarından vazgeçmeyen siyasal iktidar, daha özgür bir basın yaratmak yerine, kendine bağımlı bir basın yaratmayı amaçlamıştır. Bu konuda da, en büyük baskı aracı olarak gazete kağıdını kullanmıştır. Siyasi iktidarın uyguladığı baskı, gazete fiyatlarının son iki yıl içinde yüzde üç yüz artmasına neden olmuştur.

1987 yılının son ayında kağıda yapılan yüzde 46,1'lik zam, basın üzerindeki baskıların en önemli işaretidir. Kağıt konusundaki

---

(21) YÜKSEL, DEMİRAY, s. 55.

baskılar, siyasi iktidarın basına karşı kullandığı en önemli silah durumuna gelmiştir. Kağıda yapılan zamlar kısa sürelerle ve büyük oranlarla devam etmiştir.

1987 yılının Aralık ayı içinde yapılan zamma bütün basın organları tepki göstermiştir. Bu konuda tepkisini ortaya koyan Cumhuriyet gazetesi, Cumhuriyet imzası ile yayınladığı «ZAM» başlıklı yazısında şöyle demektedir (22):

«...2 tirilyonluk zam paketinin seçim sonuna kadar bekletilmesi, kötü bir yönetimin halkı aldatmak için başvurduğu kurnazlığı da vurguluyor ki bağışlanacak yanı yoktur... Kullandığımız mürekkepten fotoğraf kağıdına, elektrikten benzine, telefonda ofset kalıbına kadar her kalemde fiyatlara yüklenen zam, basının can damarı olan kağıtta büsbütün ağırlaşmış, son iki ayda yüzde sekseni aşmıştır. Bu artış karşısında gazetemiz de fiyatına yeniden zam yapmak zorunda kalmaktadır...

...Öyle görünüyor ki iktidarın programında piyasada artan «talebi kırmak» için 2 tirilyonluk zam gerekli görülmüştür, ama bu «talebi kırmak» siyasetin içinde «gazete ve dergilere yönelik talebi kırmak» arzusunun ve hırsının da ağır bastığı görülmekte, bir taşla bir kaç kuş vurmak taktiği sezilmektedir...

Ne var ki 2 tirilyonluk zam paketi içinde basının kısmetine düşen pay, gazeteleri bir yaşama savaşına itmektedir. «Yazılı yayından» pek hoşlanmayan, buna karşılık «görsel yayını» (televizyonu) tekelinde tutan iktidarın bu alanda tasarımları olduğu da artık açık açık konuşulan ve tartışılan bir konudur. Sayın Özal, seçimden sonra görülmemiş bir tavırla «Türkiye'ye iki buçuk parti yeter» diyebilmiştir; bu yaklaşımın sonucu «Türkiye'ye iki buçuk gazete yeter» mantığının benimsenmesidir. Eğer iktidarın sayın önde gelenleri arasında bu tür hesapları (Seçim yasasında olduğu gibi) inceden inceye yapanlar varsa -ki var olduğu görülüyor- sonucu hüsrarla biteceğini şimdiden söylemek isteriz...»

Basının, siyasal iktidarın uygulamalarına karşı ortaya koyduğu tepkiler, hiç bir sonuç vermemiş ve siyasal iktidarın baskısı her geçen gün artarak devam etmiştir. 1988 yılının Şubat ayında, kağıda yüzde 6'lık bir zam daha yapılmıştır. Aradan bir kaç ay geç-

---

(22) CUMHURİYET GAZETESİ, 6 ARALIK 1987, «ZAM»

miş olmasına rağmen, Nisan ayının ortasında, gazeteler satış fiyatlarını arttırdıklarını açıkladıkları gün, hükümet kağıt fiyatlarına yüzde 35 oranında zam yapmıştır. Böylece, Siyasi İktidar'la Basın arasındaki gerginlik doruk noktasına ulaşmış ve bazı gazeteler, Başbakanı hedef alan yayımlar yapmışlardır (23).

Bunun yanı sıra, gazeteciler, basın kuruluşları ve muhalefet liderleri konuyla ilgili açıklama yapmışlardır (24).

Milliyet gazetesi genel yayın koordinatörü ve başyazarı Altan Öymen, «Sabahleyin gazete fiyatlarının artışı... Akşam vakti, kağıt fiyatlarının yeniden artışı... Başbakan Özal'ın bu konuda aklından geçenler ne kendi hükümetinin felsefesiyle ilgilidir, ne de SEKA fabrikasının maliyet hesaplarıyla...

Başbakan Turgut Özal'ın bu konuda aklından geçenler, sadece; basına karşı olan psikolojik durumuyla ilgilidir. Tatil gününü geçirip bir gece bekleyecek tahammülü bile gösterememesinden bellidir; Başbakan gazetelere anlaşılması güç nedenlerle kızıyor. Ve bunu, inatla karışık tepkilerle açığa vuruyor.

Yazıktır. Ama emin olsun ki, üzüntümüz basın için değil: Basın bu yapılan işten büyük sıkıntı çeker ama, bu da gelip geçer... Kendisi adına üzülüyoruz. Bu metodlar, ona gerçekten yakışmıyor» demiştir.

Muhalefet ve basın kuruluşlarının temsilcileri de, aynı konu üzerindeki görüşlerini şu şekilde açıklamışlardır: Ana muhalefet partisi lideri İnönü, «Bu zamların maliyet hesaplarıyla ilgisi yoktur. Bu zamlar ekonominin gereği değildir, ekonominin gereği insanların gazete okumasına engel olmak değildir, ekonominin gereği halkı ezmek olamaz. Bunlar yalnız keyfi, beceriksiz, hesapsız politikaların sonucudur» diyerek tepkisini belirtmiştir. Muhalefet partisi liderlerinden Süleyman Demirel de; basının güdümlü hale getirilmek istendiğini ifade etmiştir.

Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Nezih Demirkent, kağıt zamları üzerine, «İnsanın haber almasından rahatsız olan, buna karşılık işsiz emekçilerin çoğalmasına tebessümle bakan bir düşüncenin, çağın ne kadar gerisinde kaldığı ortadadır.

(23) Erol SİMAVİ, «Sayın Başbakanım» HÜRRIYET GAZETESİ, 19 Nisan 1988.

(24) MİLLİYET GAZETESİ, 20 Nisan 1988, s. 6.

Demokratik rejimlerde, basından nefret edenlerin akıbetlerine tanık olmuş bir mesleğin temsilcisi olarak, bu düşüncelere sahip olanları kınamayı görev biliyoruz» diyerek temsilcisi olduğu kurum adına tepkisini ortaya koymuştur.

Türkiye Gazeteciler Sendikası adına yapılan açıklamada da, Genel Başkan Eren Güvener; «Sayın Özal'ın basına tüm düşmanlığı, başta enflasyon olmak üzere, ekonomik sorunlar karşısında kaldığı çaresizlikten kaynaklanmaktadır. Ve bu demokratik kurumun nasıl susturacağıнын yollarını aramaktadır.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen, Türk Basınının görevini yapmaktan hiç bir gücün alıkoyamayacağını belirtir, iktidara demokrasinin temel unsuru olan basın ve sendikaya karşı düşmanlığından vazgeçmesini bir kez daha hatırlatırız» demiştir.

Toplumun büyük bir kesimi tarafından tepkiyle karşılanan kağıt zamları, basını önemli sıkıntılarının içine sokmuştur. Maliyetlerdeki hızlı artış, tirajların düşüklüğü ve bunun yanı sıra gazetelerin toplatılması, basının önemli sorunları arasındadır. Bu konularda uygulama yetkisi ve gücünü elinde bulunduran siyasal iktidar, siyasi tasarrufunu dilediği gibi kullanabilmiştir.

1988 yılının Temmuz ayı içinde, Mehmet Ali Birand tarafından hazırlanan Apo'yla ilgili röportaj nedeniyle, gazetenin toplatılmasına ve yayının durdurulmasına karar verilmiştir. Ayrıca, röportajla ilgili olarak Mehmet Ali Birand ve Eren Güvener'in DGM'de 15'er yıl hapis istemi ile yargılanmasına başlanmıştır.

Basın üzerindeki antidemokratik uygulamaların en önemli sebebi; daha önce de belirttiğimiz gibi, muhalefetin siyasal alanda fazla etkin olmayışı, bunun yanı sıra basının, muhalefetin görevlerini üstlenmiş bir hava içinde olmasıdır.

Alınan ekonomik kararlara en çok tepki gösteren ve kamuoyu oluşturan basın, hükümeti ilgilendiren bir çok gizli dosyanın da -hayali ihracat dosyaları gibi- ortaya çıkmasını ve kamuoyunda tartışılmasını sağlamış, iktidarın karşısında önemli bir güç durumuna gelmiştir.

Basını sınırlayan yasaların (25) yanı sıra, Eylül ayının başında greve giden SEKA, basın üzerindeki baskıların hızla arttığının bir

(25) Yasalar EK-1'de verilmiştir. Derleyen: İsmet BERKAN, CUMHURİYET GAZETESİ, 15 OCAK 1989.

göstergesi olmuştur. 5 ay süren SEKA grevinde, fabrikaların önemli miktardaki zararlarının yanı sıra, milyarlarla ifade edilen dövi. zin yurt dışına akmasına neden olmuştur.

Grevin başlangıcı ve 5 ay süreyle devam etmesi, tamamen siyasi iktidarın insiyatifi içinde gelişmiştir. Bu yargımızı kanıtlayan en büyük gösterge, Başbakan'ın «Grev sona erdirilsin» şeklindeki emirleridir. Başbakan'ın emirleri üzerine, grev bir kaç gün içerisinde sona erdirilmiştir.

DEĞERLEME VE SONUÇ

Çalışmamızı toplumsal iletişim açısından irdelemeye başladığımızda şunu düşünüyorduk; insanların doğumu ile elde ettiği birincil hak olarak, iletişim özgürlüğünü görüyoruz. Bu hakkın gerçekleşmesi için gerekli ortamın hazırlanması, devletlerin şahsiyetinde, hükümetlerin görevleri arasında birinci sırayı almaktadır. Günümüzde, insanların kişilik haklarına yeteri kadar saygı göstermeyen, bu hakları korumayan ülkeler, dünya kamuoyunda sık sık eleştirilmekte ve suçlanmaktadır. Yaşamlarını özgürlük temeli üzerine oturtmayan toplumlar, çağdaş devletler arasındaki yerini alamamakta, kınanmaktadır.

Bu bağlamda, çağdaş demokrasinin gereği olan insan özgürlüğünün -başta düşünce olmak üzere, düşünceleri açıklama ve geniş kitlelere iletebilme- şartlarının hazırlanması ve ciddi bir şekilde korunması söz konusudur. Özgürlüklerle ilgili ortamları hazırlamayan ya da hazırlamayan toplumlar, geri kalmışlık zincirini hiç bir zaman kıramazlar. Toplumsal yaşamlarını dogmalara bağlı, geniş ufuklara açılmayan, kısır bir döngü içinde gerçekleştirmek zorundadırlar.

Türk Basını, bütün dönemlerde baskı altında tutulmaya çalışılmış ve susturulması için gereken her şey yapılmıştır. Ancak, basın tarihimize baktığımızda, kullanılan baskı yöntemlerinin hiç birinin başarılı olmadığını, hatta baskı uygulayan siyasi iktidarların, uyguladıkları baskı yüzünden, siyasi iktidarlarını kaybettiklerini görebiliriz.

Bu nedenle, siyasi iktidarın basın üzerinde bu denli baskı uygulaması, -geçmiş yıllarda örneklerini yaşadığımız olaylara yol açabilmesi açısından- ders alınması gereken tutumlardır. Bu durum, sorunun, siyasi iktidarı ilgilendiren önemli bir yönüdür.

Sorunun bir başka yönü daha vardır ki; toplumsal yaşayışta, demokrasiyi yerleştirmede ve batı toplumlarının çağdaş ölçülerine ulaşmada, tutulması gereken yoldur. Bu noktada, önce siyasal yaşamımız olmak üzere, ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamımızda daha «Demokrat davranışlar gösterebilmemiz» gereklidir.

Bütün bunların dışında, somut olarak yapılması gereken, 1117 sayılı Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu ile Türk Ceza Kanunu'nun 141, 142, 426 ve 427 maddelerinin kaldırılması gereklidir. Basını ilgilendiren diğer kanunların uygulanmasında da, daha objektif davranılması gerekmektedir.

EK-I

BASINI SINIRLAYAN YASALAR

5680 sayılı Basın Yasası'nın sınırlamaları:

Yasanın 5. 6. ve 7. maddelerine göre suç işleyenler belirli cezalarla cezalandırılanlar, süreli yayın çıkarma hakkından yoksundurlar. Bu yasaklamaya yol açan bazı suçlar, basın mesleğinin kötüye kullanılmasını önlemeye yöneliktir. Ancak süresi ne olursa olsun ağır hapis ve süresi beş yılı geçen hapis cezası alanların yayın çıkarma hakkı yoktur. Cezaya neden olan suç tipi ayırımı yapılmadığı içinde düşünce suçundan ceza alanlarında bu hakkı yok edilmiştir. Yabancıların Türkiye'de süreli yayın çıkarmaları da sınırlıdır. Sendikaların, kamu kuruluşlarının, meslek odalarının, derneklerin de süreli yayın çıkarma hakkı aynı maddelerle sınırlandırılıyor. Ayrıca yabancı dille yayın yapmak da hükümetin iznine bağlıdır.

Cevap ve düzeltme hakkıyla ilgili 29. madde de öngörülen para cezasının yüksekliği.

30. maddeyle ceza kovuşturmalarına ait belgelerin yayınlanması 6 ay hapisle cezalandırılıyor.

1983'deki değişiklikle savcılara, basılmış eserlerin dağıtımını engellemek hakkı tanındı. Ayrıca dağıtımını engellenen yayında suç unsuru bulunduğunda mahkemece cezalandırılmasına olanak tanındı. Böylece dağıtılmamış yani yayınlanmamış eserlere ceza verilmesi ilkesi getirildi.

Savcılara, devletin kişiliğine karşı işlenen suçlarla bazı siyasi suçların işlendiği iddiasıyla soruşturma açtıklarında, basılmış eserleri toplatma yetkisi tanınıyor.

Yurt dışında basılmış eserlerin Türkiye'ye girişini yasaklama yetkisi hükümete tanınarak özgür haberleşme hakkına sınırlama getiriliyor.

Basın yasası dışındaki yasaların getirdiği sınırlamalar:

1— Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanununun'da değişiklik yapılarak polise «ahlak ve umumi terbiyeye aykırı» yayınları toplatma yetkisi verildi.

2— 1117 sayılı Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu'yla hükümete bağlı «Muzır Kurulu»na muzır bulunduğu yayınların dağıtımını, satışını sınırlama hakkı tanınıyor. Bu yasadan sonra muzır davalarında büyük bir artış oldu ve yayın organlarına milyarlarca lira para cezası verildi.

3— Sıkıyönetim ve olağanüstü hal dönemlerinde yayınların izne bağlanması, sınırlanması, toplattırılması, dağıtımının engellenmesi hükmü getiriliyor.

4— Borçlar Kanunu'nun 49. maddesi kusur aramadan manevi tazminata hükmedilmesini öngörüyor.

5— Türk Ceza Kanunu'nun getirdiği sınırlamalar:

a- 141 ve 142. maddeler: Düşünce özgürlüğünü sınırlayan bu maddelerde suç sayılan «devletin temel nizamlarını değiştirmek» için komünizm ve bölücülük propagandaları 15 yıl hapisle cezalandırılıyor.

b- 163. madde, laikliğe aykırı propagandaya yedi buçuk yıl ağır hapis cezası öngörüyor.

c- 140. madde yurt dışında Türkiye aleyhine ve milli menfaatlere aykırı propaganda yapanlara beş yıl ağır hapis cezası verilmesi hükmünü getiriyor.

d- 158 ve 159. maddelerle siyasal eleştiri hakkı sınırlandırılarak Cumhurbaşkanı ve hükümetin manevi şahsiyetine hakaret edilmesini, «telmiş» yoluyla da olsa küçük düşürülmesini cezalandırılıyor. 158. maddeye göre Cumhurbaşkanı'nı küçük düşürücü yayına dört buçuk yıl hapis öngörülmekte, 159. madde de ise, her

yana çekilebilecek hükümetin, silahlı kuvvetlerin, güvenlik güçlerinin siyasal eleştirisi dahî suç kabul edilebilmektedir.

e- 153. madde askerleri yasalara karşı gelmeye teşvik etmek için propaganda yapılması halinde üç yıl hapis öngörüyor.

f- 161. madde de savaş sırasında halkın heyecanlandırılmasını sağlayacak, milli menfaatlere aykırı yayın yapılması halinde beş yıldan az olmamak kaydıyla hapis cezası verilmesi hükmünü getiriyor.

g- 197. madde kişilerin izni olmadan onların telgraf ve mektuplarını yayımlamayı yasaklıyor ve para cezası öngörüyor.

h- 266 ve 268. maddeler resmi sıfatı bulunan memurun şeref ve haysiyetini zedeleyici yayınlara üç yıla kadar hapis cezası öngörürken, hakaretin net bir tanımı yapılmıyor. 273. maddede de TBMM üyeleri hakkında aynı tür yayınlar yapılması halinde ceza-yı üçte bire kadar arttırıyor.

ı-) 311 ve 312. maddeler, yasaların suç saydığı eylemleri övücü yayınlara 10 yıla kadar hapis cezası getiriyor.

Bu maddelere dayanılarak sınıfsal yapının eleştirilmesi «sınıflar arası kin ve düşmanlık yaratmak» olarak değerlendirilip ceza davası açılıyor. 312. maddede yayın organı söz konusu olduğunda ceza 20 yıla yükseltiliyor.

j-) 426 ve 427. maddelerle müstehcen yayın cezalandırılıyor. Müstehcenliğin bir tanımı yapılmayan bu maddelere göre «genel ahlaka aykırı» her yayın müstehcen sayılıyor. Öngörülen para cezası ise yayının bir önceki tirajının toplam satış bedeli tutarında. Bu maddeye göre basın organları kendilerine verilecek cezayı kendi tirajlarıyla belirliyor ve ceza miktarı milyarları buluyor.

KAYNAKÇA

AŞKUN İNAL CEM, «Yönetimde Haberleşme» **E.İ.T.İ.A. Dergisi**
Cilt XII Sayı 2, ESKİŞEHİR 1976.

ÇAM ESAT, **SİYASET BİLİMİNE GİRİŞ**, İ.Ü. Hukuk Fak. Yay.,
No: 457, İSTANBUL 1981.

DUVERGER MAURİCE, **SİYASET SOSYOLOJİSİ**, Varlık Yay.,
No: 156, İSTANBUL 1982, ÇEVİREN: ŞİRİN TE-
KELİ.

GÜVENÇ BOZKURT, **İNSAN VE KÜLTÜR**, Remzi Kitabevi, İSTANBUL 1984.

İÇEL KAYIHAN, «Günümüzde Basının Kamusal Görevleri», **GENÇ GAZETECİLER EĞİTİM SEMİNERİ**, Gazeteciler Cemiyeti Yay.

KAPANİ MÜNÇİ, **POLİTİKA BİLİMİNE GİRİŞ**, A.Ü. Hukuk Fak. Yay., No: 331, ANKARA 1975.

KAYA A. RAŞİT, **KİTLE İLETİŞİM SİSTEMLERİ**, Teori Yay., ANKARA 1985.

TUNAYA T. ZAFER, **SİYASAL KURUMLAR VE ANAYASA HUKUKU**, İ.Ü. Hukuk Fak. Yay. No: 554, İSTANBUL 1980.

YÜKSEL A. HALÛK - DEMİRAY UĞUR, **BASININ TOPLUMSAL İLETİŞİMDEKİ İŞLEVLERİ**, A.Ü. Eğitim Teknolojisi ve Yaygın Eğitim Vakfı Yay. No: 2, ESKİŞEHİR 1988.

GAZETELER

CUMHURİYET GAZETESİ, 6 ARALIK 1987.

CUMHURİYET GAZETESİ, 15 OCAK 1989.

HÜRRİYET GAZETESİ, 19 NİSAN 1988.

MİLLİYET GAZETESİ, 20 NİSAN 1988.

GRAFİK İLETİŞİM

Yrd. Doç. Dr. Ergun TUNÇKAN

Günümüzde radyoaktif sistemli incelemeler, geçmişi bir milyar yıl öncesine kadar haber verebiliyor. O çağlarda fosil izlerine bile rastlanmıyor. Fosilli çağların eskiliği 280 milyon yıl tahmin ediliyor. Birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü zamanda dünyaya gelmiş insanoğlu (Güvemli, 1982, s. 13) dünya yapısının tahminle ölçülebilen bu yaşı içinde (beşyüzbin yıl) ancak dört-beşbin yılı tarih çağlarına girebiliyor.

Tarih öncesinden beri insanı grupta ya da gruplarda yaşarken görürüz. Üretim güçleri ve yeni silahların gelişmesiyle mağara insanı tarafından görev bölümü yapılmıştı. Erkekler avlanmak, kadınlar ise bitki toplamak ve ateşi söndürmemek gibi işlerle uğraşmaktaydılar. Bu doğal işbölümü sonunda ayrı mekanlarda yaşamağa başlayan insanlar, yazının icadına dek, iletişimi resimlerle sağlama yoluna gittiler. Hemen çoğu hayvan figürlerinden oluşan ilk resimler için genel kanı bunların büyü ile ilgili bir anlam taşıdıkları yolundadır. İlkel insanın, bu hayvan resimlerini yaparak onlar üzerinde bir güç elde ettiği ve yiyecek sağlamak için başarılı bir avında böylelikle mümkün olabileceği konusunda bir inanç taşıdığı kabul edilir. Yaşamını avla sağlayan mağara insanı doğa güçleri karşısında çaresizdi. Bu güçlere karşı onu koruyan mağara-

rular kutsaldı. Bu mağaraların duvarlarına yapılan resimlerde bir tür büyü olduğuna inanan insanoğlu düşmanını yoketmek ve av bereketini sağlamak istiyor. Ölü bir hayvan figürü yaptığında, bu resmin o hayvanın avlanmasını kolaylaştıracağına inanıyor. Her yanından şişlenmiş ve kan fışkıran hayvan resimlerine mağaralarda çok rastlanması bunun en önemli kanıtını oluşturuyor. Diğer taraftan çiftleşen hayvan resmi bereketi, sürü resmi ise bolluğu sağlıyordu (İpşiroğlu, 1983, s. 12). Paleolitik çağda resmin anakonusu hayvandı. Mezolitik çağda ise insan ve eylemlerinden oluşur. Bu resimlerde insanı grup içinde görüyoruz. İnsanın kendisini toplumun bir parçası olarak anlatan bu resimler, onun doğa üzerindeki egemenliğine adım atışını simgeler.

İnsan yaşamındaki büyük değişiklik, toprağın ekilmesi ve hayvanların evcilleştirilmesiyle başlıyor. Tüketicilikten kurtulan insan tarım ve hayvancılık kültürleriyle içiçe kalıyor. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan toplumlar, birbirinden değişik koşullar altında yaşıyorlar ve bunların inançları ve inanç sembolleri de birbirinden ayrılıyor (İpşiroğlu, 1983, s. 13).

Araştırmacılar bu sembollerin dinsel-büyüsel kökenli oldukları konusunda birleşirler (Tansuğ, 1982, s. 131). Mağara yaşamından tarım dönemine geçen insanoğlu toplumun diğer üyelerine bilgi iletmede sembolik işaretler kullanmıştır. Yazının ilk belirtileri kabul edilen bu şekiller kalıcı bir iletişimi simgelemektedir.

Yazının icadıyla resimli iletişimin yanında yazılı iletişim de yer aldı. Aslında ilk yazılar da resimlerin harf olarak şekillenmesiyle oluşmuştu (Berk, 1972, s. 15-17). Bunun örneği Meksika'da yaşayan Aztek'lerde görülmektedir. Aztek'ler kendilerine özgü «piktografik» (resimlerle anlatılan yazı) yazıyı icat etmişlerdir. İspanya'da yaşayan Azilliler de resimlerini sembolleştirmişlerdir. Örneğin insan, üzerinde iki yatay çizgi bulunan bir dikey çizgi ile biçimlendirilmiştir (Wells, 1972, s. 45).

1879 yıllarında İspanya'da bulunan ünlü Altamira mağarasındaki resimlerin biçim ve içerikleri ve estetik değerleri Michelangelo'nun 1512 yıllarında yaptığı görkemli resimlerle eşdeğer görülmektedir. Güzel görünüşlü anlamına gelen Altamira, insan soyunun onbinlerce yıllık geçmişinin irdelenmesine olanak sağlamıştır. Mağara insanı, hayvanların hiçbirini cansız et yığını halinde resimlememiştir. Figürlerde bütünlük, kararlılık ve devinim vardır (Teber, 1982, s. 282).

Başlangıçta resimler renksiz çizgilerden yapılmıştır. Daha sonraları tek renk boyanmaya başlamış ve giderek çok renkli evrelere geçilmiştir. Resimli ve yazılı iletişimden sözlü iletişime geçen insanoğlu, dil yapısının hecelemeğe uygun olmasıyla, ormandaki vahşi hayvanlardan kolayca ayrılmıştı. Binlerce yıl önce ilkel insanlar çizgiler ve kabartmalar yoluyla düşüncelerini ileterek sürdürmüşlerdir. Taş devrinin ilk sanat örnekleri gerçekçidir. Bu dönemin sonlarında çizgiler yoluyla yapılan simgesel anlatımlar daha karmaşık dil örneklerinin gelişmesiyle yakından ilgilidir.

Gelişme çizgisinin sadeceolayları resimlemek değil, aynı zamanda çift yönlü bir iletişime geçilmesinin önemi büyüktür. Günümüze dek uzanan zaman diliminde insan, değişik mekanlarda ve değişik dil yapıları ile yaşamını sürdürmektedir.

Yaklaşık 12.000 yıl önce mağara duvarlarında başlayan resimli iletişim, değişik mekanlarda biçimlenerek evrensel bir yapı içinde görülmüştür. M.Ö. 4000 yıllarında Mısır mezarlarında ve kazılarında bulunmuş sanat eserlerinde bazı semboller görülmektedir. Bu, sözkonusu dönemde Akdenizdeki ticaretin gelişmesine paralel biçimde tanıtıcı işaret kullanılmasına bağlanabilir. Arı, aslanbaşı gibi biçimler yanında geometrik biçimler içine yerleştirilmiş imalatçı adlarından oluşan semboller, bu dönemin tanıtım işaretleri arasında sayılabilir. Daha sonraları 12. yüzyılda ortaçağ Avrupa'sında ticaret yaşamının yoğunluk kazanması üreticilerle tüccarların ayırdedebilmeleri gereğini doğurmuş, bunun sonucunda tanıtıcı işaret kullanımı yaygınlaşmıştı. 14. ve 15. yüzyıllarda ortaya çıkan Lonca sistemiyle birlikte tanıtım işaretleri, taklit ve kalitesiz mallara karşı kullanılan zorunlu bir «garanti belgesi» haline geldiler. Semboller özellikle 18. yüzyılda deniz taşımacılığı alanında çeşitlenerek yaygınlaşmışlardır (Grafik Sanatı Der. Sayı 4, s. 5).

Türk Grafik Sanatının Gelişimi

Tarihe uzandığımızda mezhep ve tarikatları simgeleyen biçim işaretlerine sıkça rastlandığı görülmektedir. Grafik sanatının halka iletilmesinde kilise teşkilatı büyük rol oynamıştır. Bu iletişimin sağlanmasındaki görev, doğrudan kilise sistemini oluşturan kişilere verilmişti (Tansuğ, 1976, s. 100). Batıdaki bu gelişimine karşın İslamiyetin yasak ve engellemesiyle, Türk grafik sanatı sadece minyatür dalında görülmektedir. 18. yüzyıla kadar Türk grafik sanatının tek egemen türü olan minyatür Fransızca «küçük, çok küçük-

tülmüş» anlamına gelir. Suluboya tekniği ile yapılan bir sanat biçimidir. Bu sanat Türkler, İranlılar ve Hint Müslümanları arasında gelişmiştir (Güvemli, 1982, s. 210). Uygun freskleriyle başlayan bu akım Levni* ile sona erer. 18. yüzyıldan itibaren Türk grafiğinin tarihi Avrupa Rönesansının etkisiyle, dinsel içerikli düşünce ve eylem kalıplarına dünyasal içeriklerin girmesiyle, yaşam biçimlerinde görülen yenilikçi kıpırdanmalara başlar. Grafik toplumu oluşturan katlar arasındaki kültür alışverişinin sağlayan en önemli etkinliklerden biridir (Grafik Sanatı Dergisi Sayı 1, s. 58). Lale devrindeki ilk basımevinin İbrahim Müteferrika* tarafından kurulmasıyla birlikte islamın suret ve resim yasağına rağmen peygamberin yaşamını veren siyer-ün-nebiler, padişahların ve ordunun savaş yolculuklarını anlatan sefernâmeler, fetihnâmeler; büyük şenliklerin sergilendiği surnâmeler gibi resimli kitapların basımı yapılmıştır.

Türk grafik sanatı gerçek anlamda İbrahim Müteferrika'nın Vankulu Sözlüğünü basmasıyla başlar. Bunu 19. yüzyılda ilk atlasını, ilk gazetesinin ve ilk pulun basılması izler. Müteferrika 1729-1742 yılları arasında 17 kitap bastı. Bu Türk grafik tarihi açısından özel bir önem taşımaktadır. Bu tarihi kitaplardan birisi olan Fen-ni Muhasara'da savaş sırasında uygulanacak mayınlama, kundaklama yöntemlerini gösteren çizimler yer almaktadır (Maden, Gra.Sant.Sayı 4, s. 55).

Cumhuriyet döneminde batı ile yakınlaşma sonucunda grafik sanatı büyük ölçüde batının etkisinde kalmıştır. 1928 harf devriyle elde edilen yeni biçim olanakları batı düşünce ve yaşantılarının bütün özelliklerine bağlı olduğundan özgün Türk grafiğinin oluşması beklenemezdi. Günümüz grafik olgusuna elverişli koşullar ancak 1950-1960 yıllarından sonra sağlanabilmiştir (Maden, 1983, Gösteri Dergisi, s. 74).

Günümüzde Grafik Sanatı

Grafik iletişimin uluslararası anlatıya sahip olması önemini daha da arttırmaktadır. Grafik sanatlar, sürekli olarak kendi ken-

---

(*) Levni, Türk minyatür ve süsleme sanatçısı. Doğum tarihi bilinmemekte olup 1732'de İstanbul'da ölmüştür. Minyatürlerinde yumuşak ve çok renkli bir ifade özelliği vardır. En önemli eseri «Padişahlar Albümü'dür (Meydan Laurosse, Cilt 7. s. 920).

(*) İbrahim Müteferrika, Osmanlı basım ve yayımcı. 1674'de Macaristan'da doğ-

dini üreten, yaratıcı ve yapıcı düşünme süreçlerinin sonucunda fi-
lizlenen sanatlardır. Titiz ve dikkatli çalışma, tekniğe egemenlik
kullanılan gereçlerle birlikte düşünme, çoğaltma tekniğine uygun
tasarım, grafik iletişimin ön koşuludur. Grafik imgelem* gücü, ya-
raticı bir güçtür. Çünkü grafik tasarım ve grafik düşünme olgusun-
da, öznenin gerçek niteliği ya da dış görünümü yerine, bu imge ile
izleyici arasındaki görsel diyalogun amaca uygunluğu önemli bir
ölçüttür.

Grafik iletişimde grafik süreci yaratıcı görme ve tasarım, ya-
raticı düşünme ile gerçekleşir. Toplum, yaşamının bir parçası olan
grafik olgusu ile içiçedir. Grafik sözcüğünün, sanat terimi olarak,
kökeni latineden gelmektedir. Yazı, resim ve çizgi demektir. Ulu-
sal ve uluslararası iletişimi sağlayan grafiğin birçok tanımı yapılmış-
tır. Bunlardan bazıları; «Grafik bir objenin renk ve çizgi ile
bütünleşmesidir». «Grafik insan zekasının doğayı kendi amacına
göre ustaca etkilenmesidir» (Edman, 1977, s. 19), «Grafik belli öge-
lerden yararlanarak çağdaş espiiriye kişisel katkıdır» (Özsezgin, İst-
anbul, s. 21). «Grafik, iki boyutlu geometrik çizgidir» (Turani,
1978, s. 12). Bu tanımların ışığında «**Grafik yazı, şekil ve renk yar-
dımıyla bir düşünceyi, sosyo-psikolojik yaklaşımla kitleye iletme
aracıdır**». Etkili bir grafik öz, yalın, anlaşılabilir ve çarpıcı olma-
lıdır.

Kısaca bu özellikleri içeren bir grafikte «iletişim-etkileşim»
ikilemi oluşturulabilir. Bu ikilemden akılcı bir biçimde yarar-
lanmak ve alınacak sonuçlarla hazırlanacak grafiklerin toplumu
çesitli alanlarda yönlendirebileceği düşünülebilir.

Buradaki amaç, ileride karşılaşılabilecek karmaşık iletişim sorun-
larını çözümlenmede temel olacak konulara bir genel bakıştır. Bu
bağlamda iletişimin ana konusu olan insan geniş bir tarihsel bo-
yut içinde ele alınmıştır. Toplumsal yaşam ve bireyin sosyalleş-
mesi belli iletişim biçimlerine bağlıdır. Özellikle grafik iletişim
toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır.

du. Padişah IV. Ahmet'in Müteferrika ağalarından oldu. Siyasal görevler
üstlendi. Nizam'ı Cedid terimini ilk kez o kullanır. İmparatorluğun harita-
sını pafta pafta çizerek, basmağa başlar.

(*) İmgelem : Nesnelere zihindeki biçimlerini oluşturan melekeler.

KAYNAKÇA

- BERK, Nurullah. **Resim Bilgisi**. Varlık Yayınları. Sayı 1703 İstanbul 1972.
- EDMAN, Irwin. **Sanat ve İnsan**. Çev. Turhan Oğuzkan. Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi II. Baskı. İnkılap ve Ata Kitabevi, İstanbul 1977.
- GÜVEMLİ, Zahir. **Sanat Tarihi**. 3. Baskı Varlık Yayınları. İstanbul 1982.
- İPŞİROĞLU, Nazan-Mazhar. **Sanatın Tarihi**. Cem Yayınevi. İstanbul 1983.
- ÖZSEZGİN, Kaya. **Sanat Üzerine Yazılar**. Cumalı Sanat Galerisi. Denemeler Dizisi İstanbul.
- SAİD, Maden. Türk Grafik Sanatı Tarihi. **Grafik Sanatı Dergisi-1**-İstanbul, 1985.
- . Türk Grafik Sanatı Tarihi. **Grafik Sanatı Dergisi -4** İstanbul 1985.
- . Türk Grafik Sanatı. **Gösteri Dergisi**. Haziran 1983/31.
- TANSUĞ, Sezer. **Sanata Yaklaşım**. Künmat Yayınevi. İstanbul 1976.
- . **Herkes İçin Sanat**. Altın Kitaplar Yayınevi. İstanbul 1982.
- TEBER, Serol. **Doğanın İnsanlaşması**. Öncü Kitapevi. İstanbul 1982.
- TURANİ, Adnan. Resimde Geometri. İş Bankası Kültür Yayınları Ankara 1978. No. 184.
- WELLS, H.G. **Kısa Dünya Tarihi**. Çev. Z. İshan. Varlık Yayınları, Ankara 1972.

BELGE FİLMCİLİĞİNDE GÖRSEL DÜZENLEME VE TEMEL IŞIĞIN YÖNLENDİRİLMESİ

Yrd. Doç. Nadi KAFALI

Her görüntü, bir filmde bir açıklamanın görevini yüklenen bir cümlenin yerine geçmektedir. Bu nedenle, bir senaryo görüntülerin bir açıklamanın yerine geçeceği düşünülerek kaleme alınmalıdır. Çünkü, perdeye yansıtılmış olan bir görüntü, izleyicinin ruhsal durum ve duyularına göre beş ila yirmi saniye arasında kavranabilmektedir. Bu nedenle de, bir film görüntüsü her durumda açık-seçik ve tek anlamlı olmalıdır.

Rambrand'ın «Gece devriyeleri» tablosu birinci sınıf bir sanat çalışmasıdır. Eğer bu tabloda yer alan konu bir film çalışmasında kullanılacak bir görüntü olmuş olsaydı, bu görüntü hiçbir işe yaramaz bir görüntü haline gelecekti. Bir resmin algılanabilmesi -tam olarak algılanabilmesi için resmi izleyen kişinin birçok dakikaya gereksinimi bulunmaktadır. Bu resmin verdiği bilgiler çok çeşitlidir ve tek bir kişi üzerinde bile düzinelerle bilgiyi içermektedir. Buna karşılık bu bilgilendirme süreci bir filmde birbiri ardışık gelen birçok görüntünün içine sıkıştırılmaktadır.

Yukarıda anlatılanlardan ortaya çıkan şey, film görüntüsünün içeriğine ilişkin tek anlamı kurallardır. Ahmet, Mehmet, Hasan ve

Hüseyin bir film görüntüsü üzerinde birarada konuştuklarında, izleyiciler artık bu insanları birbirleriyle ilişkisi olmayan insan olma özelliğinden sıyracaklardır.

Eğer bizler bu kişilerin bireysel olarak davranmalarını istiyorsak, o zaman, bu kişileri tek tek göstermeliyiz. Bu durum insanın normal yaşamında herhangi bir şeye dikkatini yoğunlaştırması gibi insan, ardiardına, Ahmet'e, sonra Mehmet'e ve sonra sırasıyla Hasan ve Hüseyin'e bakar.

Bu kurallara dikkat edilmesi çok önemlidir.

Görüntünün içeriği ve görüntünün açıkladığı şey basit, anlaşılır ve tek anlamlı olmalıdır.

Görüntü düzenlemesinin yetkin olarak değerlendirilebilmesi, az önce sözünü ettiğimiz durum için önemlidir. Biz bir maddenin, (ya da konunun) taslağını oluşturabilmek için konuyu çizgilerle düşünür ve görüntüyü bölümlere ayırırız. Bir manzara görüntüsünün ön planında bulunan bir ağaç görüntüyü iki dikey parçaya bölmektedir. Ufuk çizgisi ise, görüntüyü yatayda iki parçaya bölmektedir. Estetik kuralların belirlediğine göre, nesnelere belli bir ortamda birbirlerinden ayrılmış biçimde durmaları gerekmektedir. Bir görüntünün etkisi ve söyledikleri de, aynı ortam sözkonusu olduğunda yukarıda anlattıklarımıza bağlı bulunmaktadır.

Basit durum 1:1'dir. Eğer ağaç görüntünün tam ortasında bulunmaktaysa ya da ufuk çizgisi görüntünün tam ortasından geçerek görüntüyü yatayda iki eşit parçaya bölmekteyse, bu durumda 1:1'lik bir ortalama söz konusudur diyoruz. Böyle bir durumda görüntüde bir gerilim duygusu bulunmaktadır. Bu koşut bir eşitleme biçimidir. Bu nedenle, seyirci üzerinde bu tür bir görüntü bir duygusuzluk ortamı oluşturacak, soyut, bazen de yabancı bir etki olarak soğukluk etkisinin doğmasına neden olunmuş olacaktır. Eğer koşut bir görüntü düzenlemesinin oluşturulması isteniyorsa, genel olarak bizim gibi seyircilerde bu anlatım biçiminden aynı şekilde etkilenecektir.

Şimdi biz, eğer ufuk çizgisini aşamalı olarak yavaş yavaş aşağıya doğru indirirsek, yine aynı şekilde ağacı da yavaş yavaş aşamalı olarak görüntü çerçevesinin kenarlarına doğru alırsak, bu yöntem aracılığı ile önce görüntünün durumunu 2:3 sonra devam ederek 1:3, 1:4, 1:5, vb... yapmış olduğumuz oran sayılarının her

büyümesinde görüntüde ortaya çıkacak olan gerilim biraz daha büyüyecektir. Bulutlu bir gökyüzü, ki bu gökyüzü görüntünün 5:4 ünü oluşturmaktaysa ufuk çizgisi aşağıya doğru çekilmiş olacaktır. Ufuk çizgisinin bu durumu dinamik olacak ve sıkıcı bir görüntüden dinamizme doğru yol alacaktır.

Bu örneği bir başlangıç olarak ele alalım; dramatik bir olayın betimlenebilmesi için başlangıçta bir genel çekim ölçüğünün yapılması gereksinimi bulunmaktaysa:

Diyaloğa belli bir gerilimin yüklenmesi sırasında, oyuncunun yüzünü ön planda görüntü karesinin beşte biri büyüklüğündeki bir alanda oluşturulmaktadır. Burada oluşturulan gerilim, görüntünün bölünmesinde olduğu gibidir, aradaki tek fark burada gerilimin statik oluşudur.

İnsan tek bir görüntü alanı içinde bölünmüş olan görüntünün oranı ile düşüncesini açıklamak isterse, soyut bir etki olarak en yüksek durağan gerilimin elde edilebilmesi için gerekli olan oran 1:1 oranı olacaktır.

ÇİZGİLERİN YÖNLENDİRİLMESİ:

Çizgiler görüntüyü bölümlere ayıran hatlar olarak her zaman yatay ve dikey konumlarda olmak zorunda değildirler. Bu çizgiler aynı zamanda çapraz, bükümlü şekillerde ve konumlarda da bulunabilirler.

Kural olarak, seyirci bir görüntüye dikkatle bakmaya ve onu okumaya görüntünün sol altından başlamaktadır. Bu bakış yönünün özelliği aynı zamanda bakışın da, yönlendirilmesi anlamına gelmektedir. Böylelikle seyircinin bu eğilimi onu bilinçsizce yönlendirmiş olmaktadır. Bu gerçek bilinçli olarak algılandığında bir film yönetmeni de bu özellikten olabildiğince yararlanabilmiş olacaktır.

Bir çizginin ekranın sol alt köşesinden başlayarak sağ üst köşeye doğru uzandığını varsayalım; böyle bir durum bakışın yukarıya doğru olduğunu betimlemektedir. Bu bakış nesneyi daha başlangıç noktasında bir noktada toplamakta ve sonuna değin kaçırmadan izleyebilmektedir. Böyle bir çizginin bir diğer özelliği de her zaman güçlü ve hükmedici kuvveti temsil etme özelliğine sahip olması ve olumlu bir çıkış hareketinin varlığını betimlemesidir.

Eğer nesnelere bu çizgi boyunca hareket ederlerse, bu durum seyircinin bu nesnenin hareketini izlemesini kolaylaştıracak, bu nesnelerin olduklarından daha sevimli bir yapı içinde algılanmalarına neden olacaktır.

Çizgilerin tam tersine oldukları durumda ki, bu durum sol üst köşeden sağ alt köşeye doğru ilerlemektedir. Böyle bir durumda izleyici doğal olarak çizgilerin ilerlediği yöne doğru yönlendiremeyecek, kendisi ona çarpacak ve alışılmış olarak izleyicide aşağıya iniyormuş gibi bir duygu uyanacaktır. Böyle bir durum negatif bir duyumu niteliğindedir. Eğer bir çizgi baskın olarak düşme duyumu eğilimi veren bir niteliğe sahipse, dağılma, ayrılma ve düşme etkileri bırakacaktır.

Görüntüyü oluşturan çizgilerin yatay çizgiler biçiminde olması (ufuk çizgisi gibi) sağlıklı, iyi bir gerilimin ve dinamik bir beklentinin varlığını içermektedir. Ancak, çizginin kendisinde yalnız bir dinamiklik bulunmamaktadır. Yatay çizgiler anlamlı bir sessizlik ve hareketsizliği anlamlandırmaktadır.

Dikey çizgiler her durumda durağan bir yapıya sahiptirler. Ancak, izleyici başını yukarıya ve uzağa doğru kaldırdığında bu çizgiler bu kez ululuk, yücelik ve güçlülük duygusunun uyanmasına neden olacaktır. Bu bakış biçimi aynı zamanda korku ile karışık bir hürmet duygusunun uyanmasına neden olur. Eğer izleyici dikeyler arasından birisini ya da tam dikey olan bir çizgiyi izleyerek ekranın üst köşesine doğru gözlerini yönlendirmekteyse ortaya çıkacak olan etki, dikkat, çıkmakta olan kişiye doğru yönelmiş saygı duygusu ile, yoğunlaştırılmış dikkat olacaktır.

Görüntü içindeki nesnelerin sağ taraftan sol tarafa doğru olan hareketlerinde -bu hareketler çarpazlamasına ya da yatay çizgiler boyunca olduğu takdirde- seyircinin bakışı bu harekete karşı direnecektir. Seyircinin serbest ve dinamik devinimi rahatsız olarak, bozulmuş bir şekilde gözükecektir.

Görüntüde çizgilerin yönlendirilmeleriyle dinamik görüntü duyumunun yaratılması, hareketsizlik, sakinlik ya da hürmet duyma duyumu, olumlu ya da karşı hareketlerin güçlendirilmesine katkıda bulunmuş olacaktır.

İyi bir film yönetmeninde özellik biçiminde bulunması gereken şey, onun her zaman bu kuralları akıl ve mantığı ile denetleyebilmesi onlara kendi istemleri doğrultusunda hükmedebilmesidir.

RENK-AYDINLIK VE KARANLIK:

Siyah-beyaz bir film her zaman kendisi de pozlandıktan sonra ve banyo edildikten sonra aydınlık ve karanlık alanlar içerir. Renkli bir film ise renkli bir çerçeve alanına sahip bulunmaktadır. Bir görüntü içinde aydınlık ve karanlık noktaların uyumlu bir biçimde çerçeve içine dağıtılabilmesi için basit bir kural bulunmaktadır. Eğer bir çerçeve içinde uyumlu bir görüntünün varlığına gereksinim duymaktaysak; görüntü bilinen ve istenen biçimde iki eşit parçaya bölünmelidir, daha sonra her iki bölümün yarı eşit parçalarında eşit düzeyde ışık ve eşit oranda da gölgenin bulunmasına özen gösterilmelidir. Buna benzer bir biçimde de aynı ya da benzer bir ortamda renkler de bölünebilir. Göze batan, parlak bir kırmızı renk ya da leke, görüntünün herhangi bir yerinde ya da varsa görüntünün diğer yarısında da karşı denge olarak yerini almalıdır.

Çerçeve içinde çerçevenin düşünsel olarak ikiye bölünmesinden sonra siyah-beyaz bir filmde, yani tek renkte olduğu gibi renkli filmde de aydınlık ve karanlık çerçeveye öyle bir dağıtılmalıdır ki aydınlık ve karanlık her iki tarafta da birer çizgi oluşturabilsin. Böyle bir aydınlık-karanlık dağılımının sağlanmış olması durumunda, görüntüde artık istenilen konum iki eşit parçaya ayrılabilmiş olacaktır. Böyle bir yapının sağlanabilmesi ile de aranan ve istenilen nicel dengenin sağlanabilmesi başarılmış olacaktır. Ancak, böyle bir düzenlemenin kuraldışı olduğundan da sözedilebilmesi sözkonusudur. Böyle bir düzenleme aracılığı ile bir atmosferin yaratılması isteniyorsa bu tür bir düzenlemeyi gerçekleştirmek yeğlenecek yollardan en gerçekçi olanıdır.

Sözünü ettiğimiz kuraldışı etki koyu siyah bir gökyüzü ile karlı bir manzaranın çekiminin yapıldığı durumlarda söz konusu olabilir. Görüntünün üst bölümünde kalan koyu bölümün izleyicilerde uyandıracığı etki endişe verici bir korku olacaktır.

Koyu bir nesne, eğer görüntünün olduğu karenin beşte birini oluşturmaktaysa, bu koyuluk kesin olarak görüntüye dengeli bir eşit-ağırlık kazandırmaktadır. İzleyicinin görüntüye göz atmasından sonra koyu olan bölüm onu bir parça rahatsız edecektir. Bu, görüntüyü izlemekte olan bireylerde kuşku uyandırıcı bir sezginin oluşmasına neden olacaktır.

Renklerin görüntü içindeki dağılımları daha önce de açıkladığımız gibi büyük bir sorun niteliğinde değildir. Kuşkusuz, renkler bir görüntü bütünlüğünün içinde ne kadar doğal olmayan kritik bir dağılıma sahip olarak görüntüleniyorsa, genel kuralların uygulanabilmesi bu çalışmanı bütünlüğü içinde o denli zorlaşmış olacaktır.

Bakışın psikolojik açıklaması; gözümüzün ağ tabakasının yalnızca çok küçük bir bölümü renklere karşı duyarlıdır. Gözümüzün diğer büyük parçayı oluşturan bölümleri ise renksiz bir görme yapısına sahip bulunmaktadır.

Bu durum bizi coğrafik yatayımızda çok ender olarak doygun renkler bulunduğu gerçeğine getirmektedir. Aynı zamanda atmosferde belli bir oranda bulunan nem, doygun renklerin bu yapılarını bizim gözümüze daha doygun biçimde ulaştırılmasına neden olmaktadır. Bu görüntü tüm objelerdeki doygun renkler aracılığı ile oluşturulmaktadır. Bu nedenle de, bir filmin yapısı renkler yönünden doğaya aykırıdır.

Bu dönemlerde tüm film üreticileri bu temelden hareket ederek yüksek renk doygunluğu olan filmler üretebilmek için çaba harcamaktadırlar. Doygun ana renklerin bilinçli olarak kullanılması ile gerçekten çok sorun ortadan kaldırılabilecektir.

Bir çekimin gerçekleştirilmesi sırasında hemen akla gelmesi gereken şey şudur; renk oluşumları olabildiğince az rotüş edilmeli, doğal ölçülere uygun olarak etkide bulunmasına yardımcı olunmalıdır. Doygun renklerin çok küçük ölçeklerdeki nesnelere bulunmasına özen gösterilmelidir. Doygun renkler kural olarak açık ve anlamlı bireretki sinyali biçimindedir. İyi bir denkli görüntü ancak karışık tonlarla geçerli bir etkiye ulaşabilir. Nötral gri renk gerçeğe çok yaklaşıktır ve siyah beyaz filmlerde bu gerçekten yola çıkarak üretilirler, izleyiciler tarafından nesnelere doğal renkleri imişler gibi seyredilirler.

RENK TONLARI NASIL OLUŞTURULUR?

Belirli özel durumlarda doğal olarak belirli renk tonları tüm çerçeve içini kaplayan alanda yani, tüm çerçeve alanında hakim durumda olabilir. Rengin bu şekilde kullanılmasından amaç, izleyicide istendik bir duygunun uyandırılabilmesinin sağlanmasıdır.

Bir görüntü büyük bir mavi alan üzerinde oluşturuluyorsa içeriğe bağlı olarak serin, taze veya (görüntülenen nesne koyu tonda bir renk içeriyorsa) soğuk ve kırıcı bir etkide bulunacaktır. Kırmızı renk tonlarının baskın olduğu, yangın alanı gibi bir yerde görüntüde duygusalık yoğunlaşacaktır. Buna bağlı olarak da dramatik etkinin yoğunlaştırılması sağlanmış olacaktır.

Geniş renk alanlarının görüntü içinde baskın olduğu ya da genellikle birbirine yakın renk tonlarının tüm görüntü alanını kapsadığı durumlarda renk psikolojisine bağlı etkilerin uyanması doğaldır.

Sinema sanatında renklerin etkileri teknik olarak nasıl yönlendirilecektir? Uygulamada bir görüntü karesi içinde gri tonların bilinçli olarak seçilmesi ve elde edilebilmesi daha güç olmaktadır. Konulu filmlerde bu sorun daha kolaylıkla çözümlenebilmektedir. Filmin sanat yönetmeni genellikle renkli bir filmin doygun renklere olan eğilimini kolaylıkla ortadan kaldırmaktadır. Bunun için tüm dekorasyon ve çekim için hazırlanan kostümlerin özel renklerle hazırlanabilmesi ya da dikilmesi mümkün olabilmektedir. Bir haber filmi yönetmeni ise çok ender olarak bu tür bir seçim olanağına sahip olabilir. Elde bulunan kostümler ve oyuncunun çekiminin yapıldığı ev her zaman oyuncunun zevkinin sahip olduğu özel renkleri içermektedir. Bu yönüyle de kolaylıkla anlaşılabilir gibi bir haber filmi yönetmeninin başka bir seçim olanağı bulunmamaktadır. Bu nedenle de, bu tür filmlerin yapımları sırasında özellikle motifin seçimi sırasında dikkatli olunması, zıt koşullardan kaçınılması gerekmektedir. Bu kuralın özenli olarak uygulanmaması durumunda ortaya çıkacak olan renkli film olsa olsa alaca bulaca bir renkli film olacaktır.

FİLMDE VURGULAMA:

Aydınlatmanın yönlendirilmesi ve görüntü içindeki çizgilerin bilinçli kullanımları ile de belirli nesnelere buldukları ortam içinde daha da belirgin kılınmaları olasıdır. Bazı durumlarda nesnelere buldukları ortamda daha da belirgin hale getirilebilmeleri önem taşıyabilmektedir. Bir örnek olarak bir insan grubunun içinde bulunan bireylerden özellikle bir tanesinin daha belirgin kılınabilmesi, seyircinin ilgisinin bu kişi üzerinde toplanması istenebilir.

Belirli bir çevre içinde bulunan bir nesnenin bu çevre içinde ilgiyi üzerine toplayabilmesi birbirini izleyen şu seçeneklerle olacaktır:

- Belirginleşmesi istenilen nesne çevrede bulunan diğer nesnelere göre daha parlaksa ilgiyi çekecektir.
- Çevresinde bulunan diğer nesnelere göre daha koyu ise yine ilgiyi çekecektir.
- Doğru renkler diğer renklerin arasında daha fazla ilgi çeken bir özelliğe sahiptir,
- Görüntüdeki çizgiler eğer bakış nesnenin üzerine doğru yönlendiriyorsa, ilgi böyle bir durumda da nesnenin üzerine doğru yönlenecektir,
- Görüntü çerçevesinin içinde kalan çizgiler nesneyi çerçeve içine alıp, kuşatmışlarsa ilgi yine nesnenin üzerinde yoğunlaşacaktır.

Bu koşulların gerçekleştirilebilmesi bir haber filmi yapımcısının geniş ölçüde kısmetine bağlı bulunmaktadır. Görüntü düzenlemesinin ortamı ve çizgilerin bir haber filminde izleyiciye belirli bir aksiyon içinde yönlendirilebilme olanağının yakalanması işini bilen bir haber filmi yönetmeni için büyük bir şans olacaktır. Görüntü düzenlemesi ve çizgilerin istendik bir biçimde yönlendirilebilmesi çok yoğun oranda bunlara yardımcı olacaktır. Kuramsal olarak doğaldır ki, bir filmde aksiyon çok önemli bir yer tutmaktadır. Aksiyonun olmadığı ya da az olduğu bir filmde aynı zamanda düzenleme de duygusuz bir yapıda oluşacaktır.

DERİNLİK VE PLASTİK SANATLAR: (Canlılık ve eldetutulabilirlik):

«Derinlik» ve «plastik» kavram olarak ayrı ayrı şeylerdir. Bu iki kavram da ayrı ayrı anlamlar içermektedir. Görüntü bağlamında bakıldığında bu iki ayrılığın kesin olarak ortaya konmasında büyük yarar bulunmaktadır.

Bir sahnenin kulisi plastik değildir, aynı zamanda sahnede yer alan ağaçlar ve sütunlar yapay iseler, bu durumda bu nesnelere kusursuz biçimde iki boyutlu bir yapıya sahip olacaklar birbirlerinin ardında duruyormuş gibi görüneceklerdir. «Derinlik»

ifade ettiği anlam yönünden, nesnelerin kademeli olarak birbirlerine oranla bir uzay içinde yer almalarıdır.

Diğer taraftan insan üç boyutlu nesnelerin üç boyutlu bir form içinde algılayabilir. Bu aynen birden fazla nesnelerin birbirleri ardına kademeli olarak dizilmesinde olduğu gibi gerçekleşmez. Biz böyle bir dizilişte plastik bir kavram anlayışına varamayız ve eğer nesnenin plastik formunu kavramaya maliksek bunun bir uzay içinde nesnelerin kademeli olarak sınırlanması ile ifade edilebilmesi mümkün değildir.

Plastik görüş, yanyana duran iki gözün birarada bakışı sayesinde gerçekleştirilmektedir. Ancak, bu üç boyutlu bir algılamanın altında yatan faktörlerden yalnızca bir tanesidir. Böyle bir bakış ancak koşullar uygun biçimde olduğu ve kısa uzaklıklar içinde bulunulduğu zaman etki gösterecektir. Özellikle, bakış noktasının açık olduğu ve bir dizi başka ortamların bulunduğu durumlarda derinlik ve plastik birarada etki göstereceklerdir.

ÇİZGİLERİN PERSPEKTİFİ:

Koşut çizgiler dikkatin toplandığı nesne ya da şey'in üzerinden ilgiyi uzaklaştırıcı bir işlev yüklenmektedir.

— **BİLİNEN BÜYÜKLÜKLER:** Bir nesnenin bulunduğu yerden geriye doğru aşamalı olarak uzaklaşması onun bize daha küçülerek görünmesini sağlayacaktır. Her büyüklük bizde bir ortak tanım aracılığı ile belirlenir. Arka arkaya sıralanmış olarak duran nesnelere kademelenmişlerdir. Bizler böylelikle bir nesnenin diğer nesnelere göre aldığı konumdan onun uzay içindeki yeri konusunda belirli bir bilgiye sahip olmuş oluruz. Bu etki, geniş açılı objektiflerin kullandıkları durumlarda güçlenmekte, tele-objektiflerin kullandıkları durumlarda ise hafiflemektedir.

— **Pus perspektifi:** Hava, bizim dikkate aldığımız, çekimini yaptığımız nesne ya da nesnelere ile bizim aramızda yer almaktadır ve böylelikle de ışığı doğrusal olarak geldiği yönden belli bir oranda dağıtmaktadır. Bunun anlamı ise bizim konumuz açısından şudur; Uzakta bulunan nesnelere yakında bulunan nesnelere oranla kontrastlıklarını daha da yitirmiş olacaklardır. Bu etki yapay ışık aracılığıyla taklit edilebilir, bu ışığın uygulanması, ön plan aydınlatmasının yeterli bir kontrastlık oluşturacak biçimde aydınlatılması, buna oranla arka planın daha az aydınlatılması ile sağlanmaktadır.

— **Renk Perspektifi:** Bu perspektif kuralının etkisi pus etkisine benzer bir etki niteliğindedir. Mavi ışık, hava tabakasının içinde kırmızı ışığa oranla daha fazla dağılmaktadır. Bu etki aracılığı ile bakılan nokta ile objenin arasında mavi bir ışık oluşacaktır. Büyük uzaklıklarda bulunan nesnelere tam anlamıyla bu temele dayalı olarak kendilerine has özel renklerini yitirirler ve yalnızca mavinin tonları olarak görünürler. Eğer bizler böyle bir etkinin uyandırılmasını ve elde edilmesini sağlamak istiyorsak o zaman doygun renkler ve sıcak tonlara sahip olan nesnelere ön planda, doygun renklere sahip olmayan nesnelere ise arka planda kullanma yolu ile belli bir derinliğin sağlanmasını başarmış oluruz.

— **Hareket, Derinlik:** Eğer hareketli bir kamera aracılığı ile bir ormanda yol almaktaysak, hareket yönündeki bakış açımızın yan taraflarında kalan nesnelere birbirine karışarak akıp gidecektir. Böyle bir çekimde seyirci üzerinde uyandıran etki uzakta kalan ağaçlara oranla ön planda kalan ağaçların daha hızla akıp gitmesi olacaktır. Bu hareketin benzeri olan yana yapılan kaydırmalarda da çok etkili bir derinlik duyumunun uyanmasına neden olacaktır. Aynı zamanda öne yapılan kaydırmalarda da geniş açılı objektiflerle yapılan çekimlerde görüntünün kenarlarında benzer bir etki uyanacaktır.

— **Işık ve Gölge:** Yuvarlak, küresel nesnelere plastik bir etkinin uyanmasına neden olurlar. Bu etki, eğer yan taraftan aydınlatılıyorsa ortaya çıkacak olan etki nesnenin bir yönünün diğer yönüne doğru daha fazla aydınlatılmasıdır. Aynı zamanda nesnenin dış yüzey yapısı plastik yüzölçümünü de içermektedir. Burada da küçük olmakla birlikte yine de bir plastik yapıdan söz edebilmek mümkündür. Pürüzlü ev duvarları, havlı (tüylü) kumaşlar ya da gözenekli insan derisi bu nedenle görülebilmektedir. Az önce sözünü ettiğimiz bu nesnelere bu yapıları ile karakteristik, plastik bir yapı oluşturarak tanınabilirler. Bu işlem ise görüntüde yalnızca ışık ve gölge aracılığı ile oluşturulabilmektedir.

Derinlik bir görüntüde çizgilerin perspektifi, bilinen büyüklükler, renk ve hareketten doğan perspektifler aracılığı ile elde edilmektedir.

Bir görüntüde plastik çizgilerin perspektifleri ve yan ışık aracılığı ile, bir nesnenin dış yüzey yapısı ışık aracılığı ile görülebilir bir hale getirilir.

GÖLGE:

Bir film görüntüsünün oluşturulması için yapılan aydınlatmanın niteliği kişisel bir yönelimdir. Elbetteki dramaturjide de olduğu gibi bu uğraşta da bir takım temel kurallar bulunmaktadır, ve bu kurallara uyulması gerekmektedir. Bu kurallara uyulması durumunda bizim bu tutumumuz izleyiciler üzerinde rahatsız edici birtakım duyguların uyanmasına neden olacak, filmin etkisine bu yönü ile önemli ölçüde zarar verilmiş olacaktır.

Oluşturacağımız aydınlatmada kural olarak uygulayacağımız koşullardan ilki, gözümüzün yönlendirilmesi işlemidir. Bilindiği gibi özde fotoğraf ışık ve gölge tarafından oluşturulmaktadır. Güzel ve eşit dağılım gösteren aydınlık ortamını oluşturmak istemek kuşkusuz acemi ve işe yeni başlamış olan kişilere güven ve emniyet duygusu verecektir. Ancak, iyi bir görüntünün oluşturulabilmesi eşit dağılım gösteren bir ışık ortamının sağlanması ile elde edilemez. Gölge ile doğru ilişki çoğu zaman ışık ile olan ilişkiden daha önemli ve daha zordur.

Işık kaynaklarının kullanımındaki yöntemin en büyük etkisi oluşturduğu gölgelerdir. Temel olarak ele alındığında bu nedenlerden ötürü çeşitli türler ve güçlerde ışık kaynaklarının kullanımı yoluna gidilmektedir. Kurallardan bir tanesi;

Işık kaynağı ne denli nokta biçiminde ışık vermekteyse o kadar keskin gölgeler oluşturmaktadır. Bir ışık kaynağı ne denli büyük bir hacime sahip bulunmaktaysa, o denli yumuşak gölge konturları oluşturacaktır.

Reflöktörü (yansıtıcısı) olmayan basit flamanlı ampuller yukarıda söylediklerimiz dikkate alındığında sert gölgeler oluşturmaktadır. Buna oranla fresnel spot ışık kaynakları (mercekleli ışık kaynakları) ve buna bağlı olarak dağınık ışık kaynakları gelmektedir. Bu kaynaklar aracılığı ile de aydınlatılmış yüzeylerin oluşturulması sağlanmaktadır. Böyle bir durumda bir ışık küvetinin içine birçok ampul yerleştirilebilir veya büyük yüzeyli yansıtıcı şemsiye takılmış lambalar aracılığı ile ışık dağıtılır, yayılır.

Büyük alanların aydınlatmasının yapılması bu sayede mat, beyaz bir yüzeyin ışık yansıtması aracılığı ile mümkün olmaktadır. Doğaldır ki bu tür bir ışıklandırmanın yapılması sırasında önemli ışık kayıpları doğurmaktadır.

Bizler dolaylı olarak gelen ya da yaygın bir biçimde söyleyebileceğimiz «gelen ışığın» «gölgesiz ışık» verdiği yanlışığına düşmemeliyiz. Yalnızca bu ışık kaynakları özel koşullarda çok yumuşak kontrlara sahip bulunmaktadırlar bu kaynakların yarattıkları gölgeler çok güçlükle anlaşılabilirler. Dağınık ışık kaynaklarının kullanımları sırasında karşılaşılabilecek olan güçlük; ışığın yoğunluğunun uzaklığa bağlı olarak çok çabuk azalmasıdır. Bu nedenle bu tür ışık kaynaklarının yoğun olarak kullanıldıkları durumlarda belirli bir alanın tüm noktaları birbirlerinden çok ayrı bir aydınlatma sertliğine sahip olacaktır.

Gölge kontrlarının hangi ölçüde yok edilebileceği, yalnızca aydınlatılan alanın büyüklüğüne bağlı olan bir durum değildir. Işık kaynağı aydınlatılmış olan nesneden ne denli uzakta bulunuyor ise (bu uzaklık ne denli küçükse o denli yoğun biçimde aydınlatılmış olacaktır) gölge kontrları o denli sert ve keskin olacaktır. Objenin aşamalı olarak arka fondan her uzaklaştırılışında gölge kontrları o denli belirsizleşecektir. Böylelikle de nesnenin gölgesinin varlığı arka fonun üzerinden kaldırılmış olacaktır.

Yukarıda açıkladıklarımıza bağlı olarak arka fon gölgesi ile cisim gölgesinin birbirinden farklılığının ortaya konması gerekmektedir. Eğer bir küre bir arka fon önünde bulunuyorsa ve yan tarafından bir ışık kaynağı ile aydınlatılmaktaysa, biz bu değişik iki gölgeyi bir arada görebiliriz. Kürenin üzerinde kendi (ışığın geldiği yönün karşı tarafında) cisim gölgesi, arka fona ise arkafon gölgesi oluşacaktır.

Cisim gölgesi, birçok konuda bize önemli bir yardımcıdır. Cisim gölgesinin oluşması çekimi yapılacak olan nesnenin görsel plastik formunun canlandırılmasında yardımcı olur. Ortaya çıkan bu kontrların sert ya da yumuşak olup olmaması nesneyi aydınlatan ışık kaynağının türüne bağlı bulunmaktadır.

Arka fon gölgelerinin varlığı genelde kişileri kızdırır. Ancak, gerçekçi bir aydınlatmanın yapılmasının istendiği durumlarda gerçek yaşamdaki fon gölgelerinin yapısı incelendiğinde ortaya çıkacak olan şey şaşırtıcı olacaktır. Çünkü, gerçek yaşamımız içinde arka fon gölgelerinin bulunmadığı koşullar çok ender olarak gerçekleşmektedir.

Kesin olarak belirli, kavranabilir ya da keskin kontrolü gölgeler gerçek yaşamımızda çok ender olarak oluşmaktadır. Çift ya da

birden fazla gölgenin bir arada olması durumu ile doğada hiç karşılaşmamaktayız. Bu nedenle birden fazla gölgenin varlığı bir film çalışmasında doğaya aykırı bir yapı kazandıracaktır.

Film çevrimi sırasında gerçekçi görüntülerin elde edilmesi isteniyorsa, arka fon gölgelerinin aydınlatma ortamı içinde ortadan kaldırılması uğraşı, ilk ve temel uğraş olmalıdır. Bu iş başlangıçta başarılması güç ve zor bir iş gibi görünecektir ancak durum büyütüldüğü kadar değildir. Arka fon gölgelerinin tümüyle ortadan kaldırılabilirdiği bir aydınlatmanın başarılabilirdiği sayısız film örneği gösterilebilir.

Genel olarak aydınlatma sırasında ortaya çıkan arka fon gölgeleri şu yöntemlerle ortadan kaldırılabilir:

- Görüntüsü alınacak nesne arka fondan mümkün olabildiğince uzaklaştırılır.
- Çekimi yapılacak olan nesneden uzak olmayacak biçimde, geniş yüzeyli ışık kaynaklarının kullanılması yoluna gidilir.
- Işık kaynakları oluşan gölgeleri görüntünün dışında kalmasını sağlayacak biçimde konumlandırılır ya da,
- Ortaya çıkan gölgelerin bir masanın arkasına, bir dolabın arkasına veya, diğer başka dekorların arkasına düşürülmesine veya,
- Bunlar gibi görüntüsü çekilen nesnenin tam arkasına düşürülerek ortadan kaldırılabilir.

Son olarak sözünü ettiğimiz seçenekte, eğer ışık kaynağı çekimi yapan kamera ile aynı olmuş olsaydı yukarıda sıralanan seçeneklere gereğimiz olmayacaktı. Biz ışık kaynağını doğal olarak çekimini yaptığımız nesnenin tam karşısına, onu çekim yaptığımız objektifin körüğü üzerine gelecek ya da altına gelecek biçimde tuturmaktayız. Bu tür bir «Göz ışığı» (anahtar ışık) koşullara uygun biçimde gölgenin ortaya çıkmasına rizikosuz ve bu nedenle de aydınlatmada çok kullanılan bir yöntem biçimindedir.

Ahşılmış olarak bir film çalışması sırasında tek bir aydınlatma yöntemi yerine birden çok sayıda aydınlatma yöntemine başvurulur. Bunlardan en çok başvurulan yöntemlerden bir tanesi ışık kaynak ya da kaynaklarının yüksek bir yere asılmasıyla gerçekleştirilen yoldur. Böyle bir durumda gölgeler çekim alanının tabanına

düşecek, bu da bizi en az rahatsız eden durum olacaktır. Temel olarak gölgelerin çekim alanının tabanına düşmesi bizim bakış (görüş) alışkanlığımıza uygundur. Günlük yaşantımızın içinde ışık yukarıdan gelmekte ve gölgelerimizi yere düşürmektedir.

Her durumda dik açı ile gelen üst ışıklarda yüzümüz üzerinde hoş olmayan gölgeler ortaya çıkacaktır. Göz çukurlarımız gölge altında kalacak, olduklarından daha derinmiş gibi gözükecek, hat-ta yüze bir kurukafa etkisini verecektir. Yanakların altı da koyu gölgelere sahip olacak, doğal olmayan cansızmış gibi bir izlenim veren sonuçlar ortaya çıkacaktır. Üst ışık her zaman istenilen ve kurallara uygun bir ışık türüdür, bu ışık kaynağı tek bir ışık kay-nağı olmalı ve her zaman kamera yüksekliğinin biraz üzerinde ko-numlandırılmalıdır.

Arka fon gölgelerinin görünmesine izin verilebilecek bazı özel durumlarda bulunmaktadır. Eğer güneş pencereden girmekteyse ve aynı zamanda bir iç çekimde güneşin bu konumundan yararlanarak belli bir etkinin yaratılması yoluna gidiliyorsa o zaman pen-cere çerçevesinin haç biçimindeki gölgesi duvara yollanır. Eğer herhangi bir oda bir cep lambası ya da bir mum ile aydınlatılmak-taysa böylesi durumlarda kişilerin gölgeleri arka fon üzerinde ya da duvar üzerinde görülebilecek, bu durum seyirciyi rahatsız et-meyecektir.

Bir ışık kaynağı aracılığı ile görüntüde herhangi bir şeyin öne çıkarılması isteniyorsa böyle bir durumda sert arka fon gölgeleri-nin varlığına izin verilebilir.

AYDINLATMA VE AYDINLATMADA YÖNLENDİRME:

Her nesne kendisine uygun bir aydınlatmaya gereksinim duy-maktadır. Bu nesnelerin gereksinim duydukları aydınlatma koşulu niteliklerinin teker teker sayılması olanaksızdır. Bu nedenle de bu durum özellikle belirli yöntem ve aydınlatma davranışlarına bağlı bulunmaktadır. Bu nedenle bu paragraflar altında açıklanacaklar tümüyle kurumsaldır ve kuramsal olarak belirtilmiş olan bir in-san başının aydınlatılmasıdır. İnsan başının iyi ve etkin biçimde aydınlatılabilmesi yapılabiliyorsa bu bilgi ile diğer nesnelerin de yetkin biçimde aydınlatması yapılabilir.

Aydınlatmanın yapılmasına tek bir ışık kaynağı ile başlaya-lım. Bir ışık kaynağını çekimini yapmayı tasarladığımız nesnenin

üzerine doğrusal olarak yönlenecek biçimde yönlendirelim, yani ışık kaynağı kamera ekseninin üzerinde bulunsun. Bu durumda bilinenin tersine olarak bu ışık yavan bir ışık olmayacaktır. Çünkü, ışığa bakan alın ve yanlarda bulunan yanaklar başka başka açılara sahiptirler. Yüzün ön tarafında bulunan bölgeler genel olarak yanda bulunan alanlardan daha fazla aydınlanacaktır ve bu yolla da yüz plastik bir yapıya sahip olarak ortaya çıkacaktır.

Şimdi ışık kaynağını bir parça yan tarafa doğru kaydıracak olursak, cismin gölgesi yüzün bir tarafında büyüyecektir. Bu sırada diğer taraf ise yassılaştacaktır. Işık kaynağı tam sağ taraftan yani, sağ yanak yönünden yönlendirilirse aydınlatma bu yanağı yassılaştıracaktır. Ancak, burun bölgesi aydınlatılmayan yanak üzerine düşecek ve yüzün etkisi tam bir plastik yapıya kavuşmuş olacaktır.

Aydınlatmanın bu türlü kullanımının fotoğrafta doğurduğu etki hiçbir zaman doğal bir etki olarak belirmeyecektir. Doğadaki gölgeleri fotoğrafa taşıyacak olursak gözümüzde oluşacak olan etki doğal bir etki olarak belirmeyecektir. İnsan gözünün kesintisiz uyumu nedeniyle biz genel olarak gölgeleri olduklarından daha açık ve kontrastlıklarını olduklarından daha düşük olarak algı- larız.

Bu nedenle, bir film çekimi sırasında bu konuyu dikkate almak ve görüntümüzde gerçeğe uygun etkilerin uyanmasını sağlamak için oluşan gölgelerin ortadan kaldırılması gereklidir.

Pratik örneğimize bir ışık kaynağı daha eklediğimizde, eğer bu ışık kaynağını kameramızın diğer tarafına yerleştirirsek bu kez insan yüzü üzerinde ikinci bir burun gölgesi oluşacaktır. Bu ikinci burun gölgesinin ortaya çıkması doğal görme biçimimize aykırı bir durumdur. Bu gölgenin ortadan kaldırılabilmesi ise çok yanda olmayan ve dağınık ışık veren bir ışık kaynağının kullanılması ile çözümlenecektir.

Doğal olarak gölgeler ışıklı yöne oranla biraz daha koyu olarak kalmalıdır, bu yolla da görüntüde plastik bir yapının sağlanması mümkün olacaktır. Gölgelerin yoğunluğunun açılması için yararlanılan dağınık ışık kaynağının yoğunluğu hiçbir zaman ana ışık kaynağı olan anahtar ışık gibi sert olmamalıdır.

Kullanım koşulları bazı etkenlere bağlı bulunmaktadır. Herşeyden önce kontrastlığın farklılığı erkekler için yapılan aydınlat-

mada kadınlar için yapılan aydınlatmaya oranla bir parça daha sert olmalıdır. Gece efektlerinin yapılması durumunda dolgu ışığın kullanımından koşulların elverdiğince kaçınılmalıdır. Koşullara göre dolgu ışığın yönlendirilmesi daha önce belirtilenleri hesaba katmakla birlikte bir beğeni sorunudur.

Tüm bunlarla birlikte özel olarak dikkate alınması gerekli olan şeyler şunlardır: Işık kaynaklarının yönlendirilmesinde ışık kaynakları ne denli yana kaydırılırsa gölgeli olan bölge o denli büyüyecektir. Pratikte bunun anlamı, yüzün karanlıkta kalması istenmiyorsa dolgu ışığının biraz daha güçlü hale getirilmesi gereklidir. Deneyimli meslekten sinemacılar gölge-ışık tahmininin göz ile yapılamayacağını iyi bilirler. Bir kişi belli bir noktaya ne denli dikkatli bakarsa göz o derecede birkez gölgeli olan yere ve bir kez de ışıklı olan yere tam bir uyum gösterecektir, sonuç olarak her iki farklı ışıklılık ortamının ortalaması alındığından kontrastlık düşük olacaktır. Sık sık oluşan bu göz yanlışlığı yeterince anlaşıldığında ışığın gölgeli ve aydınlık yerlerinin ölçüm cihazlarıyla ölçülmesi gerekliliği açık şekilde ortaya çıkmış olacaktır.

Şimdi daha fazla ışık kaynağı aracılığı ile bir görüntünün ışık yönünden nasıl daha fazla yetkinleştirilebildiğini araştıralım:

Biraz önceki örneğimizde yan aydınlatma aracılığı ile yüzün bir yanını çok kolay bir biçimde etkisiz olarak aydınlatılabildiğini görmüştük. Başka bir yönden, arkadan ya da üst noktadan eğik olarak objenin üzerine düşüp onu sıyrarak geçen bir ışık aracılığı ile ek bir plastik yönlendirmeye sahip olabiliriz. Bu yüzü sıyrarak geçen ışık -yönlendirici ışık ile- anahtar ışığın ölçümü ile bir arada ölçülmelidir. Anahtar ışığın yalnız başına kullanılmasına oranla objeyi biraz daha belirgin bir şekilde ancak böyle bir aydınlatma yönelimi ortaya çıkarabilecektir.

Birçok görüntü, yüzümüzün plastik bir yapıya sahip olmasına karşın arka fon ile kötü bir kontrastlık oluşturduğu için kötü bir görüntü vermekte ve kötü bir görsel etki uyandırmaktadır. Görüntüde belli bir derinlik bulunmamakta, saçlar cansız ve ruhsuz görünmektedir. Böylesi bir görüntüden kesin olarak kaçınılması görsel sanatlarla uğraşan kişiler için çok önemlidir. Büyük bir sıklıkla istedik olmadan oluşan böyle bir görüntünün ortadan kaldırılabilmesi için birden fazla ışık kaynağının birarada kullanılması gerekmektedir. Baş öne eğik olarak arkadan yönlendirilmiş bir ışık

kaynağı aracılığıyla baş aydınlatılmakta ve böylece baş çevresinde aydınlık bir alan oluşturulmaktadır.

Sözünü ettiğimiz böyle bir düzenlemenin gerçekleştirilebilmesi genellikle zordur. Eğer ışık kaynağı çok yandan ya da uzaktan başa doğru yönlendirilecek olursa elde edilecek etki kötü yerleştirilmiş bir yan ışık etkisi olacaktır. Eğer bu ışık kaynağı bir başka durumda çok eğik ya da çok yüksek olarak yönlendirilecek olursa özellikle, bir kuaför tarafından yapılmış olan saçlarda ve üçgen biçime sahip olan yüzlerde hiçbir zaman kulaklar ve yüzün alt bölümlerini belirgin kılmak mümkün olmayacaktır.

Belirli bir yükseklikten yeterli aydınlığın elde edilebilmesi çok kolaydır. Yerleştirilen ışık kaynağının gönderdiği ışığın açısı nedeniyle ışık nesnenin üzerine düştükten sonra kameraya doğru yansımaktadır. Bu yansımadan ötürü de normal bir ölçüm değerinin gösterdiği birimden çok daha fazla bir aydınlığa sahiptir. Bu tür bir durumda özellikle koyu renk elbise giymiş ya da koyu renk saçlara sahip olan kişilerin tepe ışıklarının yapılması sırasında tepe ışığının gücü anahtar ışığın gücüne göre normal olarak kullanılmakta olan orandan daha sert olarak hazırlanmalıdır.

Her zaman en doğru biçimde ve kurallara uygun olarak bir ışık düzenlemesinin yapılması mümkün olmayabilir. Nesne ile aydınlatılan arka fon arasındaki kontrastlık oranının sağlanması mümkün olmayabilir. Hatırlanacağı gibi bu konu ile ilgili bilgiler «derinlik» paragrafında işlenmişti. Yine hatırlanacağı gibi kontrast farklılığı renklerin kademelenmesi ve kontrast farklılığının benzer etkilere sahip olması durumu vardır.

Bir ışık düzenlemesinin yapılması sırasında, ışığı düzenleyen kişi ya da kişilerin birbirini izleyen şu sorulara yanıt verebilmesi gereklidir:

— Nesne plastik bir yapıya sahip mi olarak, yoksa kendi yapı özelliğini mi ortaya çıkaracak biçimde mi görüntülenecektir. Bu nedenle uygun olan ve amaca hizmet edecek anahtar ışık nereye yerleştirilmelidir?

— Gölgelelerin aydınlatılması sırasında hangi kontrastlık derecesi dolgu ışığının yapılması sırasında kabul edilecektir?

— Arka fon gölgeleri nereye gizlenecektir?

— Hangi tür kontrastlık oranı benimsenecek ve hangi renkler çekimi yapılan konuda hakim renkler olacaktır, bununla arka fon-nesne arasında nasıl bir kontrastlık ortaya çıkacaktır?

YARARLANILAN KAYNAKLAR:

- 1) — Lehrbuch der Filmgestaltung: Pierre Kandorfer, Deutscher Ärzte Verlag Gmbh Kölh-Lövenich, 1978.
- 2) — Filmfotografie-Fernsehfilmfotografie: Hilmar Mehnert, VEB Fotokinoverlag, Leipzig 1971.
- 3) — Film Verstehen, James Monaco, Rowohlt Taschenbuch Verlag, Hamburg 1980.
- 4) — Der Dokumantarische Film: Werner Van Appeldorn, Ferd. Dümmlers Verlag 53 Bonn, 1970.

KARİKATÜR SANATI ÖĞRETİMİ

Yrd. Doç. Atila ÖZER

İnsanlar mağara duvarlarına çizdikleri ilk çizgilerle birlikte sanat denen duygu, tasarı ve güzelliklerin varlığından haberdar olmuşlar, o günden bu yana sanatla ilgilenmişlerdir. Bu ilgilenme, doğrudan eser üretme şeklinde olduğu gibi sanatın gelişimi, aşamaları, tarihçesi doğrultusunda kitaplar yayınlama şeklinde de görülmektedir.

Gerçekten de insanlar yaratılışları gereği çeşitli estetik duygular taşır ve çeşitli etkilerle bazı şeylerden estetik tadlar alırlar. İşte **sanat**, insanların bu özelliklerinden kaynaklanan bir olgudur. Genel olarak tanımlanırsa «Sanat; seçilen bir yaşantının renk, çizgi, ses, devinim ve sözcüklerle ve bir biçim yoluyla başkalarına ulaştırılması olayıdır»(1). İnsanların sadece duygu dağarcığını ortaya çıkarma, ya da basit doyuma ulaşma amacından öte çeşitli işlevleri de üstlenmiştir, sanat. Günlük yaşantının sıkıcı ve anlamsız yönleri ancak sanat sayesinde yok edilir ya da azaltılabilir. Yeni duygular, yeni düşünceler kazandırarak kişinin görüş açılarını da genişletir.

Öz olarak sanatın;

- Biçim kaygısının yanısıra
- Toplumsal ilişkilere ışık tutmak

- İnsanları aydınlatmak
- İnsanların toplumsal gerçekleri tanıyıp değiştirmelerine yardım etmek
- İnsanları bilinçlendirmek

gibi görevleri olduğu sıralanabilir.

Bu genel çerçeve içinde görsel, işitsel ve diğer sanat türlerini saymak olasıdır. Karikatür de bu işlevleri tümüyle üstlendiği için onun da bir sanat dalı olarak ele alınması kaçınılmazdır.

Karikatür; günümüzde gazeteden televizyona, afiştten dergiye, hatta ders kitaplarına giren çok yaygın bir sanattır. Türkiye’de karikatürle uğraşan çok sayıda amatör, mizah dergilerinde kendilerine ayrılan köşelerde çizerlerken Karikatürcüler Derneğinin üye sayısı da 400’ü geçmektedir (2).

«Fransa, karikatürü yüksek bir kültür işi ve büyük bir uğraşı olarak kabul etmektedir. Fransız hükümeti 1983 yılında karikatür okullarını, sanatçıları ve yaynevlerini desteklemek için iki milyon dolar teşvik ödeneği ayırdığını açıklamıştır. Fransa Kültür Bakanlığı eğitim uzmanlarından Pierre Lre, Amerika’da karikatür orta dereceli kültürlülerin eğlencesi olarak kabul edilebilir, fakat burada Avrupa’da ciddi ve yaygın bir sanat dalıdır,» demektedir (Newsweek, 14.2.1983).

Tanınmış Türk çizeri Turhan Selçuk diyor ki; «Karikatürün güçlü bir sanat olmasının nedenleri vardır. Karikatür yaygın bir sanattır, basın yoluyla, sinemayla, televizyonla, afişlerle, sergilerle halkın her an karşısındadır. Söyleyeceğini en kısa yoldan, zahmetsizce fakat çarpıcı bir şekilde söyler. Çizgileriyle sempattiktir, ilgiyi çeker» (3).

İngiliz karikatür sanatçısı Steadman, «Karikatür felsefedir» diyor.

Steinberg: «Şiirsel ve filozofça bazı düşünceleri çizgiyle anlatmaya çalışıyorum».

Küba’lı tanınmış çizer Nuez; «yalnız güldürmek değil düşündürmek istiyorum. Küba’da şöyle bir atasözü vardır: Bir desen bin sözden üstündür. Ama bunu başarabilmek için bir karikatürcü olmak gerek.» diyor.

Karikatür hem sanat tarihi, hem de düşünme tarihi içinde bir yere sahiptir.

Karikatür çizilmeyen, karikatür yayını yapılmayan ülke yoktur dersek yanılmış olmayız herhalde. Bugün İtalya'da otuzyediy yıldan beri her yıl düzenlenen Uluslararası (Bordighera Altın Palmiye), Belçika'da yirmiyedi yıldan beri (Knokke Heist), İtalya'da ondokuz yıldan beri (Marostika), on iki yıldan beri (Tolentino), Japonya'da on yıldan beri (Yomiuri Shimbun), Kanada'da, Amerika'da, Almanya'da, Meksika'da ve Türkiye'de yedi yıldan beri Uluslararası Simavi Karikatür Yarışması yapılmakta, bu yarışmalarda üçyüz bin liradan, onbir milyon liraya kadar ödüller verilmektedir. Bu da ülkelerin karikatüre verdikleri önem göstermede yüzeysel de olsa bir ölçü sayılabilir.

Karikatür sanatı, Türkiye'de 1870 yılından beri yaygın olarak sevildiği ve benimsendiği halde kuramsal çalışmalar yönünden o derece ilgisizliğe mahkum edilmiştir. Bu konuda birşeyler vermeye çalışanlar Nasrettin Hoca'nın torunları olmanın verdiği güçle kendi kendini yetiştiren kişiler olmuşlar ustaların dergi/gazetelere çizdiklerini inceleyerek kendilerine bir yol tutturmaya çalışmışlardır.

Bugün Türkiye'de resim, haykel, seramik, grafik, mimarlık gibi sanat öğretimi için Güzel Sanatlar Fakülteleri müzik sanatı için konservatuvarlar olduğu halde karikatür sanatının öğretiminin yeterince yapılmayışı bir eksikliktir.

Türkiye'de ve dünyada yayınlanan gazete, dergi gibi basın organları sayfalarında hergün binlerce karikatüre yer vermekte, reklam ajansları karikatürist çalıştırmakta, televizyon şirketleri, çizgi film stüdyoları karikatürist istihdam etmektedirler. Uzun metrajlı çizgi film yapımı Amerika ve Japonya'da sanayi şeklini almış bütün dünya pazarını ellerine geçirmişlerdir.

Walt Disney Stüdyolarında bir saat yirmi üç dakika süreli bir çizgi film onüç milyon dolar masraf ile ikiyüz çizer çalıştırılarak 4,5 yılda tamamlanabilmektedir (4).

Türkiye'de mizah dergileri, gazeteler, reklam ajansları ve TRT en az birer karikatürist çalıştırmakta olup özellikle çizgi film konusunda çizer sıkıntısından söz edilmektedir.

Böylesine iş alanı bulunan bu sanat dalında halen çalışmakta olanlar karikatür eğitimi görmüş kişiler değildirler. Halbuki okul-

lar, kendi toplumlarının ihtiyacı olan türlü meslek ve iş adamlarını yetiştirmek üzere teşkilatlanmak zorundadırlar (5).

Karikatür sanatı diğer sanat türleri gibi yaratıcılık isteyen bir sanat dalıdır. Müzik, resim, şiir, roman gibi sanatlarda da en üst düzeyde yaratıcılık aranır. Ancak bu konularda etkinliğin sağlanabilmesi de belli düzeylerde rehberliği gerektirir. Hele bu yeteneklerin geniş kitleye kazandırılmak istendiği durumlarda, planlı eğitim bir zorunluluk halini alır.

Eğitimin temel amacı, iyi insan, iyi vatandaş yetiştirmek değil midir?

«Gülmececin temel amacı da kişilerin ve kurumların bürünmek istedikleri kimlikle, gerçek kimlikleri arasındaki tutarsızlığı sergilemek, bu yoldan toplumu, giderek insanlığı uyarmaktır» diyor bir yazısında Sulhi Dölek.

Toplumu, giderek insanlığı uyarmak kuşkusuz çok önemli ve büyük bir amaçtır. Türk mizahının geçmişine bakıldığında, Namık Kemal ve Teodor Kasap'la başlayan 1873 tarihine kadar başarılı örnekleri yayınlanan mizah sanatı bir karikatür nedeniyle otuzbir yıl sessizliğe mahkum edilmiştir. Hayal'in son sayısında yayınlanan zincirli bir karagöz karikatürü bardağı taşıran son damla olmuş dergi ertesi gün kapatılmış, tüm kadrosu ağır hapis ve sürgün cezalarına çarptırılmıştır (6).

Türk karikatürünün babası sayılan Cemal Nadir, ikinci dünya savaşının karanlık ve kanlı yıllarında halkı çizgileriyle yüreklen-dirmesini bilmiştir. Hitler'in yıldırım savaşlarla bütün Avrupa'yı ezip geçtiği günlerde Cemal Nadir halkın yılgınlığa düşmesini önlemiş, güçlü espirileriyle Türkiye, güçlü devlet görüntüsünü işleyerek, tarafsızlığımızı vurgulamış bir yandan da savaşın gelişimini adım adım halka duyurmuştu. Hitler'in orduları Edirne'ye dayandığı ve her an Türkiye'ye saldıracağı söylentilerinin çalkalandığı dönemde o, cesaretli çizgileriyle Hitler'e vurmuş, Hitler'in çökeceğini ilan ederek vatandaşı yüreklendirmişti.

Bir taraftan cezalandırılan bir taraftan yüceltilen karikatür sanatı her kesimin dikkatle izlediğini ve onları etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu da toplumun yönlendirilmesi ve bilinçlendirilmesinde bir araç olabilme özelliğini göstermektedir. Bu özelliğinden yararlanılması için geç kalındığı bile söylenebilir.

Bir başka yönden değerlendirmek gerekirse her gün pek çok sanatçı tarafından çizilen karikatür potansiyeli Türkiye’de olduğu halde, karikatür sanatı üzerine kuramsal çalışmalar yok denecek kadar azdır. Karikatür tarihini bugünkü gençlere aktaracak bilimsel bir yayın henüz gerçekleşmemiştir. Karikatür sanatı etkinliği sergilerle sürdürüldüğü halde bu sergileri değerlendirecek eleştirmen sayısı da çok sınırlı kalmakta, her çizer kendi görüş ve düşüncesine göre bir yol tutmuş gitmektedir. Bu yolun doğru ya da yanlış olduğu kimse tarafından hatırlatılmamaktadır.

«Çağımızda mizah çizeri dünyayı değiştirmek mücadelesini esas konu edinmiştir. İnsanların yücelmesi, iyiye, doğruya, eşitliğe ulaşması için uğraşmayı amaç edinmiştir» diyen usta çizer Turhan Selçuk bu kadar önemli işlevi yerine getirecek çizerlerin nasıl yetişmesi gerektiği konusunda bir yol göstermemektedir.

İşte bu eksiklikten yola çıkarak KARİKATÜR SANATI EĞİTİMİ’ni gündeme getirmekte yarar görmekteyim.

Özellikle güzel sanatlar öğretimi yapan okullarda bu konuda çalışmalar yapılması, konunun enine boyuna tartışılması zamanı gelmiştir ve hatta geçmektedir.

KAYNAKÇA

- (1) Altınok, İsmail, Yeni Resim-İş Dersleri, Ankara; 1975.
- (2) Öngören, Ferit. Cumhuriyet Dönemi Türk Mizah ve Hicvi. İstanbul; 1983.
- (3) Selçuk, Turhan. Söz Çizginin. İstanbul; 1979.
- (4) İnanç, Demet Değer. «Disney Stüdyosu’nda» Sanat Olayı Dergisi. İstanbul; 1981.
- (5) Kocaçınar, Muhip. Genel Öğretim Metodu. İstanbul; 1965.

ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCEDE TÜRK MUSİKİSİ VE TÜRK FOLKLORUNA ÖNEMLİ YAKLAŞIMLAR

Yrd. Doç. Hasan Sami YAYGINGÖL

Atatürk'ün musiki konusuna önemle eğildiği bilinmektedir. Atatürk'ün musiki ve Türk folkloru konularındaki görüşlerini yapmış oldukları söylev, demeç, röportaj, Meclis açış konuşmaları ve anılarında görmekteyiz. Atatürk, insan hayatında en büyük yeri tutan musikiyle ilgili olarak sorulan, «Hayatta musiki lâzım mıdır?» sorusuna cevabı vermişlerdir:

«Hayatta musiki lâzım değildir. Çünkü hayat musikidir. Musiki ile alâkası olmayan mahlûkat insan değildirler. Eğer mevzuu bahs olan hayat insan hayatı ise, musiki behemahal vardır. Musikisiz hayat zaten mevcut olamaz. Musiki hayatın neş'esi, ruhu süruru ve herşeyidir. Yalnız musikinin nev'i şayan-ı mütalâadır» (1).

Atatürk 8 Ağustos 1928 gecesi Sarayburnu Gazinosu'nda bir konser dinlemiştir. Fikirlerini şu şekilde açıklamışlardır:

«Bu gece burada güzel bir tesadüf eseri olarak şarkın en mümtaz iki musiki heyetini dinledim. Bilhassa sahneyi birinci olarak

---

(1) Atatürk'ün söylev ve demeçleri, C. 11, S. 235.

tezyin eden Müniret'ül-Mehdiye Hanım sanatkârlığında muvaffak oldu.

Fakat benim Türk hissiyatım üzerinde artık bu musiki, bu basit musiki, Türk'ün çok münkeşif ruh ve hissini tatmine kâfi gelmez. Şimdi karşıda medeni dünyanın musikisi işitildi. Bu ana kadar şark musikisi denilen terennümler karşısında cansız gibi görünen halk, derhal harekete ve faaliyete geçti. Hepsi oynuyor ve şen, şatırdılar. Tabiatın icabını yapıyorlar. Bu pek tabiidir. Hakikaten Türk, fıtraten şen, şatırdır. Eğer onun bu güzel huyu bir zaman için fark olunmamışsa, kendinin kusuru değildir. Kusurlu hareketlerin acı, felâketli neticeleri vardır. Bunun fâriki olmamak kabahatti» (2).

Atatürk'ün bu konuşmaları, birkaç bakımdan üzerinde durulmayı gerektirir. Bir kere Müniret'ül-Mehdiye Mısırlı ünlü bir hanededir. O gece icra ettiği musikide hiç kuşkusuz Arap musikisidir. Nitekim Atatürk'de o gece dinlediği müziği «alaturka» diye değil, «şark» musikisi diye adlandırmıştır. O gece anlatılanlara göre, Atatürk Muganniye'yi dinledikten sonra Gülhane Parkı'nın alt kısmına doğru yürümüş, orada Türk Ocaklı gençlerin oynadıkları zeybek oyununu seyretmiş, sonra bu gençlerle birlikte kendi heykellerinin alt yanında Eyüp Sultan Saz Heyeti'nin konserini izlemiş, daha sonra da bir cazbandın eşliğinde civardaki bir dans pistinde dans eden gençleri görmüştür. Karşısında hareketli, mutlu ve yaratılıştan şen bir millet görmek isteyen büyük devlet adamı, yalnız bu konuşmasında caz musikisinden «Medeni dünya musikisi» diye söz etmiş, müzikle ilgili diğer konuşma ve yazılarında hep «garp musikisi»nden bahsettiği gibi, o yıllarda kurulan Ankara Musiki Muallim Mektebi'nde de müfredat programlarında klâsik batı müziği yer almıştır (3).

1930'da Atatürk'le bir Alman gazeteci müzikle ilgili röportaj yapmış ve Atatürk şunları söylemiştir:

---

(2) A.g.k. C. 11, S. 254-255.

(3) MÜJGAN CUNBUR, Atatürk ve Milli Kültür (Ankara: Kültür Bak. Yayınları. 1931), s. 88.

Sürur : Sevinç

Şayan : Yaraşır, değer.

Münkeşif : Açık, meydana çıkmış.

Şatır : Çevik.

Fıtraten : Yaratılış

Fârik : Ayırteden, fark.

Montesquieu'nün «Bir milletin musikicilikteki meyline ehemmiyet verilmezse, o milleti ilerletmek mümkün olmaz» sözünü okudum, tasdik ederim. Bunun için musikiciliğe pek çok itina göstermekte olduğumuzu görüyorsunuz».

Gazetecinin «Biz garplılara göre, şark musikiciliğinin kulaklarımıza gelen garabetinden bahsettim ve dedim ki; şarkın yegâne anlayamadığımız bir fenni varsa o da onun musikiciliğidir...» cümlesine Atatürk şöyle itiraz etmiştir:

«Bunlar hep Bizans'tan kalma şeylerdir. Bizim hakikî musikimiz Anadolu halkında işitilebilir».

Gazetecinin bu nağmelerin ıslahiyle terakki ettirilmesi mümkün değil midir?» sorusuna karşılık şu suali sormuşlardır:

«Garp musikiciliği bugünkü haline gelinceye kadar, ne kadar zaman geçti?»

Gazetecinin «dört yüz sene kadar geçti» demesi üzerine, bu kadar beklenemeyeceğini bildirmişlerdir (4).

Atatürk bu röportajı «Bunun için garp musikiciliğini almakta olduğumuzu görüyorsunuz.» cümlesiyle bitirmiştir.

Bu röportaj, Atatürk'ün Türk musikisi hakkındaki hükmünün kaynağına dair bir ip ucu vermesi bakımından önemlidir. Çünkü Türk musikisinin Bizans'tan alınma olduğuna yaklaşan bir kanaati, Ziya Gökalp «Türkçülüğün Esasları» adlı kitabında açıklamıştır:

«Memleketimizde, bunlardan başka, yanyana yaşayan iki musiki vardır. Bunlardan birisi halk arasında kendi kendine doğmuş olan Türk musikisi, diğeri Farabi tarafından Bizanstan tercüme ve iktibas olunan Osmanlı musikisidir. Türk musikisi ilham ile vücuda gelmiş, taklitle dışarıdan alınmamıştır. Osmanlı musikisi ise taklit vasıtasıyla dışarıdan alınmış ve ancak usulle devam ettirilmiştir. Bunlardan birincisi kültürümüzün ikincisi ise medeniyetimizin musikisidir. Medeniyet, usulle yapılan ve taklit vasıtasıyla bir millettten diğeri millete geçen mefhum ve tekniklerin bütünüdür.

---

(4) Atatürk'ün söylev ve demeçleri, C. 11, S. 254-255.

Milli kültür ise, hem usulle yapılmayan hem de taklitle başka milletlerden alınmayan duygulardır. Bu sebeple Osmanlı musikisi kaidelerden mürekkep bir fen olduğu halde, Türk musikisi kaidesiz, usulsüz, fensiz melodilerden, Türk'ün bağrından kopan samimi nağmelerden ibarettir. Halbuki, Bizans musikisinin kaynağına çıkarsak, bunu da eski Yunan kültürü içinde görürüz» (5).

Ziya Gökalp «Türkçülüğün Esasları»nda «Estetik Türkçülük» konusunun «Milli Musiki» başlıklı bölümünde de aynı konuya temas etmiştir. Burada:

«Avrupa musikisi girmeden evvel, memleketimizde iki musiki vardır. Bunlardan biri Farabi tarafından Bizans'tan alınan «Şark Musikisi», diğeri eski Türk musikisinin devamı olan halk melodilerinden ibaretti».

Ziya Gökalp daha sonra doğu musikisinin de batı musikisi gibi Yunan musikisinden kaynaklandığını, tam, yarım ve çeyrek seslere, ortaçağda opera müessesesinin Yunan musikisinin iki kusurunu giderişini, armoniyi ekleyerek tek düzelikten kurtarışını çeyrek sesleri çıkarışını ve doğu musikisinin durumunu anlattıktan sonra şöyle demiştir:

«Bugün, işte şu üç musikinin karşısındayız; Doğu musikisi, batı musikisi, halk musikisi...

Acaba bunlardan hangisi bizim için millidir? Doğu musikisinin hem hasta, hem de gayrı millî olduğunu gördük. Halk musikisi millî kültürümüzün, batı musikisi de yeni medeniyetimizin musikileri olduğu için her ikisi de bize yabancı değildir. O halde, milli musikimiz, memleketimizdeki halk musikisiyle batı musikisinin kaynaşmasından doğacaktır. Bunları toplar ve batı musikisi usulüne göre «armonize» edersek, hem milli hem de Avrupalı bir musikiye malik oluruz. Bu vazifeyi gerçekleştirecekler arasında, Türk Ocakları'nın musiki toplulukları da vardır. İşte Türkçülüğün musiki sahasındaki programı esas itibarıyla bundan ibaret olup, bundan ötesi millî musikişinaslarımıza aittir (6).

Ziya Gökalp büyük bir sosyolog ve fikir adamıdır. Çeşitli konferanslarda, sohbet ve yazılarında Türkçülük akımının ilkelerini tanıtmış, Türkçülüğün dilde, sanatta, sosyal hayatta, siyasette uy-

(5) ZİYA GÖKALP, Türkçülüğün Esasları, (İstanbul: Kültür Yay. 1972), s. 33-37.

(6) A.g.k. s. 145-147.

gulama yollarını göstermiştir. Ancak Ziya Gökalp bir müzikolog değildir. Türk musikisinin Bizans'tan alınma olduğu kanaati yanlıştır. Bu kanaatini doğrulaması için, öncelikle her iki müziğin ses sistemleri ve makamsal yapılarını müzikolojik açıdan ele alarak derinlemesine incelenmesi gerekirdi. Oysa ki, bugün baktığımızda sözü edilen Anadolu Türk halk müziğinin ve Türk musikisinin makamsal yapılarının ve ses sistemlerinin aynı olduğunu görüyoruz. Aralarında yalnızca tavır farklılıkları vardır. Bütün özellikleri ile Türk müziği olan, aynı duyguları taşıyan, bu iki musikinin Bizans'tan alınma olduğunu söyleyemeyiz. Söylersek yanılmış oluruz.

Bu konuda en büyük araştırmayı Sadettin Arel (1880-1955) yapmıştır. Müzikolog Arel, «Türk Musikisi Kimindir» isimli kitabında Türk musikisinin İran, Acem, Yunan, Bizans ve Arap'tan alınma olmadığını, bu müziklerin ses sistemlerini, yapısal özelliklerini en küçük ayrıntılarına kadar incelemiş, birbirleriyle karşılaştırmalı olarak açıklamıştır. Arel Bizans musikisi ile ilgili olarak pek çok araştırmalar yapmış, bu müzikle uğraşan Bizans müziği savunucularına, sorular sorup, yanıtlar almıştır. Bizans müzیکçilerinin bazı yanıtları şöyledir:

«Bazı kimseler kilise musikisine, Anadolu ve Asya musikisinin karışmış olduğu kanaatinde bulunuyorlar. Fakat esaslı tetkikat yapmamışlar ve Hicaz, Bestenigâr, Hüseyini, Nişabur... gibi Türk musikisinden gelme isimleri görerek yanılmışlardır. Türk musikisiyle kilise musikisi arasındaki benzeyiş her iki musikinin Anadoludan doğup tekâmül etmiş olması ile izah edilebilir (Bkz: Arel, Türk Musikisi Kimindir, s. 195).

«Eski Yunan sistemi ne kadar sade, açık, muntazam ve esasatı kat'iyeye müstenit ise yenisi o kadar bulanık, mantıksız ve keyfidir. Galiba yalnız bir şey gözetilmiş:

Kilise makamlarını Türk musikisinin makamlarına uydurmak. Bugün Rum makamları eski makamların bir bozuntusundan başka bir şey değildir, ve bu bozuklukta Türk musikisinin kilise musicileri üzerindeki tesirinden ve daha ziyade Osmanlı boyunduruğu altına girme neticesinde, Rum papazlarını istila eden cehaletten neş'et etmiştir (Bkz: Arel, s. 221).

«Yalnız bir nokta muhakkaktır ki o da, eski Bizans lahni üzerinde dizilerinin ve belki de düzümlerinin bünyesine varıncaya kadar giren Arap ve Acem musikisinin durmadan büyüyen nüfusudur.

«Bugün şark kilisesinde okunan ilâhiler yabancı yani, Arap Türk tesirlerine çok maruz kalmıştır (Bkz: Arel s. 223).

Burada söz edilen Arap ve Acem musikisiyle Türk musikisi anlatılmak istenmiştir. Anlaşılacağı gibi, Türk musikisi Bizans'tan alınma değil, Bizans musikisi Anadolu'nun öz musikisi olan Türk musikisinin etkisindedir.

10/11/1939 tarihli Ulus gazetesinde Kemal Ünal imzasıyla Atatürk'e atfedilen şu metin yayımlanmıştır:

«Bir gün sofralarında günün hadiselerine biraz dokunduktan sonra Atatürk, bir ara, İstanbul'dan yeni plaklar geldiğini hatırladılar. Emriyle bir kaç parça çalındı; sonunda gramafonu kapatarak bana şu satırları dikte etti:

«Eski musikiyi batı musikisine üstün çıkarmak için çalışanlar bir ufak hakikati fark edemez görünürler. Bu hakikati kısaca ifade etmek lâzım gelirse, diyebilir ki bütün bu canlandırma işinde ele alınan musiki parçaları, Türklerin herhangi bir âyinde, şenlikte bütün maddi ve hissî kabiliyetlerini yüksek derecede kullanarak oynamalarına yarayan nağmelerdir. Bu fasıldan olan musikiyi bugünün dans parçaları gibi saymakta hata yoktur. Ancak bugünkü Türk kafası musikiyi düşündüğü zaman yalnız basit oyunlara yarayacak, insanlara basit ve geçici heyecanlar verecek musiki aramıyor. Musiki dendiği zaman yüksek duygularımızın, hayat ve hatıralarımızın ifadesini bulan musiki istiyoruz. Bugünkü Türkler musikiden diğer yüksek ve hassas cemiyetlerin beklediği hizmeti bekliyor.

İşte bu bakımdan klâsik Osmanlı musikisini canlandırmaya çalışanların çok dikkatli bulunmaları gerekir.

Biz, bir Türk bestesini dinlediğimiz zaman ondan geçmişin uyanma bırakması lâzım gelen hikayesini kalbimize giren oklar gibi duymak isteriz. Acı olsun, tatlı olsun biz bir beste dinlerken ve farkında olmaksızın hislerimizin incelir olduğunu duymak isteriz.

Bütün bunlardan başka musikiden beklediğimizin maddi, fikri ve hissî uyanıklık ve çevikliğin takviyesi olduğuna şüphe yoktur. Yeni şairlerimizden, ediplerimizden, musiki bilginlerimizden ve bilhassa ses sanatkârlarımızdan istediğimiz ve aradığımız budur» (7).

(7) UTKAN KOCATÜRK, Atatürk'ün fikir ve düşünceleri, S. 149.

Musiki konusunda Türk toplumunun batı musikisini benimsemesi için, Atatürk'ün inkılâpçı mantığı ile şahsi zevk ve duyguları derinden derine mücadele halindedir, diyebiliriz (8).

Nitekim Falih Rıfki Atay «Çankaya» adlı hatıra kitabında bu konuda şunları yazmıştır:

«Garp musikisinin ancak pek hafiflerinden zevk almakla beraber, hemen hemen bütün inceliklerini kavradığı alaturka musiki ile onun arasında ve alaturka lehine bir mukayese yaptığını hatırlamıyorum (9).

Aynı eserin başka yerinde de şu satırlara rastlanıyor:

«Burada devrimci Mustafa Kemal'in hayran kaldığım özelliğini anlatmalıyım. Mustafa Kemal bir şarklının tamamıyla zıddına, kendi mizaç ve âdetlerini çiğneyerek fikir kahramanlığı etmiştir. Sevdiği musiki alaturka, inandığı garp musikisi idi. Evinden alaturka musikiyi eksik etmemişken, millî eğitimde yalnız batı musikisini tutmuştur» (10).

Yine Falih Rıfki Atay, Atatürk'ün türkü ve şarkı söyleyişini aynı eserinde şöyle anlatır:

«Mustafa Kemal yalnız Rumeli folklor türkülerini mat sesi ve güzel ve tatlı söylemekle kalmaz, klasik alaturka musikisi makamlarını da bilirdi. Kafaca batı musikisine inanmış, zevkçe alaturkaya bağlı kalmıştı. Devrimciliği yıllarında her işte olduğu gibi zevkince değil, kafasınca giderek, millî eğitimde yalnız batı musiki öğretimi yaptırmıştır».

Adı geçen eserde şu parça da yer almaktadır:

«Gene o gece ilk defa türküler söylediğini işittim. Mustafa Kemal vals oynayanların ve bir ataşemiliterlikle musikili salon toplantılarında bulunabilenlerin alışabileceği kadar frenk musikisine bağlı, alaturka musikide ise, makamları ayırabilecek kadar bilgili idi. Sesi mat, yavaş, tatlı ve cazibeli idi. Bilhassa Rumeli türküleri söylerken, derin ve onulmaz bir gurbet ve sıla acısı gözlerinde yansırırdı. O vatani unutmaz, kaybettiğimiz Rumeli ve Makedonya topraklarının kır kokularını alır gibi, su ve çingirak sesleri duyar

(8) CUNBUR, S. 92.

(9) FALİH RIFKI ATAY, Çankaya, İstanbul: 1969. S. 410.

(10) A.g.k. s. 410.

gibi, bakışları uzaklaşa uzaklaşa sislenir, bizim içinde olmadığımız hatıralar içine karışır giderdi. İyi vals ettiğini sonradan gördüm. O akşam zeybek oynadı. Oyunu efekâri ve kibardı. Bazı jestleri hiç yapmazdı. Bu bir alafıranga değil, bir batılı, bir alaturka değil bir Türk idi» (11).

Ahmed Cevat Emre'nin küçük kitabı'nda Atatürk'ün söylemiş olduğu kesin bir hüküm vardır. Bu hüküm şöyle yer almıştır:

«İki şeyde İnkılâp olmaz. Dilde ve musikide!» diyeceği zaman çok uzakta değildi. Musikimizi de Avrupalılaştırmak istediği ve sonra vazgeçtiği malûmdur (12).

Atatürk Cumhurbaşkanlığı döneminde Çankaya Köşkünde bir musiki topluluğu kurmuş ve yönetimini emekli binbaşı Hafız Yaşar Okur'a vermiştir. Atatürk Hafız Yaşar'a şöyle bir temennide bulunmuştur:

«Biz garbinkini hürmetle dinlediğimiz gibi, bizim musikimizde bütün dünyada hürmetle dinlenecek halde olmalıdır.»

Atatürk ayrıca Hafız Yaşar'a kendi yazdığı bir mersiyei seğah makamında besteletmiştir. Bu mersiye vefat eden Millî Müdafaa Müsteşarı Derviş Paşa için bestelenir (13).

Yine o yılların tanınmış ses ve saz sanatçılarını sık sık huzurlarına davet edip dinlediklerine dair bazı hatıralar yayınlanmıştır. Klasik Türk musikisinin büyük üstadlarından tanburî Mesut Cemil Tel'in Atatürk'ten kaydettiği şu cümleler konumuz bakımından çok önemlidir:

«Biz, çok defa, bu musikinin tam haysiyetini bulamıyoruz. İşte bu dinlediğimiz, hakiki Türk musikisidir ve bu şüphesiz, yüksek bir medeniyetin musikisidir. Bu musikiyi, bütün dünyanın anlaması lâzımdır. Fakat, onu bütün dünyaya anlatabilmek için, bizim milletçe, bugünkü medenî dünyanın seviyesine yükselmemiz lâzımdır» (14).

---

(11) A.g.k. S. 327.

(12) AHMET CEVAT EMRE, Atatürk'ün İnkılâp Hedefi ve Tarih Tezi (İstanbul: 1958), S. 43-44.

(13) HAFIZ YAŞAR OKUR, Atatürk'le onbeş yıl, (İstanbul: Sabah yay. 1962), S. 34-35.

Efekâri : Efe gibi, efe tarzıyla.

(14) KOCATÜRK, S. 150.

Atatürk'ün müzik reformuyla ilgili şu sözleri ayrı bir önem taşımaktadır:

«Güzel sanatların hepsinde, ulus gençliğinin ne türlü ilerletilmesini istediğinizi bilirim. Bu, yapılmaktadır. Ancak, bunda en çabuk, en önde götürülmesi gerekli olan Türk musikisidir. Bir ulusun yeni değişikliğine ölçü, musikide değişikliği alabilmesi, kavrayabilmesidir.

Bugün dinletmeye yeltenilen musiki yüz ağartacak değerde olmaktan uzaktır. Bunu açıkça bilmeliyiz. Ulusal; ince duyguları, düşünceleri, anlatan; yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak onları bir gün önce, genel son musiki kurallarına göre işlemek gerekir. Ancak bu güzeyde, Türk ulusal musikisi yükselebilir, evrensel musikide yerini alabilir» (15).

Bu konuşmalar göstermektedir ki, Atatürk milli musikinin yükselmesini, müzik dünyasındaki yerini almasını, bunun içinde son genel müzik kurallarına göre işlenmesini istemekte ve bu musikiden beklediklerini, bir başka deyişle Türk toplumuna yapacağı etkiyi belirtmektedir. Atatürk'ün daha önceki konuşmalarında sözünü ettiği «ulusal musiki» 1930'da Alman gazeteciye «Bizim hakikî musikimiz Anadolu halkında işitilebilir» dediği musikidir». Ancak bu röportajın sonunda:

«Bu kadar bekleyemeyiz. Bunun için garp musikisini almakta olduğumuzu görüyorsunuz» dediği halde, birkaç yıl sonra Türk musikisinin, halk musikimizin geliştirilmesi ve işlenmesi üzerinde durması, düşünülecek ve dikkat edilecek bir konudur.

Atatürk batı ve klâsik Türk musikisiyle böylesine ilgilendiği yıllarda çok yetkili kimseleri görevlendirip, Anadoluyu bütünüyle taratıp Türk halk müziğine ait eserleri de derletmekteydi.

Bu arada halk danslarına da eğilmişlerdir. Bu konuda da bir yandan derlemeler yaptırırken, bazı halk oyunlarının koreografilerini hazırlatıyorlardı. Zeybek oyunu için Selim Sırrı Tarcan'a söyledikleri şu sözler dikkati çekecek değer ve önemdedir:

Selim Sırrı Bey zeybek raksını ihya ederken ona bir medeni şekil vermiştir. Bu sanatkâr üstadın eseri hepimiz tarafından kabul edilerek milli ve sosyal hayatımızda yer tutacak kadar olgun-

laşmış, bedii bir şekil almıştır. Artık Avrupalılara: «Bizim de mü-kemmel bir dansımız var» diyebiliriz ve bu oyunu salonlarımızda, müsamerelerimizde oynayabiliriz.

Zeybek dansı her toplumsal salonda kadınla birlikte oynana-bilir ve oynanmalıdır. Bu oyun milletimizin erkek oyunu, kahra-manlık oyunudur; bilmek lâzım» (16).

Yalnız zeybek değil, bütün folklorik danslarımız, başta Anka-ralı efe ve seymenler olmak üzere, yurdun çeşitli köşelerinden gel-miş ekipler tarafından özellikle Cumhuriyet bayramlarında Anka-ra'nın büyük küçük bütün meydanlarında, Türk Ocağı ve Halkevi sahnelerinde zevkle ve heyecanla izlenirdi. Cumhuriyetin 10. yıldö-nümünde eski Ankara'nın sokak ve meydanları davul ve zurna ses-leriyle dolmuş, çok renkli ve heyecanlı günler yaşanmıştır (17).

Son olarak Abdülkadir İnan'ın Atatürk ile ilgili bir hatırası Atatürk'ün dini duygularını belirten çok güzel bir örnektir. Bu ha-tıra şu şekildedir:

«1933 yılında Dil Kurumu bütün yaz Dolmabahçe Sarayında çalıştı. Bir güz akşamı Dil Kurumu üyeleri sofraya çağrıldılar. Sof-rada rahmetli Abdülhak Hâmit ile İstanbul'un ünlü hafızlarından Hafız Yaşar'da bulunuyordu. Atatürk misafirlerine Hafız Yaşar'ın okuması için bir şey ısmarlamalarını teklif etti. Başta Abdülhak Hâmit olmak üzere sıra ile herkes bir şarkı veya gazel ısmarlaya-rak okuttular. Bense gazel ve şarkıların adlarını bilmiyordum. Sıra bana geldiğinde ne diyeceğimi, ne yapacağımı düşünerek çok sıkı-lıyor, çıkar bir yol arıyordum. Birden aklıma bir şey geldi, çıkar yol budur diye sıra geldiğinde söylemek üzere hazırlandım. Sıra geldi Atatürk «bakalım Abdülkadir ne ısmarlayacak» buyurdu.

—«Müsade buyurulursa Türkçe ezan rica edecektim» dedim. Yanımda oturan rahmetli İbrahim Necmi «sus!» der gibi kalçamı çimdikle-di, sofrada arkadaşlar da «ne yaptın?» der gibi yüzüme bakıyorlardı. Bir pot kırdığımı sandım. Atatürk'ün yüzüne bak-tım, gülüyordu, neşeli idi. «Mutaassıp mısınız?» dedi. «Hayır, Paşam mutaassıp değilim. Türkçe ezanın çok güzel olduğunu söylüyorlar, hiç duymadım da...» diyebilirdim.

(16) KOCATÜRK, S. 135.

(17) CUNBUR, S. 97.

«Çok güzel, amma ezan beştir: Sabah, öğle, ikindi, akşam, yat-sı. Her birinin ayrı makamı vardır: Bayâti, saba, uşşak, hicaz gibi. Hangisini istiyorsun» dedi. Kurtuluş yolu budur diye «...müsaade buyururlarsa hepsini dinlemek isterdim» deyiverdim. Hafız Yaşar her namazın ezanını o güzel sesiyle okudu. Atatürk, zevkle dinliyordu. Benim pot kırdığımı sanan arkadaşlar da rahat nefes aldılar, yüzleri güldü. Ezandan sonra Atatürk, Hafız Yaşar'a Kur'an-dan bir parça okumasını rica etti. Kur'an sûrelerinden okunan parçayı da hûşu ile dinledikten sonra: «Ezan ve Kur'anı Türkler-den başka hiçbir müslüman milleti bu kadar güzel okuyamaz. Bun-lara muhteşem müzik ahengi veren Türk sanatkârlarıdır» buyur-dular (18).

Bilindiği üzere ezan ve Kur'an âyetleri okunurken atonal (ma-kamsal) özellik taşımaktadır. Burada Hafız Yaşar'ın söyleyip uygula-dığı Türk tavrı, müziği ve makamlarıdır. Atatürk'ün Türk müziği-nin makamsal bütün inceliklerini bildiği bir kez daha ortaya çık-maktadır. Öyleki, ezanın her seferinde değişik makamlarda okun-duğunu vurgulamışlardır. Ayrıca bu güzel hatıradaki Atatürk'ün dini duygularının Türk musikisiyle nasıl bütünleştiğini görmekteyiz.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Kemalist devrimlerin doğası ge-reği, Osmanlı imparatorluğuna ve onun kültürel mirasına tepki duyulmaktadır. Her alanda olduğu gibi yeni arayışlar ve yönelim-ler müzik alanında da başlatılmıştır. Cumhuriyetin müzikçileri kültürel odaklaşmanın egemen merkezi olan imparatorluğun baş-kenti İstanbul dışına, Anadolu'ya yönelmişler ve öncelikle halk ez-gilerini çokseslendirme çabasına girmişlerdir. Böylece temeli Os-manlı müzik geleneğinde olan bu aydın müzik adamları yabancı oldukları bir batı müziği ile yine yabancı oldukları anadolu müziği arasında kalmışlardır (19).

Genç cumhuriyetin yeni müzik politikası saptanırken yerleş-tirilmek istenen yeni müziğin türü ve temel ilkeleri üzerinde tam bir görüş birliğine varılamamış ve o günlerin deyimiyle «alaturka» ve «alafranga» müzikten hangisinin ve nasıl yeğlenmesi gerektiği, sorusu yıllarca sürüp gidecek tartışma zemini oluşturmuştur (20).

(18) ABDÜLKADİR İNAN, *Atatürk Devrine Ait İki Hatıra*, (Ankara: Türk Kül-türünü Araştırma Ens. Yay. 1967. Sayı: 62), S. 51-52.

(19) METİN İNCEOĞLU, *Arabesk Müzik Sorunu*, (Ankara: SBF. BYYO Yıllığı, 1981), S. 403.

(20) A.g.k.

1980'ler Türkiye'sinde hala «biz Batılı mıyız,yoksa Doğulu muyuz?», «tek sesli müzik mi, çok sesli müzik mi?» konuları üzerinde karara varılamıyor. Oysa sanatta Doğululuk, Batılılıktan daha önemlisi çağdaşıktır. Bunu da Atatürk her fırsatta vurgulamıştır (21).

A) MİLLİ MUSİKİMİZİ MUHAFAZA ETMEK VE GELİŞTİRMEK

Milli musikimizi muhafaza etmek, sahip çıkmak ve dış etkilere korumak yapılacak müzikolojik çalışmaların bilimselliğine büyük ölçüde bağlıdır. Günümüzde Amerika'dan, Kanada'dan Anadoluya gelen, yaptıkları valizler dolusu derlemeyi ülkelerine götüren etnomüzikologlar var bunları biliyoruz. Ancak kültür değerlerimiz yabancılar tarafından götürülürken çok acı bir gerçek de gözler önüne hemen geliveriyor. Bu durumda bizlerin yapamadığını Batılılar çok iyi yapıyor ve seyrediyoruz. Dolayısıyla günümüzde Türk musiki tarihinin belgesel nitelikteki kaynaklarına sahip olamıyoruz. Mevcut olan çok önemli kaynaklar da özellikle Araplara mal edilmiştir. Yapılan bireysel çalışmalarda istenilen verimden uzaktır. Türk musikisinin dünya müzikleri karşısında yeterli düzeyde savunuculuğu yapılamamış bunun sonucunda yazılan bütün kaynaklarda Türk Musikisi ve geleneksel çalgıları Arap olarak irdelenmiştir. Günümüzde aynı benzeri olaylar yaşanmakta. Türk Folk müziği ve Türk Musikisi Arabesk denilen müziğin içerisinde eritmeye çalışılmaktadır. Kültür planlaması çabalarımız devam ettikçe inanıyorum ki, Türk Musikisi Atatürk'ün amaçladığı gerçek yerini bulacaktır.

Batı müziğimizin pek çok sorunu olduğu gibi Türk Musikisinin de pek çok sorunu bulunmaktadır. Türk Musikisinin en önemli sorunu diapozon sorunudur. Öncelikle 440 frekanstaki «La» sesini aynı şekilde kullandığımız zaman çağdaş anlamda bir Türk Musikisine kavuşabiliriz. Bu diapozunu bütün dünya kullanırken bizler aynı frekanstaki sesi «Re» olarak okumaktayız. Bugün Batı müziğinde bir anahtar sistemi mevcuttur. Her çalgı kendi ses sınırlarını çeşitli anahtarlarla belirler. Örnek verecek olursak:

Keman «sol», viola «do», violosel «fa», ...vs. insan sesleride ses gruplarına göre bu anahtarlarla belirlenmiştir. Türk Musikisinin

---

(21) FİLİZ ALİ, Müzik ve müziğimizin sorunları (İstanbul: Cem Yay. 1987), S. 119.

de ise bütün çalgılar sol anahtarı kullanmaktadır. Böyle bir ayırım söz konusu edilmemiştir. Bu ise değiştirilmesi ve geliştirilmesi gereken en önemli konuların başındadır.

440 frekanslı «La» diapozonun kabul edilmesi durumunda Türk Musikisinin transpoze sorunu da çözümlenmiş olacaktır. Bugün uygulanan yöntemde çalgıların akordları solistlerin ses sınırına veya eserlerin makam yapılarına göre istenilen şekilde düzensiz olarak yapılmaktadır. Daha açıkçası, icracılar çalacakları eseri hangi pozisyonda kolay çalabiliyorsa çalgının akordunu o esere göre düşürüyor veya gerginleştiriyorlar. Oysaki, 440 frekanslı Batı'nın uygulamış olduğu diapozon sistemi uygulandığında Türk Musikisine aynı zamanda çalgılarına birliktelik, teknik ve estetik gelecektir. Akordların düşürülmesi halinde ise çalgıların ses renkleri ve tınıları gerçek frekansını bulamamakta sönük kalmaktadır. Gene milletlerarası diapozonu kullandığımız zaman Türk Musikisine çağdaş orkestra anlayışı girmiş olacak ve Atatürk'ün vurguladığı dinamik yapıya kavuşacaktır.

Sonuç olarak; Atatürk'ün vurguladığı «tür» iyi müzik türüdür. İyi müzik görüldüğü gibi, belli bir müzik dalı, belli bir ülkenin ya da toplumun müziği anlamı taşımaz. Her müzik dalında, her toplumun müziğinde iyi ve kötü müzik bulunur. O halde, Türk Müziğinin her dalında, ana müzikten hareket ederek iyi müziğe amaç müziğe ulaşmak mümkündür... Atatürk, bilimsel verilerle beslenmiş, sanatsal çalışmaya geçmiş bulunan sanatçılarımızdan iyi müzik verileriyle, toplumumuzu yüceltmelerini ve toplumsal yaşantıda müziğin, neşe kaynağı, yaşama sevinci vermesini, temelde toplumumuzun her şeyi olmasını istemektedir (22).

Bilimsel verilere dayalı olarak, Türk Müziğini, folklorünü Batı müziğiyle, ileri her tür müzikle, karşılaştırmalı bir eğitime dayalı yöntemle, ilkokuldan, üniversite sonrasına dek, yaygın bir bilim ve sanat çalışmasının başlatılması için, toplumumuzun her ferdi ve her kuruluşu, Atatürk'ün buyruğu ile görevlendirilmiştir (23).

---

(22) CEMİL DEMİRSİPAHİ, Atatürk ve Kültür, (Atatürk ve Müzik: makale), (Ankara: Hacettepe Üni., Yay. 1982), S. 115-116.

(23) A.g.k. S. 119.

B) TÜRK FOLKLORUNU ZENGİNLEŞTİRMEK:

Uzun bir süre çeşitli derneklerin sınırlı olanakları ve girişimleriyle canlı tutulmaya çalışılan halkbilimsel etkinlikler bilimsel bir merkezden yönetilmediği, ciddi bir işbirliği çevresinde toplanmadığı, özellikle öğretim ve eğitim kurumlarımızın ders programlarında yer almadığı için, birbirlerinden kopuk, dağınık ve düzensiz bir çizgide kalmışlardır. Cumhuriyet'in kuruluşuyla -hatta bu tarihten de önce- halkbilim alanında başlatılan kişisel ve örgütsel pek çok etkinlik girişimlerinin genel niteliği derleyicilik olmuştur. Ancak bu derlemecilik çalışmaları çoğu zaman bir sistemden yoksun olarak, geliş güzel yapılmıştır. Bu dönemlerde kimi halk bilimcilerimiz monografik nitelikte başarılı araştırmalar yapmışlardır, ancak bunlardan bütünlüğü ve biresime çalışmalara geçilememiştir (24).

Günümüzdeki halkbilimsel çalışmalara baktığımızda, durumun pek içaçıcı olmadığını görürüz. Üniversitelerimiz ve konservatuarlarımız bir müzikolojik departmana kavuşmadığı için bu bilim dalının önemli kolu sayılan derlemecilik bilinçsiz halk müziği sanatçıların elindedir. Oysaki; bu bilim dalının üniversitelerde olması gereken müzikoloji enstitülerince daha bilimsel boyutta yapılması gerekir.

Aslında halkbilim, ülkemizde bu alanda çalışan pek az kişinin dışında yanlış anlaşılmıştır. Bu yanlış anlama konuya ilgi duyanları da etkilemiş, öyle ki, günümüzde yaygın kullanışıyla «folklor» denilince sadece halk oyunları, halk türküleri, bunlarla ilgili gösteriler anlaşılmaktadır. Bu yanlış anlamadan kaynaklanan bir «folklorculuk modası kimi derneklerden okullara, resmi kuruluşlardan turistik bürolara, kitle iletişim araçlarına kadar geniş bir alanda etkisini sürdürmektedir. Oysa «folklor» en yalın anlatımıyla bir ulusun veya bir bölge halkının, bir kentin, bir ilçenin, bir köyün maddi ve manevi alandaki geleneksel kültür ürünlerini ve yaşama biçimlerini bilimsel yöntemlerle derleyen, sınıflayan, çözümlenen, yorumlayan ve son aşamada bir biresime vardırmayı amaçlayan bilim dalıdır (25).

Türk halkbilimini zenginleştirme, tanıtmak başka ülkelerdeki seviyeye çıkarmak; geçmişten şimdiye dek yapılan derlemeleri de-

(24) SEDAT VEYİS ÖRNEK, Türk Halkbilimi, (Ankara: İş Ban. Yay. 1977), S. 7.
(25) A.g.k.

ğerlendirmek; bundan böyle sistemli bir araştırma planı ve programı hazırlamak ve ülkemizin koşullarına uygun kendimize özgü bir halk bilim politikası izlemek için ilk aşamada yapılması gereken çalışmalar şunlardır :

- 1— Müzikoloji departmanları öncelikle kurulmalıdır. Üniversitelerde müzikoloji enstitüleri araştırma faaliyetlerine bilimsel bir yaklaşım getirmelidir.
- 2— Paleografi ve filoloji bölümleri kurulup, bu bölümler müzikoloji'ye destek olmalıdır (Örnek : İtalya'da müzik filolojisi ve paleografisi müzikolojiden ayrı bölüm halindedir).
- 3— Kongre, sempozyum ve kültürel çalışmalara milletlerarası nitelik kazandırılmalıdır. Bu çalışmalar da Türk Musikisinin ve Folklorünün Batı'ya en doğru şekilde tanıtılması bakımından önem taşır.
- 4— Günümüzde Macaristan ve Sovyetler Birliği'nde yaşayan Türk boylarına ait kültür değerlerinin araştırılması, islâm öncesi Türk Musikisi ve folklorüne ışık tutacaktır.
- 5— Sahada folklor derleme yöntemlerinin sanatçılara ve araştırmacılara, seminerler kanalıyla doğru kaynaktan, konunun uzmanlarından anlatılması mutlaka gerekmektedir (Bazı derlenen türkülerimiz folklorik açıdan yeterli değildir. Bazı türkülerimiz ise folklorik açıdan gerçek derleme değildir.)
- 6— Derlenen verileri sistemli bir biçimde ve bilimsel standartlara uygun olarak konularına ve önemlerine göre fişleyip bir arşiv oluşturmak.
- 7— Yurt dışında Türk musikisi ve kültürüyle ilgili yabancı yayınların Türkçe'ye kazandırılması.
- 8— Görüntüleme yoluyla belgelemeye önem vermek; bu alanda çalışacak teknik personeli halk bilimin gerektirdiği bilgilerle eğitmek.
- 9— Yurdumuzun çeşitli yerlerinde, bölgesel kültür öğelerini toplayan, koruyan ve sergileyen müzeler oluşturmak.
- 10— Organoloji müzeleri kurmak.
- 11— Kültürel etkinliklere önem vermek yurt dışı'nda Türk musikisi ve folklorunu en doğru şekilde temsil etmek.

- 12— Özel ellerde bulunan koleksiyonları üniversitelerin arşivlerine kazandırmak.
- 13— Bütün eğitim kurumlarımızda kültür ve sanat etkinliklerini yaygınlaştırmak.
- 14— Türk musikisi devlet konservatuarlarının ülkede yaygınlaşması, buna bağlı olarak folklor, çalgı yapım ve halkbilim bölümlerinin kurulması.

BİLİMSEL ARAŞTIRMA GÜCÜ

Prof. Dr. Durmuş Ali ÖZÇELİK

Üniversitemizin otuzuncu yılını kutlama törenlerinde büyük hocamız sayın Prof. Dr. Orhan Oğuz çok anlamlı bir çağrıda bulundu. Sayın hocamız, üniversitemizin fiziksel olarak büyüme gücünü kanıtlamış olduğunu belirterek bundan sonraki çabaların bilimsel araştırma gücünü kanıtlamaya yöneltilmesini önerdi. Şimdi artık, o günün coşkulu ortamında sıcak bir kabul gören bu öneri doğrultusunda hamlelerin beklendiği bir dönem içinde bulunuyoruz.

Rektörümüz sayın Prof. Dr. Yılmaz Büyükerşen tarafından da anında büyük bir heyecanla desteklenip gelecekte öncelikli görev olarak tüm ilgililere duyurulan yukardaki öneri doğrultusundaki çabaların başarıya ulaşabilmesi için üniversitemizin uğraş alanına giren her konuda bugünlere ek bazı önlemlerin alınması gerekir. Üniversitemizin bilimsel araştırma alanında da «rüşt»ünü ispat etmesi gençlerimizin bilimsel araştırmalar için hazırlanmalarına, onların bu tür araştırmalara özendirilmelerine ve bu tür araştırmalarında onlara etkili birer destek sağlanmasına bağlıdır.

Gençlerimizin alanlarında iyi birer araştırmacı olarak yetiştirilmelerinde yüksek bir verime ulaşılabilmesi için onların, araştırma yaparken ihtiyaç duyacakları bilgi ve becerilerle donatılmaları ge-

rekir. Böyle bir hedefe erişebilmek için bugünkü gibi daha çok, konu alanındaki bilgi birikimini aktarmaya dönük bir yaklaşım yeterli olamaz. Böyle bir yaklaşım, iletişim denilen süreci ülkede ilk kez ayrıntılı bir biçimde bilimsel çalışma konusu yapan üniversitemizin gelenekleriyle de uyuşmaz. Bilimsel araştırmada doruklara ulaşabilmek için gençlerimizin, (a) iyi bir araştırmacı yetiştirmede temel direkler niteliğindeki anadili, mantık, matematik ve istatistik gibi alanların sağladığı güçlü iletişim araç veya yöntemlerinden etkili birer biçimde yararlanabilecek, (b) en son haliyle kendi alanındaki bilimsel bilgi birikimini yeterli düzeylerde öğrenmiş ve (c) alanında bugüne kadar ortaya konabilmiş olan verimli araştırma yöntemlerini ustalıkla kullanabilecek hale gelmiş olmaları zorunludur. Gençlerin alanlarında iyi birer araştırmacı olmaları, büyük ölçüde, lisans ve lisansüstü eğitim dönemlerinde bunlara dengelice yer veren birer «diyet»e tabi tutulmalarına bağlıdır.

Gençlerimizin alanlarında iyi birer araştırmacı olarak yetişmeleri için onların, lisans düzeyindeyken daha çok araştırmannın temelleri diyebileceğimiz anadili, mantık, matematik ve istatistiğin sağladığı güçlü bilgi alışverişi araç veya yöntemleri ile alanlarındaki en son bilimsel bilgi birikimi, lisansüstü düzeydeyken de daha çok alanlarında bugüne değin ortaya konabilmiş olan güçlü araştırma yöntemleri üzerinde duran birer eğitimden geçmeleri esastır. Ağırlık bu şekilde olmakla birlikte, lisans düzeyinde bilgi edinme yollarının, lisansüstü düzeyde de temeller ile alan bilgisinin tümünden kapsam dışı bırakılmayacağı açıktır.

Buraya kadar sözü edilen genel ilkeler çerçevesinde, gençlerimizin alanlarında iyi birer araştırmacı olarak yetiştirilmeleri için nasıl bir yaklaşımdan yararlanılmalıdır? Çabalarda yüksek bir verime ulaşabilmek için gençlerimize hangi özelliklere sahip birer öğretim-öğrenme süreci hazırlanmalıdır?

ARAŞTIRICI YETİŞTİRME YAKLAŞIMI

Önce de kısaca değinildiği gibi, araştırmacı yetiştirmede temel yaklaşım, gençlere, lisans düzeyindeki öğrenimleri sırasında bir yandan anadili, mantık, matematik ve istatistik gibi alanların sağladığı imkanlarla yüksek düzeyde bir iletişim gücü kazandırırken bir yandan da kendi alanlarındaki en son bilimsel bilgi birikimini kazandırmaktır. Bunların yanında bir ölçüde de araştırma beceri-

leri kazandırılmaya çalışılacaktır. Lisansüstü düzeydeki öğrenimleri sırasında ise gençlere, öncelikle alanlarında bugüne değin ortaya konabilmiş olan verimli bilgi edinme yöntemleri öğretilecek ve bu yöntemleri kullanmada ustalık kazandırılacaktır. Bu son e-rede, iletişim becerileri ve alan bilgisi üzerinde de durulacak ancak bunlar, öncelikli konular olmayacaktır. Aşağıda bu noktaların bazı ayrıntıları üzerinde durulmaktadır.

Bazı Temel Beceriler Kazanılmadan İyi Araştırmacı Olunamaz

Gençlerimizi alanlarında iyi birer araştırmacı olarak yetiştirebilmek için öncelikle onların anadillerini ve mantık, matematik, istatistik gibi alanların sağladığı güçlü iletişim araç veya yöntemlerini ustalikle kullanabilir hale getirilmeleri gerekir. Bunlar, araştırmacı yetiştirme çabalarının temel direkleri gibidir. Verimli bir araştırmacı yetiştirme eğitimi ancak bunların üstüne oturtulabilir.

Temel eğitimin ilk yıllarından başlayarak önelikli bir alan olma özelliğini koruyan anadili eğitimi yükseköğretimde de sürmelidir. Haber, duygu ve düşünce alışverişinde en işlek kanal olan anadilini kullanmadaki ustalık derecesi, araştırmacılık da dahil olmak üzere hemen hemen her alandaki zihinsel gelişimin temeli ve en güçlü desteğidir. Söz dağarcığı kişinin kavram zenginliğinin, konuşma veya yazma gücü de okuduğunu ve işittiğini anlama gücü ile birlikte onun iletişim kurma gücünün en güçlü göstergesidir.

Düşünme yönteminin bilimi olarak mantık, çıkarımların tutarlılığı ve geçerliliği, kanıtlama, karşı çıkma vb. ile ilgili kurallar koyarak araştırmacıya düşünme ve düşünce alışverişinde bulunma konularında çok önemli katkılarda bulunur. Mantığın ortaya koyduğu düşünme yöntemlerine ve düşünceyi denetleme yollarına hakimiyet, ustalikle kullanılabilen bir dil ile tamamlandığında, düşünce alışverişinde en yüksek verime ulaşma imkanı sağlar.

Matematik ve istatistik, gözlemlerin ifadesi, bunlardan hareketle ulaşılan düşüncelerin sunulması, özetlenmesi ve en az anlam kaybı ile başkalarına iletilmesi konularında dilin de ötesinde imkanlar sağlar. O kadar ki, bazı durumlarda bir matematiksel bağlantı veya istatistik ile özetlenen bilginin sözle aktarılması uzun ifadeler gerektirebilir ve bütün bu çabadan sonra da iletişim ancak bazı anlam kayıpları ile gerçekleşmiş olabilir.

Anadilini her türlü haber, duygu ve düşünce alışverişinde etkili bir biçimde kullanabilme ve özellikle düşünce alışverişinde mantık, matematik ve istatistik alanlarının sağladığı güçlü araç veya yöntemlerden yararlanabilme aslında eğitim görmüş her kişinin kazanmış olması gereken güçlerdir. Araştırmacı yetiştirme söz konusu olunca bunların gerekliliği daha açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden gençlerin alanlarında iyi birer araştırmacı olarak yetiştirilebilmeleri için temel eğitimden başlayıp orta ve yükseköğretimde de devam etmek üzere anadili, mantık, matematik ve istatistik alanlarında yeterince yetiştirilmeleri; böyle bir temel kurulduktan sonra onlara alan bilgisi ve araştırma becerilerinin de öğretilmeye çalışılması gerekir. Aşağıda bu son iki konu ele alınmaktadır.

Alandaki Bilgi Birikimini Bilmeyen İyi Bir Araştırmacı Olamaz

Bir bilimsel çalışma alanında araştırma ehliyeti kazanabilmek için bu alandaki bilimsel bilgi birikimine aşinalık gerekir. Alandaki bilimsel bilgi birikiminden bir bölümü için bu kadarı da yetmez. Birikimde yer alan bilimsel bilgilerden, diğerlerine göre daha geniş bir kullanım alanı olan, alana ilişkin yönleriyle varlık, olay veya durumların yapı veya işleyişleriyle ilgili daha önemli noktalara ışık tutan, örneğin bunları anlama, bunların işleyişini açıklama ve bunlar üzerinde olanaklar ölçüsünde kontrol gücü kazanma yönlerinden daha çok katkı sağlayanların daha üst düzeylerde öğrenilmiş olmasına ihtiyaç vardır. Bir alandaki birikimi oluşturan bilimsel bilgilerden bu son gruba girenlere, bunların önemini belirtmek üzere dayanıklı bilgi birikimi de denmektedir. Bir bilimsel çalışma alanında araştırma ehliyeti kazanabilmek için, önkoşul olarak, bu alandaki dayanıklı bilgi birikimini anlamış (kavramış) ve gerekli olabileceği her yer ve zamanda onlardan yararlanabilecek hale gelmiş olması gerekir.

Bir alandaki bilimsel bilgi birikimi ve bu birikimin öğrenilme derecesi ile ilgili olarak yukarda sözü edilen ayırım araştırmacı yetiştirmede çok önemlidir. Çünkü, herhangi bir bilimsel çalışma alanındaki bilgi birikiminin tümünü yüksek düzeylerde öğrenmek çok uzun bir zaman veya büyük çabalar gerektirebilir. Ayrıca, böylesine büyük bir «paha» ile elde edilebilecek bilgilerin tümü gerekli de olmayabilir. Örneğin, alandaki bilimsel bilgi birikiminin yukar-

daki dayanıklı bilgi tanımına uymayan kısımlarına sadece aşinalık kazanılması bile yeterli olabilir. Hatta, bu son gruptaki bilgilerin gerekli oldukları zaman yazılı kaynaklardan bulunabilmesiyle de yetinilebilir. Ancak, alandaki bilimsel bilgi birikiminin yukardaki dayanıklı bilgi birikimi tanımına uyan kısmı için araştırmacı yetiştirmede farklı bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Bilimsel bilgi birikiminin bu kısmı, bir araç olarak kullanılmak üzere her an araştırmacının elinde hazır bulunması gereken bilgileri içerir.

Araştırmacı, alanındaki dayanıklı bilgi birikimini yüksek düzeylerde öğrenmişse, onlardan yararlanarak ilgilendiği varlık, olay veya durumlara anlam verebilir; onları anlayabilir (kavrar) ve onların yapılarını ve işleyişlerini ortaya koyucu güçlü açıklamalar geliştirebilir. Alandaki dayanıklı bilgi birikimine sadece aşinalık kazanılmış olması, araştırmacıya bu olanağı sağlayamaz. Bu nedenle, bir bilimsel çalışma alanında araştırmacı yetiştirmenin önemli bir koşulu, genç araştırmacıları alanlarındaki bilimsel bilgi birikimine aşına hale getirirken onların bu bilgi birikimi içindeki dayanıklı bilgileri daha yüksek düzeylerde öğrenmelerini sağlamaktır.

Bir alanda araştırmacı yetiştirirken tutulacak yol bu alandaki bilgi birikimini yukarda açıklanan biçimde öğretmekten ibaret değildir. Bu kadarı, gerekli bir koşul olmakla birlikte amaca ulaşmak için yeterli değildir. Araştırmacı yetiştirmenin başka bir koşulu gençlere araştırma yöntemlerini ve bu yöntemlerin izlenmesinde gerekli olabilecek zihinsel becerileri öğretmektir. Buna kısaca araştırma metodolojisi de diyebiliriz.

Sadece Temel Beceriler ve Alan Bilgisi İyi Bir Araştırmacı Olmaya Yetmez

Yukarda son olarak da belirtildiği gibi, araştırmacı yetiştirmede sadece temel beceriler ve alan bilgisi kazandırmakla yetinilemez. Temel becerilerin kazandırılması ve özellikle dayanıklı bilgi birikimi ayrımı dikkate alınarak bu birikimin öğretilmesi bunun için gerekli hazırlıklardan sadece bir bölümüdür. Araştırmacı yetiştirmede yapılması gerekli hazırlıklardan üçüncüsü de gençlere, araştırma yöntemleri ile ilgili bilgi ve bu yöntemlerin izlenmesinde beceri kazandırılmasıdır.

Araştırma, genelde, bir bilimsel çalışma alanının kapsamına giren varlık, olay veya durumları, duruma göre, betimleme, açıklama

ma, onların yapı veya işleyişleriyle ilgili yordamalar (önceden kestirme) yapma veya onları denetim altına alma çabası olarak tanımlanabilir. Ancak, bu amaçlara yönelik her çaba araştırma sayılamaz. Bu amaçlara yönelik çabaların araştırma sayılabilmesi için araştırma metodolojisine de uyulmuş olması gerekir.

Bir bilimsel çalışma alanının kapsamına giren varlık, olay veya durumları, duruma göre, betimleme, açıklama, yordama ve denetim altına alma girişimlerinde araştırma metodolojisine uyulması, çabadaki etkililik ve verimi artırmak içindir. Bu tür çabalarda bugüne değin etkili ve verimli olduğu ortaya konmuş araştırma yöntemlerinden yararlanılması çok önemlidir. Yukarda sözü edilen türden çabalarda, gerekleri karşılanarak uygun araştırma yöntemlerinden yararlanılmış olması, bilinmeyen hakkında daha çok, daha aydınlatıcı ve daha kesin bilgiler elde edilmesini sağlar.

Burada bir noktayı hatırlatmak yararlı olabilir. Günlük yaşamımızda hepimiz çevremizdeki çeşitli varlık, olay veya durumlarla ilgileniriz. Bu varlık, olay veya durumların ne veya nasıl olduğunu, neden öyle olduğunu, onu şu veya bu şekilde getirmek için ne yapmak gerektiğini düşünürüz. Ancak bu çabalarımızda aynı varlık, olay veya durumlarla ilgilenen bir bilim adamı kadar temel beceri ve ön bilgilerle donanmış olarak hareket etmeyiz. Onun kadar planlı ve bilinçli değilizdir. Konunun üzerine onun gibi uygun yöntemlerle eğilme iddiamız yoktur. Bir bilimsel araştırmacının bizden farkı işte bu noktalarda ortaya çıkar. Bilim adamı, gerekli ön bilgilerle donanmış olarak, hazırlıklı ve planlı hareket ettiği, çalışmalarını sırasında duruma en uygun araştırma yöntemlerinden yararlandığı için belli bir zamanda ve belli bir «paha» ile ilgilenilen konu hakkında bizden daha çok, daha doğru ve daha kesin bilgiler elde eder. Onu alanında iyi bir araştırmacı yapan işte burada sözü edilen etkililiği ve verimidir. Yukarda araştırmacı için sadece temel beceriler ve alan bilgisinin yeterli olamayacağı belirtilirken işte bu son türden becerilerin de önemli olduğu ifade edilmeye çalışılmıştır.

ARAŞTIRICI YETİŞTİRME SÜRECİ

Araştırmacı olarak yetiştirilecek gençlerimize, anadili, mantık, matematik ve istatistikle ilgili temel beceriler, alan bilgisi ve araştırma ehliyeti kazandırmak için eğitim bilimlerinin verilerine uy-

gun, dengeli eğitim programlarından yararlanılmalıdır. Böyle bir eğitimden istenen ürünlerin tam olarak alınabilmesi, büyük ölçüde, eğitim bilimlerinin bulgularına dayalı bazı program geliştirme, öğretim ve ölçme-değerlendirme gereklerinin karşılanmasına bağlıdır. Aşağıda bu son konular üzerinde durulmaktadır.

Sağlam Bir Program

Önceki bölümde çizilen çerçeve içinde, gençlerimizi alanlarında iyi birer araştırmacı olarak yetiştirmek amacıyla yararlanılacak öğretim-öğrenme süreci sağlam bir programa dayanmalıdır. Bu programda, daha önce sözü edilen temel beceriler, alan bilgileri ve araştırma ehliyeti kazandırmayı amaçlayan dersler belli bir sıra ve düzen içinde yer almalıdır.

Araştırmacı yetiştirmede yararlanılacak olan programda, önce öğrenilmesi olanaklı ve diğer öğrenmeleri kolaylaştırıcı olan dersler önce, bunlara dayalı olarak öğrenilmesi daha kolay olacak dersler daha sonra yer almalıdır. Dersler içindeki konular için de dersler arasındaki bu sıralanışa benzer bir sıra bulunmalıdır. Böylece, küçükten büyüğe doğru her konu, her ders ve tüm dersler kendi aralarında, kapsamlarındaki bilgi ve becerilerin öğrenilmesi için en uygun düzene konulmuş bulunmalıdır. Bu açıdan duruma bakıldığında, önceki bölümde sözü edilen anadili, mantık, matematik ve istatistikle ilgili temel becerilerin en erken ele alınması gerektirir. Bu tür becerilerin temel eğitimden başlayarak ortaöğretim süresince öğretilmeye çalışılması buna bir örnektir. Bunların öğretimlerinin yükseköğretimde de devam etmesi veya bu alanlarda öğrenilenlerin yükseköğretimde daha üst düzeylere çıkarılması çabaları devam etmelidir. Bunun yanında, yükseköğretimin başından itibaren alandaki bilimsel bilgi birikiminin kazandırılmasına da ağırlık verilecek; özellikle dayanıklı bilgi birikimi içinde yer alan öğelerin de yüksek düzeylerde öğrenilmesi sağlanmaya çalışılacaktır. Yükseköğretim sırasında daha sonra, gittikçe artan bir ağırlıkla, araştırma ehliyetini oluşturan becerilerin öğretilmesine geçilecektir. Kısacası, çalışmalar önce temel becerilerin kazandırılması ile birlikte alan bilgisinin öğretilmesine ve daha sonra da araştırma ehliyeti kazandırılmasına ağırlık verilerek sürdürülecektir. Programdaki derslerin sıra ve düzeni buna göre olacaktır. Başlangıçları ve ağırlıkları farklı olan bu grupların her birinde yer alan derslerden bir bölümü zamanda birbirine paralel olarak yürütüle-

cektir. Temel beceriler, alan bilgisi ve araştırma ehliyeti kazandırmaya yönelik derslerin kendi aralarındaki düzeni de bunun gibi olacaktır.

Araştırmacı yetiştirmede yararlanılacak bir programdaki derslerden aynı süre içinde işlenmekte olanlar arasında da bazı ilişkiler kurulmaya çalışılacaktır. Böyle derslerden her biri diğerlerinde öğrenilmiş veya öğrenilmekte olan yeni bilgi ve becerileri kullanarak hem onlarla ilgili öğrenmeleri pekiştirecek hem de bu bilgi ve becerilerden yeri geldikçe değişik alanlarda da yararlanmanın öğrenilmesi ve bu yolla öğrenmelerin daha üst düzeylere çıkarılması için fırsatlar yaratılacaktır.

Araştırmacı yetiştirmek amacıyla yararlanılacak bir programda yer alan her dersin önceden hazırlanmış ve denenerek geliştirilmiş bir öğretim programı uyarınca yürütülmekte olması gerekir. Yukarıda kısaca açıklanmış olan biçimde düzenlenen derslerden her biri için işler ve işe yarar bir öğretim programı geliştirilmiş ve öğretim böyle bir programa dayandırılmış olmalıdır. Bunlar yapıldığında, araştırmacı yetiştirme sürecinin programla ilgili gerekleri büyük ölçüde karşılanmış demektir. Böyle bir süreçten istenen ürünlerin alınabilmesi, sunulacak öğretim ve ölçme-değerlendirme hizmetlerine kalmıştır.

Etkili Bir Öğretim

Gençlerimizin alanlarında iyi birer araştırmacı olarak yetişmelerini sağlayabilmek için, eğitim bilimlerinin en son bulgularına uygun olarak geliştirilen programların etkili birer öğretim hizmetiyle uygulamaya konması gerekir. Bir durumda sağlanan öğretim hizmetinin etkili olması, bu hizmetin her öğrencinin neyi ve nasıl yani neler yaparak öğreneceğine ilişkin tüm sorularına cevap sağlamasına, her öğrenciyi, öğretme-öğrenme süreci boyunca etkin öğrenme çabası göstermeye özendirmesine, onun bu çabalarında hedefler doğrultusunda ilerleme oldukça bu ilerlemeleri pekiştirip istenmeyen gelişmeler oldukça bunları düzeltmesine ve öğrenciye, gelişimi hakkında sürekli bilgi verip destek sağlamasına bağlıdır.

Öğretimin etkililiğini belirleyen önemli yönlerden biri, öğrencilere süreçte neleri yapmalarının beklendiğinin ve bunları nasıl yapacaklarının açık bir biçimde sunulmasıdır. Öğrencilerin bu konudaki ihtiyaçları zamanında ve tam olarak karşılandığı zaman on-

lar daha çabuk ve kolay bir şekilde öğrenme çabalarına girebilmekte ve bu çabalarında daha yüksek düzeylerde bir verime ulaşabilmektedirler.

Öğretimin etkililiğini belirleyen önemli yönlerden ikincisi, bütün öğrencilerin öğretme-öğrenme sürecine etkin katılımlarının sağlanması ve her öğrenciye öğrenmesi için yeterli miktarda katılma imkanının verilmesidir. Sınıflarımızın çoğunda, yaygın bir biçimde sürdürülmekte olan «takrir edilen dersi dinleme»nin aktif bir katılım sağlayacağını düşünmek çok zordur. Öğretme-öğrenme sürecinde her öğrenci, öğrenmesi beklenen davranışları fiilen yapma ve yeterince tekrar etme imkanı bulmalıdır.

Öğretimin etkililiğini belirleyen üçüncü önemli yön öğrencilerin, öğretme-öğrenme sürecine aktif katılımları sırasında gösterdikleri davranışlardan beklenen yönde bir değişmeyi temsil edenlerin zamanında ve yeterince pekiştirilmesi, böyle olmayan davranışların ise zaman geçirilmeden düzeltilmesidir. Öğretimin etkili olabilmesi için bu hizmetin de sağlanması zorunludur.

Sıkı Bir Denetim

Her üretim sürecinde olduğu gibi, gençlere araştırma eğitimi ile ilgili temel becerilerin, alan bilgisinin ve araştırma ehliyetini oluşturan becerilerin kazandırılmasında da yüksek düzeyde bir etkililik ve verime ulaşılması, bu özelliklerin kazandırılacağı öğretme-öğrenme süreci üzerinde sıkı bir denetim kurulmasına bağlıdır. Eğitim bilimlerindeki en son bulgulara uygun olarak geliştirilmiş bir öğretim programının etkili bir öğretim hizmeti ile uygulanmakta olan biçimi üzerinde bir de böyle sıkı bir denetim sağlanabilirse bu sürecin tam bir verimle işletilmesi mümkün olabilir.

Gençlerimizin alanlarında iyi birer araştırmacı olarak yetiştirilmeleri için öğretme-öğrenme süreci üzerinde hem sürekli bir izleme hem de dönemsel bir durum tespiti hizmetine ihtiyaç vardır. Süreç üzerinde sürekli izleme çalışmalarının amacı, öğretme-öğrenme sürecindeki her öğrencinin öğrenme eksikliklerini belirleyerek onların bu eksikliklerini, bunlara yol açmış olabilecek güçlüklerdir. Eksiklerin hemen belirlenerek zaman geçmeden tamamlanması bu eksiklerin öğrenilmesini sağladığı gibi, daha önemlisi bu eksikler nedeniyle karşılaşılabilecek öğrenme güçlüklerinin ortaya çıkmasına meydan bırakmamakta ve bu yolla öğrenmedeki verimi bü-

yük ölçülerde arttırabilmektedir. Burada sözü edilen izleme hizmeti, öğretim-öğrenme sürecinin tamamlayıcı bir parçasıdır.

Gençlerimizi alanlarında iyi birer araştırmacı olarak yetiştirmek amacıyla yararlanılmakta olan öğretim-öğrenme süreçlerinin, yukarıda sözü edilen sürekli izlemeye ek olarak dönemsel bir biçimde denetlenmesi de gerekir. Bu dönemsel denetlemelerde, ayrıntılarıyla ve adım adım izlenmiş olan öğretim-öğrenme sürecinin genelde de istenen yönde, yani araştırmacı yetiştirmeyle ilgili hedefler yönünde yeterli ilerleme sağlayıp sağlamadığı ortaya konmalıdır. Hedeflerden sapmalar veya bunlar doğrultusundaki ilerlemelerde yetersizlikler varsa bunlar saptanmalı ve çok geç kalınıp fırsat elden kaçmadan uygun yollarla giderilmelidir.

Bu yazının başında, gençlerimizin alanlarında iyi birer araştırmacı olarak yetiştirilmelerinin gerektiği; üniversitemizin bilimsel araştırma gücünün kanıtlanmasının büyük ölçüde buna bağlı olduğu belirtildi. Sonra, böyle bir sonuca ulaşmanın, öğrencilere, (a) araştırmacı yetiştirme eğitimine temel oluşturmak üzere anadili, mantık, matematik ve istatistikle ilgili bazı becerilerin, (b) başta dayanıklı bilgiler olmak üzere alanlarındaki bilimsel bilgi birikiminin ve (c) araştırma yöntemine ilişkin bilgi ve becerilerin kazandırılmasıyla mümkün olabileceği savunuldu. Bu son amaçla, eğitim bilimlerinin bulgularına uygun olarak geliştirilmiş öğretim programlarının etkili birer öğretim hizmetiyle uygulanması ve uygulamaların adım adım ve yakından izlenmesinin gerekli olduğundan söz edildi. Bu tartışmalar, gençlerimizin alanlarında iyi birer araştırmacı olarak yetişmelerinin sağlanması için bugünlere ek olarak ne gibi önlemler alınması gerektiğine açıklık kazandırmış olmalıdır.

**İLETİŞİM BİLİMİ EĞİTİMİ SORUNU VE
E.İ.T.İ.A. İLETİŞİM BİLİMLERİ
FAKÜLTESİ MODELİ**

Doç. Dr. Ahmet Halûk YÜKSEL

**1. İLETİŞİM BİLİMİ KONUSUNDA GERÇEKLEŞTİRİLEN
ÇALIŞMALAR-İ.B.F. ÖRNEĞİ**

İletişim Bilimini topluma mal etmek, bu konuda uzmanları ve olaylara iletişim bilimi doğrultusunda yaklaşabilen iletişim bilimcileri yetiştirmek kısacası iletişim bilimi eğitimi vermek kuşkusuz bu konu ile ilgili okullar kurmakla mümkündür. Bu okullardan çıkacak «iletişimci kişilik» sahibi kişiler toplumun her düzleminde görev alabilirler. Önemli olan o kişilerin iletişim kültürü almış olmaları ve olaylara iletişim bilimi çerçevesinde bakabilmeleridir. Kaldı ki, üniversiter düzeyde, her kurum kendi kişilik yapısının temellerini atmalı ve öğrencilerini o doğrultuda şekillendirmelidir. Tıp doktoru kişiliği, ekonomist kişiliği, maliyeci, yönetici kişiliği vb. ilgili kurumların kazandırması gereken en temel özelliştir. Bağlı olarak, iletişim bilimleri eğitimi veren kurumlar da, topluma «iletişimci kişiliğe» sahip bireyler yetiştirme görevini üstlenmelidir. Kaldı ki, iletişimin bireysel ve toplumsal düzlemdeki önemi ile bunların ülkemizin genel amacı olan Atatürkçü Düşünce

Sistemi doğrultusunda bir düzenlemeye ulaşma olgusu ortaya konduğunda, iletişimci kişiliğe sahip iletişim bilimcilerin önemi, çok daha açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

Ülkemizde iletişimin, basım ve yayım açısından teknik önemi görülerek ilk olarak Ankara Üniversitesine bağlı Basın ve Yayın Yüksek Okulu kurulmuştur. Ancak bu kurum gördüğü bütün önemli işleve karşın; iletişim bilimi alanında değil, onun bir yönüne eğilerek, daha çok gazetecilik alanında eleman yetiştirmiştir. Bundan başka, İstanbul ve İzmir'de, sinema ve televizyon alanlarında benzer amaçlı okullar açılmıştır.

Türkiye'de iletişim bilimi alanında iletişimci kişiliğe sahip bireyler, başka deyişle «iletişim bilimciler» yetiştirmek amacını güden ilk kurum olan Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisine bağlı olarak 31.5.1980 tarihinden 20.7.1982 tarihine kadar İletişim Bilimleri Fakültesi olarak faaliyet gösteren akademik kurumun geçirdiği aşamalar, ülkemizde iletişim biliminin genel doğrultusunu ve bugün vardığı noktayı anlamak açısından çok büyük önem taşımaktadır. Daha önce de değinildiği gibi, İBF'den önce de, teknik yanılla da olsa, iletişim alanında, Basın-Yayın Yüksekokulları gibi kuramsal ve görgül eğitim ve öğretim üzere kurulmuş eğitim kurumları söz konusu olsa da; herhangi bir özel iletişim uygulaması çevresinde değil de, genel olarak iletişim bilimlerini temel alarak örgütlenen ve bu doğrultuda eğitim ve öğretim vermeyi amaç olarak saptayan ilk kurum EİTİA İletişim Bilimleri Fakültesidir.

İBF'nin temelini oluşturan Sinema ve Televizyon Yüksek Okulu, planlanan ilk şekli ile EİTİA'ya bağlı üç yıl süreli bir okuldu. Bu okulun kuruluş amacı ise; 1.6.1975 tarih ve 15252 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan okul yönetmeliğinde: «sinema ve televizyon alanlarında, mesleki ve teknik öğretim, eğitim ve araştırma yapıp, bu alanlara özel bilgi sahibi işletmeci, sanatçı, yapımcı, yönetmen, teknik uzman vb. meslek üyelerini yetiştirmektir» biçiminde belirtilmiştir (1). Okul bu yönetmeliğin yayınlanışını izleyen iki yıl bo-

---

(1) Bu amacı ile okul neredeyse tamamen «teknik» insan yetiştirmeye yönelik bir yapı taşıyor gibi görünebilir. Oysa, yine anılan yönetmelikteki çalışma hedeflerinden bazıları ilgi çekicidir. Okulun baştan beri (adı sonradan İBF olacak) iletişim bilimi eğitimi vermeyi hedeflediğini gösteren ve biraz rastlantısal olmayan çalışma hedeflerinden ilgili olanları şöyledir: «b-Sinema ve televizyon alanlarında araştırma çalışmaları yapıp sonuçlarını yayımlayarak bunları öğrencilerin ve çevrenin yararına sunmak. d-Eğitim televiz-

yunca öğrenime açılma çalışmalarını sürdürmüştür. Bu iki yıl içinde okul öğrenime hazır hale gelmiştir. Okul, o anki durumuyla bağlı olduğu akademi bütçesi içindeki yerini almış, kadroları devletin yetkili organlarının onayından geçerek yasallaşma sürecinin sonuna gelmiştir (2).

Okulun açılmasına karar verildiği günden, dekanının seçilip, organlarının oluşturulması yoluna gidildiği zamana kadar EİTİA' da Sinema ve Televizyon kültürünün Türk Yüksek Öğretimine ciddi bir kurum aracılığıyla sağlanması yolunda önemli birikim elde edilmiştir (3). Bu birikim okulun kuruluş amacının istenen doğrultuya çevrilebilmesinde bir adım daha atılmasını sağlamıştır. Bu bağlamda okulun amacı resmen şu şekli almıştır: «Yüksek okulun amacı, sinema, televizyon, basın, yayın ile diğer görsel bilim ve sanat dallarında, mesleki ve teknik öğretim, araştırma ile buna bağlı sosyal ve kültürel geliştirme çalışmaları yaparak, bu alanlarda gerekli bilgi sahibi uzmanlar yetiştirmektir» (4).

Bu değişikliklerle, okulun amaçlarında görülen genişleme ve gelişme ilginç bir biçimde iletişim bilimleri doğrultusuna kayma eğilimi göstermektedir. Bunu da İBF'nin önemli bir belirteci olarak görmek gerekir. Başlangıçta, bir teknik uzmanlık eğitimini amaçladığı izlenimini veren kurum, ilgi alanını «sosyal ve kültürel gelişmeleri» de içine alacak bir biçimde genişletmektedir. Bu düzenlemenin akademik gerekçelerini, anılan Kuruluş Raporunun; «Sinema-Televizyon ve Basın Yüksek Okulunun Açılmasına Temel Olmak Üzere Düzenlenen Politikalar» başlığı altında bulmak mümkündür (5): «3- Öğretim programları «Genel Kültür» ve «Uzmanlık» olmak üzere iki kesimde düzenlenmelidir. Gerek sinema-televizyon ,gerek basın-yayın alanı hemen birinci yıldan uzmanlık ça-

---

yonu, radyo, çeşitli yayınlar, film vb. haberleşme araçları ile, sinema ve televizyon alanlarındaki sorunları, gelişmeleri ortaya koyan kongreler, seminerler, yarışmalar vb. çalışmaları düzenlemek.» Bu hedefleri kısaca; «öğrencileri ve çevreyi iletişim alanında daha bilgili kılmak» olarak özetlemek yanlış olmaz. Bu durumda, okulun adının neden ilk kuruluştan başlayarak İBF olmadığı sorusu akla gelebilir. Belki de, o dönemde toplumsal şartlar buna elvermemiş olabilir. Bazı kişilerde hemen uyanıvereceği konusunda hiç şüphe olmayan «ne olduğu belirsiz» iletişim bilimi kavramı yerine, daha bilinen ve o nedenle daha yakın gelen «Sinema-TV Y.O.» adı ilk aşama olarak uygun görülmüş olabilir.

(2) İNAL CEM AŞKUN, *Sinema-Televizyon ve Basın Yüksek Okulu Kuruluş Raporu* (Teksir), Eskişehir: 1977, s. 2.

(3) A.g.k.

(4) Anılan değişiklik için bkz.: Resmi Gazete, Sayı: 1 16037, tarih 24.8.1977.

(5) AŞKUN, *Kuruluş Raporu*, s. 8.

lışmalarına başlayarak, istenen ğretim ve eğitim amaçlarına uzmanlık kültürünün edinebilmesi için bu kültürün bağlı olduğu genel kültür dallarında da öğrencilerin ğretim ve eğitim görmesini zorunlu kılmaktadır.» Bu politika ilkesinin, kuruluş raporundaki ders programlarından da kolayca anlaşılabilereği gibi, eğitim ve öğretimin planlanmasında önemli bir rol oynadığı ve kültür derslerine ayrılan payın hiç küçümsenmeyecek bir düzeyde tutulduğu görülmektedir. Başka deyişle, her ne kadar ilk bakışta okulda uzmanlık konularına ağırlık veriliyor gibi görünüyorsa da, başlangıçtan itibaren iletişim bilimlerine belli bir yönelişin olduğu da açıktır.

İlk kuruluş tarihi 1.6.1975 olan, iki yıllık hazırlık döneminden sonra 1977 yılında eğitim-ğretim çalışmalarına başlayan Sinema-Televizyon Yüksek Okulu aslında belli bir amaca ulaşmanın ilk basamağıdır. İkinci basamak ise Televizyon ile ğretim ve Eğitim Fakültesidir (6). Oldukça yeterli bir hazırlık dönemi ve güçlü bir politika birikimiyle toplumun kültür yaşamına katılan Sinema ve Televizyon Yüksek Okulu, ulaştığı yapı ve başarı ile, daha başlangıçta Akademinin önceden kurma kararını aldığı, ancak çalışmaya şartlar elvermediği için geçirmediği Televizyon ile ğretim ve Eğitim Fakültesini (TEF) geekleştirme olanağını yaratmıştır (7). Başka deyişle okul artık bir fakülte yapısına kavuşturulmuştur. Okulun kurucu dekanı olan Prof. Dr. İnal Cem AŞKUN'un konu ile ilgili aşağıdaki değerlendirmesi, kurumun daha sonraki yapılanmaları için de çıkış noktalarını, belirteçleri ortaya koyucu niteliktedir (8).

---

(6) Aslında okulun başlangıç aşaması teorik-pratik hazırlıklar anlamında çok daha eskilere dayanmaktadır. lke televizyonun girmesinden sonra EİTİA'da bu aracın eğitimde kullanılması dşuncesi ortaya kmıştır. nce, kk bir verici ile Eskişehir halkına TV yayınları yapılmıştır. Sonra bunu kurumsallaştırmak amacıyla 1.10.1972 tarih ve 14293 sayılı Resmî Gazetede yönetmeliği yayınlanan «Televizyon ile Eğitim Enstitüsü» kurulmuştur. 1974'de Federal Almanya teknik yardımı kapsamına alınan ETV, renkli sisteme dayalı ve imkanları çok geniş bir eğitim teknolojisini elde etmiştir. S.T.Y.O.'na temel oluşturulan bir diğer çalışma sinema alanında geekleşmiştir. Bu konuya ise, 9.8.1973 tarih 14559 sayılı Resmî gazetede yönetmeliği yayınlanan «Kültürel alışmalar ve evre Eğitimi Enstitüsü (AKÇE)» içindeki «Sinema Eğitim ve Geliştirme Merkezi (AKSE) ile «Sinema Klbnn» yarattığı gle girilmiştir. Bu g, EİTİA'da TV'nin yanında onun temeli olan sinema kültürünü etkili bir birikime ulaştırmıştır. Bu iki olayın kavşağında, diğer bir' deyişle buluşma yerinde EİTİA, Sinema ve Televizyon Yüksek Okulunu kurma görevini 1975'de yerine getirmiştir. Bu konuda geniş bilgi için bkz.: İNAL CEM AŞKUN, «Türk Kültür ve Sanat Yaşamının Yeni Bir Kurumu: Sinema ve Televizyon Yüksek Okulu», Kurgu, Sayı: 1, E.İ.T.İ.A. Yayınları No: 210/136, Eskişehir: 1979, s. 2.

(7) A.g.k., s. 22.

(8) A.g.k.

«Gerek kendi asıl işlevleri, gerek bağlı işlevleriyle Sinema ve Televizyon Yüksek Okulu, herşeyden önce yüksek düzeyli bir yapı sağlamlığında topluma katılmıştır. Yetiştireceği öğrencileri, yapacağı yayınlar, yürüteceği bilimsel ve genelinde kültür ile sanat alanındaki çalışmalarla, devletten aldığı topluma en iyi bir biçimde verebilecek bir birikimi kısa sürede elde etmiştir. Önemli olan bundan sonraki yaşamında, etkinliğini yitirmeden çalışmalarını sürdürmesi; Türk Kültürü ve Sanatı için çok yönlü yaratıcı kaynak olabilmesidir. Başlangıcın umut verici olması, doğal olarak gelecekte de umutlu olunabilmesi sonucunu yaratmaktadır. Dileğimiz, okulun çatısı altına girdiği fakültesiyle birlikte bu yolda gelişmesidir.»

Daha önce, Sinema ve Televizyon Yüksek Okulu dışında; temel amacı kitlelerin başta televizyon olmak üzere çağdaş eğitim teknolojisi ile eğitilmesi biçiminde belirlenen ve buna göre kuruluşu planlanan TÖEF, kendisine EİTİA'nın Sinema ve Televizyon, Yabancı Diller Yüksek Okullarının bölüm örgütlenmesi ile bağlanması, buna Basın-Yayının da katılmasıyla alanını genişletmiştir(9). Başka deyişle okulun çalışma alanı, daha önce de değinildiği gibi, bugün artık çağdaş bilim dallarının başında yer alan İletişim Bilimleri alanına kaymıştır. Eğitim-öğretim, araştırma konuları iletişim bilimlerine kayan fakültenin isminin TÖEF olarak devam etmesi dikkat çekici bir tutarsızlık olarak ortaya çıkmıştır. EİTİA, yenilik ve değişmeye açık yapısal özelliği gereği, çalışma alanı artık tamamen iletişim bilimlerine giren Fakültenin adını, 1980 yılının Mayıs ayında İletişim Bilimleri Fakültesi (İ.B.F.) olarak değiştirmekte duraksama (tereddüt) göstermemiştir (10). Bir noktayı önemle vurgulamak gerekmektedir. Sinema ve Televizyon Yüksek Okulunun kurulduğu 1975 yılından, okulun İletişim Bilimleri Fakültesine dönüştüğü beş yıllık süre içinde geçirdiği üç kurumsal değişmeyi hiçbir şekilde özenti, zorlama ya da yapay eğilimler olarak görmemek gerekir. Bu dönüşüm çiçeğin meyvaya dönüşmesine benzer bir biçimde, kurumun doğal gelişme hızına EİTİA'nın uyum göstermesiyle gerçekleştirilmiştir.

Önceki yıllarda Sinema ve Televizyon Yüksek Okulu, Televizyon ile Öğretim ve Eğitim Fakültesi (TÖEF) adlarıyla bilinen İleti-

(9) İNAL CEM AŞKUN, «T.Ö.E.F.'den İletişim Bilimleri Fakültesine», Kurgu İ.B.F. Dergisi, Sayı: 3, E.İ.T.İ.A. Yayınları: 229/151, 1980, s. 2.

(10) A.g.k.

şim Bilimleri Fakültesi (İBF) 1980 yılında, kendi özgün adıyla Türk yüksek öğrenim ve akademik yaşamında yerini almıştır. İletişim Bilimleri adı, Fakülteyi yalnız bir Sinema-TV ya da basın-yayın okulu olmanın çok ötesindeki öğretim, eğitim ve araştırma alanlarına boyutlandırmaktadır.

İ.B.F. yönetim politikasını belirleyen Fakülte ve Yönetim Kurulları ile Dekanlık, aldıkları kararların yönünü, özellikle Fakültenin kurumsal kişiliğini güçlendirmesi noktasında saptamıştır (11). Söz konusu kişilik çizgisi, fakültenin İBF oluşuna dek geçen süreçte daha da belirginleştiği için; artık İBF öğrencisi, öğretim üyesi, asistanı, yöneticisi ve diğer görevlileri ile bu çizgi etrafında toplanmış; ona uyum gösterme yeteneğini kazanmış güçlü bir toplumsal yapı olarak belirlemiştir (12). Bu anlamıyla, kısaca «iletişimci kişilik» olarak adlandıracağımız yapı sadece öğrencilerde değil, «kişiliği iletişimi temel almış» bütün İBF'de ortaya çıkmıştır (13).

Bütün fakülte bünyesinde beliren ortak kişilik yapısının ortaya çıkmasına, okul yönetiminin dışında etki eden bazı öğe ve araçlara da değinmek gerekmektedir. Okul yönetimi ve dekanlık baştan beri izlediği kararlı tutum ve politikalarla bu kişiliği şekillendirirken; bu şekillenmeye yardımcı olacak araç ve öğeleri de yaratmayı aynı politikalar bağlamında ihmal etmemiştir. Çağdaş, yönetime katıcı ve Atatürkçü Düşünce Sisteminin yaklaşımlarıyla ortaya çıkan yönetim politikaları İBF'yi alanındaki tek ve önder kuruluş haline getirmiştir.

İletişimci kişiliğin oluşmasına ortam sağlayan diğer bir kurum EİTİA bünyesinde yer alan AKÇE'dir. Genelde Eskişehir'in de kültür ve sanat yaşamına, tüm sanat dallarındaki halka açık gösterim ve uygulamaya dönük çalışmalarla katkılar sağlayıp, canlılık getiren AKÇE; akademi öğrencilerine ve özellikle de İBF öğrencilerine büyük katkılar sağlamıştır. Bünyesindeki, sinema, tiyatro, fotoğraf, halkbilim, müzik (halk müziği, Türk sanat müziği) kulüpleri ve eğitim birimleri ile, İBF öğrencileri için AKÇE, iletişim bilimleri uygulama laboratuvarı yapısını göstermiştir. Bir başka açıdan ise, öğrenciler bu kurumdaki birlikte çalışmalarlarıyla belli bir birlik, beraberlik ve arkadaşlık ortamına girme imkanını bulmuş-

---

(11) A.g.k., s. 28.

(12) A.g.k.

(13) İNAL CEM AŞKUN, «BAKAÇ Çıkarırken», Bakaç, İletişim Bilimleri Fakültesi Bülteni, Sayı: 1, Eskişehir: 1981, s. 1.

lardır. Bu ise, temelde bir ekip çalışması niteliği taşıyan sinema ve televizyon konusundaki konularda da belli bir olumluluğu beraberinde getirmiştir.

Bu anlamda, Sinema ve Televizyon Yüksek Okulu için ilk basamak olarak nitelendirilebilecek, Televizyon ile Eğitim Enstitüsü (ETV) yine İBF'nin ortaya çıkardığı iletişimci kişiliğin teknik boyutunu oluşturmuştur. Bugün bile, Türkiye'de hiçbir ilgili öğrencinin elde edemeyeceği teknik imkanlar, gerek EİTİA, gerek İBF yönetimlerinin yeniliğe açık ve daha iyiye ulaşmak için hiçbir fedakarlıktan kaçmayan anlayışlarına koşut olarak, belli bir plan ve esaslar çerçevesinde öğrencilerin kullanımına verilmiştir. Uzman teknik personelin gözetiminde, geleceğin kitle iletişimi alanında hizmet görecektir iletişim bilimcilerin teknik açıdan yetkin duruma getirilmeleri, ETV kurumu yardımıyla gerçekleştirilmiştir.

Fakülte içi ve dışı iletişimi sağlayan basılı araçlar, yine iletişimci kişiliğin oluşmasında rol oynayan diğer öğelerdir. Fakülte dergisi olan KURGU, iletişim biliminin yeni gelişmeye başladığı ülkemizde, bu konudaki gelişmeleri duyuran akademik bir yapı taşımaktadır. Konuyla ilgili özgün çalışmalara, çevirilere, araştırmalara ve haberlere yer verilen dergi, çok önemli bir bilimsel işleve sahiptir. Kurgu dergisinde yayımlanan yazıların Türkiye'de çoğunlukla ilk kez yayınlanmış olması, Türkiye'de iletişim biliminin gelişmesi ve bu konudaki araştırmalar açısından büyük önem taşımaktadır.

Kurgu dergisi dışında, daha çok öğrencilere yönelik bir yapı taşıyan bir bülten olan BAKAÇ da, öğrencilerin istenen doğrultuda gelişebilmeleri ve fakültenin iç iletişimini sağlamaya yöneliktir. Bültenin amacının Fakülte Dekanı Prof. Dr. İnal Cem AŞKUN şöyle dile getirmektedir (14): «Bakaç, fakültemizin toplumsal iletişim görevi olan bir başka süreli yayını olacaktır... Öğrenci iletişimine yoğunluk tanıyan ve yine eğitim amaçlı bir çabayı temsil edecektir. Önemli olan, çevresi sınırlı da olsa, öğrencilerin ve diğer fakülte ilgililerinin sınırlı çevreyle iletişim bağıntısını kurmaktadır. Böyle bir bağıntı içinde eğitim ortamının üstünlükleriyle başarısını kanıtlayanlar, ileride geniş çevrenin iletişim araçlarını çok daha kolaylıkla kullanabileceklerdir. Yönetim ve eğitim, bir öğretim kurumunun öğrenci kesiminde, tutarlı işbirliği dengesine getirildiğin-

---

(14) A.g.k.

de, kuşkusuz bu işbirliği ortamının, öncelikle öğrencilere kazandıracığı yetenek, olgunluk, bilgelik düzeyi paha biçilmez bir değerde olacaktır». Bu bülten çıktığı sürece, yine fakülte içi haberlere, öğretim elemanlarının ve daha çok öğrencilerin kendi konularına ilişkin çalışmalarına yer verilmiştir.

Fakülte içinde her bağlamda gelişen yüz-yüze iletişim de yine aynı hedefe; öğrencilere iletişimci kişilik kazandırma hedefine yönelikti. Öğrencilerin gerek okul yönetimiyle, gerek öğretim elemanlarıyla olan iletişiminde bütün kanallar her zaman açık tutulmuştur. Bu durum öğrencilere birçok akademik yarar sağlamanın yanı sıra bir de, kendilerinden yüksek konumda bulunanlarla ilişkilerini düzenlemede büyük yararlar sağlamıştır.

Son olarak, yine yönetim politikası gereği düzenlenen ulusal ya da uluslararası düzeydeki seminerler de öğrencilerin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur.

Okul içindeki bu tür bir yönetim yapısı ile bunun uzantısı olan iletişim ağı bu okulu o dönemlerde yaygın olan kısır, anlamsız ve zararlı siyasi ortamın dışında tutma başarısını göstermiştir.

Bu önemli uygulama bilgilerinden sonra bir de İBF'nin iletişim bilimci yetiştirme çabalarının kuramsal temellerine bakmak gerekmektedir. İletişim bilimi eğitim ve öğretimini, yalnızca bugün bilinen iletişim tekniklerinin ve süreçlerinin öğretilmesine yönelik bir uzmanlık programı olarak düzenlemek, bu bilimin bugün kazandığı toplumsal boyut ve önemi gözardı etmek olacaktır. Bunun karşıtı olarak, yine anılan eğitim-öğretimi bugün kullanılan iletişim tekniklerinden, yürürlükte olan iletişim süreçlerinden ve bunlara ilişkin uygulamaların bilgisinden kopuk bir şekilde ele alınması, bu kez de tamamen toplum bilim alanlarına kaymayı beraberinde getirecektir. Her iki ucun da yanlış ve eksik olduğunun bilincinde olan İBF yönetimi bunların uygun ve dengeli bir bileşkesini ders programlarına yansıtmıştır (15). İBF ders programında da görülebileceği gibi; davranış bilimleri (psikoloji, toplumbilim, sosyal-psikoloji, kültürel antropoloji) ilgili hukuk dalları, ilgili ekonomi bilgisi, yabancı dil, Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Devrim Tarihi ile iletişim bilimi kapsamında; iletişim felsefesi, iletişim kuramları, kitle iletişim kuramları, iletişim araştırması ve teknikleri,

---

(15) İBF'nin anılan ders programı ve bu konuda geniş bilgi için bkz.: AŞKUN, «TÖEF'den İletişim Bilimleri Fakültesine», s. 13-17.

kitle iletişim teknolojileri ve iletişim sanatları başlıkları öğrencilere belli bir denge ve tutarlık içinde verilmiştir. İletişim bilimi kapsamında yer alan başlıkların dışındaki disiplinlerin tanımları bilinmektedir. Ancak bunların kapsamı da genel amaca uygun olarak düzenlenmiştir. İletişim bilimi kapsamında sıraladığımız genel başlıklar bir çokalt başlığa ayrılmaktadır. Örneğin; iletişim sanatlarının grafik sanatlarından video art'a uzanan geniş bir alt başlıklar çerçevesi söz konusudur.

Şimdi kısaca, iletişim bilimi çerçevesinde yer alan bu ana başlıkların eğitsel gerekçelerini ve amaçlarını ele almak gerekmektedir (16). Bunlardan ilki olan iletişim felsefesini; iletişim alanında kazanılan başarıları bir anlam bütünlüğüne kavuşturmayı amaçlayan zihinsel çabaların bir bütünü olarak görmek mümkündür. Bu bağlamda iletişim felsefesinin asıl görevi olarak karşımıza, cevapların değil soruların ne olduğunu araştırmak çıkmaktadır. Kısacası, iletişim felsefesinin gerçekleştirmeye çalıştığı, aslında genel anlamda felsefe disiplininin ilk ortaya çıkışından bu yana toplumsal yaşamda yaptığının iletişim bilimi alanında özelleştirmek olarak ele alınabilir. Bir eğitim ve öğretim konusu olarak iletişim felsefesinin amacı ise, öğrencide, iletişim bilimi bağlamında felsefe kültürüne dayanan bir eleştirel bilinç uyandırmak ve bu bilinci diri tutmanın yollarını aramaktır.

İletişim kuram(lar)ı, farklı iletişim süreçlerinin tümünün, ya da olabildiğince büyük bir çoğunluğun çözümlenmesinde ve bu süreçlere etkin olan bir takım düzenliliklerin ortaya çıkartılıp bilimsel bir açıklamaya kavuşturulmasında kullanılabilecek genel kavram ve modellerin geliştirilmesi çabalarına yöneliktir.

Bu kadar geniş bir alanı içine alan bir bilimsel etkinliğin tek bir kuramsal yapı içinde toplanması imkansız olmakla birlikte, iletişim kuram(lar)ı, kullanılacak bilimsel kavram ve yöntemleri sonul bir birleşme doğrultusunda düzenleştirmekten de geri durmaz. Buna bağlı olarak, iletişim kuram(lar)ı, iletişim felsefesiyle sürekli ve köklü bir ilişki içinde bulunmaktadır. İletişim kuramı, nitelik ve nicelik olarak birbirinden çok farklı ortamlarda gelişen iletişim süreçlerinin arkasında bulunan düzenliliklere bilimsel anlamda

---

(16) Geniş bilgi için bkz.: NABİ AVCI, İletişim Düşüncesinin Gelişimi, Eğitim ve Öğretim Boyutları ile Bir Model Denemesi, Yayınlanmamış Doktora Tez Çalışması, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir: 1986, s. Model 9-15.

açıklamalar getirmede, temel olarak «davranış bilimleri»nin kavram ve yöntemlerinden yararlanır. Dolayısıyla iletişim kuramının akademik bir disiplin olarak varlığında en büyük dayanaklardan birisi olarak davranış bilimleri karşımıza çıkmaktadır.

Sözü edilen başlıklardan birisi olan kitle iletişim kuramları çerçevesi içinde toplanan bilimsel etkinlikler alanı, aslında iletişim kuramları içinde de alınabilir. Ancak, kitle iletişimi alanında yapılan çalışmalar bugün, kitle iletişim kuramlarının ayrı bir kuramsal çerçeve içinde örgütlenmesini gerektirecek boyutlara ulaşmış bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, konusu toplumsal yapı ile iletişim arasındaki etkileşim olan kitle iletişimi için geliştirilen kuramların, yalnızca iletişim kuramının bulguladığı düzenliliklerin toplumsal düzleme uyarlanması ya da çevirilmesi (tercüme) değil; bir bütün olarak iletişim kavram ve modellerinin kitle bağlamında yeniden üretilmesi olduğu söylenebilir. Bu ise, yalnızca bir içerik gelişmesi ya da iletişime konu olanların nicelik olarak fazlalaşması anlamına gelmez. Sonuç olarak kitle iletişim kuramları, daha önce toplumbilim gibi başka disiplinlerin egemen olduğu bir alanda, yeni bir bakış açısının, yeni ve farklı bir takım bulgulama çabası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda, kitle iletişim kuramlarının asıl amacı, günümüz dünyasında geleneksel iletişim ortamlarından zorunlu olarak kopan insanların, çağdaş kitle iletişim teknolojilerinin en son örnekleriyle karşı karşıya gelmelerinden ortaya çıkan toplumsal sorunların incelenmesidir.

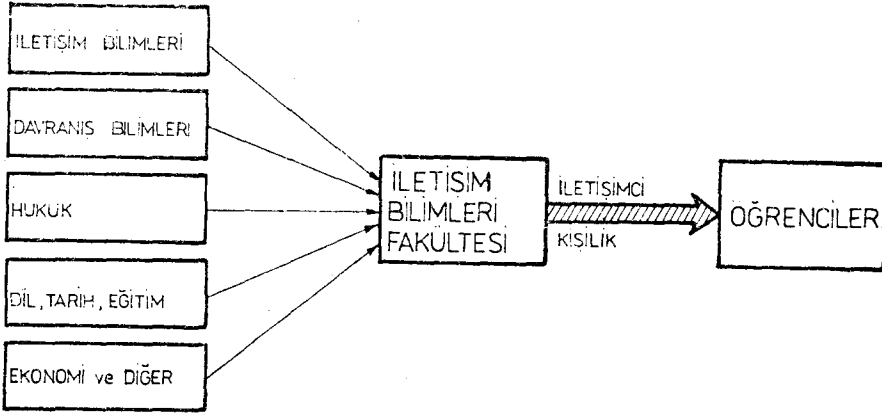
İletişim araştırmaları başlığı altında toplanan bilimsel etkinlik alanı, iletişim bilimleri öğrenimi gören öğrencilerin, bilimsel bilgilerin nasıl sağlandığının yöntemlerini öğrenmesini sağlayacak bir yapı taşır. Bu başlık altında verilen ders, kuramsal gelişmenin ve bütünleşmenin yolunu tıkamadan, yönetimbilimsel kapalılığa düşmeden öğrencilere araştırma teknik ve yöntemlerini göstermek durumundadır.

Kitle iletişim teknolojileri ana başlığı ise, her türlü basılı, görsel ve işitsel kitle iletişim aracının kullanılmasına ilişkin teknik, uygulamalı bilgi ve beceri için kullanılmaktadır. Anılan bu ana başlık, sözkonusu kitle iletişim araçlarının kullanımı için gerekli olan her türlü bilgi ve beceriyi kapsayacak şekilde pek çok alt başlığa bölünebilir.

İletişim sanatları kavramı da, bugünkü toplumsal yapılanma içerisinde artık, iletişim bilimi çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu

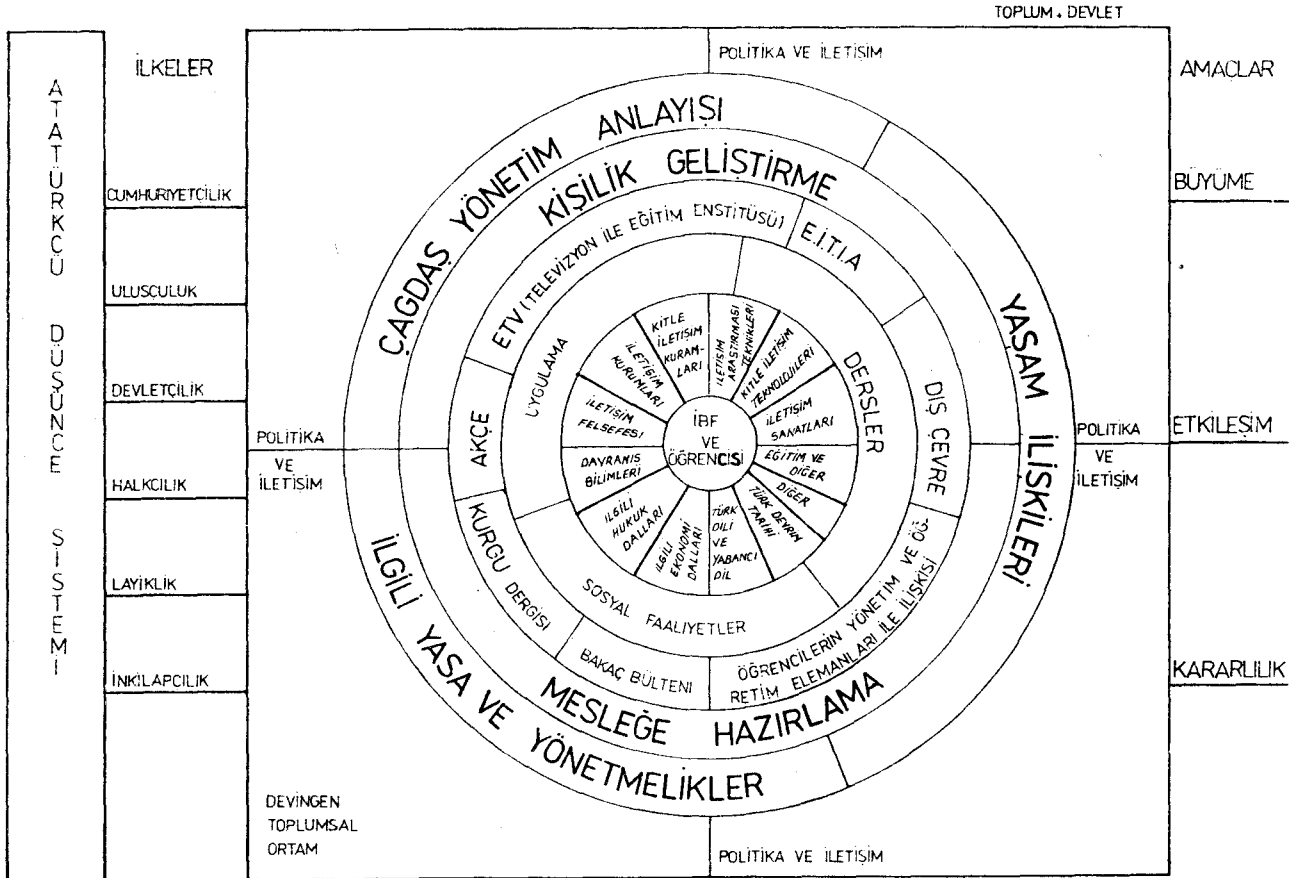
kavram içine; grafik sanatları, tiyatro, müzik, plastik sanatlar'dan videoart'a kadar olan sanat dallarını dahil etmek mümkündür. İletişim bilimi bu anlamda, anılan estetik yapıların hangi bağlamda çözümlenebileceğini ve toplumsal yapıyla hangi düzlemde ilişkilendirileceği ile ilgilenirken; bir yandan da, bu estetik yapıların, birer iletişim süreci olarak nasıl oluştuklarını, bir başka deyişle, «anlam yaratma»yı hangi ilkeler ve kurallar içinde başardıklarını da incelemektedir.

Bu bilimsel disiplinler, İBF bünyesinde, hazırlanan ders programları yardımıyla, Türk toplumsal yapısı da ölçüt alınarak öğrencilere aktarılıyordu.

ŞEKİL 1 : İ.B.F.'nin Çalışma Temeli.

ŞEKİL 1'de görüldüğü gibi, «iletişimci kişilik» yapısının öğrencilere kazandırılması; İBF kurumunun belli bilimsel disiplinleri ve dış uyaranları alıp, bunu ulusal özellikler de taşıyan bir yapıya kavuşturması özgün bir yönetim anlayışı ile gerçekleşiyordu. Başka deyişle, İBF ve yönetimi kendi amaçları ve koşulları bağlamında son derece özgün olmalıydı.

ŞEKİL 2 : İ.B.F.'nin «İletişimci Kişilik» Veren Eğitim Ortamı.

Ancak, İBF'nin öğrencilerinde bir «iletişimci kişilik» oluşturmalarının boyutları daha karmaşık bir ilişkiler ağını gerektiriyordu. ŞEKİL 2'deki çizimde de görüldüğü gibi, konuya sistem yaklaşımı ile bakacak olursak, İBF'nin «iletişimci kişilik veren (ya da geliştiren)» eğitim ortamı sisteminin temellerinde, Türk toplumunun bütün kurum ve sistemlerinde olan (ya da olması gereken) Atatürkçü Düşünce Sistemi ve ilkeleri yer almaktadır. Başka deyişle, kurum; amaçları, yönetim anlayışı ve politikaları hep Atatürkçü doğrultuda şekillenmektedir. Daha önce de değindiğimiz bilimsel disiplinler, bu sistem içinde İBF'yi ve öğrencilerini biçimlendiren etmenlerden birisidir. Bunlar, destekleyici çalışmalar olarak adlandırabileceğimiz uygulama çalışmaları ve alanla ilgili sosyal faaliyetler yardımıyla güçlendirilmektedir. İletişimci kişiliğin biçimlenmesine yardım eden diğer etmenler grubu ise; uygulama çalışmalarının yapıldığı ETV, sosyal faaliyetlerin içinde gerçekleştirildiği AKÇE, bilimsel katkılarıyla KURGU dergisi, kurum içi haberleşmeyi sağlama bağlamında BAKAÇ bülteni, öğrencilerin yönetimle ve öğretim elemanlarıyla olan iletişim ve etkileşimleri, kurumun içinde işlev gördüğü EİTİA'nın çağdaş ve her anlamda destek sağlayıcı yönetim yapısı ile, son olarak kurumun ve öğrencilerin dış çevre ile çeşitli yöntemlerle, değişik düzlemlerde geliştirdiği ilişki ağıdır. Dış çevre ilişkileri kapsamına: diğer benzer kurumlarla, sinema-TV alanında işlev gören kurumlar, ulusal ve uluslararası düzeydeki seminerlerle sağlanan ilişkiler, öğrencilerin ve yöneticilerin diğer kişilerle olan ilişkileri girmektedir. Sistemin iç amaçları istenen kişiliği geliştirmenin yanında mesleğe hazırlamadır. Aslında, öğrencilerin kurum yoluyla yeniden biçimlenen kişilik yapıları mesleksel çalışmalarını da şekillendirecektir. Mesleğe hazırlama ise, bir bakıma «kitle iletişim teknolojilerini» yetkinlikle kullanma becerisini kazandırma anlamını taşımaktadır. Tüm bu çaba ve çalışmalar ise; ilgili yasa ve yönetmelikler, okulun özgün ve çağdaş yönetim yapı ve anlayışı ile genelde yaşam ilişkileri tarafından biçimlendirilmektedir. Devingen toplumsal yapı içinde işlev gören bu sistem, bir bakıma ulus ve devletin birlikte oluşturduğu üst-sistemin bir alt-sistemi niteliğini taşımaktadır. Bütün olarak, İBF'nin «iletişimci kişilik» veren eğitim ortamı sisteminin genel amaçları ise; büyüme ve gelişme, bunu gerçekleştirirken diğer sistem ve alt-sistemlerle etkileşimde bulunma ile ilk iki amacı gerçekleştirirken belli bir kararlılık göstermedir.

Buraya kadar oldukça ayrıntılı bir biçimde, yapısı, işlevleri, amaçları ve programı ele alınmaya çalışılan İletişim Bilimleri Fakültesi, bir süre sonra, toplumsal koşulların dayatmasıyla, yapısı ve amaçları yeniden tanımlanan Açıköğretim Fakültesine dönüşmüştür.

A. İ.B.F.'nin A.Ö.F.'ne Dönüşümü

İletişim Bilimleri Fakültesi; 2547 Sayılı Yüksek Öğretim Kanunu ile ilgili olarak çıkarılan ve 20 Temmuz 1982 tarih ve 17760 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan «Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararname»nin 21. Maddesinin «c» bendi hükümlerine göre Açık Öğretim Fakültesine dönüştürülmüştür. Bu değişiklik, sözkonusu kurumun temel amaçlarının da yeniden tanımlanmasını gerektirmiştir.

Bunun sonucu olarak, o güne kadar iletişim bilimi ile özellikle sinema-televizyon alanlarına yönelik bir uzmanlık eğitimi politikasını bünyesinde uyumlu ve dengeli bir biçimde bağdaştırmaya çalışan kurum; bu tarihten başlayarak, yeni kurulan ve kitlelere uzaktan öğretim verme amacıyla örgütlenen Açık Öğretim Fakültesine -bir anlamda- destek hizmetler sağlayan bir uzmanlaşma eğitimine ağırlık vermeye başlamıştır. Bunun sonucu olarak, Açık Öğretim Fakültesinin «örgün bölümü», dört bölüme ayrılmıştır. Bu bölümler; Sinema-Televizyon Bölümü, Basım ve Yayımcılık bölümü, İletişim Sanatları Bölümü ile Eğitim İletişimi ve Planlaması bölümleridir.

Yukarıda görülen bölümlerin ders programlarının incelenmesi ile de görülebileceği gibi, İletişim Bilimleri Fakültesinin bütünlük programı bu bölümlerin uzmanlaşmaya yönelik programları arasında «paylaşılmış» durumdadır (17). Bu bağlamda, İletişim Bilimleri Fakültesi ile Açık Öğretim Fakültesinin örgün bölümü arasındaki en belirgin fark, iki yapının amaçlarının ayrı biçimlerde tanımlanmasından kaynaklanmaktadır. Bu farklılık, içinde bulunan toplumsal yapının eğitim problemine çözüm olarak ortaya çıkan Açık Öğretim Fakültesinin örgün bölümlerinde, fakültenin

(17) İ.B.F. ve A.Ö.F. ders programları konusunda bkz.: AHMET HALUK YÜKSEL Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yay. No: 123, Eskişehir. 1987, s. 417-440.

eleman gereksinmesini karşılamak amacıyla öğrencilerin İBF'den farklı biçimde, uygulamaya ağırlık verilerek yetiştirilmesidir.

Açık Öğretim Fakültesi örgün bölümleri, yukarıda da değinildiği gibi; başta Açık Öğretim Fakültesi yaygın bölümünde çalışmak için, sistemin dışına uzmanlık ve uygulamak çıktıları sağlamak amacıyla örgütlenmiş öğretim kurumlarıdır (18). Bu niteliğiyle de sözkonusu bölümler, iletişim bilim bağlamında ele alan ve fakültenin amaçladığı «iletişimci kişilik» yetiştirmeye yardımcı olan diğer öge ve politikalarla birlikte değerlendirerek işlev gören İletişim Bilimleri Fakültesinden farklı hedeflere sahiptir.

Burada, İletişim Bilimleri Fakültesi ile Açık Öğretim Fakültesi'nin birbirine olan üstünlükleri ya da eksiklikleri tartışılmamaktadır. Kaldı ki, bu tür bir tartışma bilimsel bir temele de oturtulamaz. Çünkü, her iki kurumun yapıları ve amaçları birbirinden temelde ayrılmaktadır. AÖF örgütlenmesinin yaygın bölümü bugün Türkiye'nin eğitim problemini çözmek gibi yaşamsal bir göreve sahiptir ve sekiz yıllık deneyim bunun büyük ölçüde başarıldığını göstermektedir. Aynı çatı altında yer alan örgün bölümler ise, bu görevin yerine getirilmesinde çalışacak programcı, yönetmen, vb. gibi uzman teknik personelin yetiştirilmesi gibi akılcı bir esasa sahiptir. Bu iki yapılanmanın bir arada bulunmasında bu bağlamda yararlar vardır. Bu açıdan bakıldığında bu örgütlenme büyük ölçüde yararlı ve doğrudur. Ancak; toplumsal iletişimin kuramsal temele oturtulup, düzenlenerek işlerliğe kavuşturulması, İletişim Bilimleri Fakültesi gibi bir yapılanmaya sahip; iletişimi bilim olarak ele alıp, uygulamadan da kopuk olmayan iletişim bilimciler yetiştirmeyi hedef alan bir kurumu da mutlak gereksindirmektedir. Nasıl yönetim konusundaki problemler yönetim bilimi yardımıyla çözülebiliyorsa; toplumsal iletişim problemleri de iletişim bilimi yardımıyla çözülebilir. Bu anlamda, iletişim bilimini kuramsal ve toplumsal temele oturtmayı hedef alan İletişim Bilimleri Fakültesi yapısındaki üniversiter kurumlar toplumun temel gereksinmesi olarak ortaya çıkmaktadır.

---

(18) AVCI, s. (Model 4).

«ZİNCİRE VURULMUŞ PROMETHEUS» TRAGEDYASI VE AÇIKÖĞRETİM ADINA DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Doç. Dr. Murat BARKAN

GİRİŞ

Efsaneler ve efsanelere dayanılarak üretilen tragedyaalar, bugüne kadar değişik yaklaşım ve bakış açılarına göre çok farklı anlamlara, tanımlara kavuşturulup; insana yönelik gereksinmeleri karşılamak için değişik işlemlere sahip kılınmışlardır. Bununla birlikte tüm bu tanımlarda var olan ortak bir özellikten de söz edilebilmektedir: efsaneler inançlardan yola çıkan «insan zekasının bilimsel sorularına verdiği bilim dışı karşılıklar»dır (1). Bu tanımlama bir yönüyle gerçek yaşamda karşılaşılan olay, olgu ve sorunların anlaşılması veya çözümlenmesinde, insanın **bilgi dağarcığının** yetersiz kaldığı koşullarda, zihinsel yaratıya başvurabileceği ilkesini anımsatacak niteliktedir. Burada «zihinsel yaratı» sözü ile anlatılmak istenen; gerçekte varolmamasına karşın, insanın bilgi dağarcığında varolan bilgilerin düşünme adı verilen zihinsel süreç-

---

(1) Bu saptama konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz.: Orhan HANÇERLİOĞLU: *Felsefe Ansiklopedisi*, Cilt: 4, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1978, s. 166-167.

lerde işlenerek varlık, olay ya da olguların üretilmesi veya yaratılmasıdır.

Değinilen zihinsel yaratı yeteneğinin ise insan doğasına özgü bir özellik olduğu varsayımı da gözönünde tutulduğunda, üretiliş farihlerinin çok eski olmasına karşın efsanelerin, hemen her çağ insanı için işlevsel olduğu gibi çağdaş insan içinde -simgesel düzeyde de olsa- belirli mesajlar taşıdığı kabul edilebilmektedir. Söz-konusu işlev tanımı içinde çağdaş insanın günlük yaşamında karşılaştığı sorunlara değinme ve hatta çözüm önerileri getirme yetliliği de sıralanabilmektedir.

Bu yaklaşım doğrultusunda efsaneler değerlendirilmeye çalışıldığında, efsanelerin tarihin daha önceki değişik tarih kesitleri içinde yaşamış olanlar ile bugün yaşayan insanlar arasında özgün nitelikli bağlantılar kuran birer «çağlararası iletişim araçları» olduklarını ileri sürmek hatalı olmayacaktır.

Diğer yandan efsanelerin, somut ve kalıcı tarih verilerine ulaşamadığı için bilgi sahibi olunamayan dönemlere ışık tutabilecek tarihsel verileri sağlama olarak tanımlanabilen diğer bir işlevlerinden de söz edilebilmektedir.

I. BİLGİNİN ÖNEM VE İŞLEVİ:

İnsanın evrimi sürecinde diğer canlı türlerinin doğa ve çevre koşullarındaki değişime koşut olarak bedensel değişimler gerçekleştirdikleri; ya da tam tersine olarak bu yapısal değişimi gösteremedikleri için yaşam olanağını yitirdikleri; buna karşın insan beyninin gelişmişlik düzeyine ve işlevsel özelliklerine bağlı olarak düşünme yeteneği sayesinde -çevre koşullarına bedensel değişimle uyum sağlamak zorunda kalmadan- yaşamını sürdürme olanağına sahip olduğu; bunun ise -insan adı verilen canlı türü için diğer canlılara göre- bir üstünlük olarak kabul edildiği bir gerçektir (2). Bu tanımlamadan da kolayca çıkarsanabileceği gibi insanın sahip olduğu varsayılan üstünlüğün temeli bilgi ve bilgi ile işlerlik kazanan zihinsel süreçleridir. Bu nedenle bu aşamada bilginin sahip olduğu önem ve işlevler üzerinde daha ayrıntılı durarak konuyu daha da açıklamak gerekmektedir.

---

(2) DESMOND MORRIS, *Çıplak Meymun*, Çev: Engin DARICA, Sander yayınevi, üçüncü baskı, İstanbul, 1976, s. 26.

A. Bir Varoluş Gereksinimi Olarak Bilgi:

Aslında değinilen üstünlüğün kaynağını beyin adı verilen uzun biçimsel farklılığından çok işlevlerindeki farkında aramak daha doğru olacaktır. Bu özellik, diğer canlı türlerinin bu işlevi üstlenen uzuvlarından farklı olarak insan beyninin çevreden gelen bilgileri değerlendirme ve bu değerlendirmeler sonucunda da çevresine ya da çevresinde olagelen değişmelere kolayca uyum sağlamasına yarayacak davranışları göstermesine olanak sağlamakla açıklanabilir. Özetle bilgi ve bilgiyi değerlendirme, davranış geliştirme olanağını yaratan beyin insanı insan yapan iki önemli unsurdurlar (3).

Bu saptamalardan da anlaşılacağı gibi bilgi insan türü için yaşamsal bir önem ve işleve sahiptir.

Bir takım nitel ya da nicel farklılıklar gösterse de bilginin insan adına sahip olduğu yaşamsal önemin tarihin hemen her döneminde yüksek olduğu ileri sürülebilir. Buna bağlı olarak bilgiyi edinme ya da edindirme yöntemleri olan eğitim, öğretim ve öğrenim çabalarının da aynı derecede öneme sahip olduğu açıktır.

B. Bir Denetim ve Baskı unsuru Olarak Bilgi:

Bilginin insan için bu denli önemli gereksinim olması onun bir yandan da önemli bir «güç» unsuru olmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bilgiye ya da bilgi kaynağına sahip olan kişi ya da kurumlar bilgi talebinde bulunan kitleler üzerinde önemli ölçüde yaptırım gücü ve yönlendirim olanağına da sahip olurlar. Diğer bir yaklaşımla bilgiye ya da bilgi kaynağına sahip olamayanların da bilgiye sahip olanlar tarafından denetlenmeye ve yönlendirilmeye açık oldukları bir gerçektir.

C. Bir Ekonomi unsuru Olarak Bilgi:

Bununla birlikte bilgi talebinin; yoğunluk, yaygınlık, alan ve konu olarak çeşitlilik göstermesi bu talebin karşılanmasında hizmeti götürecek arzın sınırlılığı bilgiyi bir ekonomi konusu niteliğine sahip kılar. Bu noktada ise yine bilgi kaynağını elinde tutan-

---

(3) MURAT BARKAN, Eğitim İletişimi ve Videonun İşlevleri: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesinde Örgütsel Uygulama Model Önerisi, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, No: 27-129, Eskişehir, 1988, s. 28.

lar yeni bir işlevi üstlenirler. Bu yeni işlev eldeki bilgiyi, yukarıda belirtilen özellikleri gösteren talebi en tatmin edici düzeyde dağıtmak olarak tanımlanabilir. Bu amaçla kurulan ve «okul» adı verilen kurumlar da sözkonusu bilgiyi, kitlenin bu konuda gösterdiği talebi en üst düzeyde karşılamak amacıyla; eğitim-öğretim adı verilen özel yöntemler kullanarak; eşit ve dengeli olarak dağıtmakla yükümlüdürler. Bu kurumların kurulmasına önayak olanların yine bilgi kaynağını elinde tutanlar ya da bilginin kaynağına ulaşma olanağını elinde tutanlar olması da dikkate değerdir.

D. Bir Saygınlık Unsuru Olarak Bilgi:

Bilgi, diğer taraftan, tanımlanan önemine bağlı olarak bir «toplumsal statü» ya da «saygınlık» unsurudur. İnsan için bu denli öneme sahip bilgiye sahip olma düzeyi ile toplum içinde edinilen saygınlık düzeyi arasında doğru orantılı bir bağlantı kurmak; insanların birey ya da kurum olarak daha çok bilgiye sahip oldukları (veya bildikleri) oranda toplum içinde daha saygın bir konuma geldiklerini ileri sürmek mümkündür. Özetlemek gerekirse insanlar bilgiye;

- x İnsanca yaşamak için,
- x Toplumsal yaşamın sürekliliğini sağlamak için,
- x Toplumsal düzeni kurmak için,
- x Toplum içindeki saygınlık düzeylerini yükseltmek için,

gereksinim duyarlar. Bu taleplerini ise, eğitim, öğretim yöntemleri ile hizmet veren okul adlı kurumlar aracılığıyla karşılarlar.

II. ÇAĞDAŞ İNSAN VE BİLGİ TALEBİ

Çağdaş insan gereksinim ve yaşam beklentilerinin gösterdiği çeşitlilik ve uzmanlaşma yönelimlerindeki aşırı ayrıntılaşmaya koşut olarak, daha önceki tarih dönemlerinden farklı ve nitelik-nicelik açısından yeni bilgiye gerek duymaktadır. Ancak bu yeni gereksinimler daha önceki bilgi talebi tanımlarının ortadan kalktığı anlamına gelmemekte; aksine varolanların üzerine yeni talep kelimelerinin eklenmesi şeklinde oluşmaktadır. Bu yeni talep kelimeleri ve ortaya çıkış nedenlerini şöyle sıralamak mümkündür:

- . Refah düzeyini yükseltmek için daha ayrıntılı ve yetkin bilgiye gereksinim duyulmaktadır.
- . Daha iyi yaşamak için daha fazla bilgiye gereksinim duyulmaktadır.
- . Bilgi gereksinimi daha yoğun, yaygın ve çeşitlidir.
- . Bilgiye ulaşmak daha ucuza ve daha az külfete katlanarak ulaşılabilecek niteliklere sahip olmalıdır.
- . Bilgi dolaşım hızı arttırılmalıdır.
- . Bilgi edinme sürecinde bireysel öğrenme hızına bağlı olarak bağımsız öğrenme olanakları arttırılmalıdır.
- . Bilgi edinme kategorileri çeşitlendirilmelidir.

Kolayca görülebileceği gibi çağdaş insanın bilgi talebi temelde bilgiden yararlanmada eşitlik esasına dayalı bir demokratikleşmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu gelişme bir anlamda bilgi kaynaklarının güç, yönlendirme ve yaptırım yetkilerinde önemli bir azalmayı; bu kaynakların yapılarında önemli bir nitel ve nicel değişimleri; açıkcası hizmet etme kaygusunun ön plana çıkıp bu örgütlenmeleri biçimlendirme boyutuna ulaşmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Aksi takdirde bu kaynakların toplum içinde işlevsiz kalması ve bunda toplumsal hatta siyasal düzeyde önemli sorunların doğuşunu kaçınılmaz kılması sözkonusudur.

III. ÖZGÜN NİTELİKLİ BİR BİLGİ EDİNME VEYA EDİNDİRME YÖNTEMİ OLARAK EĞİTİM VE ÖĞRETİM

Eğitim ve öğretim bilginin bu alanda uzman gözetmenlerin yönlendirmesi altında insanın davranışları üzerinde etkili olabilecek niteliklere sahip olarak edinilmesi ya da edindirilmesi çabalarını içeren süreçlerdir. İnsan şüphesiz ki kurumsallaştırılmış ve sistemli eğitim ve öğretim süreçlerine girmeden de, farklı yöntemlerle bilgi edinebilir. Ancak bu bilgi edinme süreçleri eğitim ve öğretim süreçlerinde olduğu gibi, planlı, sistemli, programlı ve yönlendirim özelliğinden yoksundur. Bu nedenle eğitim ve öğretim çağdaş insan için bilgi edinme gereksinimi ile eşanlamlı bir gereksinim özelliği kazanmıştır.

A. Geleneksel Yöntem

Değinilen bu gereksinimin karşılanması için 20. y.y.'ın son dönemlerinde insanlığın önünde tek yöntem seçeneğinin olduğu bilinmektedir. Bu seçenek alanyazında geleneksel metod ve teknikleri içeren «örgün öğretim» olarak tanımlanmaktadır. Ancak çağdaş insanın değinilen özelliklere sahip bilgi talebini karşılamada bu yöntemin yetersiz kaldığı da bilinmektedir. Bu yetersizliklerin sonuçta toplumsal, ekonomik ve siyasal düzeyde sorunları doğurduğu açıktır. Daha ayrıntılı bir yaklaşımla bu sorunlar ve kaynakları şöyle sıralamak mümkündür.

- Örgün eğitim-öğretim uygulamalarında öğretmen adı verilen gözetimci yönlendiricilerin -ki bilginin ikinci elden kaynağı konumundadırlar- bilginin asıl kaynağına ulaşmaları uzun zaman almaktadır. Bu zaman çağdaş bilgi talebinin gereklerine ters düşmektedir.
- Örgün eğitim-öğretim sürecinde öğretmenlerin bilgi kaynağına ulaşmalarında karşılaştıkları zorluklar da diğer bir faktördür.
- Bilgiye ulaşmada zaman ve zorluk unsurları, çağdaş bilgi talebinin gereklerine ters olarak bilginin hızla yenilenmesi ve taze bilginin eşitlikçi ilkelere dayalı dengeli dağıtımına olanak tanımamaktadır.
- Yukarıda sözü edilen sorunlar sistemde önemli verim kayıplarının da başlıca nedenini oluşturmaktadırlar.
- Daha geniş kitleye ulaştırılarak yaygınlaştırılabilecek eğitim-öğretim hizmeti gereksinimi olarak ifade edilen talebin karşılanmasında geleneksel eğitim-öğretim uygulama ve yöntemlerinin yetersiz kaldığı bir diğer noktadır. Sınıf adı verilen ortam aslında sayısal olarak sınırlı bir öğrenci (hedef kitle) kapasitesini ifade etmektedir. Oysa ki sınırlı kapasite çağdaş yaşam süreçleri içindeki hızla artan gereksinimi karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Bu durumda eğitim-öğretim veren kişi ve kurumların önünde iki seçenek kalmaktadır (4). Bu seçeneklerden ilki geleneksel sistemle-

---

(4) İnal Cem AŞKUN; «Yüksek Öğretim ve Yaygın Eğitim», Türkiye'de Yaygın Eğitim Seminer Tebliğleri, Eskişehir, İ.T.İ. Akademisi Yayını, No: 138/84, Eskişehir, 1975,s. 119.

rin, hizmeti talebi karşılayacak kadar çoğaltmak ve sınıf sayısını arttırmak ya da sınıf adı verilen geleneksel eğitim-öğretim ortamına yeni bir biçim ve nitelik kazandırmaktır. Birinci seçenek kabul edildiğinde sistem ve birim başına düşen maliyetin son derece yüksek boyutlara ulaşması söz-konusudur. Bu boyutlar talep miktarının yüksekliği gözö-nüne alındığında devlet bütçelerini sarsacak düzeye ulaşacak boyuttur. Bu özellik ise çağdaş eğitim ve öğretim sis-temlerinin isterlerine uygun düşmemektedir (5).

Geleneksel eğitim-öğretim uygulama ve yöntemlerinin tale-bi karşılamadaki yetersizliği yanında bir diğer özelliği de gerek hizmeti veren kurum, gerek öğrenci payına düşen ma-liyet yüksekliğidir. Maliyet yüksekliğinin ise gerek hizmeti talep eden öğrenci, gerek hizmeti veren kurum için eğitim-öğretim gereksiniminin karşılanmasında caydırıcı bir etmen olduğu açıktır. Daha açık bir anlatımla geleneksel eğitim-öğretimin maliyet sorunu iki yönlü bir sorunu gündeme ge-tirmektedir. Bu sorunlardan birincisi hizmeti veren kurum açısından oluşmaktadır. Eğitim-öğretim hizmetini veren kurum hizmeti vermek için gereksindiği bina, araç-gereç ve öğretim kadrosu sayısına gerektiği düzeyde sahip olama-maktadır. Bu ise kurumsal hizmette yetersizliği kaçınılmaz kılmaktadır. Hizmeti talep eden öğrenci açısından ise mali-yet yüksekliği ayrı bir sorun oluşturmaktadır. Eğitim hiz-metini sunan kurum karşıladığı maliyetin bir bölümünü öğ-renciye yansıtmaktadır. Yansıtılan bu maliyet, geleneksel dizge ve etkinlikleri içindeki öğrencinin karşılayabileceği boyutları da aşmaktadır. Bu nedenle bu hizmeti talep eden öğrenci üzerinde, henüz sürecin başında bir caydırıcı etki yaratabilmekte ve bunun sonucu olarak da eğitim-öğretim hizmetinden yararlanmak bir seçkin zümre hakkı ya da olanağı haline gelmektedir.

Çağdaş eğitim-öğretim talebinin bir başka özelliğinin de, gerek talebin gerekse talep sahiplerini eğitim-öğretim-öğre-nim taleplerinin yöneldiği düzey kategorilerindeki çeşitlen-me olduğu belirtilmişti. Daha açık bir anlatımla çağdaş eği-

---

(5) YILMAZ BÜYÜKERŞEN; «Yüksek Öğretim ve Yaygın Eğitim», Türkiye'de Yaygın Eğitim Seminer Tebliğleri, E.İ.T.İ. Akademisi Yay., No: 138/84, Eski-şehir, 1975, s. 115.

tim-öğretim talebi mesleki teknik, kültürel, sanatsal, bilimsel, vb. alanlarda toplanmaktadır. Bu talebi ortaya çıkaran gereksinim sahipleri ise bu alanlara yönelik olarak ilköğretim, orta öğretim, yükseköğretim ve uzmanlık düzey kategorilerinde eğitim-öğretim gereksinimi göstermektedirler. Geleneksel eğitim-öğretim dizgelerinin olanakları ile bu gereksinmeyi karşılamaya çalışmak düşünülebilir bir çıkar yol olarak kabul edilmekle birlikte, bu durumda ortaya iki başlı bir sorun çıkmaktadır. Bu sorunlardan ilki arz yetersizliği olmaktadır. Sadece ilköğretim düzeyindeki eğitim-öğretim talebini değinilen arz yetersizliği nedeniyle karşılamakta yetersiz kalan geleneksel dizge uygulamalarının bu düzeyde ortaya çıkan alan çeşitliliği talebiyle de karşılaşıldığında bu talebi yetkin ve yeterli düzeyde karşılamasını beklemek olanaksızlaşmaktadır.

Sorunun ikinci başlığı ise yönetsel ve örgütsel dağınıklıktan kaynaklanmaktadır. Geleneksel eğitim-öğretim dizgeleri içindeki etkinliklerin özğün bir niteliğidir. Geleneksel dizge içinde hangi düzey ya da kategori içinde ele alınırsa alınsın alan farklılığı yeni kurumsal yapılaşmaları gerektirmekte; her yeni yapılaşma yeni bir harcama kalemini zorunlu kılmaktadır. Sözü edilen farklı düzeylerdeki alan çeşitliliği talebi yanında bir de talebin yaygınlığı ve yerleşim özellikleri açısından coğrafi dağınıklığı da eklenince sözkonusu eğitim-öğretim hizmetinde ekonomi sorunu yanına bir de yönetim ve eşğüdüm sorunu da eklenmektedir. Bu sorunun çözünlemediği durumda ise eğitim-öğretim gereksiniminin karşılanmasında bölgesel dengesizlikler ve eşitsizlik sorunları ortaya çıkmaktadır.

Çağdaş eğitim-öğretim gereksiniminin bir başka özelliği de talep sahiplerinin toplumsal yaşam ile üretim ilişkileri içinde kendi paylarına düşen görevler ve roller ile ilgilidir. Çağdaş insanın günlük yaşamı içinde toplum genelinde yapılan işbölümü sonucu belirli alanlarda uzmanlaştığı bilinen ve sıkça yinelen bir gerçektir. Bu uzmanlık alanlarında üretim ilişkileri içinde bulunmak zorunda olan insan için eğitim-öğretim talebini karşılamak için başka kurumların çatısı altında, belirli zamanlarda bulunmak zorunda kalmak ek bir yük getirmektedir. Bu yük ise katlanılması, sözkonusu in-

san için altından kalkılması çoğunlukla olanaksız olan caydırıcı bir etken niteliği kazanmaktadır. Bu durumda çağdaş insan, sözkonusu gereksinimin karşılanmasında şu özellikleri aramaktadır;

i) Eğitim-öğretim talebinin karşılanması zaman ve mekan açısından insanı, günlük yaşam etkinliklerinin getirdiği zorunlukları dışında ek yüklerle katlanmak zorunda bırakmamalıdır.

ii) Bu talep insanın günlük yaşam etkinliklerini sürdürdüğü ve doğal olarak içinde bulunduğu mekanlarda uygun zaman dilimleri içinde kolayca karşılanabilmelidir.

Bu işleyiş ve prensipleri doğrultusunda çağdaş insan için bu alandaki talebin karşılanması, geleneksel eğitim-öğretim dizgeleri ve etkinlikleri doğrultusunda olanaksız olmaktadır. Bu özelliğin ise, çağdaş yaşamın isterlerinden biri olan yaygın bir eğitim-öğretim hizmeti olanaksız kıldığı; eğitim-öğretim geleneksel uygulamalar çerçevesinde, bir seçkin zümre hakkı ya da olanağı niteliğini kazanacağı açıktır.

Çağdaş insanın, günlük yaşam etkinliklerini sürdürebilmek için ayrıntılara inen işbölümü ve uzmanlaşma eğilimi göstermek zorunda kaldığı; bunun ise daha sınırlı zaman ve mekanlarda daha az konu ile derinlemesine ilgilenmek demek olduğu vurgulanmıştı. Ayrıca sözkonusu zaman, mekan ve ilgi alanı sınırlılığı yanında insanların giderek toplumsallık niteliklerini yitirmekte oldukları da bu gelişmelerin bir uzantısı, bir doğurgusu olmaktadır (6).

Bu gelişmelere dayalı olarak çağdaş eğitim-öğretim hizmeti ve etkinliklerinin de çağdaş insanın değinilen özelliklerine uyum sağlaması, gerekli nicel ve nitel değişimleri göstermesi kaçınılmaz bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Bilindiği gibi eğitim-öğretim dizge ve etkinliklerinin çağın koşullarına ayak uydurmak olarak tanımlanabilen bir yükümlülüğü de bulunmaktadır.

---

(6) ÜLKER A. KÖKSAL; Kitle İletişim Araçlarının Yaygın Eğitim Açısından Kullanılması Konusunda Bazı Görüşler, Türkiye'de Yaygın Eğitim Seminer Tebliğleri, Eskişehir, İ.T.İ. Akademisi Yayınları, No: 138/84, 1975, s. 151.

Bu yaklaşım gözönünde tutularak çağdaş eğitim-öğretim dizge ve etkinliklerinin bireysel ve bağımsız öğrenme özelliklerine sahip olmalarının bir zorunluluk olduğu açıktır.

Ancak geleneksel eğitim-öğretim dizge ve etkinliklerinin özgün nitelikleri gözönüne alındığında, böyle bir olanağın öğrenciye tanınmasının olanaksız olduğu ortaya çıkmaktadır.

Geleneksel eğitim-öğretim dizge ve etkinliklerinin değinilen özellikleri açısından; çağdaş insanın eğitim-öğretim gereksinimlerine yanıt vermede, ne denli yetersiz kaldığı ortaya daha açıklıkla çıkmaktadır. Bu yetersizlikleri genel hatlarıyla ekonomik, toplumsal, işlevsel ve teknolojik olmak üzere dört ana başlık altında toparlamak mümkündür.

Çağdaş insanın eğitim-öğretim talebinde gözlenen özellikler karşısında geleneksel dizgenin gösterdiği yetersizlikler, sonuçta bu çağın öğrencisinin, eğitim-öğretim gereksinmesini oluşturan özelliklere uygun nitelik ve niceliğe sahip yeni bir uygulama ve dizge anlayışını kaçınılmaz kılmıştır. Bu uygulama en genel tanımıyla uzaktan ve Yaygın Eğitim olarak tanımlanabilmektedir.

B. Çağdaş Yöntem

Eğitim uygulamaları alanyazında «açık öğretim», «duvarsız öğretim», «yaygın öğretim» vb. tanımlamalarla da tanınan uzaktan öğretim, geleneksel eğitim-öğretim dizge ve etkinliklerinde karşılaşılan yetersizlerin karşısında çağdaş öğrencinin değişen ve gelişen gereksinimleri doğrultusunda çok yönlü iletişim olanaklarının işe koşulması sonucu bir çağdaş eğitim-öğretim dizgesi seçeneğidir (7).

Bu seçeneğin ayrıntılı tanımlaması yapılmak istendiğinde şu özelliklerine değinilebilir:

- Uzaktan öğretim dizgeleri çok çeşitli iletişim araç ve olanaklarının işe koşulduğu eğitim-öğretim olanaklarıdır.

---

(7) Ayrıntılı bilgi için bkz.: MURAT BARKAN, «Uzaktan Öğretimde Video», Çağdaş Bir Eğitim ve İletişim Aracı: Video (Araştırma-Kuram-Uygulama), Editör: Cengiz TEKİN, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Teknolojisi ve Yaygın Eğitim Vakfı Yayını, No: 004, Eskişehir, 1988, s. 148-169.

- Uzaktan öğretim dizgeleri çok geniş bir öğrenci kitlesine hizmet götürebilen eğitim ve öğretim olanaklarıdır.
- Uzaktan öğretim dizgelerin devreye sokulan iletişim araçlarının olanaklarına bağlı olarak çok hızlı bilgi alış verişi olanağı tanıyan eğitim ve öğretim olanaklarıdır.
- Uzaktan öğretim dizgeleri kişi veya birim başına düşen maliyeti düşük ve bu nedenle de görece olarak ucuz eğitim-öğretim olanaklarıdır.
- Uzaktan öğretim dizgeleri bireysel ve bağımsız öğrenmeye olanak tanıyan eğitim-öğretim olanaklarıdır.
- Uzaktan öğretim dizgeleri çeşitlilik gösteren eğitim-öğretim taleplerini farklı kategorilerde ancak bir örgütsel bütünlük ve düzen içinde doyurabilen eğitim-öğretim olanaklarıdır.
- Uzaktan öğretim dizgeleri eğitim ve öğretim hizmetini öğrencinin ayağına götürme prensibini benimseyen eğitim ve öğretim olanaklarıdır.
- Uzaktan öğretim dizgeleri basit yaşam koşullarının işlevlerine uygun nitel ve nicel değişimleri gösterebilecek esnekliğe sahip eğitim ve öğretim olanaklarıdır.
- Uzaktan öğretim dizgeleri eğitim ve öğretim etkinliklerini belirli süre sınırlılıklarından kurtarıp ömür boyu süren etkinlikler haline getiren olanaklardır.

Özetlemek gerekirse çağdaş bilgi talebini karşılayabilecek niteliklere sahip sistemler olarak uzaktan öğretim sistemleri;

- a) Kendi nitel ve nicel yetersizliklerini, çağdaş eğitim ve öğretim talebini gösteren kitlelerin önüne birer sınırlılık ve sorun olarak çıkaran geleneksel (örgün) sistemlerin eksikliklerini ortadan kaldıran,
- b) Böylece eğitim-öğretim olanağını seçkin bir zümrenin ulaşabildiği olanak olmaktan çıkarıp kitlelere mal eden,
- c) Böylelikle de çağdaş bilgi, eğitim ve öğretim talebini hemen tüm maddeleri ile karşılayan eğitim ve öğretim olanaklarıdır.

IV. ZİNCİRE VURULMUŞ PROMETHEUS VE DÜŞÜNDÜR- DÜKLERİ

Efsanelerin insanın niteliklerini simgeleme yoluyla irdeledikleri bu nedenle de iletilerinin üretildikleri dönemin sınırlarını aşacak her dönemin insanı için geçerli olabilen bir takım duygu, düşünce ve yapma olanağına sahip oldukları belirtilmişti. Bununla birlikte, davranışlara ilişkin değerlendirme ya da etkiler -iletim yönteminin simgeleme olmasından da kaynaklanarak- ancak efsaneye dayanılarak yaratılan eserleri okuyanlar ya da efsaneyi dinleyenler yorumlayabildiği takdirde geçerlik kazanabilmektedir. Bu yaklaşım doğrultusunda Aiskhylos'un yazdığı Prometheus efsanesine dayanarak oluşturduğu «zincire vurulmuş Prometheus» adlı tragedyanın bu makalenin konusu olan eğitim ve öğretim uygulamaları hakkında önemli iletileri olduğu çıkarılabilir. Ancak bu noktada özne olan Prometheus'un nitelikleriyle tanınmasında yarar vardır.

A. Prometheus ve Özellikleri

Özellikle Yunan mitolojisi irdelendiğinde Eski Yunan'da insanların somut verilerle tanıyıp algılayamadıkları bir takım doğa olaylarına us ürünü olan bir takım insanüstü yaratıkların yaşam ve davranışları şeklinde değerlendirme eğilimlerinden sözedilebilir. Bu varlıklar tanrı, yarı tanrı-yarı insan yaratıklar, devler vb. kimliklere büründürülerek bir tür somutluk kazanmışlardır. Prometheus'da insan usunun yarattığı bu varlıklardan biridir. Diğer tanrılar gibi kutsal Olimpos dağında yaşamakla birlikte -diğer tanrılar aksine- insanların yararına davranışlar geliştiren bir yarı tanrıdır. Bu yaratığı Hançerlioğlu bir «dev» olarak nitelendirmektedir (8). Bu yaratık diğer tanrısal yaratıklar gibi yeryüzünde ve yaşamın gerçekleri içinde olagelen bir takım olayların ya da insanın bir takım niteliklerinin tanrı katında temsilcisidir. Bu nitelikler şunlardır: «... Bir Dev'dir ama Yunan mitolojisinin diğer devleri gibi doğa dışı, korkunç, acayip bir yaratık değildir. Tersine çok akıllı, duygulu, iyicil bir yaratıktır. Benciliklerinden ve despotluklarından ötürü tanrılara, özellikle de Zeus'a kızmaktadır. İnsanları da evrende kendine benzer varlıkları çoğaltmak için yaratır..» (9).

(8) ORHAN HANÇERLİOĞLU, *Felsefe Ansiklopedisi*, cilt 5, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1978, s. 266.

(9) A.g.k., s. 226.

Bu nitelikleri gereği Prometheus'u yarı insan-yarı tanrı olarak yorumlamak da mümkün hale gelmektedir.

Bu tanımlamadan, kolayca çıkarsanabileceği gibi us ürünü olan tanrılar evi Olimpos; insan üstü olmakla birlikte genelde insan aleyhine ve kendi çıkarları doğrultusunda çalışan, tanrısal varlıkların barındığı, kendi çıkarlarını insanların çıkarları üstünde tutan; gereğinde kendi çıkarları ya da arzuları doğrultusunda insanları -doğa olayları üzerindeki hakimiyetlerini kullanarak- cezalandırma yoluna gidebilen; zaman zaman çirkin entrikaların döndüğü bir despotlar sarayı niteliğindedir. Gerçek yaşamda varolan kurumlarla bir benzetme yapmak gerektiğinde Olimpos tapınağı ve sakinlerini derebey konakları ve derebeyler, totaliter rejimlerdeki başkanlık sarayı ve çarpık bürokrasi ile özdeşleştirmek mümkündür. Bu düzen içinde Prometheus ise radikal bir devrimci olarak tanımlanabilir. Bu kişilik, sözkonusu kurumsal yapı içinde meydana gelen entrikalar sürecinde yönetilen ve ezilen zümrelerin ve çıkarlarının savunucusu niteliğindedir. İnsanın yaratılması efsanesindeki etkin rolü ve sonrasındaki davranışları bu izlenimi destekler niteliktedir (10). Bununla birlikte Olimpos düzenine kafa tutan radikal davranışları göstermekle de kalmaz. Aklını kullanarak giriştiği mücadeleyi kazanma becerisini de gösterir (11).

Bu noktaya kadar sözü edilen efsane türü verilerin yoruma dayalı bir çözümlemesi yapıldığında aşağıdaki sonuçlara ulaşmak mümkündür;

- a) Prometheus insanlık değerlerini temsil eden ve bunları yaratan unsurdur. Bu davranış biçimiyle Prometheus'un eğitim-öğretim kavramını kişileştirmek amacıyla üretilmiş bir efsane türü kişilik olduğu düşünülebilir.
- b) Halkın ya da kitlelerin kendi aleyhlerine olacak belirli bir seçkinci zümrenin -azınlığın- lehine kurulmuş düzene baş-

---

(10) BEDRETTİN CÖMERT, *Mitoloji ve İkonografi*, Hacettepe Üniversitesi Yayını Ankara, 1980, «İnsanın Prometheus tarafından, maddeden yaratıldığı, daha doğru bir deyimle «yapıldığı» esanesi, geç bir dönemde İ.Ö. IV. yüzyılda ortaya çıkar. Belki de yalnızca tufandan sonraki insanlık için geçerlidir. Bu efsaneye göre Prometheus, suya ya da gözyaşlarına kil karıştırarak, ölümlü bir varlığın bedenine, biçim verir. Sonra, çamurdan yapılmış bu bedene yaşam soluğunu üfler...» (s. 7).

(11) HANÇERLİOĞLU, s. 7'den: «Prometheus, öteki kardeşleri gibi, tanrısal düzene kafa tutmuş, karşı çıkmış, ne var ki öteki kardeşlerinden farklı olarak sonunda insanlar yaratmak ve onlara ateşi (yaratıcılığı, bilimi uygarlığı) vermekle bu düzeni değiştirmeyi başarmıştır...»

kaldırışında; halkların ve kitlelerin yanında olmakla birlikte Olimpos tanrılarının karşısında yer alan bir davranış biçimi göstermesi de Prometheus'un eğitim-öğretimin olgunlaştırdığı kişilik kavramının somutlaştırılmış bir kişileştirmesi olduğu savını destekler niteliktedir.

- c) Prometheus'un bilgi ateşini despot Zeus'un tapınağından, özelliklerinden olan kurnazlık ve bilgeliği kullanarak çalıp insanlara vermesi de, kişiliğinin eğitim kavramını simgelediğinin bir diğer göstergesi olmaktadır.
- d) Prometheus ayrıca bilgi ateşini bir kamışın içine saklayarak insanlara ulaştırmaktadır. Bu kamışın, çağdaş eğitim uygulamaları ile ilişkilendirilerek düşünüldüğünde, «iletişim»i simgelediği kabul edilebilir. Diğer bir anlatımla Prometheus insanlar eğitim desteğini iletişim kanalının desteği ile iletmektedir. Bu nokta ayrıca önemlidir.

Kısaca özetlenen bu kişilik tanımlamaları dikkate alınarak Prometheus efsanesi ve bu efsaneyi temel alarak yaratılan «Zincire Vurulmuş Prometheus» tragedyasının makale ile ilgili olarak değerlendirilmesi yapıldığında elde edilebilecek ilk sonuçlar şunlardır: Temel gerekçeleri çağın koşullarına göre değişse de bilginin eşitlikçi esaslara dayalı dağılımı konusunda insanlık tarihinin bu ilk dönemlerinden bu yana sorunların geçerliliğini koruduğu; bilginin dağıtım ve dolaşımındaki bu soruna bağlı olarak eğitim olanağının eşit ve dengeli dağılımında da sorunlarla karşılaşıldığı; bu sorunların oluşmasında ise yönetici ve karar verici organların politik ve stratejik tutumlarının temel belirleyici olma özelliğine sahip oldukları doğrultusundadır.

Bu genelgeçer sorun Eski Yunan'da böyle olduğu gibi eğitim tarihinin daha sonraki kesimlerinde de (orta çağ, yeni çağ, yakın çağ ve bugün) geçerliliğini koruduğu gözlenebilmektedir.

Ortak diğer bir özellik de eğitim tarihinin hemen her evresinde karşılaşılan bu sorunun üstesinden gelmede kurumsal nitelikli bir yenileşme hareketinin bu sorunu çözdüğüdür. Bu kurumsal yenileşme hareketinin üzerine yapılandığı etkinliğin değişik nitelik ve biçimlerde de olsa «İletişim» olması diğer bir ilginç ortak özellik olmaktadır.

V. AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ'NİN ÖNEM VE İŞLEVİ

Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, kısaca tanımlamak gerekirse, Türkiye'de varolan ve çağın gereksinmelerine koşut olarak giderek artmakla birlikte geleneksel (örgün) yükseköğretim kurum ve kuruluşlarının karşılamakta yetersiz kaldığı yükseköğretim talebini sınırlı bir alanda da olsa, karşılama işlevini uzaktan öğretim yöntem ve ilkelerine dayalı olarak üstlenen bir yükseköğretim kurumudur.

Açıköğretim Fakültesi'nin işlevleri kısaca irdelendiğinde ise şu değerlendirmelere ulaşmak mümkündür.

- a) Türk toplumu gerek toplumsal gerek kültürel açıdan hızlı bir gelişme göstermektedir. Bu hızlı gelişme beraberinde toplumda çağdaş düzeyde bilgi gereksinimi yaratmıştır.
- b) Bu bilgi gereksinimi giderek daha yoğunlaşmakta ve yaygınlaşmakta, ayrıca konu ve alan olarak da çeşitlilik göstermektedir.
- c) Yükseköğretim düzeyinde artan talep karşısında geleneksel (örgün) yükseköğretim kurumları nicel (bina/sınıf, öğretim üyesi, bilgi kaynağı, bilgi aktarım aracı vb.) ve buna bağlı olarak da nitel yetersizlik sorunu ile karşı karşıya kalmıştır.
- d) Değininilen yetersizlik «elemeci» bir sistem olan «üniversite seçme sınavı» uygulamaları ve bu sınav öncesindeki ilk ve orta öğrenim düzeyinde karşılaşılan nitel ve nicel yetersizlikler birlikte değerlendirildiğinde yükseköğretim hakkı bir tür seçkin zümre hakkı niteliği kazanmıştır (12).
- e) İlk ve orta düzeydeki örgün öğretim uygulamaları alanında varolan standart farklılıkları ve bu farklı standartlardan yararlanabilmek için farklı gelir düzeylerine sahip olma gereği, yükseköğretim olanağından yararlanmada «seçkin zümre» ayrıcalıklarını pekiştiren bir gerçek olmaktadır (13).

---

(12) Ayrıntılı bilgi için bkz.: YAHYA KEMAL KAYA, *İnsan Yetiştirme Düzenimiz (Politika/Eğitim/Kalkınma)*, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Geliştirilmiş 4. Basım, Ankara, 1984.

(13) A.g.k.

Türk yükseköğretim sisteminde yukarıda sözü edilen sorunlardan ötürü oluşan fırsat eşitsizliği yükseköğretim olanağından yararlanmada dengesizlik ve sınırlılıklar giderek toplumsal düzeyde ortaya yeni sorunların çıkmasında da bir etken olmuştur.

Bu sorunun çözümünde ise en pratik ve ekonomik çözüm seçeneği çağdaş ve gelişmiş iletişim araçlarının bu alanda varolan talebi karşılamak amacıyla işe koşulması ile oluşturulan «uzaktan öğretim modeli» olmaktadır. Bu seçenek ise, sorunun çözümünü bu modelin Türk Yükseköğretim sistemine uyarlanarak uygulanmasında gören E.İ.T.İ.A. yönetiminin 1972 yılında hazırlık çalışmalarını başlatıp 1982'de Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi aracılığıyla uygulamaya başlanmıştır.

Açıköğretim Fakültesi'nin uyguladığı uzaktan öğretim modeli ile yukarıda sözü edilen sorunlardan çözümledikleri şunlardır:

- a) Uyguladığı uzaktan öğretim modelinin gereği olarak eğitim amacıyla işe koştugu iletişim araçlarından televizyon, radyo, gazete ile çağdaş bilgi talebi daha kısa sürelerde, daha taze bilgilerle karşılanabilmektedir. Gerek bilgiye ulaşmada, gerek bilgiyi eğitim amacıyla işleme ve gerekse hedef öğrenci kitlesine ulaştırmada bu araçların süreci ihtiyacı duyulduğu ölçüde hızlandırdığı açıktır.
- b) Elde edilen bilginin işlemlendikten sonra çok geniş ve coğrafi açıdan dağıntık kitleye ulaştırılmasında da iletişim araçlarının katkısı önemli düzeyde olmaktadır. Bu özellik bir yönüyle de öğretim üyesi sayısı, bina vb. unsurlardaki arzın yetersizliği nedeniyle oluşan arz-talep uyumsuzluğu sorununu da önemli ölçüde çözümlenmiştir.
- c) Bu sorunun çözümlenmesi beraberinde değinilen arz-talep uyumsuzluğundan kaynaklanan yükseköğretimde fırsat eşitsizliği, yükseköğretim olanağından yararlanmada dengesizlik sorunlarına da belirli ölçüde çözüm getirmiştir.
- d) Üniversite Seçme ve Yerleştirme Sınavlarının «elemeci» niteliğini de, bu fakülteye girişte sadece Birinci Basamak Sınavını başarmak koşulunu aradığından bir ölçüde etkisiz bırakmış; hizmet götürdüğü kitle kapasitesinin iletişim araçlarının katkısı ile geniş tutabildiğinden böyle bir elemeye gerek duymamıştır.

e) Hizmet götürebildiği kitlenin çok geniş olması ve eleme gereği duymamasından ötür ilk ve orta öğretim düzeyindeki standart farklarının yükseköğretim olanağına ulaşmadaki olumsuz etkisi zayıflatmıştır.

Böylece Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi uyguladığı uzaktan öğretim modeli ile;

- x İletişim teknolojisinin sağladığı olanaklardan en üst düzeyde yararlanan,
- x Öğrencilerinin en yeni bilgiye en kısa sürede ulaşmalarını sağlayan,
- x En yetkin elemanlarını öğrencinin ayağına götüren,
- x Örgün yükseköğretimin sınırlılık ve yetersizliklerini gideren,
- x Yükseköğretim olanağını geniş kitlelerin yararlanmasına eşitlikçi bir anlayışla dengeli dağıtan,
- x Yükseköğretimi seçkin bir zümre ayrıcalığı olmaktan çıkarıp herkesin yararlanmasına açan,
- x Değinen olanakları çeşitli eğitim alanlarına da yayabilen çağdaş ve gelişkin bir model

olarak tanımlanabilir.

Ancak sistem ve modelin temel ilkesinin iletişimin sağladığı olanaklardan en üst düzeyde fayda ve verim sağlamaya dayanmasından ötürü sürekli gelişmek zorunda olduğu da bir gerçektir. Bunun için iletişim teknolojisindeki gelişmelerin yakından izlenmesi ve iletişim yaşamındaki köklü hareketlenmelere karşı duyarlı olunması zorunluluğu açıktır. Benimsenecek bu tutumun dünyanın diğer kesimlerinde uygulanmakta olan uzaktan öğretim uygulamalarının gerçekleştirdiği değişme ve gelişmelere de duyarlı olmayı gerektirmesi kaçınılmazdır.

Bu nitelikleri ile çalışma hakkında bir sonuç genelleme yapmak gerektiğinde: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'nin iletişimin sağladığı olanaklardan yararlanarak uyguladığı «uzaktan öğretim modeli» aracılığıyla; yükseköğretim için gereken bilgi ateşini seçkin bir azınlığın hegemonyasından kurtarıp geniş insan topluluklarına teslim eden çağdaş bir «kurumsal Prometheus» olduğunu kabul etmek ileri sürmek mümkündür. Ancak bu kurumsal Prometheus'un etki alanını genişleterek ilk ve orta öğretim düzeyinde sağlayacağı katkılarla gücünü arttırıp pekiştirmesi gereği de dikkate alınmalıdır.

**UZAKTAN ÖĞRETİM MODELİNDE VIDEO KULLANIMININ
VERİMLİLİĞE VE ÖĞRENMEDE BAŞARIYA KATKISININ
ÖLÇÜMLENMESİ İÇİN BİR ÖRNEK UYGULAMA:
AÖF VIDEO İLE EĞİTİM MERKEZLERİ**

**Doç. Dr. Murat BARKAN
Yrd. Doç. Dr. Uğur DEMİRAY**

GİRİŞ

Günümüzde eğitim-öğretim amaçlı iletişim etkinliklerinin tarihçesinde, insan ömrü olarak dile getirilen insanın bireysel tarihsel süreci ile onun birikiminden oluşan insanlık tarihi boyunca belirli ve benzer gelişim özellikleri gösterdiği günümüz tartışma konularından biridir. Kuşkusuz bu benzer gelişimlerin nedenlerini basit birer raslantı olarak nitelemek doğru olmayacaktır. Bu nedenle, insanlığın ve bireyin, eğitim-öğretim etkinliği sürecinin içerdiği özellikleri karşılaştırmak, benzer gelişim özelliklerini sergilemek açısından yararlı olacaktır.

Gerek insanlık tarihi ve gerekse bireyin yaşam süreci içerisinde eğitim-öğretim amacını da içeren iletişim etkinlikleri incelendiğinde, sözel iletişimden görsel işitsel iletişime kadar yayılan yelpaze içerisinde söz (ses), resim, yazı görüntü ve görüntü-ses ya da kısmen her bir ögenin karışımını içerdiği görülecektir. Bunun yanı sıra

bu ögelerin hem toplumsal, hem de bireysel iletişim sürecinde zaman zaman eğitim-öğretim amaçlı kullanıldığı da görülmektedir. Bu ögelerin iletişim sürecinde kullanılması, iletilen iletinin kalıcılığı, yinelenebilirliği, algı merkezlerini uyarma gücü, etki alanı gibi özelliklerinden dolayı bilinçli bir seçimi gerekli kılar.

Bir başka açıdan, bireysel ve toplumsal iletişim sürecinde işlevsel olan bu ögelerin, toplumların sosyo-ekonomik gelişmelerine koşut olarak da kullanıldığı bilinmektedir. Eş deyişle iletişim sürecinde yer alan bu ögeler toplumun eğitim kurumları ve uzmanlarınca kimi kez biri ya da bir kaç ağırıklı olmak üzere eğitsel amaca yönelik kullanılmışlardır. Örneğin sanayi devrimi sonrasında, bugünün gelişmiş toplumları bu iletişim sürecini (toplumların yapısı gereği) önce ağırıklı yazı, sonra ses, görüntü ve görüntülü ses olarak donatmışlardır. Böylelikle bireyi, ya bireyci ya da toplumcu düşünce sistemine yönlendirmişlerdir. Böylelikle bu insanlar, sahip oldukları düşünce sisteminin sürekliliğini sağlayan uygulayıcıları konumuna getirmişlerdir.

Günümüzde çağdaş iletişim teknolojisinin eğitim-öğretim iletişim etkinliği sürecine sunduğu yeni gelişmeleri bünyesinde barındıran ve kitlelere kültür aktarma, bilgiye ulaşma, artık zamanı (boş zaman) değerlendirme, bilgi edinmede seçmeci ve özgür olma isteklerini karşılamada uzaktan eğitim ve öğretim sistemleri; insanların karşısına bir seçenek olarak çıkmıştır. Bir başka anlatımla, uzaktan öğretim uygulamaları; çağın eğitim-öğretim iletişimi gereklerine uygun, geleneksel eğitim sistemlerinin yetersiz uygulamalarından kaynaklanan sorunları giderebilecek yeterlilik düzeyine sahip, iletişim teknolojisi ve araçlarındaki gelişmelerden yararlanan sistemler olarak tanımlanabilmektedirler (1).

Bu sistemlerde bireysel ve kitle iletişim araçları olarak adlandırılan kanallar birbirlerine göre farklı ve benzer işlevleri gözönüne alınarak eğitim-öğretim isteklerini karşılayabilmek için işe koşulmuşlardır. Bu özellikler genel olarak eğitim-öğretim açısından değerlendirildiğinde şöyle sıralanabilirler:

- a- Fazla sayıda algı kanalı ve duyum merkezlerini uyarabilme,
- b- Belli bir konudaki uyarımların tümlenmesi,

---

(1) Ayrıntılı bilgi için bkz.: Yoshia ABE, «Communications Technology» **Developing Distance Education**, Papers Submitted to the 14th ICDE World Conference, 9-16. August. 1988, Oslo-NORWAY, pp. 9-15.

- c- Bu uyarımların tümlenmesindeki zamanlama ve zamanlamada uyum,
- d- İletilerin kalıcılık özelliğine sahip kılınması,
- e- İletilere yinelenebilirlik kazandırması,
- f- Araçların gerektiğinde bireysel, gerektiğinde kitlesel hizmette kullanımı,
- g- Öğrencinin iletinin akış sürecine katılımının mümkün olması,
- h- Öğrencinin iletiye ulaşmasındaki ucuzluk,
  - ı- İletiyeye albeni kazandırarak, algı merkezini uyarma,
  - j- İletişim sürecini parazitlerden arındırarak gürültünün azalması (2).

Uzaktan öğretim etkinlikleri bu süreçlere bağlı olarak, bazen tek bir iletişim aracına dayalı olarak bazen de, birden fazla iletişim aracının birlikte kullanımıyla amacına ulaşabilmektedir. Araçların belirlenmesinde, öncelikle hedef kitlenin nitelik ve istekleri, sonra da araçların sahip oldukları özellikler gözönünde tutulmaktadır. Amaçlanan eğitim-öğretim hedefleri ile hedefin gösterdiği tepki, araçların seçimindeki en önemli etken durumundadır.

Türk Eğitim Sisteminde önceki uygulamalarla karşılaştırıldığında, örgütsel ve yönetsel olarak daha tutarlı biçimde Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi bünyesinde uygulamaya konulan uzaktan öğretim sistemi, eğitimde fırsat eşitliği sağlamak ve yüksek öğretimdeki talebi karşılamak amacıyla toplumsal yapıımıza uygun olarak geliştirilmiştir. 1982-1983 öğretim yılından bu yana İktisat ve İş İdaresi programları kapsamında yürütülen dört yıllık Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi uygulaması, sap-tanan politika ve strateji doğrultusunda ilk mezunlarını Haziran 1986 yılında vermiştir. Bu günlerde yaklaşık 15.000 dolayında me-zunu olan bu uygulama ile ilgili olarak geliştirilen modelin tutarlılık ve güvenilirliğin kamuoyundaki yansımaları «başarılı» olduğu yö-nündedir.

---

(2) Murat BARKAN, Eğitim Amaçlı İletişim ve Videonun İşlevleri: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesinden Bir Örgütsel Uygulama Modeli Önerisi: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, No: 271/129, Eskişehir, 1988, s.

Kuşkusuz hem maliyetten kazanım sağlamak, hem de uygulamanın daha geniş kitlelere nitelikli bir biçimde ulaştırılması için geliştirilen sistem, gelişen iletişim teknolojisinin kendine sunduğu yeni gelişme ve olanaklardan yararlanmaya yönelmek, böylelikle uygulamanın etkinliğini ve etki düzeyini arttırmak zorundadır.

Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi başlangıçtan bu yana uzaktan öğretim amacıyla yararlanabileceği hemen her iletişim ortam ve olanağını ülkenin dört bir yanındaki öğrencisine hizmet amacıyla işe koşmayı amaçlamıştır. Bu araçlar ve işlevleri özetle şunlardır;

- (a) **Açıköğretim Kitapları** : Kitaplar Açıköğretim uygulamasında en ağırlıklı işleve sahip olan basılı iletişim ortamıdır. Bu nedenle de temel ve «birincil eğitim iletişimi» aracıdır.
- (b) **Televizyon ve Radyo Ders Yayınları** : Bu iletişim olanağı daha çok kitaplarda değinilen konuları göze ve kulağa seslenerek örnekler vermek, böylece de öğrenimin pekişmesini sağlamak amacıyla yönelik olarak kullanılan «destekleyici eğitim iletişimi» aracıdır.
- (c) **Akademik Danışmanlık Hizmetleri** : Açıköğretim bu iletişim olanağına uzman öğretim üyeleri ile öğrencileri aynı ortamda biraraya getirecek; öğretim sürecine, eğitim boyutunu da eklemek amacıyla yönelik olarak işlev kazandırılmıştır.
- (d) **Anadolu Gazetesi** : Bu yazılı-görsel iletişim aracı, öğrencilerin kendi aralarında ya da fakültesiyle iletişim gereksinmesini karşılamak amacıyla, ders dışı haberber dolaşımını sağlamaya yönelik olarak işe koşulmuştur. Bu niteliğiyle söz konusu iletişim aracı, eğitim ve öğretimden çok, sosyal

ve kültürel hizmet boyutunu sisteme kazandırmak amacıyla kullanılmaktadır.

- (e) **Açıköğretim Büroları** : Bu bürolar yurt sathına dağılmış yaygın AÖF öğrencisi karşısında şimdilik 22 büro ile fakültenin temsilci sıfatıyla öğrencinin fakülte yönetiminden olan beklentilerini öğrenciye en kısa süre ve mahalinde karşılamak üzere kurulmuşlardır.

Bu iletişim araç ve olanaklarının hizmete konması ile Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi toplumumuzun yapısı paralelinde çağdaş eğitim-öğrenim olanağını Türk yükseköğretim talebinin hizmetine sunmayı amaçlamıştır. Bununla birlikte iletişim teknolojisi alanında kaydedilen hızlı gelişmeler Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'ne verimlilik ve başarı düzeyi daha yüksek hizmet olanaklarını tanımaktadır.

Kamuoyunda genel olarak «video» adıyla tanınan kasetli gösterim cihazı, iletişim teknolojisinin (çağdaş eğitim-öğretim talebini karşılamada işlevsel olmaya aday) yeni bir ürünü görünümündedir. Bu yeni ürünün diğer iletişim araçlarından farklı ve üstün olarak sahip olduğu özellikler şunlar olmaktadır:

- . Gör-ışitsel iletişime sahip olması nedeniyle hedef kitlesinin iki temel algı kanalını uyandırır.
- . Aracın teknik özelliklerine dayalı olarak iletiyi (mesajı) durdurmak; bir çok kez tekrar etmek; görüntüyü dondurmak ve böylece bilgiyi pekiştirmek mümkün olur.
- . İletisi paketli olduğu için fiziksel engel ve parazitlerden etkilenme olasılığı azdır.
- . Öğrencinin iletinin kaynağı olan kasete ulaşması ve ondan yararlanması kolaydır.
- . Belli oranda da olsa (sunulan bilgi sınırlıdır) bireye seçme hakkı tanır (3).

---

(3) Murat BARKAN, «Uzaktan Öğretimde Video», Editör: Cengiz TEKİN, **Çağdaş Bir Eğitim ve İletişim Aracı: VİDEO (Araştırma-Kuram-Uygulama)**, Anadolu Üniversitesi Eğitim Teknolojisi ve Yaygın Eğitim Vakfı Yayını, No: 004, Eskişehir, 1988, s. 160.

Bu temel özellikleri gözönüne alındığında video, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'ne ilk aşamada destekleyici, sonraları da temel eğitim iletişimi aracı olarak kullanılmak üzere işe koşulması mümkün görülmüş ve bir pilot proje kapsamında uygulamaya konularak verim düzeyi ile başarıya katkısının sınanması düşünülmüştür.

Bu amaçla 1986-1987 öğretim yılı içerisinde bir grup araştırmacı tarafından uzaktan öğretim sisteminde video ile eğitim merkezi proje önerisi hazırlanmış ve bu proje fakülte yetkililerine sunulmuştur (4). Proje Dekanlıkça incelendikten sonra deneme uygulamalarına geçilmiştir. Nisan 1987 ayı içerisinde uygulamanın ilk adımı olacak olan Açıköğretim Fakültesi Konya Bürosu'nda, Video ile Eğitim Merkezi ile ilgili olarak fizik mekan düzenlenmesi hazırlıkları başlatılmıştır.

18 Mayıs - 12 Haziran 1987 tarihleri arasında gerçekleştirilmesi planlanan ilk video eğitim merkezi pilot uygulaması için öğrencilere yerel basın, ilan ve mektup yoluyla duyuru yapılmış, teknik ve fizik mekan hazırlıkları, (akustik ortam, kolçaklı sandalye, aydınlatma düzeni, sehpa, dolap, vb.) video kasetleri ile video player ve monitör Konya Bürosu'na ulaştırılmıştır.

Konya AÖF Öğrenci Bürosu'nda Video ile Eğitim Merkezi pilot proje uygulaması en genel tanımıyla, projede öngörülen uygulamanın gerçekleştirilebilirlik düzeyini saptamaktadır. Daha açık bir ifadeyle Video Eğitim Merkezi (VEM) hizmetinin fakültenin taşra örgütleri olan bürolar aracılığıyla sisteme girmesinin ne denli olanaklı olabileceği, biçim, işleyiş, büronun olağan iş düzeni (trafiği) içerisindeki uygulanabilirliği, uygulamanın eksiklikleri, aksayan süreçler ve düşünülmeyen ihtiyaçların gözlemlenerek, uygulamanın yaygınlaştırılması aşamasında eksiklikleri gidermektir.

Bu belirlemelerden anlaşılacağı üzere Konya VEM uygulaması genel hatlarıyla projenin biçimsel ve teknik açıdan uygulanabilirliğinin sınanmasıdır. Bu sınama sürecinde dikkate alınan bir diğer nokta da, uygulamanın 1986-1987 öğretim yılı yılsonu sınavı öncesinde öğrenciye İngilizce dersinden bir tekrar etme olanağının sağ-

---

(4) Ayrıntılı bilgi için bkz.: Cengiz TEKİN, Uğur DEMİRAY, Murat BARKAN. Türkiye'de Uygulanan Uzaktan Öğretim Sisteminde Video ile Eğitim Merkezi Proje Önerisi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Teknolojisi ve Yaygın Eğitim Vakfı Yayını, No: 001.

lanmış olmasının düşünülmesidir. Gerek Konya ve gerekse Türkiye genelindeki VEM uygulaması (belli bir sınırlamadan dolayı) sadece Yabancı Dil İngilizce programını içermektedir. Fakültenin imkanlarıyla Beta ve VHS formatlarına sadece İngilizce dersleri aktarılmıştır. Bu nedenle uygulama İngilizce dersi ile sınırlıdır (5).

Yılsonu sınavı öncesinde 1-60 İngilizce üniteleri kapsayan Konya VEM uygulaması, Yardımcı Eğitici desteğinden yoksun, sadece belli aralıklarla video gösterimi şeklinde yapılmıştır.

VEM uygulamasına talebin ne yoğunlukta olabileceği sorusu karşısındaki belirsizlikten dolayı bu hizmetten yararlanmak isteyenlerin kabulü, başvuru sırası esasına dayandırılarak 1-30 üniteler için ilk 20 öğrenci 30-60 üniteler için 15 dolayında öğrenciden oluşmaktadır.

Uygulama bir kez tekrar ettikten sonra, ek olarak bir hafta içerisinde ikinci bir tekrar yapılmıştır. Bu uygulamanın sonunda elde edilen veriler şöyle özetlenebilir.

- a- Öğrenciler, video cihazının devreye girmesini memnunlukla karşılamıştır. Bu uygulamanın ivedilikle diğer derslerde yaygınlaştırılmasını istemişlerdir.
- b- Öğrenciler, özellikle İngilizce gibi, açıklamalara gereksinim duyulan derslerde de olması koşuluyla, yardımcı eğitmenin varlığını kaçınılmaz görmektedir.
- c- Öğrenciler, video cihazının kendine özgü özelliklerinin öğretme sürecinde işlevsel kullanılması halinde bu merkezlerin yarar getireceğini belirtmişlerdir.
- d- VEM uygulaması, fakültenin taşra örgütlerinde kayıt ve kayıt yenileme sürelerinin dışında (ki bu süreler de zaten öğretim yılının başlangıcıdır) olağan iş akışını aksatmamaktadır. Ayrıca bürolarda oluşturulacak fizik mekan düzenlemesiyle sisteme rahatlıkla girebilecektir.
- e- VEM'in uygulamada biçim ve işleyiş açısından yapılan sınavın gözden geçirildikten sonra, öğrenmeye katkısı araştırılması gereği ortaya çıkmaktadır.

---

(5) Ayrıntılı bilgi için bkz.: Uğur DEMİRAY-Murat BARKAN, «Açıköğretim Fakültesi Öğrencilerine Yeni bir Hizmet: VIDEO İLE EĞİTİM», Editör: Cengiz TEKİN, Çağdaş Bir Eğitim ve İletişim Aracı: VIDEO (Araştırma-Kuram-Uygulama), Anadolu Üniversitesi Eğitim Teknolojisi ve Yaygın Eğitim Vakfı Yayını, No: 004, Eskişehir, 1988, s. 218-224.

Açıköğretim Fakültesi Video ile Eğitim Merkezi'nin Konya Öğrenci Bürosu'nda gerçekleştirdiği «Yabancı Dil Dersi İngilizce Programı Video Gösterimi» uygulamasının tamamlanmasından sonra elde edilen veriler VEM koordinasyon birimi ve eğitim iletişimi ve planlaması bölümü uzmanlarıyla birlikte değerlendirilmiştir.

Video'nun teknik özellikleri de bu değerlendirmelere eklenecek pilot projenin 2. aşaması olan «Danışman Eğitici» desteğinde Video ile Yabancı Dil Öğretimi Uygulaması hazırlıklarına başlanmıştır. Bu aşamada birinci uygulama basamağındaki eksikliklerin giderilmesi amacı yanında, projenin nitelik yönünden öğrenciye katkı boyutu arttırılarak elde edilen sonuçlar ışığında VEM'in kalıcı bir biçim ve işleyişe kavuşturulması amaçlanmıştır.

2. basamaktaki uygulamanın öğrenciye katkı boyutunun araştırılması ağırlık kazandığından uygulamanın yapılacağı bölgenin seçimi önemli olmaktadır. Az önce, Açıköğretim Fakültesi uzaktan öğretim yönteminin dayandığı önemli ayaklardan birininin de Akademik Danışmanlık Hizmetleri olduğu belirtilmişti. Bu nedenle Video ile Eğitim Uygulamasının öğrenciye katkı boyutu araştırılırken, uygulamanın olduğu ilde Akademik Danışmanlık Hizmetinin bulunmadığı bir ilin seçiminin yerinde olacağı görüşü benimsenmiştir. Bu nedenle, Açıköğretim Fakültesi VEM 2. basamak uygulamasının Akademik Danışmanlık Hizmetinin bulunmadığı AÖF Denizli Öğrenci Bürosu'nda yapılması uygun görülmüştür.

Denizli AÖF Öğrenci Bürosu'nda Video ile Eğitim Merkezi'nin uyguladığı «Yabancı Dil (İngilizce) Öğretim Programı» 16.Kasım. 1987 ve 23 Aralık 1987 tarihleri arasında; 1-60. üniteleri kapsayan, 2-2,5 saatlik günlük uygulamalarla yürütülen bir uygulama olarak planlanmıştır. Haftalık uygulamalar açısından bakıldığında ise görünüm şudur: Günlük uygulamalarda ve sınıf geçme başarısı göstermiş olan 2. sınıf öğrencilerinden oluşan «Pekiştirme Grubu» ile 1986-1987 öğretim yılında İngilizce'den başarısız olarak 1987-1988 öğretim yılında öğrenimlerine devam edebilme hakkını elde eden 1. ve 2. sınıfta kalan öğrencilerden oluşan «Bütünleme Grubu» öğrencileri öğleden sonra saat 16.00-18.00 (18.30) saatlerinde ders göreceklerdir. Yine Konya uygulamasında olduğu gibi yerel basın, ilan ve öğrencilere gönderilen Dekan imzalı mektuplarla haberdar olan öğrencilerden başvuru sırasına göre kaydı yapılan 20 öğrenciye bu hizmet verilmiştir. Planlama haftanın dört günü ünitelerin

işlenmesini amaçlayan «dersler», beşinci gün (Cuma günü) ise hafta içinde üzerinde durulan ünitelerin toplu değerlendirilmesini içeren «tekrar» oturumları olarak yapılmıştır. Bu aşamada hafta sonu tatili günlerinde uygulamanın amaç ve ilkeleri Denizli Bürosu yetkililerine belirtilmiş ve büro olanaklarını gözönünde tutarak planlamayı kendilerinin yapması istenmiştir. Bu uygulamanın hemen ardından başlayan 2. grubu oluşturan «Denizli Grubu» ise tamamen 1. ve 2. sınıfta okuyup da VEM hizmetinden yararlanmak isteyen öğrencilerden oluşmuştur. Bu grubun oluşturulmasına özel özen gösterilmemiş başvuru sırasına göre 19 kişi de bu gruba kaydolmuştur.

Eğitim-öğretim iletişimi ilkeleri gözönüne alındığında bilginin verilmesi, eğitim ve öğretim uygulamaları ile bilginin tazelenmesi ve pekiştirilmesi uygulamalarının, öncelikle hedeflenen amaçlar, sonra da uygulama teknik ve yöntemleri açısından önemli farklılıklar gösterildiği bilinmektedir. Bu bakış açısıyla VEM'in Konya uygulamasından sonra Denizli uygulaması öncelikle amaçlar açısından farklılık göstermektedir. **Denizli VEM hizmetinin temel amacı «Yabancı Dil Öğretimi»nde destek hizmet vermesidir.**

Bu temel ve genel nitelikli amaç, beraberinde şu alt amaçları getirmektedir:

- a- Bu uygulamada Konya Bürosu'ndaki uygulamadan farklı olarak, VEM hizmetleri içinde Danışman-Öğretmen ile birlikte video kullanımını en verimli sonuca ulaştıracak bir yöntemle kullanmak ve denemek,
- b- Bu uygulamayı, Denizli Bürosu'nun iç işleyişini aksatmadan sistemle uyumlu bir yapıya kavuşturmak,
- c- Açıköğretim Fakültesi'nin öğrencilerine sunduğu Danışmanlık Hizmetlerinden yoksun olan Denizli Bölgesi öğrencilerinin bu ihtiyaçlarını (şimdilik sadece yabancı dil öğretimi ile sınırlı da olsa) bir ölçüde karşılayabilmek,
- d- Diğer büroları da VEM hizmetlerini verebilecek standart fizik mekan ve teknik yapıya kavuşturabilmektir.

Bu amaçlar da gözönüne alındığında, AÖF Konya Öğrenci Bürosu'nda uygulanan «Yabancı Dil Derslerinin Video ile Gösterimi Programı»nın aksine Denizli Bürosu'nda «Yabancı Dil Öğretimi»nin desteklenmesi ilkesinin temel alınmış olması öncelikle planla-

ma hazırlıkları aşamasından farklılık göstermiştir. Bu ikincil basamak uygulamasında ilk hazırlık Denizli Büro yetkilisi ile Eskişehir'de görüşülüp sistemi amaç ve işleyişi ile ayrıntılı olarak anlatıldıktan sonra deneyimli ve bu özgün nitelikli eğitim-öğretim sistemi işleyişine uyum sağlayıp, faydalı olabilecek bir Danışman-Öğretmen saptaması istenmiştir. Bu süre zarfında büronun fizik mekan ve teknik donanım gereksinimleri Eskişehir'de hazırlanmış, bunlar Denizli Bürosu'na gönderilmiş ve büro öğrenciye VEM hizmeti verebilir hale getirilmiştir.

Denizli Bürosu VEM hizmetinin birinci basamak uygulamasından farklı olarak Danışman-Öğretmen konusu devreye sokuyor olması, öğretmene ödenecek ücret konusunu da hazırlıklar süresince gündeme getirmiş, bu konuda yapılması gereken ön araştırma kaçınılmaz olmuştur. Bunun için Denizli yöresinde yabancı dil öğretimi veren dershanelerin öğretmenlere ödedikleri ücretler araştırılmış, bunların ders saati başına düşen birim tutarları hesaplanmış ve böylece danışmana saat başına önerilecek ücret saptanmıştır.

Denizli Bürosu VEM uygulamasının eğitim-öğretim hizmeti vermek yanında bir de niteliğe (hizmetin verimlilik düzeyi) yönelik sınamayı da amaçlaması nedeniyle, hizmetin iki grup olarak düzenlenmesi ve verilmesi düşünülmüştür. Bu gruplardan birincisi içinde bulunulan 1987-1988 döneminde fakültenin öğrencisi olmaya hak kazanmış olan (kaydını yenilemiş) birinci sınıflar ve geçen dönem ikinci sınıfa geçmeyi başarmış olan öğrencilerden, diğeri ise geçen dönem İngilizce dersinden kalan öğrencilerden oluşturulmuştur. Bunun temel nedeni, kalan öğrencilerden oluşan grubun diğerine bir tür «kontrol grubu» olması ve sistemin verimlilik-başarı düzeyini karşılaştırmalı olarak saptayabilmektir. Bu grupların istenen nitelikleri saptanabilmesi için Anadolu Üniversite'nin Bilgi İşlem Merkezi'nden Denizli Bürosu'na bağlı AÖF öğrenci sayıları, durumları ve adreslerini belirten bilgileri, döküm halinde istenmiştir. Bu bilgilere dayanarak bu öğrencilerin evlerine Dekanlık tarafından mektuplar yazılmıştır (Bkz. Ek-1). Bu mektup ve du-yuru yollarıyla öğrenciler hizmetten haberdar edilmiş ve işleyiş genel hatlarıyla anlatılmıştır.

Bu çalışmaların bitimine yakın büro yetkilisinin saptadığı Danışman Öğretmen ile görüşülmüş, ücret konusunda gerekli anlaşma sağlanmış ve dersin verilmiş yöntemi ve VEM sisteminin amaç-

ları, işleyişi ve özellikleri kendisine anlatılmıştır. VEM projesinin 2. aşamasını oluşturan Denizli uygulaması, VEM yönetimi tarafından şöyle saptanmıştır:

- . Öncelikle uygulamanın en başında öğrencinin verilen bilgiler açısından hangi bilgi düzeyinde olduğunu saptayacak bir «**Dönem Başı Seviye Testi**» (DBST) uygulanacak (Bkz. Ek-2) ve bunlar öğrenciler için tek tek olmak üzere bu işlem için hazırlanmış formların üstüne belgelenecektir.
- . Öğrencilerin VEM'deki derse gelmeden önce ellerindeki yazılı materyaller olan AÖF İngilizce Ders Kitaplarından yararlanarak o gün ele alınacak ünitelere hazırlanmaları gereği daha önceden duyurulmuş olacaktır. Video üniteleri fakültenin TV aracılığıyla yayınlamakta olduğu ders programlarının kasete aktarılmış biçimi olduğundan başka bir ön hazırlık materyaline gerek duyulmayacaktır.
- . Günün ilk uygulaması öğrencinin o gün ele alınacak üniteler hakkında ne derece bilgi sahibi olduğunu saptamaya yönelik 10 sorudan oluşan «**Ünite Ön Testi**»nin öğrencilere verilmesi olacaktır. Bu işlem için 5-10 dakika uygun süre olarak düşünülmüştür (Bkz. Ek-3).
- . Daha sonra Danışman-Öğretmen tarafından o gün ele alınacak ünitelerin kapsadığı temel kavram ve deyimler kısaca anlatımı yapılacaktır. Ancak bu aşamada henüz video yoluyla örnekleme ve tartışmaya geçilmeyecektir.
- . Günlük uygulamaların üçüncü aşamasını öncelikle video ve öğretmen tarafından videonun özgün teknik özellikleri de gözönünde tutularak örnekleme yapılacaktır. Bu işlem için ideal süre video programı ünite süresinin yarısı kadar bir süre ekleyerek elde edilebilir ki bu da yaklaşık 70-80 dakika olacaktır. Temel eğitim-öğretim video mesajı olacaktır. Öğretmenin işlevi «rehber danışmanlık» olacaktır ve ancak gerektiğinde devreye girecektir.
- . Günün son uygulaması ise ele alınan ünitelerin konularını içeren bir «**Ünite Son Test**» olacaktır (Bkz. Ek-4). Son test, ön test ile benzer soruları içerecektir. Bu benzerliğin amacı derste katedilen aşamayı karşılaştırmalı olarak saptamaktır. Bu işlem için de uygun süre ön testteki süre kadar olacaktır.

- . Ünite Son testin de uygulanması ile günlük ders uygulanması bitecek, ancak Danışman-Öğretmen o gün kaydedilen ilk ve son test sonuçlarını sınıf ve öğrenci «değerlendirme formları»na kaydedecektir (Bkz. Ek-5).

Bu noktada ön test ve son test uygulamalarına hizmet ve sistemin işleyişi açısından önemi üzerinde durmakta yarar görülmektedir. Bu uygulamanın sistemin bütünü oluşturduğu üç unsur açısından ayrı ayrı önemleri vardır. Bu unsurlar a) Öğrenci b) Danışman-Öğretmen ve c) Uygulamayı Düzenleyen Merkez Koordinasyon Birimi (6).

a. Ön Test - Son Test Uygulamasının Öğrenci Açısından Önemi

Bu testler öğrencilerin bir günlük oturumda önceden yapılan programa göre ele alınan başlangıçta hangi düzeyde olduklarını ve hangi aşamayı kaydettiklerini belgelemesi açısından önemlidir. Örneğin 10 soru üzerinden hazırlanan bir ön testten öğrenci 3 soruyu bilebilirdiyse ve puan son test sonucunda 10 üzerinden 7'ye çıktıysa bu öğrenci 4 puanlık bir ilerleme kaydetmiş demektir. Bunun gibi Ön Test - Son Test puanlamalar sonucunda öğrenci bir ilerleme kaydedemediyse ya da puanlarda bir düşüş olduysa öğrencinin bu derslere gelmeden önce daha fazla ön hazırlık yapması gerekiyor demektir.

Bu arada öğrencilerin ellerinde bulunan kitaplarda VEM uygulaması kapsamında ele alınan ünitelerin bulunduğu, öğrencilerin aynı televizyon derslerinde olduğu gibi VEM günlük programına gelmeden önce o gün ele alınacak ünitelere hazırlanması gerektiği; VEM uygulamasının bir «destekleyici eğitim-öğretim programı» olduğu öğrencilere hatırlatılmalıdır.

b. Ön Test ve Son Test Uygulamalarının Danışman Öğretmen Açısından Önemi:

Bu uygulamalar Danışman-Öğretmen açısından sistemin işleyişi, etkinlik ve verimlilik düzeyini hemen ortaya çıkarması açısından önemlidir. Möylece Danışman-Öğretmen bir sonraki gün, günlük ders uygulamasına başlamadan önce bir önceki günün ko-

---

(6) Ayrıntılı bilgi için bkz.: Uğur DEMİRAY-Marina S. McISAAC-Murat BARKAN-Karen L. MURPHY, Video Education Centers To Meet Students' Needs In Turkish Distance Education Programs, Anadolu Üniversitesi Eğitim Teknolojisi ve Yaygın Eğitim Vakfı Yayınları, No: 012, Eskişehir, 1988.

larını üzerinde bir özet hatırlatmaya gerek olup olmadığına, eğer varsa bu özet tekrarda hangi konulara ağırlık verilmesi gerekeceğini söz konusu Ön Test ve Son Test karşılaştırmalarından sonra karar verip bu kararını uygulayabilecektir.

c. Ön Test ve Son Test Uygulamalarının Merkez Koordinasyon Birimi Açısından Önemi:

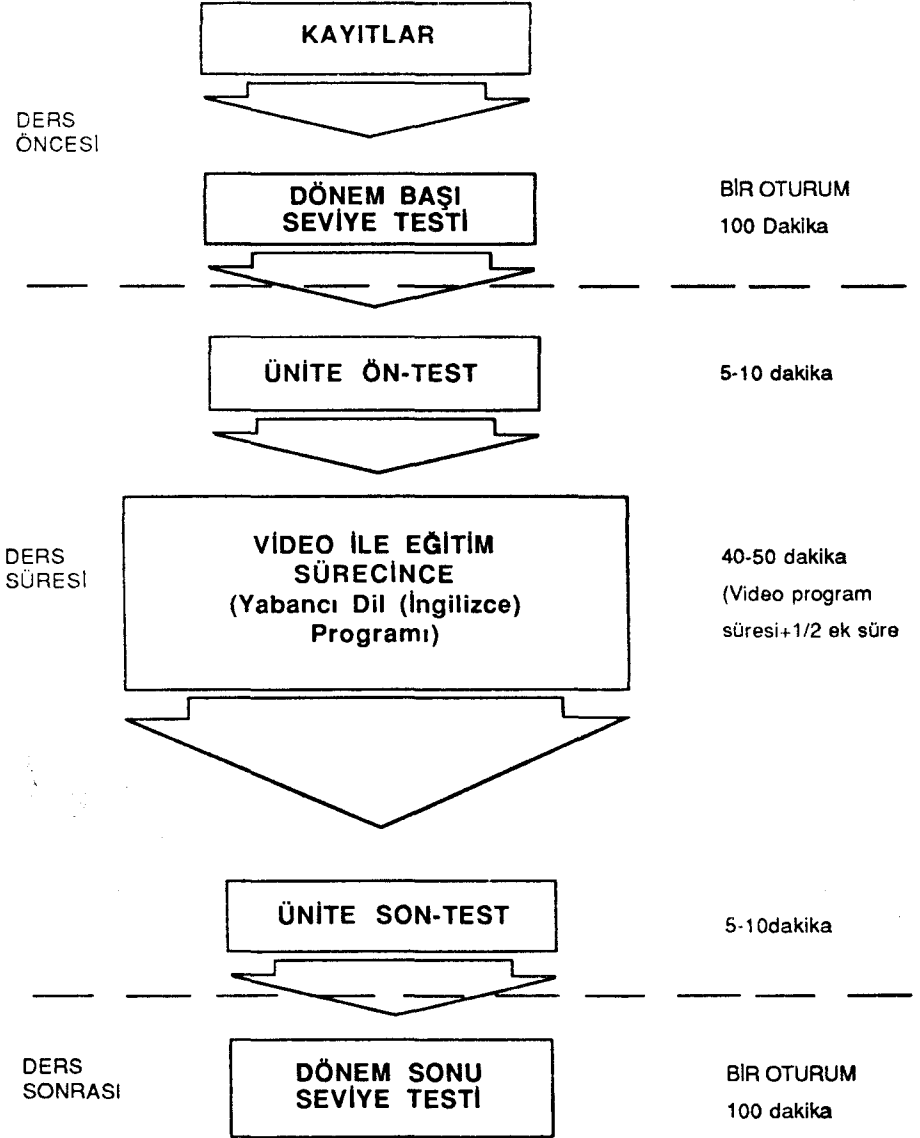
Bu uygulamalar, merkez koordinasyon birimi açısından gerek günlük gerek dönemlik uygulamaların etkililik ve verimlilik düzeyini izleyebilme, merkez koordinasyon birimine somut verilerle kendini denetleme olanağı yaratma açısından önemlidir. Ön test ve son test sonuçları, günlük uygulamalarda olumlu yönde bir yükselme kaydediyorsa bu gerek video programları ve danışman öğretmenin ve gerekse öğrencinin hazırlıklarının başarılı olduğunun göstergesidir. Bu başarının kaydedildiği üniteler için merkez koordinasyon birimi tarafından Danışman-Öğretmen video programı üzerinde bir müdahaleye gerek yoktur, bu ünite ve uygulamalar için yeniden düzenleme gereksizdir; ancak herhangi bir oturumda sınıfın önemli bir çoğunluğunun puanlarında bir değişim olmuyorsa ya da ön test sonuçlarında kaydedilen puanlarda bir düşüş kaydediliyorsa o zaman merkez koordinasyon birimi bu başarısızlığın ilgili ünitenin ders metinleri, video programı ya da o günkü eğitim iletişimi ortamını araştırmak, bulmak ve sorunu gidermekle yükümlü olacaktır.

Denizli Bürosu'nda başlatılan uygulamanın dönem itibarıyla son çalışması, dönemin başında ders uygulaması başlamadan önce yapılan ve uygulamada üzerinde durulacak konu ve üniteleri içeren bir «Dönem Sonu Bilgi Seviyesi Testi» (DSST) uygulanacak (Bkz. Ek-6) ve gerek öğrencilerin program sürecinde kaydettiği aşama son ve tüm dönemi kapsar nitelikte olarak saptanacaktır.

Özetle VEM 2. basamak Denizli uygulaması şöyle şematize edilebilir.

YÖNTEM

Bu bölümde çalışmanın evreni, örnekleme ve verilerin elde edilmesi üzerinde durulmaktadır.

EVREN VE ÖRNEKLEM

Bu tür çalışmalarda evrenin Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi «Merkezi Açıköğretim Programları»nın yürütüldüğü bütün taşra bürolarını kapsaması gerekir. Ancak Video ile Eğitim Uygulaması henüz deneme amaçlı Pilot Proje sürecini tamamlamadığından tüm bürolarda başlatılmamıştır. Bu nedenle bu çalışmada Video ile Eğitim Merkezi Uygulamasının başlatıldığı Konya ve Denizli bürolarındaki uygulamalar üzerinde durulmuştur.

Konya VEM uygulamasında Proje de öngörülen uygulamanın gerçekleştirilebilirlik düzeyi ile bu uygulamanın büronun olağan işleyişine uyum sağlama düzeyinin saptanması amaçlanmıştır. Bu açıdan Konya VEM uygulamasının amacı daha çok «biçimsel» ve «işleyiş»in belirlenmesine yönelik olarak tanımlanabilir. Bu amaca yönelik olarak gerçekleştirilen uygulamada yardımcı eğitici desteğinden yoksun ve salt televizyon ders programlarının videodan gösterimi gerçekleştirilmiştir. Bu uygulama hizmetten yararlanmak için başvuran ilk yirmi kişi üzerinde yapılmıştır.

Denizli Video ile Eğitim Uygulamalarında ise sürece yardımcı eğitmen ve çeşitli aşamalarda uygulanan testlerin katılması ile sağlanan verim düzeyinde oluşan farkların saptanması amaçlanmıştır.

16.11.1987 - 10.12.1987 tarihlerinde 1-30 üniteleri kapsayan Video ile Eğitim uygulamasına katılanlarda;

- . Açıköğretim Fakültesi öğrencisi olup ve Denizli bürosuna bağlı bulunması,
  - . 1986-1987 öğretim yılında İngilizce dersinden başarısız,
  - . Denizli merkezinde oturması,
  - . 1987-1988 öğretim yılında birinci ya da ikinci sınıf öğrencisi olması,
  - . Başvuran ilk yirmi kişi arasında yer alması,
- koşulları aranmıştır.

14.12.1987/06.01.1988 tarihlerinde başlayan 31-60 üniteleri kapsayan Video ile Eğitim Uygulamasına katılanlarda ise sadece Denizli il merkezinde oturup bu ildeki AÖF bürosuna bağlı olma şartı aranmıştır.

VERİ TOPLAMA YOLLARI

Birinci aşamada Konya Bürosu VEM uygulamasında oluşturulan örneklem grubundan veriler, uygulama sonunda öğrencilere açık uçlu kanaat belirlemeyi amaçlayan bir soru ile toplanmıştır. «Video ile Eğitim Merkezi Uygulaması Hakkındaki Düşünceleriniz Nelerdir?» şeklinde yöneltilen soruya öğrenciler, kendilerince ve beklentileri doğrultusunda uygulamayı anlatmışlar, bu hizmetten ileride neler beklediklerini belirtmişlerdir. Bunun yanısıra ve VEM projesi uygulayıcılarına ışık tutacak olan verilen önemli bir bölümü de Konya Bürosu yöneticisinin yazmış olduğu kapsamlı rapor ile uygulamaya ilişkin veriler toplanmıştır. Projenin 2. aşaması olan Denizli uygulaması öncesinde gerek öğrencilerden ve gerekse büro yönetiminden elde edilen bilgiler birinci aşamaya ilişkin veriler olarak kabul edilmiş ve değerlendirmeye alınmıştır.

Projenin 2. aşaması olan Denizli bürosundaki uygulamada ise veriler, öğrencilere uygulanan Dönem Başı Seviye Testi (DBST), Dönem Sonu Seviye Testi (DSST) ile hergün işlenen üniteye ilişkin olarak yapılan ön test ve son test cevap kağıtlarıdır. Bu cevap kağıtları optik form biçiminde düzenlenmiş, ancak uygulama grubunun küçük olması nedeniyle optik form olarak bastırılmamıştır. Her gün her öğrenci için düzenli bir şekilde tutulan «Değerlendirme Formu»na işlenen bilgiler uygulama sonunda Eskişehir AÖF-VEM'de bilgişlem ortamına aktarılmış ve bu verilere, ortalama, standart sapma ve T testi istatistiki işlemleri uygulanmıştır.

Denizli uygulamasında veriler iki değişik test ile toplanmıştır. Bunlardan birincisi 100 sorudan oluşan ve dönem başı ile dönem sonunda birer kez olmak üzere iki kez uygulanan «Seviye Testleri»dir. Bu testlerde öğrencilerin ilgili dönemi tüm ünitelerinden öğrenmesi beklenen bilgi ve becerilerinin yoklanmasına çalışılmıştır.

Denizli uygulamalarında seviye testlerine ek olarak her ünitenin başında ve sonunda ön ve son test olarak verilen, üniteye özel, ünite ön ve son testlerinden de yararlanılmıştır. Bu testler her dönemdeki 30 ünitenin her biri için 10'ar sorudan oluşan ve o ünite de ele alınan konuları içeren ve iki kez uygulanan testlerdir. Bu testlerle ilgili ünite de öğrenilmesi beklenen bilgi ve becerilerin saptanmasına çalışılmıştır.

Denizli uygulamasında yararlanılan Ünite ön-son testlerin uygulanması şematik olarak şöyle gösterilebilir:

Ön Test 1

ÜNİTE 1

Son Test 1

Ön Test 2

ÜNİTE 2

Son Test 2

Ön Test 3

ÜNİTE 3

Son Test 3

Ön Test 29

ÜNİTE 29

Son Test 29

Ön Test 30

ÜNİTE 30

Son Test 30

BULGULAR

Bu bölümde Açıköğretim Fakültesi Konya Bürosu ve Denizli Bürosu uygulamalarında elde edilen bulgular ayrı ayrı incelenecektir.

18.5.1987/12.6.1987 tarihleri arasında 1-60 üniteleri kapsayan AÖF Konya Bürosu Video ile Eğitim Merkezi uygulamasına 32 öğrenci katılmıştır. 22-23 Haziran 1987 tarihinde yapılan dönem sonu sınav öncesine raslayan ve yaklaşık 35 gün süren VEM uygulamasına katılan öğrencilere yöneltilen «Video ile Eğitim Merkezi Uygulaması Hakkındaki Düşünceleriniz Nelerdir?» şeklindeki açık uçlu soruya verilen cevaplar gruplandırıldığında, şu noktalar ortaya çıkmıştır.

- a- Video gösterimlerinin, gösterim zamanına daha uygun bir saate alınması,
- b- Ünite sonrasında verilen özetin daha uzun bir süre ekranda kalması,
- c- Görüntü ve sözcüklerin daha fazla tekrarlanması,
- d- Programa daha fazla dramatik öğeler katılarak çekici hale gelmesi,
- e- İzleme ortamının daha sakin sessiz olması,
- f- Örnek cümlelerin ekranda daha uzun süre kalması,
- g- Uygulamanın dönem başından başlatılarak farklı kurs dönemlerine devam etme imkanının yaratılması,
- h- Uygulamanın diğer dersleri de kapsayacak biçimde genişletilmesi,
- ı- İngilizce video programlarında yer alan orjinal diyalogların çok hızlı olması nedeniyle anlaşılabilmesi, bu nedenle orjinal bölümlerin daha fazla tekrarının videonun özelliğinden yararlanarak, yerine getirilmesi,

halinde uygulamanın çok yararlı olacağı, bu haliyle bile AÖF yıl sonu sınavı öncesinde deneme uygulaması olsa da çok yararlı olduğunu belirtmişlerdir.

Konya VEM uygulaması sonunda, uygulamanın Konya'daki sorumlusu konumunda olan Açıköğretim Fakültesi Konya Bürosu yöneticisinin dekanlığa sunulmak üzere hazırladığı 16.6.1987 tarih ve 600/195 sayılı raporun da gözönünde tutulmasıyla aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- a- Gösteri zamanı ayarlaması daha özenle seçilmelidir,
- b- Çalışan öğrenciler için çalışma saatleri içinde VEM hizmeti sorunlu olmakta, uygulamanın çalışma saati dışında da uygulanması imkanları sağlanmalıdır,
- c- Bu uygulamalar sürecinde video mesajı temel olmakla birlikte anlaşılamayan konu ya da noktaların açıklanmasında yardımcı olmak üzere bir danışman ya da rehber öğretmene gerek duyulmaktadır. Bu kişinin İngilizce öğretiminde deneyimli, video cihaz ve kasetini kullanabilen ve ünite içerikleri ile hedefleri hakkında bilgili bir kişi olması gerekmektedir.

DENİZLİ VIDEO İLE EĞİTİM UYGULAMASI

Konya VEM uygulaması sonucunda, öğrenci ve Büro yönetiminden alınan öneri ve eleştiriler dikkate alınarak geliştirilen yeni modelden seviye test sonuçları hesaba katılarak ulaşılan verim ve başarı düzeyi aşağıda belirtilmektedir.

Tablo 1
16.11.1987/10.12.1987 Tarihlerinde 1-30
Üniteleri Kapsayan Denizli VEM Uygulamasında
Dönem Başı ve Dönem Sonu Testinden Elde Edilen
Ortalama ve Standart Sapma

1-30. Üniteler	n	$\bar{x}$	s
Dönem Başı Seviye Sınavı	18	21.2	12.59
Dönem Sonu Seviye Sınavı	10	63.3	16.48

Dönem başı ve dönem sonu testlerinin ikisini de alan 10 öğrencinin fark puanları dönem içinde 45.2 puanlık bir artış olduğunu

göstermektedir. Bu testlerin 100 sorudan oluştuğu hatırlanırsa doğru cevap ortalamasının % 45 arttığı ortaya çıkmaktadır.

Dönem boyunca sağlanan bu 45.2 puanlık fark istatistiksel olarak da anlamlıdır ($p < 0.001$) ve dönem sonu seviye sınavı test puanları standart sapmasının 3 katı kadar bir artışı temsil etmektedir.

Tablo 1 ile ilgili olarak bir noktanın açıklanmasında yarar vardır. Dönem başı seviye sınavına katılan öğrencilerden 8 tanesi dönem sonu sınavına katılmamıştır. Bu nedenle, Tablo 1'deki ortalamalar arası fark yukarıda sözü edilen farkı vermemektedir. Söz konusu iki gelişme ölçüsü birbiriyle karşılaştırıldığında daha çok, dönem başı seviye sınavında düşük puan alanların değil, yüksek puan alanların dönem sonu sınavına katılmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum da gözönüne alındığında, ön test son test puanları arasındaki farklardan hesaplanan gelişme ölçüsünün gerçeğe daha yakın olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2
14.12.1987/06.01.1988 Tarihlerinde 31-60
Üniteleri Kapsayan Denizli VEM Uygulamasında
Dönem Başı ve Dönem Sonu Testinden Elde Edilen
Ortalama ve Standart Sapma

31-60. Üniteler	n	$\bar{x}$	s
Dönem Başı Seviye Sınavı	18	11.3	11.76
Dönem Sonu Seviye Sınavı	12	74.9	13.46

Tablo 2'den de görüldüğü gibi dönem başından sonuna ortalama 66.7 puanlık bir artış olmaktadır. Bu testlerdeki sorular da 1-30 ünite uygulama olduğu 100 sorudan oluşmaktadır. Bu durum dikkate alındığında doğru cevap ortalamasının % 66'ya yükseldiği görülmektedir.

Dönem boyunca sağlanan 66.7 puanlık fark, istatistiksel olarak da anlamlıdır ($p < 0.001$) ve Dönem Sonu Seviye Sınavı test puanları standart sapmasının 5 katı kadar bir artışı temsil etmektedir.

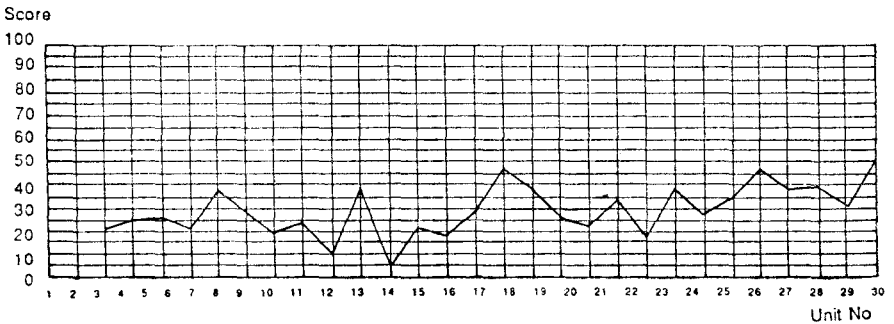
Tablo 2 ile ilgili olarak bir noktanın açıklanmasında yarar vardır. Dönem başı seviye sınavına katılan öğrencilerden 6 tanesi dönem sonu sınavına katılmamıştır. Bu nedenle, Tablo 2'deki ortalamalar arası fark yukarıda sözü edilen farkı vermemektedir. Söz konusu iki gelişme ölçüsü birbiriyle karşılaştırıldığında daha çok, dönem başı seviye sınavında düşük puan alanların değil, yüksek puan alanların dönem sonu sınavına katılmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum da gözönüne alındığında, ön test son test puanları arasındaki farklardan hesaplanan gelişme ölçüsünün gerçeğe daha yakın olduğu ortaya çıkmaktadır.

ÜNİTELERDEKİ GERÇEKLEŞEN ÖĞRENME

16.11.1987/10.12.1987 tarihlerinde Denizli VEM uygulamasında Dönem boyunca öğrenilen 30 üniteden her biri ile ilgili ünitenin başında ve sonunda yapılan ünite ön-test ve ünite son test puanları ve bu puanlar arasında farklar ile ilgili bilgiler Tablo 3'de verilmiştir (Bkz. Ek-7).

Tablo 3'deki ortalamalar incelendiğinde, bütün ünitelerde son test puanlarının beklendiği gibi ön test puanlarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Bir üniteye sağlanan öğrenme miktarını temsil eden ön test son test farkının döneminin sonuna doğru artma eğiliminde olduğunu gösteren işaretler vardır.

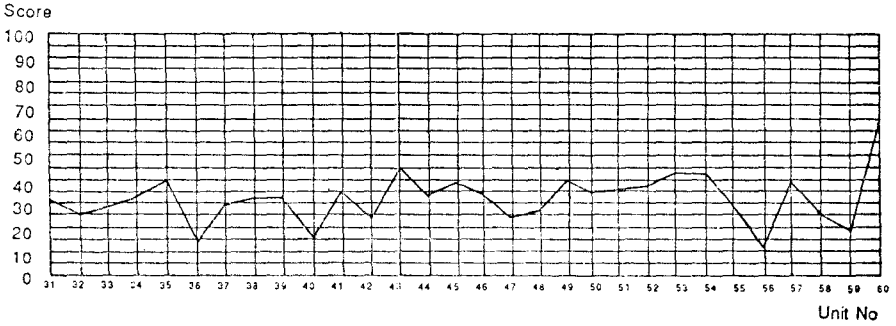
Ünitelerde meydana gelen öğrenme düzeyinin bir göstergesi olarak ön test-son test farkları Şekil 1'de gösterilmektedir. Ünite ön test-son test ortalamalarını birlikte gösteren Grafik Ek-8'de verilmiştir.

Şekil: 1 1-30 Ünitelerdeki Ön Test ve Son Test Ortalamalarını Birlikte Gösteren Grafik.

14.12.1987/06.01.1988 tarihlerinde 31., 60. üniteleri kapsayan ve dönem boyunca öğrenilen 30 üniteden her biri ile ilgili ünitenin başında ve sonunda yapılan ön test ve son test puanları ve bunlar arasındaki farklar ile ilgili bilgilere ise Tablo 4'de yer verilmiştir (Bkz. Ek-9).

Tablo 4'deki ortalamalar incelendiğinde bütün ünitelerde son test puanlarının beklendiği gibi ön test puanlarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Bir üniteye sağlanan öğrenme miktarını temsil eden ön test son test farkının dönemin sonuna doğru arttığı görülmektedir. Ünite ön test son test ortalamalarını birlikte gösteren grafik ise Ek-10'da verilmiştir.

Şekil: 2 31-60. Ünitelerdeki Ön Test ve Son Test Ortalamalarını Birlikte Gösteren Grafik.

TARTIŞMA VE YORUM

Bulgulardan anlaşıldığına göre, öncelikle Konya uygulamasında öğrencilerin böyle bir destek hizmete gereksinme duydukları, VEM'in bunu karşılayabileceği ve biçim ile işleyiş açısından sistemde yer alacağı ortaya çıkmıştır. Öte yandan Denizli uygulamasında da hem dönem başından sonuna, hem de ünite başlangıcından sonuna, öğrencide öğrenme gerçekleştirilmiş ortalama % 40'ın üzerinde verim artışı sağlanmıştır.

Uygulamanın iyileştirilerek, yaygınlaştırılması halinde diğer bölge ve dersleri kapsayacak biçimde elde edilecek yarar azımsanmayacak boyuttadır. Böylelikle ülkemiz uzaktan öğretiminde, sis-

temin öğrencileri kendilerini yetiştirmede bir olanağa daha kavuşmuş olacaktır, öte yandan Açıköğretim Fakültesi kurulduğundan bu yana takip etme sorumluluğunu yerine getirerek toplumumuzda salt eğlence, aracı olarak bilinen videoyu eğitimin vazgeçilmez ve işlevsel bir araç halini almasına yardımcı olmuş olacaktır.

Ünitelerle ilgili ortalamalardan anlaşıldığına göre videonun öğrenme seviyesine katkısı olumludur.

Yaklaşık sekizer hafta süren kısa dönem içerisinde bu derece bir öğrenme sağlanmış olması, eğitim uygulamaları açısından önemli bir gelişme niteliğindedir.

İleride yapılacak çalışmalarda 1-30. üniteye başlayan kursiyelerinin bir sonraki 31-100. üniteleri kapsayan kurs dönemine devam etmesiyle ek bilgiler sağlanabilecektir.

Videonun Açıköğretim Fakültesi öğrencilerine katkılarının kapsamı genişletilip, «ekonomi» ve «iş idaresi» programlarının diğer dersleri içinde video ile eğitim desteği tasarlanabilir.

Video ile Eğitim Merkezi aracılığıyla Açıköğretim Fakültesi'nin Türk eğitim uygulamalarına katkısı yükseköğretim öncesi eğitim düzeyleri olan ilk ve orta öğretimde yürütülen eğitim ile mesleki eğitimi, uzmanlık eğitimi, sanat eğitimi vb. alanlarına da genişletilebilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

BARKAN, Murat. Eğitim Amaçlı İletişim ve Videonun İşlevleri: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'nde Örgütsel Uygulama Model Önerisi, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 271/129, Eskişehir, 1988.

BARKAN, Murat. Videocu Kimdir?, Yeni İş Dünyası Dergisi, Sayı: 54, İstanbul, 1984.

BARKAN, M., BAYRAKTAR, A., DEMİRAY, U., KIRMIZI, N., ULUTAK, N.; The Examination of Video As Mass Media in Turkish Society, Edited by: McISAAC, M.S. -LEEK, W.R., Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, No: 119, Eskişehir, 1985.

- BARKAN, M., DEMİRAY, U., TEKİN, C., **Video İle Eğitim Merkezi Proje Önerisi**, Anadolu Üniversitesi Eğitim Teknolojisi ve Yaygın Eğitim Vakfı Yayını, No: 001, Eskişehir, 1987.
- TEKİN, C., BARKAN, M., **Home-Video: A possibility to Support Distance Education Students**, Anadolu Üniversitesi Eğitim Teknolojisi ve Yaygın Eğitim Vakfı Yayını, No: 011, Eskişehir, 1988.
- TEKİN, C., BARKAN, M., **Video Education Centers To Meet Students Needs In Turkish Distance Education Programs**, Anadolu Üniversitesi Eğitim Teknolojisi ve Yaygın Eğitim Vakfı Yayını, No: 019, Eskişehir, 1988.

EKLER

- EK-1 : Dekanlıkça Öğrencilere Gönderilen Mektup Örneği.
- EK-2 : Ünite Ön Test Örneği.
- EK-3 : Ünite Son Test Örneği.
- EK-4 : Değerlendirme Form Örneği.
- EK-5 : Tablo-3 16.11.1987/10.12.1987 Tarihlerinde 1.30 Üniteleri Kapsayan Denizli VEM Uygulamasında Ünite Ön/Son Test Fark Puanları, Ortalama ve Standart Sapmaları.
- EK-6 : Tablo-4 14.12.1987/06.01.1988 Tarihlerinde 31-60 Üniteleri Kapsayan Denizli VEM Uygulamasında Ünite Ön/Son Test Fark Puanları, Ortalama ve Standart Sapmaları.
- EK-7 : 16.11.1987/10.12.1987 Tarihinde 1-30 Üniteleri Kapsayan Denizli VEM Uygulamasında Ön ve Son Test Puan Farkları Ortalaması.
- EK-8 : 14.12.1987/06.01.1988 Tarihinde 31-60 Üniteleri Kapsayan Denizli VEM Uygulamasında Ön ve Son Test Puan Farkları Ortalaması.

T.C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ DEKANLIĞI

Konu : VEM Hk.

Sayı : 510/889

Tarih : 5.11.1987

Sayın Öğrencimiz,

Fakültemiz öğrencilerine yeni bir hizmet alanı oluşturan AÖF Video ile Eğitim Merkezleri uygulamasına 1987-88 öğretim yılı içinde başlanması kararlaştırılmıştır.

Akademik Danışmanlık ve Uygulama Hizmetinin bulunmadığı tek bölge olan Denizli, pilot bölge olarak seçilmiş ve «İngilizce Kursu» uygulamasına bu bölgede başlanılmasının yararlı olacağı düşünülmüştür.

20 kişilik gruplardan oluşacak Video ile Eğitim Merkezinde birinci sınıflar için 16 Kasım - 7 Aralık 1987 tarihleri arasında, ikinci sınıflar için 8 Aralık-23 Aralık 1987 tarihleri arasında 15:30-17:30 saatlerinde ayrı kurslar düzenlenecektir.

1986-87 öğretim yılında sorumlu olduğunuz İngilizce dersinden yılsonu ve bütünleme sınavları sonunda başarısız olduğunuz Dekanlığımızda bulunan kayıtlardan anlaşılmaktadır. Öğrencilerimizi İngilizce dersi için destekleme amacı taşıyan bu kurslara katılmak istiyorsanız, ekte bulunan dilekçe örneğini doldurmanız ve 13.11.1987 tarihine kadar Açıköğretim Fakültesi Denizli yöneticiliğine teslim etmeniz gerekmektedir. Kurslara katılacak her öğrenciden kurs ücreti olarak 12.000.-TL. dilekçe ile birlikte alınacaktır.

Kursa başvuracakların sayısı 1. ve 2. sınıflara ayrılan kontenjanı aştığında, bu uygulamaya özgü olarak başvuru sırasına göre ilk 20 kişi her sınıf için kursa alınacaktır.

Çalışmalarınızda başarılar dilerim.

Prof. Dr. Semih BÜKER
DEKAN

**EK-1 Dekanlıkça Öğrencilere Gönderilen
Mektup Örneği**

UNIT 1

1- Are you Ünsal Güleç

- a) Yes, he is
b) No, I am not
c) Yes, you are
d) no, you aren't

2- Wat is your name please?

- a) My name Robert
b) Your name is Robert
c) My name is Robert
d) His name is Robert

3- Is that 12550? NO

_____ is that?

- a) Who
b) What
c) Where
d) How

4- Akşam üzeri karşılaştığımız kişiye ne deriz?

- a) Good morning
b) Good afternoon
c) Good evening
d) Good night

5- Ali is a student. _____ father is a doctor.

- a) Her
b) She
c) His
d) He

6- _____ is your briefcase.

- a) They
b) This
c) These
d) He

7- Ali and Ayşe are students. _____ books are over there.

- a) His
b) Her
c) They
d) Their

8- Ali and I _____ teachers.

- a) is
b) am
c) are
d) have

9- What _____ their jobs?

- a) is
b) they
c) them
d) are

10- Telefona cevap veren kişinin kim olduğunu öğrenmek isterse-
niz nasıl soru sorarsınız?

- a) Whe are you?
b) How are you?
c) Who is that?
d) How is it?

EK-3 Ünite Son Test Örneği

VIDEO İLE EĞİTİM MERKEZİ YABANCI DİL (İNGİLİZCE)
PROGRAMI

..... DÖNEMİ
ÖĞRENCİ DEĞERLENDİRME FORMU
(..... BÜROSU)

Öğrencinin Adı, Soyadı:

Öğrenci No:

Sınıfı :

ÜNİTE NO	ÖN-TEST PUANI	SON-TEST PUANI	DEĞERLENDİRME
1			
2			
3			
4			
5			
6			
7			
8			
9			
10			
11			
12			
13			
14			
15			
16			
17			
18			
19			
20			
21			
22			
23			
24			
25			
26			
27			
28			
29			
30			

31			
32			
33			
34			
35			
36			
37			
38			
39			
40			
41			
42			
43			
44			
45			
46			
47			
48			
49			
50			
51			
52			
53			
54			
55			
56			
57			
58			
59			
60			

Düşünceler : ..... Döneminde düzenlenen Video ile Eğitim Merkezi Yabancı Dil (İNGİLİZCE) Programına katılan ..... isimli öğrencinin başarı ortalaması % ..... artış/düşüş yönündedir.

EK-4 Değerlendirme Form Örneği

Tablo 3

16.11.1987/10.12.1987 Tarihlerinde 1-30
 Üniteleri Kapsayan Denizli VEM Uygulamasında
 Ünite Ön/Son Test Fark Puanları, Ortalama ve
 Standart Sapmaları

ÜNİTE	Ön-Test			Son-Test			Fark		
	n	$\bar{x}$	s	n	$\bar{x}$	s	n	$\bar{x}$	s
1	0		0	17	70.58	20.14	0		0
2	0		0	17	69.41	14.77	0		0
4	19	53.58	17.06	19	78.42	12.58	19	24.73	15.40
3	17	43.52	19.65	18	64.44	19.76	17	21.17	14.52
5	18	49.44	21.54	18	73.33	18.77	17	25.88	22.36
6	17	48.23	21.56	17	69.41	17.48	17	21.17	19.31
7	16	43.12	32.38	15	80	18.50	15	37.33	31.04
8	15	28	16.11	15	56.66	17.99	15	28.66	15.05
9	16	31.25	21.55	15	46.66	18.76	15	18.66	18.45
10	15	43.33	21.59	17	62.35	23.85	15	23.33	19.77
11	14	60.71	22.00	14	69.28	19.78	14	8.57	15.61
12	13	37.69	13.01	13	75.38	10.49	13	37.69	14.81
13	12	52.5	16.02	13	56.15	18.04	12	2.5	18.64
14	15	40	18.51	15	61.33	18.46	14	20.71	14.39
15	13	49.92	17.50	13	64.61	13.30	13	17.69	14.22
16	13	30.76	16.55	15	58.66	19.59	13	26.92	16.52
17	14	24.28	12.22	14	70.71	22.00	14	46.42	26.19
18	14	27.14	14.90	12	65	18.82	12	37.5	26.67
19	12	30	8.52	12	69.16	13.78	12	39.16	10.83
20	13	45.38	17.61	13	66.92	16.52	13	21.53	15.72
21	13	56.92	18.88	12	88.66	11.54	12	33.33	16.70
22	12	39.16	16.76	12	54.16	15.04	12	15	21.09
23	11	45.45	15.72	10	80	14.90	10	33	20.02
24	10	32	9.25	10	59	11.00	10	27	16.35
25	8	45	15.11	8	77.5	12.81	8	32.5	24.93
26	8	30	14.14	7	78.57	14.63	7	50	18.25
27	10	39	16.63	10	77	14.17	10	38	16.86
28	10	39	16.63	10	78	11.35	10	39	17.91
29	12	30.83	20.21	12	61.66	11.14	12	30.83	19.75
30	11	44.54	11.28	9	98.88	3.33	8	51.25	9.91

EK-5 16.11.1987/10.12.1987 Tarihlerinde 1-30 Üniteleri
 Kapsayan Denizli VEM Uygulamasında Ünite
 Ön/Son Test Fark Puanları, Ortalama ve Standart Sapmaları

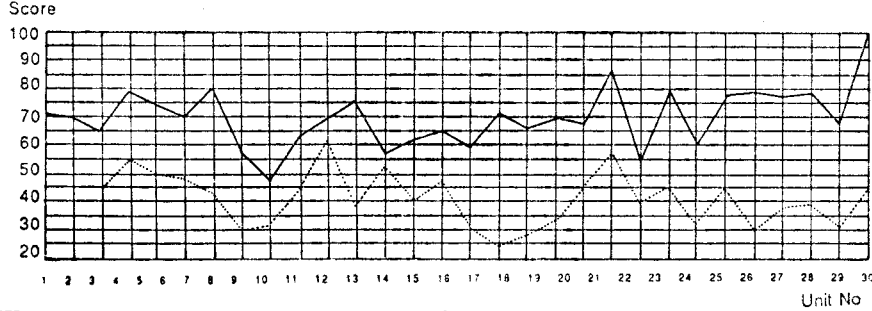
Tablo 4

14.12.1987/06.01.1988 Tarihlerinde 31-60. Üniteleri
Kapsayan Denizli VEM Uygulamasında Ünite Ön/Son Test
Fark Puanları, Ortalama ve Standart Sapmaları

ÜNİTE	Ön-Test			Son-Test			Fark		
	n	$\bar{x}$	s	n	$\bar{x}$	s	n	$\bar{x}$	s
31	17	27.05	14.90	18	58.88	16.05	17	31.76	19.12
32	18	30	13.27	17	53.52	19.98	17	26.47	19.34
33	16	37.5	13.90	15	64.66	16.41	15	28	17.4
34	15	41.33	17.66	15	72.66	12.79	15	31.33	15.52
35	15	29.33	16.67	15	68	21.44	15	38.66	24.45
36	16	40.62	19.47	16	53.12	14.00	16	13.12	15.36
37	16	36.87	21.20	14	59.28	16.39	13	27.69	20.05
38	14	42.14	22.24	14	72.85	17.28	14	30.71	12.69
39	13	26.15	25.34	14	66.42	23.06	13	30.76	24.64
40	14	37.14	15.89	14	52.14	25.16	14	15	23.77
41	14	47.85	25.16	14	82.85	16.84	14	34.28	19.89
42	15	48.66	22.63	15	72	26.23	15	23.33	24.68
43	15	23.33	18.38	15	67.33	21.86	15	44	23.97
44	15	32	22.42	15	64.66	14.07	15	32.66	23.13
45	15	36	15.49	13	73.84	24.33	13	37.69	27.43
46	13	33.07	14.93	13	66.15	16.60	13	33.07	19.31
47	13	35.38	20.66	13	59.23	22.89	13	23.84	21.42
48	14	34.28	19.89	13	64.61	14.49	13	30	18.70
49	14	38.57	22.13	14	77.14	17.28	14	38.57	21.42
50	14	48.57	23.15	14	75.71	25.02	13	31.53	24.77
51	14	26.42	15.98	13	62.30	20.06	13	34.61	15.66
52	15	36.66	25.54	15	72.66	17.09	15	36	21.64
53	15	26.66	17.18	14	70	21.48	14	42.14	18.88
54	13	24.61	12.65	15	63.33	19.14	13	41.53	21.14
55	15	34	19.20	13	58.46	21.91	13	26.92	27.49
56	14	35	25.94	15	46	21.31	14	9.28	35.39
57	15	24	20.62	14	60	17.53	14	37.14	18.98
58	14	35.71	18.68	15	58	19.70	14	22.14	23.26
59	13	47.69	16.91	13	62.30	24.87	13	14.61	16.41
60	13	38.46	15.72	13	100	0	13	61.53	15.72

**EK-6 14.12.1987/06.01.1988 Tarihlerinde 31-60 Üniteleri
Kapsayan Denizli VEM Uygulamasında Ünite
Ön/Son Test Fark Puanları, Ortalama ve Standart Sapmaları**

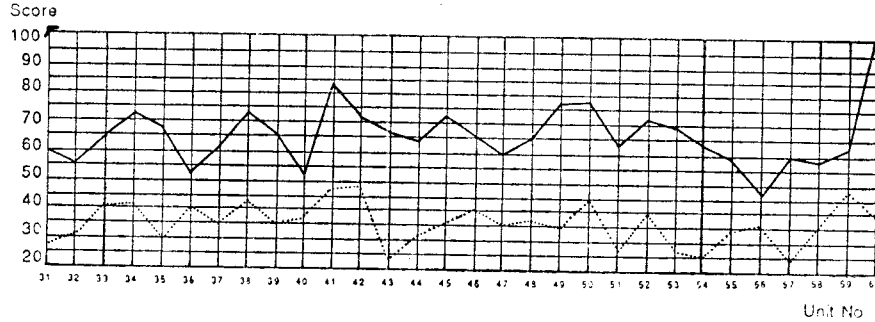

Son Test Puan
Farkları
Ortalaması

Ön Test Puan
Farkları
Ortalaması

EK - 716.11.1987/10.12.1987 Tarihinde 1-30 Üniteleri Kapsayan Denizli VEM Uygulamasında Ön ve Son Test Puan Farkları Ortalaması

Son Test Puan
Farkları
Ortalaması

Ön Test Puan
Farkları
Ortalaması

EK - 8 14.12.1987/06.01.1988 Tarihlerinde 31-60 Üniteleri Kapsayan Denizli VEM Uygulamasında Ön ve Son Test Puan Farkları Ortalaması

FEDERAL ALMANYA'DAKİ TÜRK İŞÇİ ÇOCUKLARININ EĞİTİM ALANINDAKİ ZORLUKLARI ÜZERİNE

Yrd. Doç. Dr. Bilhan DOYURAN

Türkiye'de 1950'li yıllarda endüstrileşme nedeniyle önce köylerden, kırsal bölgelerden ve küçük şehirlere büyük şehirlere göç başlamış ve bu içgöçü 1960'lı yıllarda büyük sayılarla dış işçigöçü alan başta Batı Avrupa sanayii ülkelerine yönelik dışgöç izlemiştir. Başlangıçta sadece kısa bir süre için göç eden Türk işçileri gittikleri ülkelerde yine de zamanla temelde ekonomik ve daha sonra sosyal nedenlerden ötürü yerleşik duruma geçmişlerdir. Bu süreç içinde özellikle son yıllarda ortaya çıkan yabancı düşmanlığına rağmen yaşadıkları toplumların ayrılmaz bir parçası haline gelmişlerdir.

1960'lı yıllardan bu yana Türkiye'den dış işçi göçü alan Batı Avrupa sanayii ülkelerine yönelik süregelen işçi göçü şimdi birçok ülke tarafından durdurulmuştur. Son yıllarda birçok Türk işçisi Türkiye'ye geri dönmüştür, birçoğu da hazırlıklarını sürdürmektedir. Birinci nesil ergeç geri dönecektir, adeta hazır valizlerinin üzerinde oturmaktadır. Türkiye'de geride kalan akrabalarıyla, dostlarıyla ... hala yakın bağları vardır. Yıllık izinlerini genellikle memleketlerinde geçirirler.

Ama bu arada ikinci nesil yetişmiştir: çıkarılacak iki kültür arasında yaşayan ve ne anadilleri Türkçeye ne de Almancaya yeterince hakim olan Türk çocukları...

Bilindiği gibi 1970'li yıllardan bu yana dış işçi göçü alan Batı Avrupa ülkelerindeki, özellikle Federal Almanya'daki Türk işçi-migrant- çocuklarının genel durumları ve sorunları üzerine bir yığın makale, kitap, araştırma sonuçları ... yayınlanmış ve bu konu pedagoji, dilbilim, toplumsal dilbilim, sosyoloji, psikoloji, antropoloji, iktisat ve hukuk gibi bilim dallarında gerek Türk gerek dış işçi göçü alan ülkelerdeki bilim adamlarının çalışma sahalarının odak noktasını oluşturmuştur. Fakat Türk işçilerinin yaşam biçimlerinin, kültür norm ve değerlerinin başkahlığı ve zorluklarının sosyo-kültürel nedenleri bugüne dek genel olarak işlenmiş ve taleplerde Türk çocuklarının farklılığı yeterince gözönüne alınmamıştır.

Federal Almanya ve dış işçi göçü alan diğer ülkelerdeki Türk öğrencilerinin büyük çoğunluğunun okul zorlukları vardır. Bunların çok azı zorunlu temel eğitimi bitirebilmektedir. Ne anadillerini ne de ikinci dili esaslı öğrenemediklerinden başarısızlığa uğramaktadır. Bugüne dek eğitimci ve dilbilimciler tarafından dış işçi göçü alan ülkelerdeki Türk işçi çocuklarının eğitim istatistiğinde hemen bütün alanlarda en kötü neticeyi elde ettikleri saptanmış ve her zaman vurgulanmıştır. Bundan ötürü yabancı işçi çocuklarının sorunları genellikle Türk çocuklarının okul sorunları olarak görülmüştür. Bu konu bütün dış işçi göçü alan Batı Avrupa ülkelerini ilgilendirdiğinden Türk çocuklarının sayılarının gittikçe artmasıyla büyük bir sorun haline gelmiştir.

Türk çocuklarının sorunları, ilk bakışta dil problemi çerçevesinde görünmelerine rağmen aslında arka plandaki çeşitli faktörler bu duruma neden olduğundan sadece dile hakim olma zorlukları olarak ele alınamazlar. Aile, okul ve arkadaş çevresi -okul dışı ve aile dışı çevre- tesir ve etkilerini ön planda gösterdiklerinden burada karşımıza sosyalizasyon alanları olarak ortaya çıkmaktadır.

Anne ve babaların yurtdışında işçi pozisyonunda çalışmalarından kaynaklanan, bunun yanısıra yetersiz okul sistemi çıkarılacak, yabancılar politikası, yabancı düşmanlığı ve ön yargılardan ötürü çevre tarafından kuvvetlendirilen sorunlar karşılıklı olarak birbirine etki etmektedir.

Türk öğrencilerin yaşamı iki dünya, iki kültür: Alman okulu ve Türk ailesi arasında günlük bir seyahattir. Türkiye'nin kültürel özellikleri Almanya'dan ayrıldığından Türk çocukları en geç okul başlangıcında birdenbire yeni, yabancı kültürel özelliklerle ve sorunların ortaya çıktığı bir okul sistemiyle karşılaşmaktadır. Dış işçi göçü alan Batı Avrupa ülkelerindeki hemen her ikinci Türk ailesinde mecburi öğrenim yaşında, kültürlerarası gergin alanda iki farklı dil ve normlar sistemi arasında kalan ve okul başarısı düşük olan en azından bir çocuk vardır.

I— Türk Çocuklarının Eğitiminde Çevre Şartları

Türkiye'den Federal Almanya'ya işçi göçünün 1960'lı yıllarda başladığı düşünülürse, Almanya'daki Türk işçi çocuklarının eğitim sorunlarına ilk olarak 1970'li yıllarda el atılması, ciddi olarak ilgilendirilmesi ve bugüne dek kesin bir çözüme varılamaması kuşkusuz olayın acilliğini ve önemini vurgulamamız için en büyük nedendir. Bu alanda yürütülen çalışmalar ve araştırmalar Almanya'daki Türk çocuklarının eğitim sorunlarının sadece pedagoji alanında değil aynı zamanda migrasyonla ilgili diğer bilim alanlarında ve dış işçi göçü alan Federal Almanya'da yürütülen 'Yabancılar Politikası' çerçevesinde ele alınması gerektiğini göstermiştir. Eğitim meselelerine bugüne dek tek yönden yaklaşan eğitimciler, bilim adamları ve araştırmacılar bu yüzden kesin bir çözüme ulaşamamış olabilirler.

Son yıllarda yurtdışındaki ya da Federal Almanya'daki yabancı işçi çocuklarının sorunları bilindiği gibi 'Türk işçi çocuklarının sorunları' başlığı altında toplanmış ve özellikle eğitim sorunları adeta 'Türk' kavramıyla özdeşleştirilmiştir (DOYURAN 1987, S. 92). Bir 'Türk' sorunu olarak güncelliğini bugün hala koruyan Türk çocuklarının eğitim sorunları, eğitim alanındaki başarısızlıkları birbirine bağlı bir zincirin halkaları gibi kendini yukarıda sözü edilen alanlarda göstermektedir.

I—1. Türk Çocuklarının Okul Öncesi Eğitiminde Aile Etkeni

Çocuğun kendi başına bir varlık olmadığını, erken çocukluk döneminde öncelikle aile çevresinden ve dış çevreden etkilendiğini, daha sonra kurumlarda eğitiminin sürdüğünü gözönüne alırsak Federal Almanya'daki Türk işçi çocuklarının eğitim sistemindeki başarısızlıklarının nedenlerini öncelikle aile kurumunda araştırmak gerekecektir.

'Türk ailesi' kavramı hemen her literatürde genelleştirilmiş ve adeta formülleştirilmişse de bu klişenin yıkılması zorunludur (PAZARKAYA: ANSAY/GESSNER 1974, S. 14). Türkiye'de belli bölgelerde endüstrileşmenin ve buna bağlı olarak göçün başlaması geleneksel Türk aile yapısının değişmesine neden olmuştur. İlk olarak iç göç daha sonra da genellikle Batı Avrupa sanayii ülkelerine yönelik gerçekleştirilen dış göç geleneksel geniş aile yapısının parçalanmasına neden olmuş ve sonuçta Türk aile yapısı göçü yaşadıkları şehirlerin ve ülkelerin koşullarına göre önce parçalanmış daha sonra şekil değiştirmiştir (BOSS-NÜNNING/HOHMAN 1977, S. 244-285).

Federal Almanya'daki Türk çocuklarının erken çocukluk dönemi genelde yetersiz koşullar altında geçmektedir. Türk ailelerin oturdukları evler çoğunlukla onarımı gerektiren, kişi başına düşen m² hesabı standart ölçülerden az, Alman ailelerin artık hiç tercih etmedikleri, bugün 'getto bölgesi' olarak adlandırılan yerlerde yoğunlaşmaktadır (BECKER 1982, S. 14; GRAVALAS/BRAUN 1982, S. 33). Oluşumu sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik nedenlere dayalı getto bölgesinde, dolayısıyla dar Türk çevresinde yetişen Türk çocuklarının temel okul eğitimine başlama dönemine dek Alman çevresiyle ve Alman yaşlılarıyla ilişki kurması hemen mümkün değildir (GEORGOGIANNIS 1985, S 34).

Dil sorunları, çocuğa anadilbilgisinin bu dar çevrede yeterince verilememesinden ötürü daha bu dönemde oluşmaya başlamaktadır. Dış çevrede çocukların anlayamadıkları ikinci dil Almanca hakimiyetini sürdürürken anadil evde sadece anne-baba tarafından genellikle standart Türkçeden farklılıklar göstererek konuşulmaktadır.

Çocukların aile eğitiminde anne-babanın eğitim düzeyi ve içinde yaşadıkları elverişsiz sosyo-ekonomik koşullar göz önünde bulundurulacak olursa Türk anne-babaların Alman anne-babalar gibi çocuklarına evde bir okul öncesi eğitim veremeyecekleri açıktır. Türk anne-babalar Alman dilini yeterince kullanamadıkları gibi -Pidgin Deutsch- Türk diline de standart düzeyde hakim değildir. Ayrıca çevre şartları da Türk dil ve kültürünü yansıtacak ve yaşatacak düzeyde olmadığından Türk çocukları okul başlangıcına dek henüz yeterli Türk dili yetisini geliştiremeden temel okul eğitiminin başlamasıyla birdenbire ikinci dille, Almancayla karşı karşıya kalmaktadır.

Genelde ilkokul mezunu olan Türk anne-babalar çocuklarının eğitimi konusunda bilgisiz ve kararsızdırlar, bundan öte yönlendirilmemişlerdir.

Federal Almanya'daki Türk çocuklarının okul eğitiminde karşılaştıkları sorunların nedenlerinde Türk anne-babaların bilgisizliği de önemli rol oynamaktadır.

II— Anadil Türkçenin ve İkinci Dil Almancanın Öğrenilmesi

Bilindiği gibi Federal Almanya'daki Türk çocukların eğitim alanındaki başarısızlıklarının temelinde dil sorunu yatmaktadır. Anadilbilgisine yeterince hakim olmayan, bu konuda gerek çevre gerek eğitim kurumu tarafından dengeli ve yeterli desteklenmeyen Türk çocukları ikinci dili yani Almancayı öğrenmeyi de buna bağlı olarak tam anlamıyla gerçekleştirememektedir. Bugüne dek anadil öğrenimleri eğitim kurumları tarafından genelde gözardı edilmiştir.

Modern göçmen ülkelerinden İsveç ve Kanada'da yürütülen anadil öğretiminin önemini vurgulayan araştırmalarda yabancı işçi çocuklarının ikinci dili tam anlamıyla öğrenebilmeleri, bunun yanında gerek eğitim alanında başarılı olmaları gerek toplum hayatında yerlerinin sağlamlştırılması için öncelikle anadilin sistimli bir program dahilinde öğretilmesinin ilk koşul olduğu sonucuna varılmıştır (FTHENAKIS ve diğ. 1985, S 111). Bu araştırma sonuçlarına göre ailesinde ve çevresinde gelişmiş anadil konuşulan ve eğitim kurumlarında da anadilde iyi desteklenen çocuklar iki dilli eğitim programlarıyla hem anadillerini hem de ikinci dili çok iyi bir düzeye kadar öğrenebilmekte ve okuldaki başarı durumları da buna bağlı olarak olumlu gelişmeler göstermektedir. Ortaya çıkan sonuç: Çocuklar anadillerine ne kadar hakim olursa ikinci dili de o derece öğrenmektedir. Anadilde soyut düşünme düzeyine ulaşıldığında ikinci dilde matematik, fizik, kimya gibi derslerde başarı oranı belirgin bir şekilde artmaktadır (LAMBERT/TUCKER Araştırmaları FTHENAKIS ve diğ. 1985, S. 25-113).

Bir başka araştırma anadilin daha erken, okul öncesi döneminde öğretilmesinin önemini ortaya koyuyor (TOUKOMAA/SKUT-NABBKANGAS 1977 Unesco Araştırmaları FTHENAKIS ve diğ. 1985, S. 33). Anaokulda -Kindergarten- ve okul öncesi sınıfta -Vorschulklasse- öğretilen anadil sayesinde her iki dilde de önemli açık-

lar tamamlamaktadır. Bu araştırmaya göre anadil eğitiminin temel eğitim başlangıcından itibaren uygulanması dil eksikliklerini önlemek için geç bir süreç olarak nitelendirilmektedir. Anadil ve ikinci dilin belirli bir program çerçevesinde birarada öğretilmesi aynı zamanda yabancı işçi çocuklarıyla o ülkenin çocukları arasında olumlu ilişki kurulmasını sağlamaktadır. Anadil ne kadar gelişirse ikinci dil hakimiyeti de anadile bağlı olarak o derece olumlu bir gelişme kaydetmektedir. Bu araştırmanın sonuçları Federal Almanya'daki Türk işçi çocuklarının başarılı bir eğitim sürdürebilmeleri için 'iki dilli eğitim' programlarının Türk işçilerin özel durumları ve çevre şartları dikkate alınarak sistemli yürütülmesi gerekliliğini göstermektedir.

II— 1. Türk Çocuklarının Okul Öncesi Eğitiminin Dil Öğrenmeye Etkisi

Yabancı işçi çocuklarının okul eğitiminde anne-babanın ve anaokulun büyük önemi vardır. Bunlar birbirlerine tamamlayıcı ve çocukların temel eğitime hazırlanmalarında destekleyici, bütüncü rol oynayan iki önemli etkidir. Yurt dışındaki Türk işçi-migrant- çocuklarını ele aldığımızda sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel koşullar nedeniyle Türk anne-babalar ve çocukları arasında sağlıklı bir ilişkinin mümkün olmadığı ve Türk çocuklarının erken çocukluk dönemi genelde değişmez bir kader olarak çocuğun tüm eğitim ve kişisel gelişim evrelerini olumsuz olarak etkileyen bir kayıp olarak görülmektedir.

Türk çocuklarının temel okul eğitimine başlama evresinde gerekli koşulları migrasyona bağlı nedenlerden ötürü taşımadıkları göz önünde tutulduğunda anaokulu ya da okul öncesi eğitim çok büyük bir önem taşımaktadır. Çocuğa aile içinde okul eğitimine hazırlayıcı gerekli destek sağlanamamakta ve bu durum aynı yaş grubundan Alman çocuklarla karşılaştırıldığında Türk ve Alman çocuklarının okula hiç de eşit olmayan şartlarla kayıt oldukları görülmektedir. Zincirleme olarak eğitimin her safhasını olumsuz yönde etkileyen bu eşit olmayan okul başlangıcı Türk çocuğunun ileride kendi kişiliğini oluştururken de sorunlarla karşılaşmasına, başarısız olmasına, okul eğitimini genelde yarıda bırakmasına ve sonuçta anne-babası gibi yardımcı işçi -Hilfsarbeiter- statüsüne girmesine neden olacaktır.

Ailesinden ve Türk çevresinden çıkıp ilk kez anaokulda Alman çevresine adım atan Türk çocuğu başlangıçta aşağıdaki sorunlarla karşı karşıya kalacaktır (ROTH 1985, S.93):

- Dil zorluğu, iki dillilik problemi
- Aile eğitiminde yaşadığı kültürel çelişkiler
- Oturduğu, yaşadığı Türk ve akraba çevresinin sorunları
- Anaokuluna gidişle başgösteren aile ve anaokul ya da Türk ve Alman çevresinin farklı değerlerinden, kültürler arasındaki büyük farklılıklardan kaynaklanan kültür çelişkisi ve kültürel kopma sorunu.

Türk migrant çocuğu anaokulda bir yandan Alman çocuklarıyla erken ilişki kurarak önce Alman dilini -ikinci dili- oyunla, baskı ve zorunluluk sözkonusu olmadan öğrenme şansına sahip olacakken, öte yandan okul eğitimi başlangıcında kendisinden beklenen, çocuğun Alman çevresine sosyal uyum sağlaması da başlayacak ve böylelikle bu anaokul/okul öncesi eğitim ve desteği çocuğun temel okul eğitim başlangıcını kolaylaştıracaktır (DOYURAN 1988, S. 287).

Federal Almanya'daki Türk anne-babalar çocuklarını anaokuluna göndermek yerine genelde ya Türkiye'ye akrabalarının yanın da bakılmaları için bırakmakta ya da Almanya'da bu süre içinde çocuklarına bakacak birini bulma yoluna gitmektedir. Çeşitli nedenlerden ötürü hiç anaokuluna gitmemiş bir Türk migrant çocuğu okul eğitiminin başlamasıyla kendisini birdenbire bambaşka bir çevrede, dilini anlamadığı yabancı bir ortamda bulacaktır. Bu çocuk yetersiz olan ya da hiç olmayan Almanca dilbilgisiyle temel okul eğitimi evresinde sürekli açık gösterecektir (SCHERON/SCHERON 1984, S. 121).

İsveç'te Fin migrant çocukları üzerine yapılan araştırmalar (TOUKOMAA/SKUTNABB/KANGAS 1977; LASONEN/TOUKOMAA 1978 Araştırmaları: FTHENAKİS ve diğ. 1985, S. 41) genelde migrant çocuklarında görülen çift yarı dilliğin -Semilinguismus- ancak okul öncesi ya da anaokul eğitiminde alınan önlemler sayesinde ortadan kaldırılabileceğini göstermiştir. Anadil ve ikinci dil anaokulda desteklendiğinde migrant çocuklarının temel okul eğitimlerinde olumlu sonuçlar alınmaktadır. Bu araştırmalara göre anadil erken çocukluk döneminde, okul öncesi öğretiminde çok et-

kili bir rol oynarken sonradan ortaya çıkacak olan iki dildeki sorunlar ve eksiklikler ancak bu yolla minimuma indirgenmektedir.

Migrant çocuklarının gerek anadile gerek ikinci dile yeterince hakim olması koşuldur. Federal Almanya'daki bir Türk migrant çocuğu ikinci dili ya da bir başka deyişle Alman dilini iyi öğrenmek zorundadır. Çünkü Alman toplumunda yaşamakta ve bu toplumun sistemine göre düzenlenmiş bir okul eğitimi almaktadır. Bunun yanısıra anadilini yani Türkçeyi iyi bilmek zorundadır, çünkü kendi çevresi: ailesi, akrabaları ve arkadaşlarının büyük bir çoğunluğu Türk kültürüne, Türk ölçü ve değerlerine göre yaşamaktadır. Bundan başka sadece Federal Almanya'daki Türk toplumuyla değil ayrıca Türkiye'deki Türk toplumuyla da uyum içinde olması gerekmektedir.

Bilindiği gibi Türkiye'den Federal Almanya'ya gerçekleştirilen işçi göçünün ana nedeni ekonomiktir. Bu geliş amacı gözönünde bulundurulacak olursa Türk işçilerinin yüksek düzeydeki tasarruf eğilimleri açıklığa kavuşur. Onların ekonomik beklentileri ve tasarruftan kaynaklanan alt dereceli yaşam standardı da bu yüzden çocuklarının aile ve okul eğitimini olumsuz yönde etkileyici bir faktör oluşturmaktadır.

Federal Almanya'daki Türk migrant çocuklarını okul eğitiminde başarısızlığa sürükleyen nedenler kabaca şöyle sıralanabilir:

- İki dil, iki kültür arasında yetişme
- Kültür çelişkileri ve stres faktörleri
- Farklı eğitim sistemlerinin birarada uygulanmasından kaynaklanan kişilik difüzyonu
- Aile içi çelişkilerin yol açtığı kişisel deprivasyon
- Yaşanılan ülkede 'yabancı' olarak aşağılanmanın ve alt sosyal derecenin getirdiği sosyal deprivasyon.

Anadil ve ikinci dil gelişimi birbirinden bağımsız olarak düşünülemediğinden Türk çocukları okulda sadece ikinci dilde eğitim gördüklerinde anadil gelişimi yarıda kalmakta ve buna bağlı olarak ikinci dilde gelişimini sürdürememektedir (DAMANAKIS 1983, S. 41). Ne anadiline ne de ikinci dile tam hakim olamayan çocukların çift yarı dilli -doppelhalbsprachig- oldukları gözlenmiş

bir gerçektir. Federal Almanya'da «Muttersprachlicher (Ergänzung) Unterricht» adı altında yürütülen Türkçe dersleri bugünkü şartlar altında amacına ulaşmamaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Türk migrantlar buldukları ülkelerde genellikle yerli işçi gücünün ilgi göstermediği sektörlerde yoğun olarak yardımcı işçi-sıfatıyla çalışmakta, sosyal tabakalaşmanın en alt katmanına itilmekte ve toplum tarafından dışlanmaktadır.

Yurtdışındaki Türk işçi ve çocuklarının karşılaştıkları sorunların daha çok eğitimde düğümlendiği bir gerçektir. Eğitimde dikey ilerleme fırsatını yakalayanların yaşadıkları ülkelerde sosyal tabakalaşma piramidinde yukarı doğru hareketliliğe uğradıkları, yeni statüler kazandıkları ve buna bağlı olarak toplum içinde saygınlığı olan meslekler elde ettikleri düşünülürse Türk işçi ve çocuklarının eğitiminin önemli bir rol oynadığı ve bu yolla buldukları ülkelerde fırsat eşitliğini yakalayabilecekleri iddia edilebilir.

Vurgulanması gereken noktalardan biri de işçi göçü veren ülke Türkiye'nin ve işçi göçü alan ülke Federal Almanya'nın toplumsal norm ve değerlerinin ve bunların Türk işçi çocuklarının bütün gelişim evrelerine tesirlerinin çocukların çeşitli sorunlarına eklendiğidir. Genel olarak 'çevre şartları' diye nitelendirilen aile ve aile dışı, okul ve okul dışı çevresi gibi faktörler Türk çocuklarına olumsuz etki etmekte ve onları ergenlik döneminde kişilik bunalımına itmektedir.

Federal Almanya'da eğitim alanında sosyal eşitsizlik açıkça kendini göstermektedir. Yabancı işçi çocukların başarısızlıkları onların en alt sosyal tabakada bulunmalarıyla yakından ilgilidir. MÜLLER'in de (1980, S. 132) işaret ettiği gibi yabancı işçi çocukları eğitim sistemine değil okul kurumu ya da o ülkenin sunduğu eğitim sistemi migrant çocuklarına uyum göstermeli, onların özelliklerine, içinde buldukları çevre şartlarına göre düzenlenmelidir. Bugünkü elverişsiz koşullar altında yabancı işçi çocuklarının eğitim sistemine uyum sağlamaları beklenemez. Federal Almanya'daki eğitim sistemi genelde migrant çocukların farklılıklarını göz önünde bulundurarak ihtiyaçlarına cevap verecek düzeyde olmadığından, onların özel durumları, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik

şartları dikkate alınmadığından eşit koşullarda bir eğitimden söz etmek mümkün değildir. Eğitim sistemi orta sınıfa göre düzenlendiğinden Alman işçi çocukları da bu sistemde haksızlığa uğramaktadır (KALPAKA 1986, S. 49).

Federal Almanya'daki Türk çocuklarının eğitim zorluklarına çözüm getirebilmek için sorunların temeline inerek hem dış göç öncesi ve sonrası hem de Türkiye ve Federal Almanya'nın sosyo-ekonomik/sosyo-kültürel yapıları arasında karşılaştırmalar yapılmalıdır. Her iki ülkedeki eğitim sisteminin koşullarından ve sonuçlarından habersiz olan Türk migrant anne-babaların aydınlatılması zorunluluğu da üstünde durulması gereken önemli konulardandır.

Türk çocuklarının sağlıklı bir şekilde temel okul eğitimine hazırlanabilmesi için anaokul, aile ve çevre/aile ve anaokulu arasında sağlam bir eğitim köprüsü görevini yürütmelidir. Anaokulu eğitiminin olumlu ve yeri doldurulamaz işlevinden ötürü Türk çocuklarının zamanında anaokuluna gönderilmeleri için anne-babalara gerekli bilgi; toplantılar, radyo/TV, sosyal danışmanlar ve danışman öğretmenler kanalıyla verilmelidir. Çocukların anaokuldaki eğitimleri onların özel durumları ve içinde buldukları migrasyon koşulları göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmelidir. Anaokul iki dilli -iki kültürlü- bir eğitim sunmalıdır. Her iki dilin, kültürün, değer ve yargıların çocuklara verilmesi görevini yüklenmelidir.

İkinci nesil Türk çocuklarının değinilen bu durumundan birinci nesli işçi statüsüyle şimdi buldukları ülkelere gönderen Türkiye de en az şu an yaşadıkları ülkeler kadar sorumludur. Yurtdışına işçi göçünün başladığı ilk dönemlerden itibaren migrasyona makro boyutta yaklaşılmamış, ancak son yıllarda işçi gönderen ve alan ülkeler arasında ortaklaşa yürütülen bazı faaliyetlere tanık olunmuştur. Türk çocuklarının anadillerine ve dolayısıyla ikinci dile hakim olamamaları, bunun sonucunda eğitim imkanlarından yeterince yararlanamamaları ve dikey geçiş ihtimallerinin her geçen gün zayıflaması düşündürücüdür.

Kaynakça

- ANSAY T./GESSNER V.: Gastarbeiter in Gesellschaft und Recht. München; Beck, 1974.
- BECKER H.: Psychosozial. Reinbeck bei Hamburg, 1982.
- BOOS-NÜNNING U./HOHMANN M.: Ausländische Kinder. Gesellschaft und Schule im Herkunftsland. Düsseldorf, Schwann, 1977.
- DAMANAKIS M.: Muttersprachlicher Unterricht für ausländische Schüler. Deutsch lernen 4/1983, S. 15-47.
- DOYURAN B.: Die Situation türkischer Schüler in Österreich. Informationen zur Deutschdidaktik 11.1987, H.1/2.
- DOYURAN B.: Sprachschwierigkeiten türkischer Migrantenkinder in Österreich. Yayınlanmamış doktora tezi, Klagenfurt Universität für Bildungswissenschaften, 1988.
- FTHENAKIS E.W./SONNER A./THRUL R./WALBINER W.: Bilingual. Bikulturelle Entwicklung des Kindes. Ein Handbuch für Psychologen und Linguisten. München; Hueber, 1985.
- GEORGOGIANNIS P.: Identität und Zweisprachigkeit. Sozialwissenschaftliche Studien, Bd.28 Bochum; Studienverlag Brockmeyer, 1985.
- GRAVALAS B./BRAUN F.: Die beruflichen und sozialen Chancen ausländischer Jugendlicher -Integration oder Segregation. Eine Dokumentation. München, 1982.
- KALPAKA A.: Handlungsfähigkeit statt «Integration». Schulische und außerschulische Lebensbedingungen und Entwicklungsmöglichkeiten griechischer Jugendlicher. Ergebnisse einer Untersuchung in der Stadt Hamburg. München; DJI, 1986.
- MÜLLER F.: How to do things with migrants and their language-acquisitionproblems? OBST 1982/22 s. 38-51.
- ROTH W.-K.: Ausländerpädagogik Bd.2. Zur sozialen Arbeit mit Familien und Kinder. Stuttgart; Berlin; Köln; Mainz; Kohlhammer, 1985.
- SCHERON B./SCHERON U.: Politisches Lernen mit Ausländerkindern. Düsseldorf; Schwann, 1984.

KİŞİLİK KAVRAMI VE ÇOCUK KİŞİLİĞİ

Ar. Gr. Deniz GÜLER

KİŞİLİK KAVRAMI

Kişilik, temelde insanın bireyselliğini kazandıran bir kavramdır. Bireysellik ve kişilik birçok ilgili kaynakta ve hatta konuşmalarda karıştırılmaktadır. Oysa gerçekte aynı kişi söz konusu olduğu halde birbirinden ayrıdır. İnsan birey olarak, başka deyişle biyolojik bir yaşam gösteren bir varlıktır. Kişilik ise, bireyin psikolojik, kalıtsal ve edinik bütün yeteneklerini, güdülerini, duygularını, isteklerini, alışkanlıklarını, davranış özelliklerini içermekte; sürekli olarak içten ve dış çevreden gelen uyarıcıların etkisi altındadır.

Kişilik kavramının amaca göre değişiklikler gösterebilen bazı tanımları yapılmıştır. Bunlar:

- Kişinin, işler durumdaki ruhsal, bedensel ve işlevbilimsel (fizyolojik) özelliklerinin kendine özgü olan az çok durağan bütünlüğüdür (1).

---

(1) MİTHAT ENÇ, *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 1980, s. 108.

- Bireyin toplumsal yaşam içinde edindiği alışkanlıklarının ve davranışlarının tümüdür (2).
- Bireyin kendine özgü (characteristic) ve ayırıcı (distinctive) davranışlarının bütünü olarak tanımlanır. Başka deyişle, bir insanı nesnel (objektif) ve öznel (subjektif) yanlarıyla diğerlerinden farklı kılan duygu, düşünce, tutum ve davranış özelliklerinin tümüdür (3).
- İnsanın bütün ilgilerini; tavırlarını; niteliklerini; yeteneklerini; konuşma tarzının, dış gösterişinin ve çevresine uyum tarzının özelliklerini özetleyen bir terimdir (4).

Bu tanımlar ve benzerleri, insanın kişiliğinin değişik yönlerden görünüşüne göre açıklamalar getirmeye çalışmakta ve kendilerine göre belli bir tutarlılık yansıttığından kuşku edilmemektedir. Bu tanımların birleştiği yönlerde bulunmaktadır. Bunlar:

- İnsan ya da birey kavramı üzerinde odaklaşmaktadır,
- İnsanın özelliklerini yansıtmaktadır,
- İnsan, kendine özgü bir davranış özelliği göstermektedir,
- İnsan kişiliği bir bütündür,
- İnsan kişiliği uyum göstermektedir:

Burada önemli olan nokta, kişiliğin sadece toplumsal ilişkilerin ya da bireyin nesnel ve öznel yanlarıyla diğerlerinden ayrılması ya da eğitimin bir ürünü olduğu değil, aynı zamanda insanın kendisinin de bu ilişkileri ve eğitim biçimlerini oluşturan bir canlı olduğudur. Bu durumda kişilik; «insanın gerek iç benliği, gerek dış benliğinin, etkileşim çevresinde yer alan, durağan ve devingen bir yapı özelliği taşımaktadır» (5).

Yaşayan her insan, insanlararası ilişkiye girmektedir. İnsanlararası ilişkilerin bir kısmı doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak

(2) ÖZER OZANKAYA, *Toplumbilimine Giriş*, 3. Basım, Ankara Üniv. S.B.F. Yayınları No: 431, Ankara: 1979, s. 360.

(3) ÖZCAN KÖKNEL, *Kayıdan Mutluluğa KİŞİLİK*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul: 1982, s. 21.

(4) İBRAHİM ETHEM BAŞARAN, *Eğitim Psikolojisi: Modern Eğitimin Psikolojik Temelleri*, 3. Basım, Ankara: 1972, s. 179.

(5) İNAL CEM AŞKUN, «Yönetici Kişiliğinin Atatürk İlkeleri Temeline Göre Geliştirilmesi», *E.I.T.I.A. Dergisi*, Cilt: XVI, Sayı: 1, Eskişehir: 1980, (Ocak) s. 19.

istenerek kurulan ilişkiler; bir kısmı da rastlantısal olarak kurulan, başka deyişle yaşanarak, varlıkta yer alır (6). Bu durumda ayrıca farklı iki tür insanlararası ilişkiler söz konusudur. Birincisi kişilerarası ve kişi ilişkileri; ikincisi bir grup üyesi olarak kişinin bireyin içinde bulunduğu, girdiği ya da kurduğu, ama kişiden (insandan değil) bağımsız olan ilişkiler; yurttaş-devlet, öğretmen-öğrenci, karı-koca gibi (7). Günlük yaşamda, kişilerarası ya da bir grup üyesi olarak kişinin ilişkilerinde temeli kişilik oluşturur, ya da bu ilişkiler sonunda kişiliğe dayanır.

İnsanlararası ilişkide kişinin içine girdiği bu ikinci türde toplum merkez olarak alındığında, toplumsal ilişkiler söz konusudur.

Toplumsal ilişkiler, toplumsal kişiliğin oluşmasına neden olmaktadır. Toplumsal kişilik kavramı ile aynı kültür içindeki insanların birbirinden ayıran bireysel niteliklerin tersine, aynı kültürün üyesince paylaşılan kişilik yapısı anlatılmaktadır. Toplumsal kişilik kavramı, yalnızca belli bir toplumda insanların çoğunluğunda bulunan kişilik özelliklerinin toplamı anlamında; başka deyişle sayısal bir olgu değildir (8). Bu durum toplumsal kişiliğin işlevi ile yakından ilgilidir. Toplumsal kişiliğin işlevi, içinde yaşanan toplumun düzenini izleyip izlememek yolunda bilinçli bir karara götürecek biçimde yönlendirmek anlamında da değildir. Toplumsal kişiliğin işlevi, insanlara davranmak zorunda oldukları biçimde davranmayı istemek ve onları aynı zamanda kültürün gereklerine göre davranmaktan doyum alacak biçimde yönlendirmektir (9). O halde, insanı diğer insanlardan ayırt eden en önemli nitelik ve ayrıca toplumun yapısına bağlı olarak toplumsal kimliğini kazandıran, kişiliktir.

ÇOCUK KİŞİLİĞİ

İnsanın değerleri, algı ve tepkileri, güdüleri, alışkanlıkları, özellikleri kişilik yapısı içinde yer almaktadır. Buna bağlı olarak toplumsal kişiliğe biçim vererek, belli görünüm kazandırır. İnsanın, kişi ya da kişileri etkileyen en belirgin yanları da kişilik özelliği olarak belirtilir. Örneğin, kararlı, adil, yaramaz vb.

(6) IOANNA KUÇURADİ, *Etik*, Meteksan Ltd. Şti. Ankara: 1988, s. 5.

(7) A.g.k., s. 6.

(8) ERICH FROMM, *Sağlıklı Toplum*, Çev: YURDANUR SALMAN-ZEYNEP TANRISEVER, Payel Yayınları: 58, İstanbul: 1982, s. 92.

(9) A.g.k., s. 93.

Toplum içindeki genel kişilik yargıları yanında, çeşitli iş ya da toplumsal görevlerde insanlardan beklenen kişilik gerekleri de vardır (10). Başka deyişle, bir eylemde bulunurken, o eylemde bulunan bireyin oluşturduğu ya da oluşturması gerektiği kişilik özellikleri vardır. Söz gelişi bir öğretmen ile bir din görevlisinde birbirinden ayrı kişilik gerekleri aranmaz. Hatta çalışan bir kadının evdeki anne kişiliği ile çalışma ortamındaki kişiliği de aynı değildir. Bu durumda kişilik insanda çok yönlü ya da katmanlı bir durum göstermektedir.

Kişiliğin oluşumu ve yapılanmasında temelin çocukluk evresinde atıldığı gerçeğinden yola çıkarak, çocuk kavramının, çocuk kişiliğinin açıklanması gereklidir. Çünkü çocuk, insanlığın temeli ve özü olduğu gibi, aynı zamanda insanlığın sürekliliği, geleceğidir.

a. Çocuk Kavramı

Toplumlar, her biri değişik özellikler gösteren çeşitli insanlardan oluşmaktadır. Bütün insanların en belirgin ortak yanlarında fiziksel doğum ve onu izleyen çocukluk evresidir.

Kaynaklar çocuğu, «küçük insan» (11); «bebeklik çağı ile ergenlik çağı arasındaki gelişme döneminde bulunan insan» (12); «kimilerine göre doğumdan erinliğe değin, kimilerine göre de birinci yaşın sonundan 13-14 yaşına değin olan dönem» (13) olarak tanımlanmaktadır.

Gerçekte kültürümüzde, bireylerin yaşı ne kadar ilerlerse ilerlesin, büyüklerin gözünde küçükler sürgit (daima) çocuktur. Kuşaklar arasında çıkan çatışmaların en önemli nedenlerinden biri, büyüklerin çocuklarını büyümüş olarak görememesi, başka deyişle çocukların bir kişilik olarak değerlendirilmemesidir. Diğer bir nedende süreli olarak küçüklerde, kendi beklentilerini görme isteğidir. Bu durumda çocuk kavramı, toplumda görelî bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır.

Çocuk, «gelişmekte olan küçük insan» olarak tanımlanabilir. Küçük insana, beden yapısı yönünden insana benzediği için insan

(10) AŞKUN, s. 13.

(11) ORHAN HANÇERLİOĞLU, *Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar*, Cilt: 1, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1976, s. 260.

(12) A. FERHAN OĞUZKAN, *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 1981, s. 40.

(13) ENÇ, s. 52.

denir. Fakat küçük insan, insanlığı, insan olmayı; insanca davranmayı; sevgiyi-nefreti; doğruyu-yanlışı, iyiyi-kötüyü; güzelle-çirkinini; benle-ben olmayı yaşamayı ortamı içinde öğrenir.

Bu tanım içinde geçen gelişme kavramı üzerinde de durmak gerekir. Gelişme, bilimsel ve geniş anlamda, «organizmada döllenmeden yaşamın sonuna kadar meydana gelen ve belirli bir yöne doğru olan derece ve sürekli değişikliklerdir» (14). Bu tanımla gelişme düzenli, uyumlu, sürekli bir ilerlemeyi ve bütünleşmeyi dile getirmektedir. Başka deyişle, belli bir doğrultuya yönelik dizgeli değişikliklerdir. Gelişim insan yaşamının sonuna kadar hiç kesilmeden süregider. İnsan yaşamındaki bu gelişmeyle, çocuğun gelişimi ile ayrıldıkları tek nokta, değişik evrelere ayrılan biyolojik, ruhbilimsel, toplumsal gelişmenin çocukta hızlı ve köklü dönüşümleri olmasıdır.

b. Çocuk ve Kişilik

Hiç kimse, kişiliği belli bir biçimde sınırlandırılmış olarak doğmaz. «Rahim içi yaşamdan rahim dışı yaşama geçmek olan önemli bir değişiklik» (15), olarak nitelendirilen fiziksel doğumla yaşama gözlerini açan çocuk, içinde bulunduğu topluma kendini benimsettirme çabası içindedir ve yaşadığı toplumun kurallarını öğrenmek, benimsemek, sürdürmekle yükümlüdür. Bu süreç içinde kişiliğini önce aile, sonra okul ve en geniş anlamıyla toplumdaki diğer etki sistemleri etkilemekte; kişiliğe biçim vermektedir. Toplumda her etki sisteminin kendine göre bir ağırlığı söz konusudur.

Toplumdaki etki sistemlerinin yanısıra, insanlar yaşamları boyunca belli yaşlarda bedensel, duygusal, davranışsal, zihinsel yönlerden değişiklikler gösterir. Küçük insan, «Bağımlılıktan bağımsızlığa, bencil davranıştan işbirliğine doğru gelişir. Yetenekleri yalından karmaşığa, genelden özele doğru ilerleme gösterir. Davranışları tutarsızlıktan tutarlığa doğru gelişir. Ölçüsüz duygusal tepkilerden daha dengeli tepkilere doğru atımlar atar... Somut düşünmeden soyut ve mantıklı düşünmeye yönelir. Oyundan öğrenmeye ve yaratıcılığa geçer. Ana, baba ve kardeş ilişkisinden toplumsal ilişkilere geçerek çevresini genişletir» (16).

(14) FERİHA BAYMUR, Genel Psikoloji, 5. Baskı, İnkilap ve Aka Kitabevleri, İstanbul: 1983, s. 45.

(15) FROMM, s. 38.

(16) ATALAY YÜRÜKOĞLU, Çocuk Ruh Sağlığı, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Genel Yayın No: 189, Ankara: 1980, s. 17.

İnsan türüne özgü olan bu aşamalar, genellikle belli yaşlarda gerçekleşmektedir. Aynı kültürde yaşayan bireylerin gelişimlerine özgü davranışlarında bazı farklılıklar olmasına karşın, bütün kültürlerde insan gelişiminin genel niteliği ve oluşumu aynıdır. Başka deyişle gelişim aşamaları evrenseldir. Örneğin, hemen hemen bütün kültürlerde çocuklar 1-1.5 yaşları arasında yürümeyi, 6-7 yaşında okula başlamayı ve 10 yaşından sonra soyut düşünmeye geçmeyi gerçekleştirir (17).

Gelişme çağlarının sınırlarını kesin olarak belirtmek olası değildir. Örneğin, bir canlının kesin olarak ne zaman bebeklik çağından çıkıp, ilk çocukluk çağına, çocukluk çağından erinlik çağına geçtiğini belirtmek zordur. Bu tür bir ayırım insanı da yanılgıya düşürmektedir. Çünkü, gencin ve çocuğun **kime göre** genç ve çocuk sınıflandırmasına girdiğini söylemek zordur. Örneğin, ortaokula giden bir insana çöp dökme, ekme alma, masa toplama vb. sorumluluk verilirken artık büyüdüğü söylenir. Fakat aile ile ilgili ortak bir karar alınırken, gezmeye nereye gidileceği, hangi filmi izleme vb. durumda küçük olduğu için söz verilmez. Bu belirsizlik küçük insanın kişilik olarak benimsenmemesinden kaynaklanmaktadır.

Halbuki yaşama ortamına geldiği zaman küçük insana konulan ad, onun bir kişilik olarak görülmesidir. Adı ile birlikte, bir takım kişilik özellikleri de taşır. Bu kişilik özellikleri yaşa, içinde bulunulan toplumsal yaşama, yaşanan çeşitli olaylara göre değişiklik gösterebilir. Başka deyişle kişilik özellikleri dinamik bir yapıya sahiptir.

Kişilik özelliklerinin dinamikliği, bir yaş daha büyüdüğünde ya da yaşanan olayların her değiştiğinde kişilikte sıfırdan başlayacak demek değildir. Değişen ortamlarda kişilik değişime uğramakla birlikte, temelde çocuk kişiliği her zaman vardır. Bu bir anlamda çocuk kişiliğinin bilinçaltına itilmesidir. Zaman zaman çocuk kişiliği bilinç üstüne çıkmaktadır. En azından çocuklar amaç-

---

(17) Uygulamalı (pratik) nedenlerden dolayı gelişim, farklı evrelere ayrılarak incelenmektedir. Doğum öncesi (prenatal) ve doğum sonrası (postnatal) dönem olarak iki evreye ve gelişim aşamalarının da kolay anlaşılabilmesi içinde bu dönemler alt evrelere ayrılmaktadır. Doğum sonrası dönem genellikle, bebeklik (0-3 yaş) ilk çocukluk (3-6 yaş); çocukluk (7-11 yaş); erinlik (12-14 yaş); ergenlik (15-18 yaş) olarak ele alınmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: HALÜK YAVUZER, **Çocuk Psikolojisi**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul: 1984, s. 34-37.

lanarak yayınlanan çizgi filmleri, çocuk filmlerinin büyükler tarafından ilgiyle izlendiği gözlenmektedir. Hatta dedenin torunu, annenin çocuğu ile oyun oynaması temeldeki varolan çocuk kişiliğine dayandırılabilir.

Burada çocuk kişilik özelliklerinin ne olduğunu belirtmekte gereklidir. Bunlar (18):

- Etik yanılğılardan uzak
- İyi bir gözlemci
- Doğrucu-dürüst
- Duygularını kontrol edemeyen, heyecanlı
- Hareketli, coşkulu
- Kaygıları olmayan
- Düş gücü kuvvetli
- Ben merkezli
- Oynayan
- Yaratıcı

Çocuk kişilik özellikleri, yaşama ortamında, başka deyişle kişi ilişkileri ya da kişinin içinde bulunduğu toplumdaki ilişkilerle değişikliğe uğrar.

İnsan, içinde yaşadığı toplumun benimsemiş olduğu yasalarını, törelerini, beğenilen ya da beğenilmeyen davranışlarını küçük yaştan başlayarak öğrenir. İstendik davranışlarını yaptıkça beğenilen, istenmedik davranışları yaptıkça beğenilmeyen bir insan haline gelir.

Beğenilen-beğenilmeyen davranışlar toplumların özelliklerine görede değişmektedir. Toplumdaki çeşitli ilişki bütünüleri «düzenler» olarak, bazı ilkelere dayanılarak kurulur (19). Aynı ilkelerle kurulmuş bütünüler, toplumsal kişilik özelliklerini oluşturur. Gerçektende her toplumun, ortak kalıtsal yapılarının, toplumsal yapılarının, coğrafi yapılarının, dinlerinin vb. özelliklerinin biçimlen-

---

(18) Bu maddeleri çoğaltmak olasıdır. Dikkatsiz, meraklı, sabırsız, ilgi bekleyen vb.
(19) KUÇURADİ, s. 10.

dirdiği ortak özellikler vardır. Bir insana Alman, İngiliz, Türk den-
diğinde bu ayırıcı özellikler adlandırılmaktadır.

İnsanların kişiliği ile toplumsal kişilik arasındaki doğal bağ-
lılık, bireyin geliştireceği kişiliğin, yaşadığı toplumun yapısı ve
düzenine göre oluşacağı ya da oluşturulması gerektiği açıktır (20).
Türk insanı ve toplumunun doğal özelliklerinin kişiliğinde simge-
leştiği «Atatürk Kişilik Özellikleri» (21), Türk toplumunun, top-
lumsal kişilik özelliklerinin temelidir. Türkiye Cumhuriyeti tari-
hinde önemli bir gün olan 23 Nisan'ın Atatürk tarafından çocuk-
lara armağan edilmesi, Atatürk'ün çocuk kişiliğine verdiği önemi
göstermektedir.

Atatürk ilkelerinin oluşturduğu kişilik özellikleri gelecekteki
insanda olması gereken kişilik özelliklerine bir bakış açısı getir-
mektedir.

c. Çocuk Kişiliği

Gelişmekte olan küçük insanın, düşünsel, duygusal, fiziksel
davranışlarının bir bütünlük oluşturması ve davranışlarını eyleme
dönüştürmesi, çocuk kişiliği olarak tanımlanabilir. Davranışlarını
eyleme dönüştürme sürecinde, toplumsal yaşamdaki kurumlar, ki-
şiler ve örgütler birçok değer yargılarında bulunarak, eyleme dö-
nüştürülen davranışları kavramlaştırırlar.

Gelişmekte olan küçük insan, doğuştan gerçekçidir. En azın-
dan görme yoluyla, dış dünyadaki bilgileri alır ve biriktirir. Ger-
çekçilik beraberinde araştırmacılık ve yaratıcılığı getirir. Her du-
rumda araştırmacılık ve yaratıcılığın içinde merak, imgelem (ha-
yal gücü), buluş, özgünlük gibi öğeler yer almaktadır. Bu durum
devrimci kişilik özellikleri ile bağıntılıdır (22). Bağımsızlık olgusu
küçük insanda düşündüğü biçimde ya da hareketlerinin kısıtlan-
madan yapması, özgürce davranıştır. Aslında sevgi oluğu (kanalı)
ile insanlara bağımlıdır. Bu durum halkçılık ve cumhuriyetçilik il-
keleriyle bağıntılıdır. Bunun yanı sıra çocuk eylemlerinde kararlı-

---

(20) İNAL CEM AŞKUN, «Atatürk İlkelerinin Kişilik Boyutları ve Eğitim Ortam-
ları», *Uluslararası Atatürk Konferansı Tebliğler*, Cilt: 1, Boğaziçi Üni. Ya-
yınları, İstanbul: 1981, Tebliğ No: 10, s. 1.

(21) Atatürkçü Kişilik Özellikleri, ilk kez 1980'de İNAL CEM AŞKUN tarafından
ortaya atılmıştır. Atatürkçü Kişilik Özelliklerine ilişkin ayrıntılı bilgi için
bkz.: AŞKUN, «Yönetici Kişiliğinin Atatürk İlkeleri Temeline Göre Geliştirilme-
si», E.İ.T.İ.A. *Dergisi*, Cilt: XVI, Sayı: 1, Eskişehir: 1980, (Ocak), s. 22-25.

(22) AŞKUN, s. 25.

lik ve sorumluluk olgularını da taşır. En azından istediği bir nesneyi elde edebilmek için giriştiği her çaba kararlılığını göstermektedir. Çocuk kişiliğinin özünde dürüstlük vardır. «Çocuktan al haberi» deyimini, tarafsız tutumunu, gerçekçiliğini, dürüstlüğü simgelemektedir.

Çocuğa verilmesi gereken kişilik özellikleri şu sözlerle belirtilmektedir (23):

«Çocukları serbestçe konuşmaya, düşündüklerini, duyduklarını olduğu gibi ifade etmeye teşvik etmelidir; böylece hem hatalarını düzeltmeye imkan bulunur, hem de ileride yalancı ve riyakar olmalarının önüne geçilmiş olur. Kısacası çocuklarımızı artık, düşüncelerini hiç çekinmeden açıkca ifade etmeye, içten inandıklarını savunmaya, buna karşılıkta başkalarının samimi düşüncelerine, saygı beslemeye alıştırmalıyız. Aynı zamanda onların temiz yüreklerinde; yurt, ulus, aile ve yurttaş sevgisiyle beraber doğruya, iyiye ve güzel şeylere karşı sevgi ve ilgi uyandırmaya çalışmalıyız. Bence bunlar, çocuk terbiyesinde, ana kucağından en yüksek eğitim ocaklarına kadar her yerde, her zaman üzerinde durulacak önemli noktalardır. Ancak bu surettedir ki, çocuklarımız memlekete yararlı birer vatandaşı ve mükemmel bir insan olurlar.»

Çocuk kişiliği ve ilkeler doğrultusunda belirtilen kişilik özellikleri ilk bakışta zor bir yapı göstermektedir. Ayrıca, toplumsal bir varlık olarak insanın, özellikle gelişmekte olan küçük insanın etkilere sürekli olarak açık kaldığını ve kolayca etkilendiği unutulmamalıdır.

Türk toplumunda, aile ilişkilerinde varolan yaygın düşünce ve davranış örüntüsü de gözönünde tutularak, bu örüntü içinde belirtilen bazı kişilik özelliklerinin yer aldığı ailenin, eğitim ve kültür düzeyinin yükselmesiyle bazı kişilik özelliklerinin yerleştiği görülebilir.

Toplumun özünde ve toplum bireylerinin kişilik yapılarında ele alınan özellikleri ya da değerleri, bilinç düzeyine çıkararak, somut insan davranışına dönüştüren, başka deyişle insanın ruhsal

(23) Atatürkçülük 1. Kitap, Genel Kurmay Basımevi, Ankara: 1982, s. 127. (Atatürk'ün eğitim amacı ve ailede değindiği özellikler, Atatürkçü Kişilik Özelliklerinde bulunmaktadır).

ve fiziksel yeteneklerine biçim veren **eğitim**; biçimlerin verilmesinde kullanılan en önemli olgu ve insanlararası ilişkilerin temeli olan **iletişim**; kişilik bilgilerinin kazandırılmasını sağlayan **eğitim iletişimidir**.